

The Project Gutenberg eBook of Samasta kodista, by Marja Salmela

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Samasta kodista

Author: Marja Salmela

Release date: November 17, 2014 [EBook #47381]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SAMASTA KODISTA ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

SAMASTA KODISTA

Kirj.

Marja Salmela

WSOY, Porvoo, 1918.

SISÄLLYS:

- I. Kodin ulottuvilla.
- II. Maailmalla.
- III. Myrskyn noustessa.

KODIN ULOTTUVILLA

1.

Leuto tuulenhengi keinutteli kepeästi paraillaan heilimöivää ruista, hipaisi kesäpukuisia pellonpientareita, pujottelihe läpi valkoisinaan kukkivien pihlajien ja liiteli yli pappilan suuren, vanhan puutarhan sieltäkin keräten liepeisiinsä kesän voimakkainta tuoksua. Sitä se sitten karisteli ympärilleen kuin sanoakseen jokaiselle: iloitse ja nauti, kesä on kauneimmillaan!

Rovasti pysähtyi astunnassaan, nojasi keppiinsä ja katsoi ympärilleen. Tien toiselta puolelta tuntui mäntymetsän tuoksu, toisella lainehtivat kukkareunaiset pellot. Läheisen veräjän kohdalla oli joukko vielä kukassaan olevia pihlajia. "Morsiusneidoiksi" oli rovastilla tapana nimittää niitä. Itse "morsian" oli pappilan puutarhan ainoa, sinipunertavien sisartensa keskelle kohoutunut valkoinen syreeni. Kun se aukaisi täyteläiset kukkaterttunsa, oli se todella kuin morsian. Silmä katsoi sitä katsomistaan saamatta siitä kyllikseen. Oli kuin kesän koko ihanuus olisi hivellyt katsetta sen häikäisevässä valkeudessa.

Tyytyväinen hymy nousi väreilemään rovastin lempeillä kasvoilla. Hän oikaisi kepillään pientä, maahan painunutta metsätähteä samalla kuin toisella häitisteli hyttysiä luotaan, tasaisesti ja hiljaa kuin mahdollisimman vähän häiritäkseen heidän kesäiltaan. Sitten hän uudelleen katseli ympärilleen nauttivasti tyytyväisenä kuin herkuilla nälkänsä asetteleva lapsi. Tukassa hänellä jo oli paljon harmaita haivenia kasvoissa vielä enemmän vuosien sinne uurtamia ryppyjä. Monta kymmentä kertaa hän jo oli seurannut tätä luonnon puhkeamista keväästä kesäksi. Mutta aina se vaikutti hänen sisimpäänsä samalla vastustamattomalla voimalla. Sielu eli mukana luonnon heräämisessä. Mitä silloin merkitsivät pään harmahtavat haivenet?

— Ai, ai, joko minä nyt taas!... Rovasti havahtui kuin unesta ja alkoi astua keputella männikön toiselle puolelle, missä uusi riihi oli kohoamassa pellon laitaan. Pari miestä paitahihasillaan ja otsa hiessä oli nostamassa seinää.

— Taitaa tulla kuuma, liaksikin, puheli rovasti tervehdittyään. — Ei ole työ hauskaa huonolla säällä, mutta ei ole helppo helteessäkään kirvestä heilutella.

— Eihän se sen puolesta. — Toinen miehistä pyyhkäisi otsaansa. — Mutta tehtävä on. Mitenkäpä meikäläinen muuten tulisi toimeen!

Toinenkin miehistä lakkasi tasoittelemasta hirrenkylkeä. — Olisi vähän tarvis rahaa. Juhannuskin on tulossa, sanoi hän harvakseen.

Rovastin käsi tapaili kohta kukkaroa housuntaskusta. — Vai rahaa. No kuinka paljon?

— Jos nyt kaksikymmentä.

— Tai kaksikymmentäviisi — ehdotteli rovasti. — Parempi päälle kuin vaille, eikö niin? — Hän oli jo vetämässä seteleitä kukkarosta, kun ote katkesi kesken. Oli ehkä ollut varomatonta ehdottaa lisääkin. Tämä Koskinen oli vähän heikko luonteeltaan ja juhlat oli tulossa. Mutta olihan hän jo oikeastaan jättänyt juopottelun, oli liittynyt raittiusseuraankin.

Setelit nousivat kukkarosta ja painuivat Koskisen kurotetuun käteen. — Jos tähellisen hankittuasi jää tähdettä, niin ostathan vaikka vehnästä lapsillesi, tuli isällisesti. — Ja Kustille myös, muista, Kustille myös. Sellaisia lapsia ei saa hyleksiä. Elämä on heille muutenkin kovaa.

Koskinen työnteli vastaamatta rahoja kukkaroonsa. Sitten käsi kiitokseksi nousi sipaisemaan lakin reunaa niin, että lakki työntyi kappaleen matkaa niskaan. Kohta sen jälkeen heilahti jo kirves ja lastut alkoivat sinkoilla.

Rovastin silmä jäi ihailevasti silmäilemään työnalla olevaa puuta. Se oli oikein ensiluokan hirsä ja sen valkoinen kylki paistoi auringon valossa. Pihkaa oli pursunut esille muutamasta halkeamasta. Tuoreen puun tuoksu ja pihkan haju sekottuivat lauhaan tuulenviimaan, joka hyväilevän kepeästi pyyhkäisi ohi. Tuossa kaikessa oli kuin elämän ja kesän ylistystä. Rovasti tunsu sen. Ja hän tunsu myöskin, että elämä kaikesta huolimatta oli ihanaa. Mutta siinä oli paljon muutakin kuin ihanuutta.

Rovasti huokasi raskaasti. Toinenkin miehistä oli lakannut työstään. Hän tunnusteli mieltävästi kirveensä terää.

— Ehkä Tuominenkin on rahan tarpeessa, arvaili rovasti.

— Johan rovasti on antanut paljon etukäteen. Mutta jos nyt kuitenkin näin juhlien alla...

Hänellä oli samassa kymmenmarkkanen kourassa.

— Tuhannen kiitosta, — aina rovasti...

— Ei maksa, ei maksa! Pitäähän sinunkin lastesi saada vehnästä. Lapsia on pidettävä hyvästi, kun niitä kenelle on annettu. Sinä Tuominen oletkin isänä rikkaampi minua. Sinulla on monta poikaa. Minulta vietiin ainoa, ainoa.

Rovastin astunnassa oli kuin vanhanmiehenväsymystä, kun hän riihennurkkaukselta kääntyi kiertämään läheisen niemen rantaa.

Eihän hän tahtonut napista. Jumalan tie oli virheetön. Paljon hyvää hän pitkin elämän matkaa olikin saanut osalleen, liiankin paljon. Ihmismieli ei vain koskaan saanut onnea eholtaan. Lisää olisi aina ottanut. Ja saamatta jäänyt näytti tietysti enin omistamisen arvoiselta.

Eipä siltä. Tyytyväinen hän oli tyttäriinsä. Ei heistä ainoakaan olisi joutanut vaihtumaan poikaan. Mutta kun se poikakin olisi saanut elää, — ei ainoastaan hänelle iloksi ja nimen jatkajaksi, vaan Tildankin tähden. Tildalle oli elämä paljon raskaampaa kuin hänelle. Tilda, oli sellainen voimakasten tunteiden ihminen, ei tällainen pehmeä raukka.

Tuulenlehdus tulla humahti samassa ja aivan kietaisi rovastin kukkivan rukiin tuoksuun. Tämä niemipelto olikin pappilan kaikkein paras. Se samoin kuin puutarhan valkoinen syreeni oli erityinen ilon ja ylpeydenaihe kaikille pappilalaisille. Tästä niemen kärjitse täytyi rovastinkin kiertää aina, kun läksi katselemaan maitaan. "Papan matkaksi maan ympäri" nimittivät tyttäret piloillaan näitä isän retkiä. Ja niissä sanoissa oli enemmän totuutta kuin he aavistivatkaan. Koti oli todella hänen maailmansa. Se teki elämän elämisen arvoiseksi. Se kasvatti voimaa elämään sillekin mikä oli olemassa kodin ulkopuolella. Kun juureton puu oli ihminen vailla kotia ja kokemusta kodintunteesta. Mitäpä sellaiselta saattoi vaatiakaan?

Rovasti huokasi taas raskaasti. Ajatus pysähtyi Kustiin ja hänen kaltaisiinsa. Kun olisikin voinut valmistaa kodin jokaiselle heistä! Silloin ei olisi tarvinnut kärsiä näin paljon kannaetta heidän tähtensä. Se Kusti varsinkin olisi ollut kuin omiaan poiskorjatun ainoan pojan tilalle. Hän oli lahjakas, teräväpäinen lapsi, ihan niinkuin Veikko. Mutta eihän Tilda sitä koskaan olisi jaksanut sulattaa. Veikon kuolema oli haava, joka ei koskaan lakannut veristämästä. Tilalle otettu lapsi olisi joutunut siitä kipeästi kärsimään. Ja kotirauhakin olisi rikkoutunut. Parempi oli niinkuin oli. Saivathan Koskiset tästä rahallista hyötyä. Ja rehellisiä, työtätekeviä ihmisiä he olivat. Jos sitten jaksisivat ymmärtää vilkasluontoista lasta? Mutta olihan emäntä puhunut oikein kauniisti Kustista viime kerrallakin käydessään pappilassa. Poika oli silloin kuumeessa.

Pienen pieni hymy väräytti samassa rovastin suupieliä. Vasikka oli silloin myöskin sairastanut Koskisilla ja olihan se emäntä oikeastaan hätäillyt vasikasta enemmän kuin pojasta... Sekin asia oli jäänyt ihan tuntoa kolkuttamaan. Mutta Tilda oli siitä torunut. Hänestä Alle huolehti kaiken maailman lapsista enemmän kuin omistaan. Ja olihan oma sittenkin omaa lihaa ja verta.

Taas täytyi huoahtaa, vaikka leppeä tuulenhenkeys hyväilevästi pyyhkäisi kasvoja. Niissä omissakin oli paljon ajattelemista — Tilda oli siinä oikeassa —, varsinkin nyt kun oli ratkaistava tyttöjen tulevaisuus.

Toista oli ennen vanhaan. Silloin pysyivät tyttäret kotona, tekivät käsitöitä, auttoivat taloudessa ja olivat alallaan kunnes joutuivat miehelään, — jos joutuivat. Mutta uusi aika oli luonut uusia oloja. Oikeudenmukaista se muuten olikin, että naimisiinmeno naiselle samoin kuin miehellekin oli muuta kuin kysymys elatuksesta ja elättäjästä. Se, joka itse oli kokenut rakkauden rintaan luomaa kevättä ei tahtonut kytkeä elämän suurinta tunnetta leipäkysymykseen.

Mutta koituihan vanhemmille paljon lisävelvollisuuksia, kun tytärtenkin piti saada kasvatus, jonka avulla voisivat taipumuksiaan ja toiveitaan vastaavalla tavalla elättää itseään. Ja sellainen huolehtiminen saattoi olla raskastakin, kun esimerkiksi tyttäret sattuvat olemaan sellaisia kuin Alli ja Ainikin.

Rovasti pysähtyi äkkiä, nojasi hetkeksi keppiinsä ja jäi kuuntelemaan. Hän oli jo kieltänyt niemen ja oli nyt puutarhanlaidassa, lähellä kuusimajaa, joka turvepenkkineen ja punaiseksi maalattuine pöytineen oli tyttöjen lempipaikka. Siellä ne kai nytkin istuivat, koska sieltä niin ääntä kuului.

Rovasti taivutti lähinnä olevia puunoksia syrjään ja kävi kumartuneena kuin matalasta ovesta

sisäänastuva kuusimajaan.

— Sinäkö isä! — Aini lehahti punaiseksi äkillisestä yllätyksestä. Alli rupesi tekemään isälle tilaa vieressään penkillä, josta sivellin ja joukko maalauskojeita kiireisesti korjattiin syrjään.

— Vai tähän! — Rovasti istahti hyvämielisenä samalla kun katse sipaisi ensin Allin maalilaatikkoa sitten Ainin tavallista punakampia poskia. Kaipa Aini taas oli ollut purkamassa sydäntään Allille, koska oli tuollaiset punaiset läiskät kasvoilla ja katseessa jotain värjöttävän arkaa kuin nuorella metsäkauriilla.

Niin, niin näitä lapsia, heilläkin oli omat ilonsa ja surunsa. Mutta he eivät aavistaneet miten läheisiä ne olivat vanhemmillekin, miten isän ja äidin sydän värisi lapsen kokemista yhtä herkästi ja herkemmin kuin konsanaan oman onnen ollessa kyseessä.

— Torua, sinua pitäisi, papukka, kun tulet noin salakavalasti, alkoi Aini kuin tunnustellakseen oliko isä mahdollisesti tullut kuulleeeksi enemmänkin keskustelusta.

— Luulitteko te ehkä, että istuitte hiljaa ja hissuksissa kuin hiiret, vaikka täällä tirskuitte pahemmin kuin pääskysset ikkunani alla! — Rovasti pyöritteli pientä silkkilankavyöhytettä sormiensa välillä samalla kuin katse veitikkamaisesti siirtyi tyttärestä toiseen. — Minä kuljin ajatuksiini painuneena, mutta herätä täytyi, kun te täällä niin äänekkäästi uskoitte salaisuuksia toisillenne!

— Ja sinä ajattelit, sanonko? — kiidätti Aini tulemaan ajoissa viskatakseen puheen toiselle tolalle, — sinä ajattelit perheemme uusia jäseniä.

— Joille jo hyvissä ajoin olet avannut suuren, isällisen sydämesi selko selälleen, säesti Alli.

— On siellä silti tilaa sinulle yhtä paljon kuin ennenkin. — Rovasti nipisti tytärtään korvalehdestä.

Alli käänsi pienen pystynensä suoraan isään päin, hänen suuriin, tummiin silmiinsä tuli lystikkään juhlallista totisuutta ja hänen tuuheat kulmakarvansa vetäytyivät tyvestä niin lähelle toisiaan, että ne näyttivät nousevan kuin samasta juuresta. — Isä-ukki, minä en tyydy siihen. Siellä pitää olla tilaa myöskin minun tulevaisuussuunnitelmilleni. Miten saisit, ne sinne, kun sinun muuten avara sydämesi sattuu olemaan ahdas juuri siltä kohdalta, se on se suuri kysymys, jota harkitsen yöt päivät.

— Vaikka viimekin yönä makasit kuin hako, pisti Aini vastaan.

— Älä puutu asiaan, sisko, kun minä puhun elämäni suurimmasta kysymyksestä! — Nenä, jota Allilla oli tapana kohottaa sanojensa vahvistamiseksi, nousi nytkin antamaan pontta sanotulle. — Minun täytyy käyttää tilaisuutta hyväkseni ennenkuin toiset tulevat. Ne ovat tietysti kilttejä pikku lampaita. Vuohen täytyy saada määkyä...

Nyt katkaisi isä. Ääneen tuli hiven ankaruutta. Hän ei suvainnut että perheen uusia jäseniä otettiin vastaan ennakkoluulot mielessä. Hän toivoi ja uskoi, että kaikki tulisivat viihtymään hyvin yhdessä. Yleensäkin oli ihmisillä syytä tuntea itsensä kuin suuren yhteisen kodin lapsiksi. Ihmisellä ihmisenä oli ylen paljon yhteistä jokaisen luodun kanssa. Asuinseutu, olosuhteet ja sensemmoiset merkitsivät oikeastaan hyvin vähän. Elämä oli pohjiltaan samaa kuninkaan hovissa ja mökkiläisen majassa...

— Ei se nyt ole ihan samaa sinulle kuin "Höpsän-Hannan" lapsille, pisti Alli väliin.

Rovastin otsa painui alakuloisiin laskoksiin, ja syvä huokaus purkautui rinnasta. — Sinä olet oikeassa, kipeästi oikeassa. Samaa ja kuitenkin niin erilaista...

Aini loi syrjästä nuhtelevan katseen sisareen. Miksi tämä sattuikin niin arkaan kohtaan! Tiesihän hän miten isä kärsi niistä sovittamattomista ristiriidoista, joita elämä siinäkin suhteessa, eteen asetti.

— Isä, sinä aijoit sanoa jotain tytöistä, alkoi Aini saadakseen isän ajatukset toisaalle.

— Niin, minä vain aijoin muistuttaa, että olette serkusten lapsia ja että heidän äitinsä oli meille hyvin rakas ystävä.

— Hän oli kovin rakastunut sinuun, papukka, veikisteli Aini.

Rovasti nousi kuin malttamattomasti ja heristeli sormiaan. Hän ei aikonut jäädä seuraan, missä vanhaa miestä ahdistettiin jos jollakin tavalla. Hän aikoi lähteä.

Samassa Alli kiepsahti isän käsipuoleen. Hänen täytyi välttämättä saada puhutuksi isän kanssa nyt juuri, — ennen toisten tuloa.

Ainin työ painui helmaan kohta kun isä ja Alli olivat kadonneet näkyvistä. Kai isä sittenkin oli kuullut.

Ja viime sanat kun juuri sattuivat koskemaan Yrjöä. Isä oli niin pahoillaan koko asiasta. Ei olisi tarvinnut saada lisää. Hän oli ollut paljon tyytyväisempi silloin kun asia koski Erkkiä. Silloin hän aivan eli mukana Ainin ensi rakkauden vienoa tarinaa. Se nyt olikin niin isän henkeen.

Ainin kasvoille nousi omituinen, haikean unelmoiva ilme. Siinä oli alentuvaan sääliin vivahtava tunne ensi lempeä kohtaan, joka kaikesta huolimatta nyt näytti niin kalpealta ja värittömältä. Mutta samalla siinä oli kuin katkeruudella sekoitettua kaipuuta. Intohimoinen, repivä suhde toi kärsimyksiä, joista ei ensi lempi tietänyt mitään. Ja tuli hetkiä, jolloin olisi suonut voivansa palata entisyyteen.

Vaikka ei, ei sittenkään! Silloin ei ollut tietoa elämän rikkaudesta jos ei sen murheistakaan. Silloin oli elämä keväisen yön uinuvaa valkeutta. Se oli valoisa aavistusta ja odotusta, mutta ei todellisuutta. Se tunnekin, joka häntä monen vuoden kuluessa hallitsi ja joka silloin tuntui niin todentodelta, että se oli kuin punoutunut koko hänen olemukseensa, mitä se sittenkään oli sen rinnalla mitä hän nyt tunsu? Nyt vasta hän tiesi olevansa nainen, nyt hän ymmärsi mitä oli olla rakastettu.

Niin, rakastettu! Siinäpä se! Hänen sitä aavistamattaan oli kai halu ei ainoastaan antaa vaan myöskin saada rakkautta ajanut hänet etsimään muita. Erkki oli niin omituinen, hiljainen ja umpimielinen. Ei hänestä koskaan päässyt oikein selville. Kun hän joskus lämpimässä, kauniissa katseessa antoi odottamattoman paljon, oli hän kohta sen jälkeen kuin se ei olisi merkinnyt mitään. Sellainen kävi Ainille ajanpitkään sietämättömäksi. Hän ei voinut olla kääntymättä toisaalle — pohjimmaisena vaikuttimena ehkä kaikesta huolimatta rakkaus Erkkiin. Hän toivoi siten herättävänsä Erkin. Mutta tämä loittonikin. Ja "toisaalta" löytyi Yrjö. Sivulta päin hän tuli joukkoon, — yhteisten tuttavien kautta, mutta heti hän jonkinmoisena itseoikeutettuna työnsi kaikki muut pois Ainin läheisyydestä. "Minun, sinä olet, minun", sanoi koko hänen olemuksensa toisten kuulemattomalla, mutta Ainille ymmärrettävällä ja selvällä tavalla.

Oh, kunpa aika saisi siivet! Kun tulisi syksy, Helsinkiinmeno ja — Yrjö, Yrjö!

Kevyt väristys vavahutti Ainia. Hän ikävöi, mutta pelkäsi samalla. Ensi talvi näytti kutsuvan kuin suureen onnenjuhlaan, mutta samalla ehkä suuriin kärsimyksiin. Yrjö oli niin erikoinen, maailmankatsomukseltaan materialisti ja skeptikko, — mikä tietysti murehdutti, melkeinpä loukkasi isää. Ja kuitenkin kaipasi Yrjö muutakin kuin sitä mitä silmä näki ja mihin kourin saattoi tarttua. Hän uskoi henkimaailmaan ja sen ilmestysmahdollisuuksiin. Hän sanoi kohta huomanneensa Ainin herkäksi henkimaailman tuntijaksi ja siinäkin suhteessa siis luoduksi häntä varten.

Niin, Yrjö oli kuin kuohuva koski, voimakas, temmeltävä, täynnä yllätyksiä ja salaperäistä, kiehtovaa voimaa.

Oh, kun nyt olisikin voinut uskoutua hyvälle ystävälle! Esimerkiksi Ilonalle, joka ennen aina vietti osan kesästä pappilassa! Hän olisi ollut mainio. Hän oli niin tyyni ja tasainen, aina kykenevä arvostelemaan ja hallitsemaan sekä omia että toisten tunteita. Ja entisenä tyttökoulu- ja rippikoulutoverina oli hän tuttu kuin sisar. Hänelle oli ennenkin ollut niin hyvä uskoutua. Vaikka hän puolestaan oli ollut vaitelias. Hänen naimisiinmenonsakin oli tullut aivan yllätyksenä.

Aini havahtui ajatuksistaan ruokakellon soidessa. Hän kääräisi kiireisesti kokoon työnsä ja läksi juoksemaan. Äiti oli tarkka ajoissa joutumisesta.

Ainin puutarhan puolalta rynnätessä sisään, nousivat isä ja Alli pihanpuoleisia portaita. Rovastinna seisoj jo paikallaan, verevillä kasvoillaan pieni paheksumisen pilvi. Martta, viisitoistavuotias yhteiskoululainen, seisoj äidin rinnalla, voimakas niska päättävästi kenossa ja hehkuva puna poskilla kielimässä hellan ääressä askartelusta.

Rovastinna katsahti nuorimpaansa, hymähti tyytyväisesti, mutta huokasi sitten. Martta oli ainoa, josta saattoi toivoa jotain tulevaisuudenkin varalta. Hän oli äitiinsä. Ja samalla oli hänellä isän aina tyytyväinen, tasainen luonto.

— Anteeksi nyt, Tilda kulta, kun näin myöhästytettiin, puheli rovasti paikoilleen asettuen. — Se on niin petollinen tämä kesän kukkein aika. Ja sattui tärkeätä puhuttavaakin.

Allin katse iski hätääntyneenä isään. Aikoiko tämä nyt tärvellä koko asian ottamalla sen näin puheeksi. Olisihan hänen pitänyt tietää, että mammaa täytyy ensin vähän lauhdutella.

Isä rupesikin samassa puhumaan ruuan lämpimänä pitämisestä odotetuille. Eihän sitä tietänyt oliko heillä edes ollut riittävästi evästä pitkän matkan varrella. Kukapa oli ollut orpoja matkalle varustamassa.

— Ehkä joku sinunlaisesi, Alle kulta. Sinä panisit vaikka viimeisen palan eteen toisen lapsille. Selma

tiesi minkä teki, kun testamenttasi lapsensa sinulle. Paras mies maailmassa sinä oletkin orpoja holhoomaan. — Rovastinna pani haikeamielisellä päännökökkäyksellä kastikkeen kiertämään.

— Tällaista parasta papukkaa ei pidäkään torua! — Ainin käsi hiipi isän polvelle pehmeästi kuin kissankäpälä.

— Torua? Minäkö toruisin pappaa? — Rovastinna huokasi raskaasti.

— Eiväthän lapset arvaa minkälainen minä olisin, jos et sinä pitäisi tolalla, yritteli rovasti leikkisästi. Sitten katse hymyilevänä pysähtyi Tildaan.

Kyllä hän vain vieläkin oli niin verevä ja kaunis, että sydän ihan vavahti, kun katsomaan rupesi. Ja minkälainen hän olikaan ollut ensi nuoruutensa keväimessä! Ruusut heloittivat poskilla, hipiä oli hieno ja pehmeä jo katseenkin kosketella ja kädenanto oli kuin pienen silkkikäpälän sivellys. Se sulatti sisintä kuin liekki vahaa. Mutta ryhti, se oli kuin jumalattaren. Ja miten omaperäisen varmasti Tilda jo silloin sinkautti ajatuksiaan tulemaan, — ihan toisella tavalla kuin sen ajan nuoret tytöt yleensä. Ei ollut ihmettä, jos nuoremiehen silmä jäi tuijottamaan häneen kuin saavuttamattoman etäällä kiiluvaan tähteen, jonka kirkas, joskin kylmäkö loiste veti puoleensa.

Tuo pieni annos kylmyyttä oli vain ollut lisäämässä vetovoimaa. Se oli niin mieluista sille, joka kuten Alexander Sten — eli Alle, kuten häntä yleisesti kutsuttiin — oli pilattu naistensuosiolla. Alle tunsu itse aina viihtyneensä paremmin naisten kuin miesten seurassa. Miesten seurassa hän usein tunsu olevansa kuin arkituvassa, missä elää retustettiin miten hyvänsä. Naisten seurassa sitävastoin pääsi kuin pyhäksi siistittyyn tupaan. Ja Alle Sten rakasti sunnuntaiiisteyttä arkisissakin oloissa.

— Alle, eikö nyt nousta, muistutti rovastinna pöydän toisesta päästä.

— Martta, rovasti sai pöydästä noustuaan nuorimpansa kiinni tämän tanakasta palmikosta, — jos mammalta sattuisi unohtumaan, niin huolehdithan sinä siitä, että letut ovat lämpiminä tulokkaillemme.

Iloinen päännökökkäys ja veitikkamainen hymy oli ainoa vastaus, minkä rovasti sai. Tyytyväisenä siihen kääntyi hän kanslian puolelle, jossa asettui uunin edustalle sijoitettuun keinutuoliin. Tässä oli hänellä tapana viettää ruokalepoaan. Tänään hän kuitenkin ensin siirsi tuolinsa niin, että puutarhan ainoa, valkoinen, nyt täydessä kukassaan upeileva syreeni tuli näkyviin.

Sunnuntaisen suloinen kesäpäivä, kukkiva, luomisvoimastaan iloitseva luonto ja ehkä odotettujenkin piakkoinen saapuminen vei rovastin ajatukset entisyyteen. Mutta samalla sekoittui niihin pieni, tulevaisuuteen kohdistuva pelko.

Tilda oli jo monta kertaa vähän kuin pistellyt tulossa olevista. Eiväthän ne Tildan pahoittelut muuten olleet vaarallisia. Hänellä oli nyt vain sellainen tapa. Mutta nyt hän jo monesti oli ollut harmissaan kaikesta missä Alle ajatteli Maijaa ja Kaijaa.

Omien sanojensa mukaan oli Tilda liiankin selvästi tuntenut miten ihastunut Alle oli vaimoonsa. Mustasukkaisuudesta ei voinut olla puhuttakaan. Mutta jospa kaikesta huolimatta Selman ja Allen suuri sisäinen sukulaisuus oli tunnut pahalta Tildasta?

Hän ja Selma olivat tosin vain harvoin olleet toistensa seurassa. Selma joutui naimisiinmenonsa kautta toiselle paikkakunnalle. Mutta ystävyysuhde serkusten välillä säilyi kuitenkin aina samana. Selma olikin syvä, hellätunteinen ja uskollinen sielu. Pitkään aikaan hän ei ajatellutkaan naimisiin menoa, sillä Alleserkku oli ollut hänelle kaikki kaikessa. Mutta viimein kaiketi hänen hellä sydämensä näki onneksi tehdä toisen onnelliseksi, semminkin kun vanhemmatkin taisivat sitä kovin tahtoa.

Mutta että tämä ystävyystunne oli Allelle jotain aivan toista kuin rakkaus Tildaan, siitä ei tarvittu todistuskappaleita. Ja vaikka sattui sellaistakin, että Tilda oikaisi ja nuhteli, kun Selma olisi vain lämpimällä kädenpuristuksella osoittanut ymmärtämystään, ei tullut välille pienintäkään epäsointua. Selma osasi aina tunnustuksella kiinnittää huomiota Tildan esittämiin näkökohtiin ja Alle tunsu sen hienon ymmärtämyksen osoituksena.

Rovastille kahahti odottamatta kyynel silmään. Tildan, Selman ja hänen oma suhteensa oli todella ollut sellainen, että sitä kelpasi muistella lumivalkea syreeni silmäin alla. Ja kaipuukin tuntui miltei suloiselta. Mutta se oli samalla hämmästyttävän suuri. Sillä niin vähän kuin he Selman kanssa olivatkin olleet yhdessä, oli sittenkin tunnut, lämpimän hyvältä ajatella, että oli olemassa joku, jonka sielun pohjasäveleet olivat täysin samassa vireessä oman sisimmän kanssa. Ja nyt tuntui tyhjyys. Toimi tyttöjen holhoojana oli siitä syystä sekä rakas että velvoittava perintö.

Pihalla alkoi Halli samassa haukkua. Etehisen läpi rynnättiin kiireisesti ja kilvan. Kavioiden kapse läheni, lähenemistään, hiekkakin kuului jo särähtelevän pyörien alla. Rovastin noustessa ikkunaan

pysähtyivät rattaat portaiden eteen.

Rovasti jäi hetkeksi paikoilleen. Joutivathan nyt toiset ensimmäisinä ottamaan vastaan, tuli mieleen kuin jatkoksi aikaisemmille ajatuksille. Hyvähän oli tästä vähän tarkastaa lapsia.

Mutta samassa tuli rovastille katumus. Hänelle uskotut lapset saapuivat tulevaan kotiinsa orpoina, ikävöivinä ja hän — —

Rovasti ennätti portaille juuri kun Maija oli auttamassa pikku siskoa rattailta.

— Tervetuloa, sinä pieni! — Rovastinna sulki tyttösen tanakkaan syliinsä. Syvään surupukuun puettu, vaaleatukkainen, sinisilmäinen Maija jäi hetkeksi arvelen katselemaan ympärilleen. Silloin hän näki kaksi häntä kohden ojentuvaa kättä. — Setä, kuiskasi hän hiljaa, — setä. Muuta hän ei saanut sanotuksi. Mutta hän tunsi, että syli, johon hän painui, oli se turvapaikka, jonne äidin viimeinen pyyntö oli hänet uskonut, ja tämä tietoisuus toi hänelle lieventävää lohtua hänen astuessaan uuden kodin kynnykselle.

2.

Koko seuraavakin päivä kului pappilassa jonkinlaisena vastaanottojuhlanä. Rovasti omisti suurimman osan aikaansa vastasaapuneille. Martta askarteli keittiössä äidin apuna ja juoksenteli välillä esittelemässä Kaijalle milloin mitäkin paikkaa pappilan ympäristössä. Aini lähenteli — joskin huonolla menestyksellä — Maijaa. Toinen oli kokonaan kaipuunsa, toinen rakkaussurunsa vallassa.

Oltiin verannalla iltapäiväkahvia juomassa, kun järveltäpäin lähenevä vene kiinnitti rovastin huomion. Martta oli tuntevinaan sen Tuomilehdon venheeksi, mutta toiset epäilivät. Setä ei käynyt missään eikä Pentti ollut kotosalla, ellei olisi sattunut tulemaan virkalamalle.

— Pentti se sittenkin on, vakuutti nyt Allikin.

— Siitä, isä, saat pojan tähän tyttöjen paljouteen, jatkoi Martta.

Mutta rovastin sisintä riipaisi. Helppo oli puhua kaikkien yhteenkuuluvaisuudesta saman kodin lapsina, mutta pian sen sittenkin tunsi, että oma oli oma. Pentti heidän Veikkonsa tilalle! Tuollainen huvilivi, jota oma isäkin aina moitti. Vaikka paljon oli siinä isänkin syytä.

— Ei minusta olisi sen pojan isäksi. — Kovasti huokasi. — Mutta kovaa oli, että hän niin pienenä jäi äidistään.

- Niinkuin minäkin, täydensi Kaija portailta, missä hän leikki Hallin pennun kanssa.

Rovasti hymähti. — Aivan niin, mutta hänellä ei ole ollut isoa siskoa niinkuin sinulla.

Maija kuuli sanoissa omituisen surunväreen ja se liikutti häntä, — ehkä siksi, että se kohdistui orpouteen.

Vieraat nousivat jo rannasta. Heitä oli paitse Penttiä nainen ja pieni, hänen rinnallaan tepasteleva poika.

— Ehkä Pentti on mennyt kihloihin ja tuo morsiamensa meille nähtäväksi, arvaili Martta.

— Lapsi matkassa, pisti Alli syrjästä saaden isältä nuhtelevan silmäyksen sopimattomasta uudenaikaisuudesta. Mutta Aini kirkaisi ilosta ja läksi juoksemaan vastaan. Hän oli tuntenut Ilona Soljan.

Ilo muuttui pian yleiseksi, sillä Ilona oli kaikkien suosikki. Rovasti ennätti ajatella sitäkin, ettei hän tällä kertaa ketään niin olisi halunnut Ainin toveriksi kuin Ilonaa. Tällä oli aina ollut terveellinen vaikutus Ainiin.

Tervehdysten jälkeen jatkettiin keskeytynyttä kahvinjuontia. Välillä ihailtiin luontoa, näköalaa verannalta aivan erityisesti. Ilona sanoi viime vuosina joka kesä kaivanneensa sitä. Mutta kotivelvollisuudet ja sitten tämä pikku poikanen olivat estäneet matkustamasta. — Ilonan käsi pyyhkäisi hyväilevästi sylissä istuvan pojan kiharoita. Hänen olentoonsa nousi kuin sisäistä säteilyä.

— Tästä puoleen te toivottavasti yhdessä tulette tänne, puheli rovasti. — Onhan miehesi nyt saanut toimen Helsingissä, ja koska hän on tuttu Pentin isän kanssa, tulee ehkä hänkin mukaan.

Ilonan katse kääntyi kiitollisena rovastiin. Niin setä, kun tällaisen on saanut, — hänen kätensä siveli

taas pojan kiharoita — tahtoisi hänelle koota parasta mitä maailmassa löytyy. Ja tämä koti on juuri sitä kaikkein parasta.

— Meille tulo johtui vain liikeasioista, selitti Pentti syrjästä. — Rouva Solja sanoi tulleen mukaan vain saadakseen ilon kerran yllätyksenä saapua tänne pappilaan. Meillä ei käydäkään muuta kuin liikeasioissa. — Ääni tapaili leikin sävyä, mutta niihin tuli katkeruuden makua.

Rovasti nousi ehdottaen, että herrat lähtisivät kävelemään. Naiset kai halusivat jutella rauhassa toistensa kanssa.

— Ellei setä tulisi mukaan, sanoisin, että vuohet eroitetaan lampaista, tuli taas pistävästi Pentiltä.

— Onpas sinulla ihanteellinen käsitys naisista, — kun et ole ollut tekemisissä heidän kanssaan, tuli Allilta vastaan.

— Tai siksi, että uskon hyvää niistä, joita tunnen, tuli kohteliaasti takaisin samalla kuin Pentti kiiruhti avaamaan puutarhanporttia rovastille.

Oikeastaan nuo sanat kuitenkin suututtivat Penttiä. Hän oli nykyään mielentilassa — tai paremmin ehkä oloissa — jotka panivat hänet kaiken ja kaikkien suhteen vainuamaan jotain häneen tähdättyä syytöstä. Tuo Allikin oli sellainen ... hauska ja pirteä muuten, mutta liian paljon tietävä. Oli niitä naisia olemassa sillekin, jolla ei ollut heitä kodissa eikä sanottavasti seurapiirissäkään. Kyllä Alli sen tiesi — vaikka sanoi noin. Kovin toisenlaista olisikin elämä, jos heitä ei olisi ollut. Köyhempää, harmaampaa tavallaan. Parempaa, paljon parempaa toiselta puolen.

Pentti huokasi raskaasti. Rovasti kuului puhuvan maanviljelyksestä ja uudesta riihestä. Maanviljelijäksi ei hänestä oikeastaan ollut eikä se puoli varsinaisesti hänestä kuulunutkaan papin tehtäviin. Mutta olojen ollessa nykyisellä kannalla täytyi koettaa suorittaa sekin osa tehtävistään tunnollisesti. Olihan muuten maataloudella sekä aineellinen että henkinenkin merkityksensä. Paljosta pahasta vapautuisi ihmissuku, jos eivät ihmiset niin pyrkisi kasautumaan suurkaupunkeihin. Maalaiselämällä oli siveellisesti kasvattava ja raitistuttava merkityksensä.

Pentti alkoi taas vainuta syrjävihjauksia sanoissa, kun pieni paljasjalkainen, repaleiseen pumpulinuttuun puettu poika kiinnitti rovastin huomion itseensä. Poika tulla hypperi pellonpiennarta pitkin, selässä kimppu vispilöitä ja kädessä muutamia koivunvihtaan pujotettuja ahvenia. Lakki lennähti päästä samassa kuin poika huomasi rovastin, ja sysimusta kihara valahti otsalle.

— Joko sinä nyt juoksentelet asioilla? Vastahan sinä sairastit? —
Rovasti pysähtyi.

— Johan minä. Täytyy auttaa elatuksen hankinnassa, tuli yksikantaan ja vanhanmakuisesti. Virkeät, mustat silmät paistivat ruskeaksi parkittuneen otsan alta. — Tänään onkin sellainen kalansyöntipäivä, ettei nyt jouda olemaan sängyssä.

— No niin, niin, niinhän sitä kalamies. — Rovasti nauroi. Sitten hän tiedusteli kalojen hintaa. Poika laski mielessään. Ahvenista saisi ehkä viiskolmatta penniä yhteensä. Vispilöitä oli kuusi Ne maksoivat kymmenen penniä kolme.

Rovasti pudotti kaksi kiitävää uudenuutukaista hopearahaa pojan käteen. Toinen oli viiskymmenpenninen, toinen markan raha.

Poika lensi punaiseksi ilosta, kiskaisi lakin uudelleen päästään ja laski sitten täyttä neliä maantielle päin. Hänen ruskeat säärensä nousivat ketterästi kuin pakoon puikkivan jäniksen, koskettivat sipaisemalla maata ja olivat kohta taas oistonaan.

Herrat katsoivat nauraen hänen jälkeensä. Silloin hän äkkiä pysähtyi, nuorenpuoleinen mies oli tiellä tullut vastaan, ja kuului sanovan jotain. Poika kumartui äkkiä, sieppasi maasta kourantäydeltä hiekkaa ja lennätti miehelle vasten silmiä. Sitten hän tieltä sukelsi suoraapäätä metsään.

— Voi voi, joko ne nyt taas ... siitä isästä varmaan, alkoi rovasti pahoitella samalla kuin pienin, hätäilevin askelin rupeesi keputtelemaan sinnepäin, jonne poika oli kadonnut. Tällaisten lasten kohtalo kävi aina sekä sydämelle että tunnolle. Se ihan kuin syytti siitä, ettei seurakunnasta niin ollut tullut huolehditaksi kuin olisi ollut tahtoa ja kuin olisi pitänyt. Vaikka oli tietysti syytä ihmisissä itsessäänkin. Ja paljonhan sitä oli yhteiskunnassakin, kun ei paremmin turvattu heikkojen ja vähäväkisten elämää.

— Me miehet me olemme niin nopeat särkeämään sitä mikä on haurasta ja heikkoa, hitaat rikkomuksiamme sovittamaan.

Sanojen aihe oli etsimätön, mutta Pentin mieli kuohahti kaikesta huolimatta. Tuntui niin katkeralta,

kun aina vain taholta tai toiselta viskattiin eteen jotain pistävää. Omasta isästä puhumattakaan. Hän ei muuten suinkaan pistellyt, hän kolhaisi, antoi potkuja.

Kävi kuin viima hallanpanemalta suolta, kun ajatus pysähtyi isään. Kolkkoutta ja ivaa oli hänellä tarjottavana aina pojan tullessa kotiin. Muuta ei koskaan. Mutta hän oli hänkin sitä mitä elämä ja taipumukset olivat hänestä tehneet. Minkäpä hänkään luonnolleen taisi.

Mutta nyt kulki rinnalla mies, jonka syli isällisenä avautui koko maailmalle, mies, joka muisti kylän sairastavia vasikoita, tuittupäisiä poikavekaroita ja vaikka ketä, eikö sellaisellakaan ollut muuta kuin kautta rantain annettuja nuhteita? Muusta olisi ehkä vielä ollut apua, mutta totta vie ei tällaisesta.

— Sitä poikaako setä nyt ajaa takaa, tuli kiivaasti.

— Niin, minä ajattelin vain, että jos voisi sanoa jonkun hyvittävän sanan.

— Antaa olla. Ei suuret haavat sivelemällä parane.

Rovastin katse nousi äkkiä. Hän oli poikia ajatellen vain kiiruhtanut eteenpäin, mutta Pentin sanoissa oli jotain, joka kuin herätti, soimasi ja pyysi.

— Niin, niin. Sinä olet oikeassa. Se on vain niin raskasta. Kun itse on kasvanut hyvässä kodissa, saanut perustaa onnellisen kodin ja tuntee kuinka koti on se akseli, jonka ympärillä ihmisen koko elämä kiertää, silloin on vaikeata nähdä, ettei kaikilla olekaan kotia, ja että suuressa yhteiseksi aiotussa kodissa ei olekaan kodin henkeä vähääkään.

Rovastin käsi nousi yht'äkkiä Pentin olalle. — En minä sinullekaan, Pentti, voi parempaa toivoa, kuin että sinä pian löytäisit sinulle avuksi luodun tyttäsi ja saisit hänen kanssaan kokea oman kodin siunattua iloa. Sinähän niin varhain jäit äidistäsikin.

Jotain tuntui sulavan Pentin sisimmässä. Rovastin ääni oli niin sydämellinen. Ei voinut epäillä hänen aikaisempia sanojaankaan. Eikä olalle lasketussa kädessä ollut mitään pakottavaa ja painostavaa, sulaa hyvyttä vain.

— Setä, hiljaa, katso tuolla. — Pentti pysähtyi samassa. Hän viittasi kädellään pensaikkoon päin. Vähän syrjässä metsäpolulta, jolle he olivat kääntyneet, näkyi kaksi ruskeaksi parkittua säärtä ja osa pojan yläruumista. Itse pää oli piilossa kuin pyydystäjää pakenevalla jäniksellä. Maassa makaavan vieressä polvillaan oli vähän vanhempi tyttö. Hän oli selin tiehen eikä nähnyt ohi kulkevia, mutta hänen ryhtinsä ja nyrkkiin puristunut, koholla oleva käsi ilmaisi selvästi hänen mielentilansa.

Väistellen maassa makaavia risuja hiipivät herrat huomaamatta ohi. Vasta kun olivat matkan päässä lapsista, alkoi rovasti puhua. Nuo kaksi metsässä, he ehkä osasivat lohduttaa toisiaan paremmin kuin muut olisivat sitä voineet. He olivat kumpikin samassa asemassa. Tyttö oli "Höpsä-Hannan" lapsia. Ja topakka tyttö olikin, piti aina sekä pienemmän veljensä että tämän Kustin puolta, jos kuka teki heille pahaa.

Herrat olivat jo puutarhan portilla, josta he näkivät naisten istuvan kiikkulaudalla muutamien suurten riippaköivujen alla. Toiset kuuluivat keskustelevan innokkaasti, Alli oli asettunut muista syrjään korkealle kivellet. Hän näytti edustavan huvitettua kuulijakuntaa.

— Puhutaan nyt jo muusta, herrat ovat tulossa, huomautti Ilona Solja.

— Niin, jos lupaat pian tulla Tuomilehdosta tänne takaisin oikein jäädäksesi tänne. — Aini kietaisi kädet Ilonan kaulaan. — Sinä olet antanut minulle niin paljon, lisäsi hän hiljaa. — Minä olen nähnyt sinussa onnellisen ihmisen, onnellisen äidin.

Ilona Solja hymyili tyyntä, kirkasta hymyään Ihminen on aina onnellinen, kun hän tuntee, olevansa oikealla paikallaan elämässä.

— Ja hän on oikealla paikallaan, kun saa elää sille, jota rakastaa? —
Kuin tuskaa ja samalla toivoa nousi Ainin kysyvään katseeseen.

— Ei se riipu vain tunteesta. Se on kai sinusta hirveän arkista ja outoa, mutta minä uskon, että juuri avioliitossakin on parhaimpana onnen takeena selvä tietoisuus siitä, että olemme kutsumustamme täyttämässä olemme juuri sillä paikalla elämässä joka odotti juuri meitä.

Ilona Soljan katse kääntyi sanomattomalla hellyydellä kappaleen matkan päässä leikkivään poikaan, jonka vaaleat kiharat valahtivat niskasta hartioille joka kerralta, jolloin poika kumartui poimimaan kukkaa maasta. Suuri, pohjaton äidinilo kuvastui hänen sielukkaassa katseessaan. Hän irtautui Ainin

syleilystä, kiiruhti joustavin askelin nurmen poikki ja sai ilosta kirkuvan pojan syliinsä. Äidin kasvot loistivat kilvan pojan säteilevien sinisilmien kanssa.

Herrat, jotka juuri olivat ehtineet kohdalle, pysähtyivät kumpikin. Rovastin lempeät kasvot olivat täydessä hymyssä. Pentin katseeseen nousi suuri nälkä. Hän koetti katsoa toisaalle, mutta tunki samassa, että joku häntä tarkasti. Hän karahti punaiseksi, työnsi kädet äkkiä ja aiheettomasti housuntaskuihin ja rupesi hiljaa viheltämään samalla kun hän hitaasti lähestyi pienen matkan päässä seisovaa Maija Grania.

— Te katsoitte minuun niin kysyvästi, — sanoi hän suoraa päätä.

— Me ajattelimme ehkä samaa, tuli yksinkertaisesti vastaan.

— Kuinka niin, mehän emme ensinkään tunne toisiamme, väisteli Pentti.

— Te olette äiditön niinkuin minäkin. Sentähden minä mielestäni ymmärsin. — Maija oli mennyt aivan punaiseksi. Hän oli kai ollut liian rohkea.

Tuo ujo hämilleenmeno miellytti Penttiä. Hänen oma rohkeutensa kasvoi siitä. — Rouva Solja on aivan hullaantunut poikaansa, sanoi hän kuitenkin kaartelevasti.

— Meillä on muistot jälellä. — Maija sanoi sen hyvin hiljaa, mutta kuitenkin kuuluvasti.

Martta tuli samassa kutsumaan illalliselle. Pöydästä noustua tekivät vieraat kohta lähtöä. Kaikki pappilalaiset saattoivat heitä venheelle.

Utuiset usvat keinuivat kepeinä rannoilla ja valkea kuunkaistale oli noussut taivaalle kuin valjulla tehottomuudellaan ylistääkseen kesäyön kirkkautta.

Kun vene oli liukumassa rannalta aloitti rovasti iltavirren. Kaikki rannalla seisovat, yhtyivät siihen. Säveleet saattoivat eteneviä sointuvina, lempeinä, rauhaa antavina. Pentistä oli virsi kuin äidin iltasiunaus lapselle. Hän nojasi hetken kuunnellen airoihin. Venhe lipui äänettömästi kirkasta pintaa pitkin. Kesäillan rauha lääkitsi ja nosti.

Laulu lakkasi ja rannalla olijat alkoivat poistua. Pentistä näytti siltä kuin viimeisenä olisi kulkenut valkopuseroinen tyttö, hänen rinnallaan toinen, vielä lastenkirjoissa oleva.

Maija ja Kaija Gran, päätti hän mielessään.

Hänen eteensä nousi kuva tyynikatseisesta, kalpeasta työstä, joka ventovieraana oli puhunut hänelle leppeitä, sisäistä ymmärtämystä osoittavia sanoja.

Hän katsoi vielä kerran rannallepäin ja näki vilahduksen puitten taakse katoavasta valkoisesta puvusta. Sitten hän tarttui airoihin ja alkoi voimaottein soutaa.

Keltakutrinen poika oli nukkunut äitinsä syliin.

3.

Ilona Soljan äiti, rouva Helena Kalk, oli ryhdikäs, kookasvartaloineen nainen, jonka suora selkä ja lujat periaatteet olivat omiaan herättämään kunnioitusta ja taipuvaisuutta hänen ympäristössään. Mieheensä kuoleman jälkeen oli hän tulojensa kartuttamiseksi ruvennut pitämään täyshoitolaisia. Mutta hän otti heitä valikoiden. Jos sattui joukkoon sellaisia, jotka eivät ottaneet noudattaakseen talossa säädettyä järjestystä, täytyi heidän joko muuttaa tapansa tai muuttaa talosta. Kalkilla asuminen olikin siitä syystä jo sinänsä kuin hyvä mainetodistus.

Muuten oli rouva Kalk sitä mieltä, että nuorille oli annettava myöskin vapautta. Hänen luonaan viihdyttiinkin siitä syystä yleensä. Kalkilla oli hauskaa, se tunnustettiin. Perheenäidin osaksi syrjässä pysyttelevä, osaksi nuoria valvova käytös oli omiaan kehittämään heitä, ei painostavalla, vaan tukevalla tavalla. Se tunnettiin ja tunnustettiin.

Huoneiden järjestyksessäkin oli rouva Kalk ajatellut holhokkiensa riippumattomuutta. Ruokailuhuoneen takana olevat kaksi suojaa olivat emännän hallussa, ruokailuhuone oli samalla yhteisenä seurusteluhuoneena ja kaikki toisella puolella olevat kamarit olivat vuokralaisilla.

Hauska nurkkakamari viereisine huoneineen oli saanut nimekseen "pappila" syystä, että Suviniemen nuoret nyt jo toista vuotta asuivat niissä. Maija oli käsityökoulun opettajatarosaston toisella luokalla.

Kaija oli päässyt tyttökouluun ja Alli "mässäili" — omien sanojensa mukaan — aamusta iltaan Ateneumilla. Aini sattui joskus, kun oli "opettajatartuulellaan", kuten Alli sanoi, muistamaan, että hän vanhimpana ja lähes valmiina opettajattarena olisi ollut velvollinen huolehtimaan toisistakin. Tällaista "tuulta" sattui kuitenkin vain silloin, kun "Jatkolla" jokin onnistunut koetunti tai innostava esitelmä hetkeksi sai hänet ihannoimaan opettajan aatteellista elämäntutsumusta tai kun kirje isältä tukahutti kaiken muun valtavaan toivoon olla vanhemmille iloksi. Tavallisesti tunsikin Aini itsensä avuttomaksi raukaksi, jota tunnekuohut armotta viskelivät milloin aallokon huipulle, milloin sen pohjaan, — tänä talvena useimmiten pohjaan.

Suhde Yrjööön oli niin repivä. Siitä ei koskaan tullut sen selvempää. Viime talvi oli tosin ollut ihana. Sen alkupuoli, tai paremminkin syyslukukausi oli vielä kulunut keväällisen tutustumisen huumauksessa. Talvella he sitten menivät salakihloihin. Mutta kun Yrjö kesällä tuli tervehtimään, ei se lähentänyt heitä toisiinsa. Päinvastoin. Isä ja Yrjö eivät ensinkään ymmärtäneet toisiaan. Siitä kai johtui sekin, ettei Yrjö tahtonut julkaista kihlausta. Hänestä oli vastenmielistä sitoutua perheeseen, jonka elämäntutsumus tuntui hänestä ahtaalta ja orjuuttavalta.

Mutta kun rakasti kiihkeän tulisesti niinkuin Yrjö, mitä silloin merkitsi erilaiset katsantokannat? Kärsihän Ainikin vähintään yhtä paljon. Mutta hän oli siltä valmis tunnustamaan rakkautensa toisillekin.

Rakastiko siis Yrjö vähemmän? Tai olikohan hän jo saanut kylläkseen? Hän odotti näihin aikoihin nimitystä virkaan toisella paikkakunnalla. Ehkä tahtoi hän päästä vapaaksi alkaakseen uudestaan toisaalla ja toisen kanssa?

Ainia värisytti. Tämä kysymys vei häneltä nykyään sekä yön unet että päivien rauhan. Ennen oli hän vain ajatellut miten saisi isän ja Yrjön lähemmä toisiaan ja miten itse voisi sekä taipua että taivuttaa, jotta kaksi niin eri oloissa kasvanutta ja eri suuntaan kehittyntä kuin Yrjö ja hän voisivat tulla onnellisiksi. Nyt oli kaikki muu väistynyt tuon suuren, ratkaisevan kysymyksen tieltä: Rakastiko Yrjö, vai eikö hän rakastanut? Hän tuntui toisenlaiselta kuin ennen.

Vai oliko vika ehkä Ainissa itsessään? Hänkö oli toisenlainen? Yrjö työnsi aina syyn oloihin ja Ainiin. Eikä Aini itse pystynyt pääsemään selville todellisesta tilanteesta. Yksin ollen hän joskus luuli voivansa katsella sitä kuin oman itsensä ulkopuolelta. Mutta kohta kun hän joutui Yrjön seuraan oli hän kuin lumottu. Hän tunsikin vain sen vallan, jolla Yrjö oli hänet kietonut. Hän tunsikin mahdottomaksi elää ilman noita suudelmia, jotka ikiajoiksi olivat jääneet polttamaan hänen huuliaan, ilman noita kuumia hyväily sanoja, jotka aina väreilivät hänen sisimmässään, ilman tuota suurta, omakseen ottavaa rakkautta, joka oli hänet temmannut syleilynsä kuin kosken vastustamattomat kuohut.

Kun olisikin ollut tuollainen kuin Alli! Ainin kävi monesti kateeksi ja tosin ajoin taas harmitti. Alli nautti nykyään täysin siemauksin Helsingissä olostaan. Mutta hän teki sitä niin kummallisen ulkokohtaisesti. Elämää tutkivalle ajattelijalle tai ehkä yleensä miehelle luonteelle saattoi sellainen olla luonnollista. Mutta että nuori tyttö ja vielä samasta kodista lähtenyt kuin Aini itse, — vieläpä nuorempi sisar saattoi — — —

Ainia tuskastutti kun vain ajattelemaan rupesi.

Ja entä se Maija sitten! Hänkin harmitti. Minkä tähden hän oli tullut enemmän isän malliin kuin kukaan isän omista tyttäristä? Minkä tähden oli hän saanut osalleen vain sellaisia taipumuksia, joille isä pani erityisen paljon arvoa? Maijan ei tarvinnut voittaa itseään, ei isän mieliksi taistella omia tunteitaan tai taipumuksiaan vastaan. Hän suorastaan ei halunnut muuta kuin huolehtia pikku siskostaan, äärimmäisyyteen asti tarkasti täyttää koulutyönsä ja välillä istua kirkoissa tai rukoushuoneissa.

Kun ihminen saattoikin olla tuollainen! Toinen poloinen joutui tuskaan kun vain ajatteli.

Ainin jalka polkaisi maata ja katse kääntyi kateellisen vihamielisenä Maijan puoleksi avoimelle huoneenovelle.

Mutta samassa valtasi katumus. Sillä Maija oli tosin ajoin niin hyvä olemassa. Kun oma sisin oli sairauteen asti täynnä ristiriitaisia tunteita, täytyi sitä saada kevennellä jollekulle. Ja silloin oli helpompi puhua Maijalle kuin Allille. Alli oli niin rikkiviisas. Hän oli aina selvillä kaikesta ja se tuntui nöyryyttävältä. Maijassa taas oli niin paljon isää, samanlaista pehmeätä, lääkitsevää hellyyttä.

— Hyvästi Kaija-sisko, kuului samassa Maijan huoneesta.

Aini kurkisti avoimesta ovesta etehiseen ja näki Maijan lähtövalmiina. Hän oli kai menossa jonnekin kokoukseen. Muualle hän ei näin iltaisin lähtenytäkään.

— Tulisitko ehkä mukaan, tiedusteli Maija houkuttelevasti nähdessään

Ainin.

— En minä ... lähden tästä pian toisaalle. Maija oli jo kynnyksellä. Mutta hän kääntyi äkkiä takaisin, kietaisi kätensä Ainin kaulaan ja sipaisi äidillisen hyväilevästi Ainin ohimojen kohdalla kiharaan kiertyvää ruskeata tukkaa.

Tuo pieni sanatton hyväily aukaisi sulun Ainin sisimmässä.

— Maija, me rakastamme usein enimmin sitä, minkä tähden olemme kärsineet enimmin. Topelius sanoo niin. Muistatko?

Kyynleet nousivat Ainin silmiin, mutta kyynelten läpi loi rakkauden kasvattama uhrimieli kauniin kajastuksen hänen koko olemukseensa.

— Mutta Aini, te olette niin erilaiset!

— Muistatko mitä Ilona Solja sanoi "kutsumuksesta" sinä iltana, jolloin olit tullut meille?

— Eihän tällaisessa tapauksessa... Maijalta katkesi lause kesken. Hän ei tietänyt miten jatkaa loukkaamatta Ainin tunteita. Hän puristi siitä syystä vain vielä kerran Ainin kättä ja livahti ovesta.

Ulkona oli aito pakkanen. Tähdet aivan säkenöivät taivaalla. Ihmiset näyttivät kiiruhtavan eteenpäin kuin pakkasta pakoon. Ainoastaan "pasaassin" läpi kiiruhtaessaan näki Maija muutamia paikoilleen pysähtyneitä herroja: Siinä taisi olla kahvila tai jokin sellainen, josta he olivat tulleet. Toisia oli paraikaa tulemassa sisältäpäin.

Maijan täytyi tehdä pieni kierros sivuuttaakseen herrat. "Suotta aikaisin läksitte", kuuli hän jonkun huomauttavan. "Pullakin laulaa ja tanssii tänä iltana. Sillä on helkkarin fiinit sääret! Nilkka siro kuin kauriin, mutta pohkeet herkullisen pyöristyneet". Toiset nauroivat.

Maija joudutti askeleitaan. Tuntui niin pahalta. Yrjökin tuli mieleen. Ehkä hänkin viihtyi tuollaisessa seurassa. Eihän hänestä yleensä tiedetty hyvää. Aini parka! Eikä häntä edes mitenkään voinut auttaa. Ei muuten kuin olemalla hänelle hyvä ja rukoilemalla hänen puolestaan.

Rukouksesta muisti Maija kokouksessa kannettavaa lähetyskolehtia. Hän oli sitä ajatellen ottanut kukkaron mukaansa. Mutta missä se nyt. olikaan? Olisiko se pudonnut? Ehkä juuri hänen kiertäessään noita herroja. Siinä oli tullut muutamia vastaanakin. He olivat olleet tiellä ja herrojen puhe oli kiinnittänyt Maijan ajatuksia. Siinä oli kukkaro voinut pudota.

Maija kääntyi kiireisesti takaisinpäin, etsi ja tähysteli katua pitkin, kunnes oli tullut sille paikalle, missä oli kiertänyt oven edessä seisoskelevia herroja. Siinä heitä nytkin oli muutamia. Hän ei katsonut heihin, vaan tähysteli katuojaan. Siinä näkyvä pieni, tumma läiskä herätti hänessä iloisen toivon. Hän kumartui ja tunsu kohta ensi kosketuksesta kukkaronsa.

Samassa kuin hän ojentautui suoraksi, kuuli hän aivan korvansa juuresta äänen.

— Neiti Gran, vieläkö te tunnette? — Pentti Kärki seiso i hänen edessään kasvot punakkoina talvipakkasesta ja olennessaan jotain sekä arkaa että rohkeata.

— Minusta te juuri äsken kuljitte tästä ohi, jatkoi Pentti, kun ei Maija kohta vastannut.

— Niin kuljinkin, mutta minun täytyi tulla takaisin hakemaan...

— Minuako? — Äänessä oli kuin ivaa. Maija ei voinut vastata. Hän vain tuijotti Penttiin. Tämä meni siitä hämilleen. Maijan avomielinen katse ilmaisi peittelemättä hänen ajatuksensa.

— Ehkä saan lähteä saattamaan? — Pentti kääntyi vastausta odottamatta astumaan eteenpäin Maijan rinnalla.

— Olitteko te tuolla, tuli äkkiä suoraan ja odottamatta.

Pentti nyökkäsi. Sitten hän kiireisesti alkoi tiedustella mitä kuului pappilaisille, keitä heistä oli täällä Helsingissä ja mitä he kukin toimittelivat. Hän ei tietänyt mitään. Hän oli itse aivan äsken ja odottamatta maaseutukonttorista tullut siirretyksi tänne Helsinkiin. Muutto oli ainakin aluksi tilapäistä laatua, mutta siitä saattoi olla hyötyä vastaisuudessa.

— Te olette arvattavasti jo täysin kotiutunut pappilaan, jatkoi hän kohta kuin täyhteeksi Maijan vaiteliaisuuteen. — Te olette luotu sen kodin jäseneksi. Vahinko, ettei siellä ole poikaa.

Hän häpesi samassa omaa helppohintaista puhesävyään. Maija sivuuttikin sanat vastauksetta. Onkohan äidittömän koskaan helppo kotiutua? kysyi hän yksinkertaiseen tapaansa.

— Teidän ajatuksillanne on kotinsa muistoissa Kaikilla ei ole sitäkään.

Sanoissa särähti taaskin katkeruutta, joka omituisesti liikutti Majjaa. Kuinka kylmästi hän äsken olikaan ajatellut noita hänelle tuntemattomia ihmisiä, joiden puheet olivat tehneet häneen mieltä etovan vaikutuksen. Hän oli henkisesti aivan kuin vetänyt vaatteensa liepeet lähemmäksi itseään jottei niihin tarttuisi mitään katutörkyä. Ja silloin istui tuolla sisällä mies, joka itki orpouttaan yhtä haikeasti ja vielä haikeamminkin kuin hän itse.

— Ettekö tulisi kanssani — kysyi hän samassa pysähtyen valaistun rukoushuoneen portaille.

— Minäkö kirkkoon? Te ette ymmärrä mitä sanotte.

— Ehkä paremmin kuin te vastustaessanne.

— Kirkkoon mennään veisaamaan ja rukoilemaan. Minä en osaa toista paremmin kuin toistakaan — enkä myöskään teeskennellä.

— Sinne mennään myöskin saamaan jotain, — esimerkiksi kotia, ei ainoastaan ajatuksille vaan koko sisäiselle minällemme.

Pentti ei vastannut. Hänessä oli herännyt äkillinen ja voimakas halu käyttää tätä odottamatonta tilaisuutta hyväkseen. Mitä jos hän todella menisi tuonne sisälle, jos viskautuisi kuin uinnintaitamaton palavasta laivasta veteen toivossa, että se kaikesta todennäköisyydestä huolimatta kannattaisi ja siten tarjoaisi hukkuvalle pelastusta. Hän oli totisesti avun tarpeessa. Hänen laivansa paloi. Velkaa oli kerääntynyt velan päälle. Kassastakin oli tullut lainatuksi, eikä isä-ukko enää luvannut auttaa ei pennilläkään.

Jos nyt tällainen viaton pieni tyttölapsi oli tullut hänelle pelastavaksi enkeliksi? Maija Granilla oli lisäksi varojakin.

— Tulkaa nyt! — Maijan ääni oli sydämellinen ja hänen kätensä ojentui pyytävästi Penttiä kohden.

Kuuma aalto nousi Pentille kasvoihin. Kuinka hyväsydäminen ja luottava tuo tyttö oli! Ei hän aavistanut mitä olisi nähnyt, jos Pentin ajatukset tällä hetkellä olisivat paljastuneet hänelle!

Maija työnsi kutsuvasti kokoussalin oven auki. Sisältä tulvahti valoa ja lämpöä. Virrenveisuu lakkasi samassa. Ihmiset painuivat kumartunein päin rukoukseen.

Maija valitsi syrjäisen, joukon katseilta kätöksässä olevan paikan. Pentti huomasi sen kiitollisuudella. Itse jumalanpalveluksesta hän ei saanut sanottavan paljon. Hänelle oli kaikki niin outoa ja käsittämätöntä. Mutta Maijan kasvoilla kuvastuva hartaus nosti hänen mieltään. Ja kun lähdettiin kirkosta hän ensi kertaa eläessään tunsu, ettei hänen elämänsä korjautuisi ainoastaan pulasta päästävän raha-avun kautta.

Hän oli tavallista vaiteliaampi, kun he uudelleen rinnan kääntyivät kadulle. Maijan olisi tehnyt mieli tiedustella, mitä hän oli pitänyt saarnasta, mutta ei uskaltanut.

— Joko te nyt aiotte kotiin? tiedusteli Pentti Maijan kääntyessä kadunkulmauksesta asunnolleen päin.

— Ettekö te sitten? Tänä iltana on aikamoinen pakkanen.

— Mitä siitä, kunhan ei sielua palele.

— Paleliko siellä sisällä?

— Minä lämmittelin toisten lieden ääressä. Se ei ajan pitkään vetele.

— Oman pystyttäminen on mahdollista jokaiselle.

Maijan pitkäripsiset silmäluomet, joiden valkeata pohjaa vastaan hienot siniset suonet selvästi eroittuivat, kohosivat äkkiä. Katulyhty kulmasta loi häneen kirkasta valoa. Pentti sai syvän, säteilevän katseen. — En tiedä, luetteko te raamattua. Moni ei sitä ehkä tee. Mutta se on monessa suhteessa suorastaan ihmeellinen kirja. Tiedättekö, siinä kerrotaan niin kauniisti ihmiskunnan lapsuusaikoina eläneistä ihmisistä. Usein mainitaan, että ne siinä missä kulkivat pystyttivät alttarin Herralle. Heidän oma kotinsa oli puutteellinen ja paikkaansa muutteleva, mutta missä he pystyttivät alttarin Herralle, siellä oli heidän hengellään koti. Noissa yksinkertaisissa sanoissa on mielestäni samaa mitä eräässä pienessä H. C. Andersenin runossa. Hän, koditon, puhuu siinä siitä, että hän on kotonaan kaikkialla,

missä vain luonnon henkäyksissä tai oman sydämensä sykähtelyssä tuntee Jumalan läsnäolon. Tätä olen minäkin orpouteni aikana oppinut ymmärtämään.

— Niin, te. Mutta kaikki eivät voi tuntea eivätkä ajatella tuolla tavalla.

Maija jäi hetkeksi vastausta vaille. Viimein sanoi hän verkalleen kuin se, joka kulkee eteenpäin varovasti tunnustellen minne tuntematon tie johtaa: — Lapset "Koivu ja tähti"-sadussa olivat niin kauan olleet poissa kotoa, etteivät enää muistaneet minkälainen koti olikaan. Mutta heillä oli tuntomerkki, jonka avulla sittenkin löysivät perille. Ja kai teillä niinkuin ehkä kaikilla on joku muisto, joka voi auttaa tielle. Eikö tämä ilta ole herättänyt teissä mitään tuollaista muistoa?

— Nousihan tuolla mieleen kuin jotain haalistunutta muistoa äidistä ... teistä oikeastaan enemmän kuin itse saarnasta.

He kiertelivät puhellessaan kiertelemistään Maijan asumuksen lähikatuja. Viimein Maija päättävästi pysähtyi portaille. Hänen täytyi todellakin lähteä. Pentti voisi kai pian tulla heitä kaikkia tervehtimään.

— Jos te lupaatte vastakin olla samanlainen kuin tänä iltana, yhtä suora, yhtä auttavan hyvä. — Pentti piteli Maijan kättä omassaan vastausta odottaessaan. — Jokainen meistä tarvitsee joskus lähimmäisiään. Pojalla sadussa oli sisar. Mutta minulla ei ole ketään, ei kerrassaan ketään.

Pieni, lämmin käsi puristi Pentin jääkylmää kouraa, ja tyyni, kirkas katse vahvisti sen antamaa lupaus.

4.

Kiireisesti noustessaan portaita kuuli Maija läheisyydestä kuiskailevaa puhetta. Ensimmäisessä porraskierteessä sivuutti hän kaksi ikkunalaudalle asettunutta. Hän tunsikin Ainin ja Yrjön.

— Meidän täytyy joutua, kuiskasi Aini Maijan mentyä ohi. — Sinä tiedät, täti on tinkimätön ovien suhteen.

— Senkin eukko! — Yrjö puraisi vihaisesti viiksiään. Moni asia olisi voinut olla toisin, ellei Aini olisi asunut perheessä, missä kaiken piti tapahtua ammuin säädettyjen asetusten mukaisesti. Ovien sulkemiset ja määräminuutille joutumiset pitelivät kuin pihdissä.

— Yrjö, tule mukaani maalle. Meidän täytyy päästä jonkunlaiseen ratkaisuun. Minä en kestä tätä enää. — Aini puhui hiljaa ja arasti.

— Mukaasi? Ja mitä varten?

— Te voisitte puhella isän kanssa, oppia ymmärtämään toisianne.

— Sinua minä tahdon ymmärtää, sinut omistaa. Kuului askeleita portaissa. Talonmies tuli ovia sulkemaan. Sähkövalo sammui.

— Me olemme olleet vuoden kihloissa. Etkö ole tuntenut miten kokonaan olet omistanut rakkauteni.

— Minä tahdon kaikki, kaikki. — Ääni oli kiihkeä, mutta siinä ei ollut sitä rukoilevaa lämpöä, jota Aini ennen oli siinä kuullut.

— Minä en vielä koskaan ole omistanut sinua kokonaan, en missään suhteessa. — Yrjö puhui kiihkeästi samalla kuin puristi Ainiä lähemmä itseään. — Sinussa on niin paljon vanhaa, pinttynyttä, joka vastustaa minua. Onnesta ei tule mitään, jollei tuo vanha hapatus lähde sinusta. Ennen minä en mene naimisiin. Se vain orjuuttaisi minua.

Ainissa nousi äkkiä jotain. — Otatkohan sinä minua ensinkään lukuun? kysyi hän katkerasti. — Ajatteletko sitä mikä voi orjuuttaa minua? Sinä olet uusien aatteiden mies. Mutta minä sinä oikeastaan pidät naista?

Joku portaiden yläpäässä kiersi sähkövalon taas palamaan. Aini näki Yrjön kasvoissa tuon jällyn, luotalykkäävän ilmeen, jota hän viime aikoina oli oppinut pelkäämään.

— Yrjö, Yrjö. — Aini painui vavisten lähemmä sulhastaan. — Minä tulen aivan epätoivoiseksi suhteestamme. Minä en jaksa elää ilman sinua. Mutta tällaista en kauan enää kestä. Lähde kanssani vanhempien luo.

— Heidän vartioitavakseen?! Lähde sinä kanssani jonnekin, jossa olemme vapaat.

— Minä en voi —.

— Vaikka voit mennä kotiin.

— Muutamaksi päiväksi, niin. Siksi, että isä on sairastellut ja laskiainen on tulossa eikä minulla satu olemaan tuntia. Etkö voi tulla?

— Minä päivänä hyvänsä voin saada määräyksen uuteen virkaani. Minun täytyy olla lähtövalmiina.

— Olisitkohan vuosi takaperin ajatellut samoin?

Yrjö kohautti olkapäitään. — Hyvää yötä, sanoi hän. — Ääni oli kylmän kalsea. — Noudata näitä hyviä, säädyllyisiä tapoja ja lähde nukkumaan. — Iva tuntui värisevän joka sanassa.

Aini tarttui siihen kuin hukkuva oljenkorteen. Miksi Yrjö ivaisi, ellei hän olisi onneton. Ja miksi hän olisi onneton, ellei hän rakastaisi. Hän siis rakasti, rakasti kaikesta huolimatta.

— Hyvää yötä sinä rakas, rakas! — Aini kurottautui suudeltavaksi. Valo porraskäytävässä sammui uudelleen. Aini etsi haparoiden lukkoa ja livahti sitten äänettömästi etehisen ovesta sisään.

Hänen astuessaan omaan huoneeseensa seisoi Aili peilin edessä poimutellen suurta turkkilaista suojahuivia itselleen puvuksi. Hän oli kammannut tukkansa itämaiseen tyyliin. Käsivarsissa oli useampia, rannerenkaita, ja suurihelminen koristenauha oli kierretty päähineen ja hiusten rajalle. Vyötäisillä riippui tähdillä kirjailtu viuhka.

— Mitä teillä "taiteilijoilla" nyt taas on tekeillä? — Aini tavoitteli huoletonta äänen sävyä. Mutta oikeastaan kiusasi koko puuha häntä samoin kuin Allin tavanmukainen ja huoleton iloisuus.

— *Me* leikimme. — *Me* sanalle tuli huomattava korko.

Aini kääntyi pois päin. Tarjottimelle oli asetettu lasi maitoa ja muutamia voileipiä. Aini rupesi syömään. Alli alkoi riisua helyjään. Muutamat toverit aikoivat pitää yhteiset iltakemut, ja niihin piti jokaisen pukeutua jollain erikoisella tavalla. Allin tuuhean kihara tukka ja tumma ihonväri määräsi puvunkin exootisen tyylin.

— Tällaisia väljiä viittoja pitäisikin aina käyttää, ja alla pitäisi olla lyhytihainen, avokaulainen mekko, jossa saisi tepastella milloin ikinä vain tekisi mieli. Pojat eivät olisikaan niin valmiita suutelemaan naisväen olkapäitä, jos ne aina olisivat näkyvissä. Tavallisuus hävittäisi ruokalystin.

— Että voitkin puhua tuollaisia! — Aini laski tyhjennetyin maitolasin kädestään ja kantoi sitten tarjottimen ruokailuhuoneeseen.

— Leikki, joka käy leikistä ei ole niinkään vaarallista, jota vastoin...

— Älä rupeakaan, torjui Aini. — Jos minä vanhempana joskus neuvoisin sinua, ei sinun siltä tarvitse...

Alli keskeytti hänet iloisella naurulla. Hän oli kiskaissut itämaisen viitan päältänsä ja viskautunut yöpaidassaan vuoteensa peitteelle, missä iloisesti alkoi heilutella paljaita sääriään.

Ainin ei ensinkään tarvinnut pelätä minkäänmoisia varoituspuheita Allin puolelta. Toiset kyllä yhtenänsä hätäilivät Ainista, pelkäsivät, että miten hänen käy sellaisen miehen kanssa kuin Yrjö. Mutta Alli ymmärsi enemmän kuin muut.

— Katsos, — Alli kömpi omasta vuoteestaan sisaren sänkyyn, asettui sen jalkopäähän ja vetäisi paljaat säärensä alleen. — Minä ymmärrän kaikenmoista siitä, mitä tunnen itsessäni. Usko minua, meikäläinen ei pääse eroon siitä mitä hänellä on veressä. — Bellmannilla oli perinnäistä taipumusta musiikkiin ja uskonnollisuuteen. Niin kertoi muuan luennoitsija. Taipumusta uskonnollisuuteen! Se kuuluu melkein naurettavalta. Mutta meihin nähden se pitää paikkansa. Se on meillä veressä. Minä tunnen sen entistä selvemmin Siellä missä nyt olen. Minä voin hurjastella ja pitää lystiä, mutta on olemassa raja, jota en voi unohtaa, vaikka tuhannesti itse tahtoisin.

Pingoittunut ilme Ainin kasvoilla laukeni laukenemistaan.

Oli tuo Alli nuoruudestaan huolimatta ihmeellisen nauaan osaava, kun rupesi erittelemään ihmisten tunteita ja taipumuksia. Harvoin Aini uskoutui hänelle, mutta aina hän siltä oli jäljillä sisaren sisimmistä ajatuksista. Niinkuin nytkin. Aini oli juuri äskeisen keskustelun johdosta ajatellut, että täytyy tehdä vaikka mitä, täytyy mukautua Yrjön tahtoon, ero hänestä käy kuitenkin ylivoimaiseksi. Hän oli jo kerinnyt ajatella sitäkin, että teki mieli pyytää Yrjöltä anteeksi äskeistä tiukkuutta. Mutta siitä oli taas

mieleen noussut suuri pelko. Minne hän joutuu, miksi muodostuu koko hänen tulevaisuutensa, jos hän aina vain kulkee rakkautensa kyttyssä. Yrjö on raju, Yrjö on häikäilemätön tahdossaan.

Allilta pääsi taas nauru.

— Hsh, hsh, kielteli Aini. — Toiset nukkuvat kai jo.

— Vielä mitä. Maija istui vastikään pää riipuksissa tutkimassa raamattua. — — Alli muutti asentoa, viskautui vatsalleen, painoi kyynärpäät Ainin vuoteenlaitaan ja leukansa käsien varaan. Hänen paljaat jalkansa huiskivat vallattomasta edes ja takaisin kuin kesäisellä nurmella piehtaroivan lapsen. Hän nauroi uudelleen, tälläkerralla Ainin hämmästykselle, josta hän ymmärsi sanoneensa juuri sitä mitä sisaren oli tarvinnut kuulla. Ihmiset hämmästyivät hänen puheitaan. Rikkiviisaaksi ja pikkuvanhaksi olivat aina sanoneet. Sentähden hän ei usein ilmoitellutkaan ajatuksiaan muille. Mutta jo lapsena oli hänessä ollut jokin vaisto, jonka avulla hän ymmärsi mitä erilaisimpia ihmisiä ja heidän tunteitaan. Hän ei oikeastaan harkinnut eikä tutkinut. Hän vain *näki* mitä he kulloinkin tunsivat ja ajattelivat. Lapsena häntä vain oli ihmetyttänyt, etteivät muutkin nähneet ja ymmärtäneet.

— Ala nyt lähteä, käski Aini asettuen oman vuoteensa laidalle. —
Meidän täytyy nukkua.

Alli kapusi kuuliaisesti takaisin omalle tilalleen. Mutta siihen hän unohtui kädet kierrettyinä polvien ympärille tuijottamaan eteensä suurin, surullisin, melkein mustana kiiluvin silmin.

Ainista tuntui siltä kuin Alli yhtäkkiä olisi käynyt voimakkaammaksi heistä kahdesta. Hänellä oli syviä, tulsia tunteita. Lisäksi hän oli Ainia paljon kriittisempi, kaikkea erittelevä ja seulova. Elämä ei voinut olla helppoa hänenlaiselleen. Hän ei puhunut itsestään, ei tuntenut tarvetta kevenellä mieltään niinkuin Aini, mutta hänen suuriin, tummiin silmiinsä nousi joskus niin haikean pohjaton kaiho. Ja se puhui.

Ainin täytyi nousta vuoteesta ja kietaista kädet sisaren kaulaan.

— Sinä pehmeä, pieni kissanpoika! — Alli sanoi sen harvakseen, vanhemman ja paljon kokeneen totisuudella. Mutta haikeus hänen katseestaan alkoi väistyä ja hän piteli Ainia hyvän aikaa lämpimässä, sisarellisessa syleilyssä. Sitten hän sammutti tulen.

He olivat jo maanneet hetken äänettöminä unta tavoitellen, kun Alli kuuli jonkun hiljaa hiipivän Ainin vuoteelle. — Nukutko, kysyi kuiskaava ääni. Sitten Maija asettui Ainin vuoteen laidalle. Alli kuuli sen vuoteen natinasta.

— Se oli ymmärtämätöntä puhetta tuo, minkä sanoin sinulle aikaisemmin, kuiskasi Maija. — Olen niin katunut, kun myöhemmin ajattelin.

— Siitä kutsumuksestako?

— Niin juuri. Minä olen ajatellut, että sentään olemme hyvin pieniä ja ahtaita — tai että minä ainakin olen sitä —, kun ei ole ymmärtämystä sille, mitä ei itse jollain tavoin ole joutunut kokemaan. En voi olla pyytämättä tätä anteeksi. Sillä kun ei ymmärrä, ei voi auttaa. Ja meitä on kuitenkin niin paljon, jotka tarvitsemme apua milloin tavalla milloin toisella.

— Sinulla on pikku papukkamme lämmin sielu, Maija.

He syleilivät toisiaan sydämellisesti. Sitten hiipi Maija takaisin omaan huoneeseensa. Mutta raskaat, raatelevat ajatukset valvottivat Ainia.

5.

Helsinki karisteli asujamia luotaan kuin äiti, joka hätistelee lapset helmastaan ulos leikkimään. Junat läksivät täpötäysinä. Konduktööri pujottelihe vaivalla käytävillä seisoskelevien lomitse. Verkot ja laudakot olivat ahdetut tavaroita täyteen, olipa niitä sijoitettu pitkin käytäviäkin, missä matkustavaiset seisoskelivat matkakapineidensa lähettyvillä niitä silmällä pitäen. Oviensuuhun ja porrassilloille oli sulloutunut miesväkeä lakittomin päin. Muutamat olivat työntäneet takkinsa selkoselälleen ja pujotelleet peukalot liivin olka-aukkoon siten saadakseen niin paljon kuin mahdollista osaa junan läpi käyvästä lauhasta ilmaviimasta. Vaunun sisällä pyyhkielivät toiset hikeä kasvoiltaan, toiset löyhyttelivät vilvoittelevasti nenäliinojaan. Muutama nainen oli koettanut lueskella, mutta kirja oli painunut helmaan ja lukija torakahteli kesälämmön näännyttämänä.

Eräässä nurkassa kahden istuttavalla penkillä, jonka vastapäätä ei enää ollut istuinta ja joka aina oven avautuessa jäi kuin pieneksi, eristetyksi sopeksi, istui kaksi toisiinsa painautunutta nuorta. He eivät kuulleet puheensorinaa ympärillään. He eivät tuskailleet kesähelteestä eikä junassa vallitsevasta ahdingosta. He käsittivät vain sen suuren, kaikki nielevän ihmeen, että he olivat löytäneet toisensa.

Ilta alkoi vähitellen kääntyä yöksi. Ilma viilistyi. Matkustavista oli jo osa jäänyt tien varrelle. Toiset alkoivat etsiä itselleen niin mukavaa yöpuuta kuin mahdollista. Puheen sorina lakkasi. Muutama pienokainen nukkui jo äitinsä sylissä levollista lapsenunta. Oventakaisessa nurkassa vain ei tiedetty päivän yöksi vaihtumisesta. Silloin tällöin kuiskailtiin siellä hiljaa. Sitten seurasivat pitkät, sisältörikkaat vaitiolon hetket. Käsi painui käteen, silmä silmään. Suuri ihmeellinen todellisuus puhui.

— Maija, nojaa minuun, — näin, — paremmin, niin että oikein voit levätä. — Pentti kiersi käsivartensa Maijan vyötäisille ja veti hänet pakottavasti lähemmä itseään. Hän sai Maijan syliinsä ja tunsikin hetken sydämen sykkivän sydäntä vastaan. Kuuma, sekavien tunteiden synnyttämä aallokko karkasi siitä läpi koko hänen olemuksensa. Ensimmäisenä nousi tietoisuuteen hurja halu tuntea omistusoikeutensa rajattomuutta, mutta sitä seurasi uusi, näihin asti aavistamaton halu, halu suojata, pidellä hellävaroin ja hyvin. Tällaista pehmeää, pientä olentoa, tällaista tyyntä kirkaskasvoista tyttöä, joka monessa suhteessa oli kuin umpussaan uinuva kukkalapsi, mutta joka samalla omisti voimaa, jota notkistetuin polvin täytyi palvoa, häntä ei saanut millään loukata, ei vetää alas siltä korokkeelta, jonne hän sisäisen paremmuutensa vuoksi kuului.

Pentille nousi jotain kuumaa silmäluomien alle.

Oliko se todellisuutta, vaiko ainoastaan ihanaa, ohimenevää unta, että hänkin sai tuntea rakkauden kaikkea uudeksi luovaa voimaa, että sai nähdä kevään keväänä niinkuin ennen lapsena, että sai tuntea, miten oma sisin kuin puhdistavasta, uudestisyntyvästä pesosta nousten kurottautui tulevaisuutta kohti!

— Maija, sanoi Pentti hiljaa ja hyväilevästi, — Maija! — Ja tuo pieni pehmeä nimi toi hänen eteensä kaikki ne uudet elämismahdollisuudet, jotka Maijan kautta olivat hänelle avautuneet.

Kun vain nykyhetken onneen olisi voinut upottaa koko tilille vaativan entisyydenkin! Kun olisi saanut itsensä ostetuksi vapaaksi siitä! Korkean hinnan hän olisi maksanut siitä, olisi raatanut ja ponnistellut, jos vain sillä olisi saanut edes jotain entisyydestä poispyyhityksi, niin ettei tuntisi itseään näin armottoman köyhäksi juuri nyt kun olisi tahtonut olla ruhtinaallisen rikas antamaan.

— Maija, sanoi hän taas hiljaa ja hyväilevästi. Äänessä oli kuin anteeksipyyntöä. Käsi tarttui melkein arkailleen Maijan käteen.

Maijan koko olemus vavahti kuin onnesta. Pentti tunsikin sen. Hän näki Maijan suuren, antautuvan rakkauden hänen syvässä katseessaan ja hän tunsikin taas vihlovan kipeästi oman köyhyytensä.

Viime aikoihin asti hän oli tyytynyt ajattelemaan sitä, mitä hän itse oli saanut ja vastaisuudessa oli saava. Hän koditon sai lopultakin sekä hyvän, uskollisen, vaimon että kodin, joka korvaisi hänelle hänen pitkäaikaisen orpoutensa ja kaikki ainakin osaksi siitä johtuneet kompastelut ja sen sekä toisten arvostelussa että omassa sisimmässä tuntuva tuomion, joka, joskin se monesti oli kuitattu ylimielisellä olan kohauksella, kaikesta huolimatta oli ollut raskas taakka. Maijan pieni pääomakin oli ollut jonkunlaisena lisätekijänä tässä onnentunteessa. Pentti oli jo saanut tarpeekseen ainaisesta ahdinkotilasta.

Mutta kaikki tämä ei nyt enää tyydyttänyt. Oli mahdoton ajatella vain sitä, mitä itse tahtoi saada, sellaisen rinnalla, joka Maijan tavoin vain tuhlaillemalla tuhlailli rakkautta oman itseään unohtavan mielensä vaatimuksesta. Sellaiselle olisi pitänyt antaa yhtä tuhlaillemalla takaisin.

— Se on siis päätetty! — Pentti viskasi pakottamalla ajatuksensa iloisempaan suuntaan. — Me lähetämme, hakijan matkassa sanan pappilaan, että toiset ja sinäkin tulette huomenna. Ja me jatkamme nyt isän luo.

Maija nyökkäsi. Olihan luonnollista, että Pentti tahtoi ensimmäiseksi isänsä luokse. Ja seuraavana päivänä he jo voisivat jatkaa sedän luokse.

Maijan rintaan nousi kuin aallokko hellyyttä ja kaipuuta ajatuksen pysähtyessä setään. Setä oli ainoa, joka jollain tavoin edusti kotia ja kotoisia suhteita. Aini ja Aili olivat hyviä tovereina. Mutta setä oli kuin osa äitiä. Ja äitiä Maija tänä talvena yhtenänsä oli kaivannut, ei köyhyytensä, vaan paremmin rikkautensa tunnossa. Yhtä yksitoikkoinen ja kaihon täyttämä kuin ensimmäinen talvi Helsingissä oli ollut, yhtä rikaskokemuksiseksi oli nyt kulunut muodostunut siitä illasta alkaen, jolloin hän lupasi voimiensa mukaan olla Pentille avuksi. Se lupaus vei hänet kuin uuteen, hänelle tuntemattomaan maailmaan. Eräässä suhteessa oli siinä kuitenkin jotain entisyydestä. Elämä ei enää ollut kolkon autiota

kuten kaiken aikaa äidin kuoleman jälkeen. Oli taaskin olemassa joku, jolle Maija tunsikin merkityksensä jotain — ja paljonkin. — Mutta tuo "joku" ei ollut lastaan ajatteleva äiti. Hän oli roteva, voimakas mies, joka kuitenkin oli niin avuttoman voimaton, että rikastutti ja auttoi juuri oman avuttomuutensa kautta.

Että miehin mies, joka näytti suoriutuvan olankohahduksella paljosta mikä ahdisti naisen mieltä, sittenkin saattoi olla noin herkkä ja suorastaan lapsellisen vähästä masennettu tai rohkaistu! Maijasta se oli kuin ihme. Hän ei tietänyt, saattoiko hän yleistää päätelmiänsä ulottaen ne Pentistä muihinkin miehiin. Hän ei yleensä tuntenut miehiä. Mutta Pentistä hän ihmeellisen pian oli päässyt selville, ehkä tämän avomielisyyden vuoksi, ehkä siitäkkin syystä, että hänellä oli niin palava halu auttaa, ja lopuksi kai siksi, että heillä oli kuin aavistus sisäisestä yhteenkuuluvaisuudesta. Ei hän myöskään ollut tunteeton oman persoonallisen vaikutuksensa suurelle merkitykselle. Pieni, ystävällinen sana hätien puoleltaan tai ehkä vain uusi, häntä vaatettava puku saattoi nostaa Pentin mielenmasennuksesta, jonne jokin ulkoapäin tullut loukkaus tai joku mitätön vastoinikäyminen työssä oli hänet nujertanut. Ja se tuntui kieltämättä hauskalta. Mutta Maija nautti kaikesta oikeastaan selvittämättä itselleen mistä ja miksi hän iloitsi. Hän nautti vain, erittelemättä, ajattelematta, nautti kuin kevättalven hurmasta, kun silmän nähdessä vain lunta ja kinoksia sittenkin saa voitonvarman aavistuksen tulossa olevasta keväästä.

Tietoisuuteenherääminen oli tullut vasta muutamia päiviä takaperin, kun Helsingistä lähtö ja ero oli edessä. Silloin he olivat tunteneet eron mahdottomaksi.

Maija kurottautui katsomaan ulos vaunun ikkunasta. Ulkona alkoi luonto jo herätä. Heikko kajastus taivaanrannalla levitti kelmeätä valoa ympäristöön. Kaste hohteli hopeisena heinikossa, ja siellä täällä liikahti metsän rinteessä oksa ehkä heräävän asukkaan vavahuttamana.

Juna pysähtyi samassa, ja muutamat matkustajat poistuivat vaunusta. Maija Pentin kanssa läksi asemasillalle kävelemään. Muutamat sillalla seisoskelevat herrat vilkaisivat syrjästä heihin. Eräs näytti aikovan tervehtiä Penttiä, mutta tämä ei huomannut sitä.

— Pentti, kuiskasi Maija hiljaa. — Pitkin talvea olen elänyt kuin kesäyön valkeudessa uinuva luonto. Ratkaisun hetki herätti minut. Elämä kutsui minua ... sinun kauttasi.

Hän ei saanut sanotuksi enempää. Hänen täytyi verrata sitä tulevaisuutta, mikä nyt kutsui häntä, siihen, jota hän aina ennen oli kuvitellut osakseen. Pikku sisko oli siinä ollut keskipisteenä. Hänen hyväkseen oli Maija aikonut elää, — mieluummin jossain pienessä maaseutukaupungissa, jossa hän käsityönopeuttajattarena olisi aherrellut hiljaisuudessa ja huomaamattomana kuin pieni, uomassaan eteenpäin soluva metsäpuro. Noin elää yhdessä Kaijan kanssa oli aina näyttänyt Maijasta aurinkoiselta ylängöltä, jossa hän voisi iloita siihen asti kuin Kaija perustaisi oman kodin. Ja että hän sen tekisi, oli yhtä selvää kuin ettei Maija itse sitä tekisi. Kaijan lähdettyä tulisi elämä taas niin pelottavan autioksi kuin äidistä erotessa. Ja mikäpä sen silloin enää täyttäisi tai ehjittäisi?

Mutta nyt oli Pentti tullut, Pentti, joka yhtenä vakuutti tarvitsevansa Maijaa, juuri sellaisena kuin tämä oli, ujona, hiljaisena, muille luokselaskemattomana, mutta valmiina tuhlaillemaan sydämensä suurta hellyyttä sille, jota hän rakasti. Ei Pentti voinut ymmärtää kuinka kipeästi Maija puolestaan tarvitsi Penttiä.

Hänen katseensa etsi Pentin katsetta täynnä hellyyttä ja luottamusta, rajatonta luottamusta. Pentti ymmärsi sen, ja hänen sisimpänsä vavahti kipeästi, mutta samalla täynnä iloista kiitollisuutta. Jos mikään oli suloista miehelle, oli sitä tällainen ujo ehdoton luottamus; jos mikään nosti ja terästi tahtoa, teki tämä sitä.

Asemakello helähti samassa kolmannen kerran.

Vasta kun Maija jo seisoi paikallaan oman vaunun nurkkauksessa, huomasi hän Pentin jääneen hänestä jällellepäin. Hän ei kuitenkaan kiinnittänyt siihen sen enempää huomiota. Ajatukset kuljeskelivat yhä nykyhetken ja tulevaisuuden aurinkoisesta väliä. Elämä tuntui kuin pysähtyneen juoksussaan. Se ei ollut ahertelua ja velvollisuuksien täyttämistä kuten tavallisesti, se oli suuren onnen hetki hetkeltä uudistuvaa vastaanottamista ja nauttimista.

Maija havahtui ajatuksistaan siitä, että juna uudelleen pysähtyi. Junassa tuntui ilma öisen raskaalta. Ulkona kirkastui kesäinen aamu kirkastumistaan. Maija vetäisi ikkunan auki ja kumartui ulos ahneesti särpien tuoksuavaa ilmaa keuhkoihinsa.

Vaunun edustalta kuului muutamien herrojen ääniä. Mahtoivat seistä jossain — ehkä tupakoimassa. Joku kuului sanovan, että otettiin puita ja vettä.

— Näitkö Pentti Kärjen, kysäsi äkkiä eräs. — Hänestä on nyt tainnut tulla helkkarin siivo mies, hyvyttä ja hurskautta joka puoli.

— Sellaista sattuu, vahvasti toinen. — Mutta tämä ei olekaan mikään välitön ihme. Naisen avulla on kuulema Jumala tämänkin työnsä tehnyt.

— Mikä oli tavallista helpompaa, kun tytöllä on rahaa. — Puhuva rähähti rumaan nauruun.

— Mutta mies on todellakin kuin toinen ihminen, vakuutti edellinen. — Hän on ihan hullaantunut omaansa.

Juna alkoi samassa jyskyttää ja Maija painui kuin siihen sysättyinä takaisin sohvalleen. Hänen poskiaan kuumotti, ja mielenliikutus pani ohimot vasaroimaan.

"Kuin toinen ihminen", "kuin toinen ihminen", — ne sanat toivat hänelle onnen niin suuren ja ihanan, että se tuntui melkein mahdottomalta ottaa vastaan. Mutta samalla tuntui pahalta... Pentin tähden. Että saattoivatkin puhua hänestä tuollailailla, ihan kuin mistäkin rapakossa rypeneestä! Vaikka hän joskus toverien piirissä olikin erehtynyt liiaksi maistelemaan, ei hän kuitenkaan ollut ansainnut tuollaista. Siitä Maija oli varma.

Ja tuo viittaus rahoihinkin pisti niin pahasti!

— Maija hoi, onko sulia tavarat kunnossa, tiedusteli samassa Pentti iloisesti. — Tulemme tuossa paikassa asemalle, missä ne on jätettävä sedän lähettämälle hakumiehelle.

Heille tuli kiire, sillä tavaroita oli paljon. Aini ja Allikin olivat jo etukäteen lähettäneet omia tavaroitaan kotiin.

Junan hiljentäessä vauhtiaan seisoi Maija kuitenkin jo ovella tähystellen aseman laidassa olevalle kaidepuulle päin, jonne hakumiehillä oli tapana pysäyttää hevosensa. Nousi kuin lämmin laine rintaan hänen nähdessään pappilan hakumiehen. Siinä oli sittenkin jotain kotoista. Ja kotoista hän tänä suurten, sisäisten kokemustensa aikana tunsu tarvitsevansa entistä enemmän. Ehkä sitäkin varten, että hän saisi itselleen kerätyksi kaikkea sitä, minkä avulla kykenisi luomaan kotia Pentille.

Juna oli liukumassa asemasillalta pois päin, kun Maija vielä huiskutti kättään hyvästiksi hakumiehelle.

— Ihanhan sinä katsot niin, että minun rupeaa käymään kateeksi, pisteli Pentti nauraen.

— Kalle sai katseen, sinä ajatuksen ja tunteen. — Maijakin nauroi. Mutta katseen lämmössä oli kuin haikeutta. Se pisti Pentin silmään. Hänen katseensa vastasi kysymällä. Mutta Maija väisti sitä. Hänen ei tehnyt mieli nyt juuri kertoa kuulemastaan ja kaikesta mitä se oli tuonut hänen sisimpäänsä. Kerkiäisivähän he puhua siitä toiste. Nyt kun he kenenkään sitä aavistamatta olivat lähdössä pienelle kihlajaisretkelle, piti Pentin saada unohtaa kaikki mikä oli raskasta ja masentavaa.

Junan uudelleen pysähtyessä seisoivatkin he rinnan ja lähtövalmiina, käsissään ainoastaan kepeät, pienet kantamukset kuin jalkamiehillä ainakin.

Pentti ehdotti hänelle tuttua oikopolkua metsän läpi. Se oli runollisen kaunis, ja sillä oli sekin etu, että siellä arvattavasti saisivat olla paremmin rauhassa.

Kuljettuaan asemaa ympäröivän männikön läpi poikkesivat he veräjän kautta hakamaahan. Kaste kimalteli vielä ruohikossa. Linnut laulelivat puissa, ja pieni puro, jonka yli lahoomassa oleva lauta johti, solisi kukkareunaisessa uomassaan kuin elämäniloaan jokelteleva lapsi. Etäämpänä näkyi kaistale järven pintaa. Se kimalteli hopean hohtavana aamuauringon valossa, eli, välkähteli ja loisti joka pisarassaan kuin täynnä sähköittävä, elinvoimaista iloa.

Pentti ja Maija eivät voineet astua, heidän täytyi juosta, käsikkäin ja kilvan kuin lapset. Kauniisti polveilevan tien mutkaan he hetkeksi painuivat lepäämään, nousivat siitä taas ja juoksivat eteenpäin kuin hippasilla. Linnut lauloivat heille, puro solisi ja etäämmällä kutsui ulappa tuhansin kimmeltelevin pikku aaloin.

He tunsivat olevansa nuoria, tunsivat omistavansa toisensa ja että elämä oli edessäpäin pitkänä, suvisena päivänä.

— Älä pelästy mitään, sanoi Pentti laskiessaan käden kotinsa ovenripaan.

Vanha kaappikello huoneen perällä käydä naksutti harvakseen ja arvokkaasti. Joukko suoraselkäisiä, mustalla vahakankaalla päällystettyjä tuoleja oli asetettu seinä pitkin riviin. Seinillä riippui muutamia perhekuvia raskaissa, tummissa kehyksissä ja monihaaraiset hirvensarvet ampuma-aseineen. Maijan katse pyyhkäisi sipaisemalla kaikkea tätä pysähtyäkseen suoraselkäisessä nojatuolissa istuvaan, jo harmaatukkaiseen mieheen.

— Terve isä. Tällä kerralla tulen luoksesi toveri matkassani, kuten näet. — Pentin äänessä oli jonkun

verran hermostuneisuutta.

Isä työnsi lasit nenältä otsalleen ja katsoi niiden alatse Maijaan. Katse mittasi, pani vaa'alle ja punnitsi. — Minä olen tottunut kujeisiin sinun puoleltasi, sanoi hän viimein samalla kuin käänsi lehteä lukemassaan kirjassa.

— Isä, kai sinulla on muuta sanottavaa sille, joka pojastasi on tehnyt kunnan miehen.

— Ehkä, jos minä sellaista joskus näen.

— Luulin sinun isä jo tunteneen jotain kirjeistäni.

— Hyvät päätökset tietävät usein tiukkaa rahan tarvetta.

Tukehduttava tunne kävi kuin luja kouranpuristus Maijan kurkkuun. Hän olisi tahtonut sanoa jotain, mutta ei voinut.

— Isä, me aijomme huomenna lähteä pappilaan sedän puheille. Ensin tahdoimme kuitenkin tulla sinun luoksesi.

— Hän ehkä tahtoi. — Pää nyökkäsi Maijaan päin, vaikka katse kääntyi Penttiin.

— Pentti tahtoi. — Maija aivan hämmästyti voimaa, jolla hän viskasi sanan tulemaan.

— Kas vaan!... Vanhus työnsi lasit takaisin nenälleen, vilkaisi pikaisesti Maijaan ja nyökkäsi viimein hyväksyvästi päätään. Sitten pääsi häneltä lyhyt nauru. — Entä rovasti, mitä hän sanoo? Minusta hän ei koskaan ole pitänyt, ja sinä Pentti et juuri ole ansainnut suurempaa suosiota sielujemme paimenelta.

— Mitä sanotte *te*? — Maija seisoj ukon edessä suorana, puolittain vaativana, kainossa olennessaan sitä rohkeutta, jota toista puoltava rakkaus antaa ujoimmallekin.

— Sanon, että sinä olet sokea rakkaudessasi — niinkuin kihlatut ainakin. Sinä ihannoit häntä, eikä hän sitä ansaitse. Minulla on yksi hyvä puoli. Minä olen rehellinen. Minä en kaunistele en mitään enkä ketään.

Hän tarttui äkkiä pöydällä seisovaan kelloon, jota kaunisti valettu kuva Napoleonista. Tämä muisto Pariisin maailmannäyttelystä oli jo vuosikausia tässä emännättömässä talossa ollut välittämässä tietoja isännän työhuoneesta keittiön puolelle. Nytkin ilmestyi palvelija ovelle. Ja vähää myöhemmin oli pöydällä sinne tilattu kahvi ja viini.

— Maljasi, naisen malja! — Ukko kohotti lasinsa ja katsoi Maijaan. Tämä työnsi lasin syrjään ja kohotti kahvikuppinsa. Pentti teki samoin. Silloin rähähti isä nauruun. — Vai niin! Vai sellaista! — Ehkä Pentti kuitenkin osaa tehdä muutakin kuin koirankujeita ja tyhmyyksiä, sanoi hän sitten sovittavasti samalla kuin vilkaisi Maijaan. — Hänellä olikin hyvä äiti.

Ukon hyvästäuulesta ja eräänlaisesta kohteliaisuudesta huolimatta oli koko päivä Maijasta sietämättömän pitkä. Hän huokasi helpotuksesta, kun illan tullen vihdoinkin jäi kahden Pentin kanssa.

— Sinä Maija olet saanut suuren voiton. — Pentti tarttui hyväilevästi Maijan käteen.

— Se ei tuota minulle iloa niinkauan kuin hän ei luota sinuun...

— Isä on mies. Hän tuntee meikäläiset. — Pentin pää painui raskaasti käden varaan. — Maija, sinä et tiedä kuinka minä kärsin — keskellä suurta onneani.

Hän nousi äkkiä, tarttui kiivaasti Maijan käsivarteen ja veti hänet muassaan. — Tule, tule, — älä istu tuossa. Illan kajastus loistaa sinun kasvoillasi ja sinun pukusi on niin valkoinen. Minä en jaksa nähdä sitä. Maija, minun täytyy puhua. Minä olen jo kauan aikonut, mutta en ole voinut. Tule tänne. Tässä turvepenkillä istumme varjossa. Nyt minun vihdoinkin täytyy.

Suuri säikähdys iski kuin raateleva petolintu Maijan sisimpään. Mitä, mitä oli tulossa?

Pala palalta, kohta kohdalta se sitten kaikki purkautui, — säälimättä, kaunistelematta, — suurista, raskaista rikkeistä pienimpää myöten. Viimeksi vielä tuo, rahoista. Se oli ollut ohimenevää ja aivan kuin vasten hänen omaa tahtoaan, mutta hän oli ajatellut niitäkin — ensin alussa nimittäin —, eikä hän tahtonut kantaa sitäkään syytettä tunnustamattomana. Sinä iltana, jolloin hän ensi kertaa tapasi Maijan tämän kirkkotiellä, oli hän aivan epätoivon partaalla. Itsesyytökset, toisten häntä alapainava arvostelu ja muun lisäksi vielä eräs tapahtunut kassavaillinki olivat painaneet hänet kuin pohjattomaan kuiluun. Silloin tuli Maija. Maijalla oli rahaa, omaa rahaa, Maija voisi pelastaa, sitä hän ajatteli kirkkoon

astuessaan. Mutta jo siellä hän tunsi, että vaillingin täydennyksestä ei olisi muuta kuin ohimenevää apua, joka voisi johtaa uuteen kiusaukseen ja uuteen pulaan. Sisäisen, siveellisen avun tarpeessa hän oli. Hän tunsi ja myönsi sen silloin itselleen ensi kertaa eläessään. Ja kun hän näki miten kauniina, aivan kuin kirkastuneina Maijan kasvat loistivat etenkin silloin kun pappi sanoi jotain rohkaisevaa ja nostavaa, jotain, joka kuin voimakas käsi tarttui heikkoon ihmislapseen, silloin hän käsitti, että juuri tuollainen tyyni, äidillisen hellä ja uskollinen tyttö voisi häntä auttaa uuden elämän alkuun.

Hän oli sentapaista tuntenut jo heidän ensi kertaa tavatessaan pappilassa. — Maija! — Pentti ei uskaltanut tarttua hänen käteensä, hän painoi vain pään omien käsiensä varaan. Hänen olkapäänsä nytkähtelivät pidätetystä itkusta. — Maija, sinä olit jo silloin minulle Solveig. "Der blev söndag i min själ" sinut nähdessäni. Mutta olot erottivat meidät ja toiset voimat vetivät minua pois kirkkotieltä sinun rinnallasi. Tietoisuus siitä, mitä olit ollut ja mitä olit, heräsi vasta kun tapasin sinut uudelleen. Ja silloin sekoittui siihen tuo ulkonaiseen apuun kohdistuva ajatus. Maija — isä on oikeassa. Minua ei kannata ihannoida. Mutta suora tahdon olla niinkuin hänkin.

— — — —

Aamu jo valkeni, kun he vihdoin nousivat mennäkseen kukin huoneeseensa.

— Maija, puhu jotain ... puhu, rukoili Pentti Maijan huoneen ovella äänessä polvilleen painuvan hätää ja nöyryyttä.

— Minä rakastan sinua ... enemmän kuin koskaan. — Maija sai sen hiljaa ja vaivalla sanotuksi. Hän oli kuin huumauksessa kovasta iskusta. Pää tuntui kipeän tyhjältä. Oli kuin jotain siellä sisällä olisi ratkennut. Ajatuksetkin tuntuivat pysähtyneen siihen paikkaan. — Minun täytyy olla yksin, — täytyy ajatella, — rukoilla. — Hän puhui kuin unessa, laske kätensä oven ripaan ja työnsi Pentin päättävästi syrjään.

Ikkunan alla kukkiva tuomi oli täyttänyt huoneen huumaavalla tuoksulla. Se tulvahti ovenavauksessa voimakkaana ja äitelänä Maijaa vastaan. Puiden lomasta paistoi kaistale aamuruskossa välkehtivää järvenpintaa ja suuressa, riippakoivussa kuului lintujen iloista ääntelyä. Kesäisen päivän koittoon heräävä luonto astui sulonsa runsaudessa Maijaa vastaan. Mutta sen kauneus oli tällä hetkellä haavoittavaa kuin terävä, moniokainen ase.

Maija sulki ikkunan. Tuomentuoksu etoi mieltä.

Riisuttuaan kenkensä alkoi hän astua edes ja takaisin lattiata pitkin. Lujalla tahdon ponnistuksella koetti hän selvittää ajatuksiaan. Hänen ei ollut lupa ajatella sitä mitä hän tunsi, mistä kärsi, täytyi vain pyrkiä selvytyteen siitä mitä oli tehtävä, mikä oli oikein.

Suru ja kaipaus olivat hänelle tuttuja kuin pitkäaikaiset toverit. Mutta hänen tähänastiset surunsa olivat olleet mutkattomia, vailla ristiriitaisuutta. Tänä yönä hän ensi kertaa eläessään oli joutunut kierteeseen, josta ei nähnyt selviytymisen mahdollisuutta.

Tuskainen avunhuuto nousi hänen sisimmästään. Hän oli kuin haavoittunut, tiheikköön kätkeytyvä otus, tietoinen haavastaan. Paljon oli särkynyt siitä, mitä hän sielunsa syvyydessä oli kätkenyt kuin kaunista, kallisarvoista aarretta. Hän tunsi, että kevät hänen sisimmässään oli kuin hallayön hileisiin pukeutunut. Tulisi ehkä kysymys siitäkin, oliko se saanut kuoliniskunsa vai jaksaisiko vielä jäädä eloon ja kehkeytyä. Mutta sekin oli nyt toisarvoista. Kysymys koski vain sitä: mikä oli oikein mikä väärin?

Jollei Pentti olisi ollut niin säälimättömän tarkka tunnustuksissaan, olisi Maija ehkä epäillyt hänen rehellisyyttäänkin. Ja silloin olisi oikeastaan ollut helpompi ratkaista. Mutta epäilykselle ei ollut sijaa. Pentti oli ollut suora ja vilpitön tunnustuksessaan ... pohjia myöten.

Oliko sellainen sysättävä syrjään sen naisen elämästä, jota hän palvomalla rakasti ja joka rakasti häntä? Eikö se olisi sydämetöntä sekä jumalallisen että inhimillisen rakkauden polkemista?

Mutta eikö nainen toiselta puolen naimisiin mennessään ollut velvollinen valvomaan vielä syntymättömienkin oikeutta ja onnea?

Pentti oli tosin puhunut lääkärinkin kanssa ... kerran suuressa sisäisessä tuskassa. Hän ei muuten olisi rohjennut ajaa asiaa näin pitkälle. Mutta sittenkin?

— Hyvä Jumala mitä minä teen?

Maija viskautui polvilleen vuoteen viereen, ja kädet puristautuivat tuskaisesti ristiin.

Piiloon, kätköön! Niin, kunpa haavoittuneen metsänasujamen tavoin olisikin haavoineen saanut paeta piiloon ... pois kaikesta! Kun olisi tämä raatelevan raskas ratkaisu ollut kierrettävissä! Mutta se ei ollut

sitä. Pentin täytyi, kerrottuaan kaiken, saada mitä pyysi, uudelleen annetun, selvän ja suoran vastauksen Maijalta.

Koko se suuri, ehjä onni, joka vielä muutamia tunteja takaperin oli täyttänyt Maijan sisimmän, nousi nyt hänen eteensä kuin ilkkuen ja raadellen. Hän oli kaikesta huolimatta ollut niin lapsellinen. Hän oli uskonut Pentin erheitä pieniksi, heikkoluontoisen ja orvoksi jääneen hairahteluiksi toveripiirissä. Mutta todellisuus, armoton todellisuus! Säröllä, auttamattomasti säröllä oli elämä. Hän värisi sisäisestä tuskasta.

Naisarvonsa unohtamiseksi, ihanteiden kevytmieliseksi syrjäyttämiseksi olisi moni sanonut epäröimistä tällaisessa tilanteessa. Mutta niin kipeän selvästi kuin hän näkikin tuon puolen kysymyksessä, näki hän siinä toisenkin. Pentissä oli niin paljon hyvää, jota olot näihin asti tukahuttamalla olivat tukahuttaneet. Jokainen kai tarvitsi sekä omaa että toisten luottamusta pysyäkseen pystyssä. Ja kuka oli koskaan osoittanut luottamusta Pentille?

Maija oli kai ensimmäinen ja ainoa. Oliko hän näin ollen oikeutettu väistymään?

Olisi ollut helppo vastata, jos määrätyllä olisi ollut oikeuksia, jos lapsi tai nainen Maijan tähden olisi tullut syrjäytetyksi. Mutta kun ei niin ollut ja kun Maija tunsu kaikesta huolimatta voivansa luottaa Penttiin?

— Jumala, Jumala, johda, neuvo, — rukoili Maija suuressa sisäisessä tuskassa.

Väki oli jo noussut töihinsä. Kukko kiekui täyttä kurkkua aitovarrella ja järven toiselta puolelta kuului käen haikeamielinen kukunta, kun Maija vihdoinkin nousi, veti käärekaihtimen ikkunan eteen ja paneutui pitkäkseen saadakseen, jos mahdollista, edes hetken levähtää.

6.

Rovasti astuskeli pitkin aitovartta, tähysteli tuontuostakin tielle päin ja vaipui välillä ajatuksiinsa. Hän oli tavallisesti juhlatuulella odotellessaan lapsia kotiin. Mutta tänään tunkivat niin monet vakavat ajatukset etualalle, ettei ilo ollut hänen tavallista, hilpeätä lapseniloaan.

Pikku lapsista pikku suruja, suurista suuria. Niin sanottiin. Ja niin se olikin. Vaikka olihan hän näihin asti kokolailla säästynyt surulta lasten tähden, ainakin saanut vaarat väistetyksi. Mutta tuskallisesti vavahti sydän aina kun lasten tielle sattui sellaista, mikä heistä ehkä näytti vaarattomalta, mutta vanhemman mielestä toisenlaiselta.

Aini nyt tosin kirjeistä päättäen aikoi alistua. Eikä vain alistua. Hän oli ehkä itse jo huomannut, ettei mies ollut omistamisen arvoinen. Mutta Ainin herkkään sisimpään saattoivat tällaiset kokemukset jättää pahojakin vammoja. Ja nyt taisi Maijakin olla lähtemässä samoille laduille.

Tomupilvi lehahti tienpolvekkeessa korkealle; sen sisältä tulla humahti "Musta" parasta raviaan.

Rovasti läksi juosta kipittämään pihalle päin. Portit lennähtivät selko selälleen, ja Martta yhdessä Kaijan kanssa, — joka jo aikaisemmin oli saapunut kesälaitumelle —, asettuivat sen molemmin puolin kunniaa tehden.

Rattaat pyörähtivät samassa pihaan. Tervehdittiin, syleiltiin ja puhuttiin kilvan.

Rovasti yksin oli vaitelias. Ainin kalvenneet ja kavenneet kasvot pistivät kipeästi hänen silmäänsä. Vaikka saivathan ne selityksensä osaksi ainakin kunnialla loppuunsaoritetusta opettajatutkinnosta.

— Tyttöni rakas, — rovasti vetäisi vanhimpansa vähän syrjään muista, — miten heikolta sinä näytät!

— Sinä isä et ole kokenut mitä välien purkautuminen tietää.

— Minä tiedän miltä olisi tuntunut, jos mamma olisi minut jättänyt. Ja minä tiedän miten minun Ainini rakastaa.

Isä painoi tyttären lujasti rintaansa vasten. — En minä olisi ollut niin järkähtämätön, jollen olisi ollut varma siitä, että hän oli onnettomuutesi, tuli kuin anteeksipyytävästi.

Aini taisteli hetken sisimmässään. Hän olisi voinut vapauttaa isän raskaasta taakasta. Hän olisi voinut sanoa suoraan, ettei isä tässä lopullisesti asiaa ratkaissut. Yrjö oli itse jättänyt. Mutta hän ei jaksanut.

— Isä, ei puhuta siitä enää, ei koskaan, sanoi hän hiljaa. —
Siipirikko pyytää vain rauhaa.

He seisoivat hetken lujasti painautuneina toisiinsa, toisella katseessaan jähmettynyt tuska, toinen sydämessään rukoillen, että koti saisi lääkitä maailmalla saadut haavat.

Kahvipöydän äärestä kuului jo toisten iloista puhetta. Alli kuului huvittavan toisia Helsingin kaskuilla. Isä yritteli lähemmäksi, mutta Aini ei voinut. Hän luisui irti isän syleilystä ja hiipi yläkertaan tyttöjen omaan ullakkohuoneeseen. Hän painui sen avoimen akkunaa ääreen, kätki kasvot käsiinsä ja itki.

Runorikkaana kukoisti kesäinen luonto hänen ympärillään. Hellyyttä, hellyyttä henki koti joka sopestaan häntä vastaan. Mutta kaikki haavoitti, kaikki teki kipeätä, kun oma sisin oli yhtenä ainoana värisevänä haavana.

Kesken itkunsa ponnahti Aini äkkiä pystyyn siitä, että joku nakuttamatta avasi huoneen oven ja astui sisään. Pikku-Hilma, pappilan juoksutyttö se vain olikin, joka tuli tuomaan pesu- ja juomavettä huoneeseen. Mutta Aini meni siitäkin hämilleen. Pikku-Hilman katse oli jo kysyvänä pysähtynyt Ainin kyyneltyneisiin kasvoihin.

— Katsos, pääkaupungissa tulee ihminen niin heikoksi ja hulluksi, että tulee kotiin ja vain asettuu itkemään, koetti Aini selitellä, väkinäinen hymy huulillaan.

— Minä aijon Helsinkiin, — heti kun olen käynyt ripillä, tuli päättävästi ja uhmamielin vastaan.

— Mistä se halu sinussa on herännyt?

— Se on *ollut* minussa, oikaisi Hilma.

— Ainako? — Ainia alkoi huvittaa. — Suurkaupungin koreusko sinua sinne vetää vai mikä?

— Minä tahdon ansaita paljon rahaa. - Hilma oli jo kynnyksellä. Ilme hänen umpimielisillä kasvoillaan osoitti enemmän tiedustelun turhaksi. Mutta Aini jäi kuitenkin ajattelemaan pikku-Hilmaa ja tämän Helsingin-halua. Olisikohan se ollut yhteydessä tytön äidin kohtalon kanssa? Hilma oli pienestä pitäin ollut arka siitä. Nyrkiniskuja saivat aikamiehetkin vasten silmiä, jos vain uskalsivat puhua "Höpsä-Hannan kakarasta". Ja sitäkin oli tyttö sairastellut, että äidin piti olla köyhäntalolla. Mutta sen kohdan korjaamiseksi ei enää tarvittu rahaa. Hanna oli aivan äsken kuollut.

Olisipa Alli ollut tätä kuulemassa, kyllä hän olisi ottanut selkoa asiasta. Hän oli aina ollut huvitettu pikku-Hilmasta.

Ikkunan alta kuului samassa rovastin ääni. Toiset istuivat yhdessä verannalla. Isä ei päässyt rauhaan ennen kuin sai Aininkin sinne.

— Kun nyt Maijakin tulisi, toivotteli Alli. — Hänen matkassaan ilmestyisi ehkä sulle, isä, kauan toivottu poikalapsi.

— Puhu omista asioistasi eläkä toisten, oikaisi isä.

Alli nauroi. — Jollen saa puhua kihlajaisista, puhun hautajaisista.

— "Höpsä-Hannan" hautajaiset pidettiin toisella viikolla, rupesi Martta kertomaan, — ja komeasti. Isä toimitti kestit kaikille köyhäntalolla. Jälkiruuaksi annettiin lettuja ja raamatunselitys.

— Minä aioin puhua omista asioistani, koska käskettiin, ilmoitti Alli juhlallisesti. - Juodaanpa nyt taitelijauhelmieni hautajaiset. Minä olen Helsingissä tullut järkiini.

Rovasti loi syrjästä pikaisen katseen Alliin. Tällä oli tapana leikkinä ilmaista itsestään sellaista, jota ei saanut muuten sanotuksi.

Alli nauroi ja pyöritteli heleäväristä unikkaa aivan isän nenän alla. — Älä katso niin kysyvästi, papukka pieni. Minä en kadu mitään. Olen sinulle rajattoman kiitollinen siitä, että Ateneumi ja se nurkka taiteen maailmasta, joka siellä yrittelevälle avautuu, ei enää ole minulle suljettu puutarha. Tunnen sen eri sokkelot, sen "ismit" ja "istit". Olen punninnut ne ja itseni vaa'alla. Ja katso, meidät havaittiin liian keveiksi. Minusta ei ole taiteilijaksi, eikä Ateneumi-elämästä minulle hengen ravinnoksi.

— Olet siis tyytyväinen? — Isän katse koetti päästä pintaa syvemmälle.

— Täysin — tavallaan. — Alli nosti vallattomasti pientä pystynenänsä, mutta isä näki katseen pohjalla haikeutta, joka pani hänet ajattelemaan, että hänen tyttärensä olivat syntyneet kamppailemaan suuren sisäisen rikkinäisyyden kanssa.

Martta, joka oli asettunut verannan kaiteelle istumaan ja siinä poikamaisesti keikutteli sääriään, näki isän katseeseen nousevan huolen. Hän rupesi siitä syystä vakuuttamaan, ettei isän koskaan maailmassa tarvitsisi huolehtia ainakaan hänen tulevaisuudestaan. Hän oli ollut selvillä siitä jo kauan. Hän laski jo kuukausia päivään, jolloin ei enää tarvitsisi pöntätä päähänsä, milloin mikin kuningas hallitsi ja missä milloinkin tapeltiin. Sellainen oli hänestä lorua. Hän tahtoi hoitaa sairaita ihmisiä ja jos mahdollista, tehdä heidät terveiksi.

— Maija tulee, kirkkaisi samassa Kaija, joka oli seisonut tähyttämässä portille päin. Muutaman sekunnin kuluttua riippuikin hän jo siskon kaulassa. Ja Maija piti häntä kauan lujassa syleilyssä. Hän tunsu kuin tarvetta pyytää anteeksi ... tulevaisuuden tähden.

Verannalla istuvista oli rovasti ainoa, joka läksi saapuvia vastaanottamaan. Hän lähenei hitain askelin ja vielä astuessaan hän muistutti itselleen, että suurin varovaisuus nyt oli paikallaan. Maijalla oli rahaa, ja Pentin tavat olivat kaikkea muuta kuin säännölliset. Selman tyttöä oli suojattava kuin omaa.

Mutta kun Maija sai kätensä irroitetuksi pikkusiskon kaulasta, otti hän Penttiä kädestä ja tuli suoraan sedän luokse.

— Setä, sanoi hän, minulla ei ole äitiä, sentähden tuon hänet sinulle. Jumala on johtanut meidät toinen toisemme tielle. Tästä puoleen aiomme kulkea yhdessä.

Eikä rovasti saanut siihen mitään vastatuksi. Hän näki Maijassa taistelussa saavutetun varmuuden rauhaa. Siksi hän vain ojensi kätensä tulevia kohtaan ja sulki heidät hellään, isälliseen syleilyyn.

7.

Suviniemen pappilassa elettiin suuren pyhän kynnyksellä. Kukin teki askareitaan, mutta hiljaisena kuin aattoiltana ainakin. Ovia ei paiskeltu kiinni. Ne suljettiin äänettömästi. Jokainen puhui ja liikkui hiljaa. Koti oli täynnä sunnuntaista hartautta.

Rovasti makasi omassa huoneessaan. Kierrekaihdiin oli osaksi alaslaskettu, niin ettei päivä päässyt häikäisevän kirkkaasti paistamaan huoneeseen. Ikkuna oli auki, ja huone oli täynnä kesän tuoksua.

Kolmatta viikkoa oli rovasti ollut vuoteessa. Tuskaa hänellä ei ollut sanottavasti, ei ainakaan mikäli toiset saattoivat huomata. Kuumetta ei myöskään, eikä muitakaan erityisiä taudin oireita. Mutta sydän toimi huonosti, eikä voimia riittänyt edes jalkeillaoloon. Martta, jolla oli virka maaseutukaupungin sairaalassa, oli siitä syystä ottanut lomaa ja tullut isää hoitamaan.

Vähitellen kerääntyivät muutkin isän ympärille. Alli tuli ensimmäisenä. Hän oli saanut tuntinsa järjestetyksi niin, että pääsi lähtemään jo ennen lukuvuoden päättymistä. Lääkärin lausunnon perustuksella tiesivät omaiset, että rovastille tästä puoleen suodut päivät olivat harvat. Mutta kun tauti ei taudilta näyttänyt, kun sairas aina tyytyväisenä ja hymyillen tervehti hänen luokseen kokoontuvia, alkoivat omaiset uskotella toinen toisilleen, että lääkäri oli erehtynyt. Sellaistahan sattui monesti.

Muita kiihkeämmin piti Alli kiinni toivosta että isä vielä parantuu. Hän ei voinut eikä tahtonut ajatella muuta mahdollisuutta. Hänellä ei ollut varaa luopua isästä, ainoasta, joka enää teki elämän hänelle elämisen arvoiseksi.

Isän huoneessa Alli enimmäkseen olikin. Hän kantoi sinne sekä metsän että puutarhan parhainta kauneutta sitä myöten kuin enenevä kesälämpö sitä kasvatti. Hän siirteli isän vuodetta niin, että isä ikkunasta saattoi seurata rakastamansa kevään edistystä. Ja kaiken, mistä isä vain piti, koetti Alli kiinnittää kankaalle, jottei isä sen lakastumista tulisi huomanneeksikaan.

Isää ei saanut jättää yksin, oli Martta sanonut. Mutta hän ei myöskään saanut huomata, että häntä pidettiin silmällä. Allin maalauskojeet olivat tältäkin kannalta erinomaiset olemassa. Tuomet ja omenapuut kukassaan, kirsikat, pihlajat ja puutarhan valkea syreeni, kaikki kiinnitettiin kankaalle sitä myöten kuin ne kehittyivät kauneimmilleen.

Joka kerran, jolloin Alli työstään katsahti isään, näki hän tämän, leppeä hymy huulillaan ja miltei lapsimainen mielenkiinto katseessa seuraavan työtä aivan kuin joka ainoa siveltimen piirto olisi ollut hänelle erikoinen ilo. Mutta jos isän silmät joskus luistivat pois Allin työstä, nousi niihin omituinen kirkkaus ja katse tähtäytyi kuin jonnekin etäiseen ihanuuteen.

Silloin täytyi Allin laskea sivellin kädestään. Joku iloinen sanasutkaus tai lystikäs kasku oli silloin löydettävä vaikka mistä. Isä oli tavalla millä tahansa saatava takaisin näihin maallisiin. Ei ollut Allilla eikä muillakaan varaa erota hänestä. Hänenlaisiaan oli harvassa. Ja sellaisia kuitenkin olisi tarvittu

elämässä.

Tilda-rovastinnakin tuli vastoin tapaansa hiljaisena ja vaiteliaana miehensä huoneeseen, asettui tyhjänä olevaan keinutuoliin ja jäi siihen miestänsä katselemaan.

Entiset ajat nousivat nykyään yhtenänsä hänen eteensä. Harvoin hän yleensä oli elänyt entisyydessä. Alle oli tehnyt sitä enemmän. Mutta nyt tulivat yhdessä eleyt vuodet eteen aivan väkisten. Vanha valokuva Allen nuoruusvuosiltakin oli löytynyt, ja rovastinna oli pannut sen päällimmäiseksi siihen laatikkoon, jota hän enimmänsä käytti. Pöydälle hän ei tahtonut sitä. Kun hän ei nuoruudessaan ollut pitänyt sitä siinä, niin mitäpä nytkään. Ihan olisi ujustuttanut, jos se nyt olisi siihen ilmestynyt. Ja olihan hänellä Alle aivan viereisessä huoneessa. Ei tarvinnut muuta, kuin raottaa ovea, niin jo näki hänen lempeän hymynsä, joka oli suloinen ja kaunis kuin ilta-auringon siunaava helo. Se muistutti niitä kymmeniä ja satoja kertoja, jolloin se oli säteillyt juuri samanlaisena lempeydellään kuin tahtoen tehdä arkisen raadannan kevyemmäksi ja kauniimmaksi. Mutta hermostuneena perheenäidin monista huolista ei rovastinna aina ollut malttanut huomata mitä se tahtoi sanoa hänelle. Jälkensä se kuitenkin oli jättänyt ja tehtävänsä tehnyt, koskapa se vieläkin oli tallella valmiina nousemaan esille entisyyden kätököstä.

Ja nyt, nyt sitä katseli nälkäisen haikeasti kuin päivää, jota ei saanut estetyksi painumasta!

Rovastinnan täytyi mennä omaan kamariinsa itkemään. Mutta kun hän palasi sairashuoneeseen, oli hänen katseensa taas kirkas ja olennessa oli hänelle harvinaista tyyneyttä. Hänessäkin oli pyhäisen aaton rauhaa.

— Niin, Aini ja Maija ovat kirjoittaneet, sanoi hän vetäen taskustaan rapisevan kirjeen. — He tulevat molemmat huomenna.

Rovastin kasvoille valahti omituinen hymy. Hän käsitti heidän kiiruhtavan lähtevän luokse. Mutta hän ei sanonut mitään. Päivän painuessa voittaa vaiteliaisuus ihmisen. Illan pyhäinen rauha ei kaipaakaan sanoja.

Rovastin ajatukset luisuivat tulossa oleviin. He olivat kumpikin kokeneet paljon näinä viime vuosina. Maija oli jo ollut viisi vuotta naimisissa. Hänellä oli kolme lasta. Airi, vanhin, oli pieni, terhakka tyttö, nopsa ajatuksissa ja teoissa. Hän oli muutamia kuukausia takaperin ollut pappilassa pitemmän aikaa, silloin kun kaksoiset syntyivät. Maija itse oli käynyt vain kerran, naimisissa olonsa ensimmäisenä vuonna. Hän oli tunnollinen perheenäiti, joka ei suotta väistynyt paikaltaan. Ja tarkka hän myöskin oli miehensä rahoista, sen huomasi kaikesta. Pentillähän olikin ollut velkoja, kai paljonkin. Mutta tyytyväiseltä oli Maija tuntunut kirjeissään. Kun nyt vain saisi oikein tavata. Silloin voisi saada varmuutta hänen oloistaan. Hänen elämänsä olikin jo sillä kohdalla, missä eleytyn perustuksella näki tulevaisuuden pääpiirteet.

Toisin oli Ainin.

Rovastin sormet nypiskelivät levottomasti peitettä, ja silmään herahti kyynel. Raskaaksi oli elämä muodostunut hänen tyttöpoloiselleen. Kauan tämä ensin sairasti särkynyttä suhdettaan. Kun haava viimein rupesi arpeutumaan, heräsi hänen ensi lempensä uudelleen. Hän koetti uskotella itselleen, että kaikki välillä oleva oli ollut pahaa unta, ei rakkautta, vaan peloittava, vangiksi ottava voima, joka lumosi kuin salaperäisen metsän menninkäiset. Rakkaus Erkkiin oli toisenlaista ja todellista. Siihen oli hänen elämänsä kauan keskittynyt, siinä sen ydin olikin. Mutta siitäkään ei sitten tullut sen valmiimpaa. Erkki oli samanlainen kuin ennen, lämmin ja toivoa herättävä toisin ajoin, toiste välinpitämätön, umpimielinen ja arvoituksellinen.

Aini oli tästä kärsinyt sairauteen asti. Oliko nyt opettajantoimi vieraalla paikkakunnalla suonut hänelle jonkinlaista lievitystä ja mielen tasapainoa, sitä ei isä vielä tietänyt.

Kuinka hyvältä olisikaan tuntunut, jos olisi nähnyt edes rajapiirteet lasten tulevaisuudesta! Silloin olisi paremmin voinut heitä neuvoakin, olisi saanut sanoa jonkun opastavan sanan tulevienkin päivien varalta. Mutta kai oli parasta näin. Päivätyöhön astuvan täytyi itse ja yksin suorittaa tehtävänsä. Lähtevän täytyi lähteä yksin. Toukan täytyi itse ponnistella vapautuakseen kuorestaan. Käsi, joka syrjästä säälivänä ja säästävänä kajosi tuohon taisteluun, teki vain tuhotöitä. Rovasti oli itse sen nähnyt. Hän oli kerran koettanut auttaa, mutta vain sillä seurauksella, ettei hänen vapauttamansa perhonen kyennytkään lentoon. Sen siivet lerpattivat voimattomina maassa.

Rovastin katse pysähtyi Alliin. Tämä istui tapansa mukaan sivellin kädessä, niin hiljaisena ja vaiteliaana, että hänen läsnäolonsa aivan oli unohtunut isältä. Tildan paikka keinutuolissa oli jäänyt tyhjäksi. Hän kai oli mennyt puuhailemaan odotettujen hyväksi.

Niin, niin se Tildakin! Rovastin katseeseen nousi nuoruusvuosien lämpöä. Paljon ja monenlaista oli

ollut matkan varrella, mutta kaikki oli kaunista ja hyvää, kun sitä katseli näin painuvan päivän valossa.

Kun nyt vain taival tasoittuisi lapsille!

Alli tunsu äkkiä, miten isän katse lempeänä ja kysyvänä pysähtyi häneen. Isä oli oikeastaan ihmistuntija, vaikka hänen suuri hyvytensä usein eksytti häntä. Lapsiaan hän aina oli ymmärtänyt, Alliakin, joka oli niin kitsas sisimmästään. Isä olisi todella ansainnut enemmänkin luottamusta.

— Isä pieni! — Alli nyökkäsi iloisesti, vaikka sisintä vihlaasi kipeästi. Isän silmissä oli taas tuo omituisen kirkas, kauaksi tähdätty katse, joka näytti painuneen näkymättömän maailman ihanuuteen. Samalla oli hänen koko olemuksessaan aivan käsittämättömän suurta, — lapsellisen ehjää säilyneisyyttä. Elämän ristiriidat eivät olleet jättäneet ainoatakaan rumaa arpeutumaa hänen olentoonsa. Kaikki oli ehjää, sopusointuista. Hellävaroin oli hän itse kohdellut toisia. Hellävaroin oli elämä pidellyt häntäkin. Mutta hänen tyttärensä osa oli toisenlainen.

Suuri tuska nousi Allin katseeseen. Ei isä aavistanut, mitä merkitsi taiteilijaunelmien hautaaminen. Isä oli tyytynyt siihen, että loi oman elämänsä kauniiksi. Mutta kun oli saanut halun luoda muutakin. Kun janoamalla janoi kerätä elämän rikkautta sisimpäänsä ja antaa se kuvina ihmisille. Kun oli saanut silmät nähdäkseen, korvat kuullakseen, kun sisin oli tulvillaan elämän suurta riemua ja suurta tuskaa, jonka rikkaissa, ehjissä kuvissa olisi tahtonut antaa toisille, mutta kun ei jaksanut, ei voinut...

Allin pää painui, ja sivellintä pitelevä käsi alkoi vavista. Leikillä hän kerran oli omaisilleen viskannut tiedon taiteilijaunelmiensa hautaamisesta. Mutta suuri ja sanaton oli tuska senkin haudan partaalla. Omistaa tahtoa eikä voimaa, tuntee rajattomasti, muotoa etsivän rikkaasti, saamatta sisäiselle näkemykselleen vastaavaa muotoa, — oliko kellään ollut raskaampaa kokemusta?

— Isä, — sanoi hän hiljaa, — minä hautasin taiteilijaunelmani siksi, että olin kuin häkkilintu. Oman heikkouteni kahlehtivaa rautaristikkoa vastaan ponnistelin, siksi kunnes siipeni olivat verillä ja voimani lopussa.

Hän nousi, laski siveltimen kädestään ja meni isän vuoteelle. — Isä, on toinenkin hauta, jonka ääressä minä yön yksinäisyydessä toisten katseiden välttäässä seison.

Hän painui polvilleen vuoteen viereen, tarttui isän käteen ja painoi sen otsaansa vasten. Hän jatkoi kuin unessa, tietämättä puhuiko hän isälle vai itselleen: — Hän sattui opettajatoverikseni kohta sen jälkeen, kun olin haudannut taiteilijaunelmani. Hänen otsansa oli puhdas ja korkea, hänen katseensa syvä, korkeita ihanteita tavoittelevan mielen uskollinen heijastaja. Isä, hänessä oli jotain sinusta ja sinun maailmastasi, — jotain aivan toista kuin se mihin olin tutustunut Ateneumilla. Siinä maailmassa, jonne niin hartaasti olin halunnut ja missä osa minusta huvitteli eholtaan, oli samalla paljon mikä tympäisi. Pienet, itsestään suuria uskovat taiteilija-alut leikkivät siellä vallatonta, sisällyksetöntä leikkiä, sillä aikaa kuin he niinkuin kreikkalaiset Auliin edustalla odottelivat tuulta purjeisiinsa. Toisille sitä tulikin, toisille ei. Minulle ei sitä suotu. Minä vain väsyin noissa taiteen esikartanoissa, missä ihmislapset eivät polvistuneina odottaneet pyhää tulta, vaan olivat pallosilla suurista elämänarvoista. Se kypsytti minua antamaan arvoa *sinun* maailmankatsomuksellesi. Ja siksi näin *hänenkin* sisäisen kauneutensa niin suureksi. Minä en voinut olla rakastamatta, vaikka tiesin hänen rakastavan toista.

Rovasti ei saanut vastatuksi. Hänen katseensa tapaili tyttären katsetta, mutta se oli kätkössä, käsi painoi yhä isän kättä.

Ulkona paistava kirkas päivä juoksutti valoviiruja sairashuoneen seinää pitkin. Pikkulinnut kuuluivat piipahtelevan räystäään reunalla, ja tuoksuva tuulahdus keinutti kepeästi ikkunan valkeata uudinta.

Sairaalle tuli voimakas tunto ulkona kukoistavasta kesästä. Luonnon kesäinen ilo ja ihmiselämän kärsimysrunsaus nousivat rinnan hänen eteensä. Hänen ajatuksensa tarttui jälkimäisen suureen, lopulliseen tarkoitukseen, hengen kirkastukseen.

— Rakas, rakas lapsi, sanoi hän hiljaa. — Sydänvereni antaisin onnesi hinnaksi. Mutta sitä osaa ei vanhemmalle ole suotu. Ei isälle, ei äidille. Jokaisen täytyy itse taistella siipensä vapaiksi.

8.

Yö oli vaikea rovastille. Sydäntä ahdisti ja ajatukset kävivät raskaiksi. Tauti oli muuten — samoin kuin elämäkin — pidellyt rovastia hellävaroin — aivan liian hellävaroin, vakuutti hän itse. Mutta kun ruumiillinen vaiva ja sisäiset huolet näin yhtäaikaan ahdistivat, täytyi hänen nöyryytyksekseen tunnustaa, ettei hänessä ollut miestä kestävään kovinkaan paljoa.

Sydänvaiva panikin ihmisen pian tuntemaan huonoutensa. Hiljainen särky murenteli ja jäyti voimia huomaamattomalla, mutta kuluttavalla tavalla kuin vesi kallion kylkeä. Rinnan vasemmalla puolella ahdisti lyyjynraskas paino, jota ei saanut siitä poisväistetyksi, vaikka kuinka olisi tahtonut. Ja kestämisvoima tuntui ehtyvän kuin vesi vuotavasta astiasta.

Jollei olisi ollut noita huolia lapsista ja heidän onnestaan! Sehän se lopulta enimmin ahdisti.

Rovasti kääntelihe vuoteessaan, koetti pitää silmiään ummessa, ettei Martta hänen tähtensä valvoisi kaiken yötä, ja katseli salaa kelloa, kun luuli Martan nukahtavan. Aamupuolella vihdoinkin tuli uni. Kun rovasti heräsi siitä, näki hän kellonviisarien osoittavan aikaa, jolloin odotettujen piti saapua. Martta oli ripeästi huonetta siistimässä. Mutta kohta nähdessään isän valvovan hän lähenei vuodetta. — — Hyvää huomenta papukka pieni! — Käsi kävi kuin ohimennen koettelemaan valtimoa. Sitten Martta rupesi suorimaan lakanoita. Hän oli pöyhistelemässä isän päänalusta, kun isä äkkiä tarttui hänen käteensä.

— Miten hyvänä sinä pidät minua, sinä siunattu lapsi! Sinussa on mamman ryhtiä toistenkin varalle. — Isä katsoi häneen hetken pitkään ja hellästi. — Sairaanhoidajana olet sinä virkasikin puolesta kuin asetettu huolehtimaan toisista, niin nuorin kuin oletkin. Ajattelethan sinä sitä vastakin?

— Isä, väisteli Martta, — eivät meikäläiset anna toisten huolehtia itsestään. Kukin kulkee omaa latuaan, vaikka se veisi päistikkaa ... tyrmään.

— Nyt teki mielesi sanoa: hornaan, pisti isä leikiksi, — vaikka minulle mieliksi valitsit raamatullisen sanan.

— Isä pieni, sinussa asuu suuri veitikka. — Martta nauroi, pöyhisteli vielä kerran päällimmäistä untuvaista päänalusta, josta isä erityisesti piti, ja kävi sitten äkkiä isän käteen kiinni. — Isä, sanoi hän syvä totisuus nuorekkailla kasvoillaan, — sinä voit luottaa siihen, että teen parhaani.

Etehisestä alkoi kuulua liikehtimistä ja ääniä. Martta kiiruhti tulevia vastaan, ja rovastin katse kytkeytyi odotusta täynnä eteisenpuoleiseen oveen. Se aukenikin pian, ja Ainin hento, vielä tyttömäisen notkea varsi solahti ovesta sisään.

Isän katse kiiruhti kysyvänä ja hellyyttä täynnä tulijaa vastaan. Mutta jokin Ainin olemuksessa nosti katseeseen samassa hämmästyneen kysymyksen. Ainissa oli tapahtunut silmäänpistävä muutos. Hänen tuskallisen herkkäilmeiset kasvonsa olivat tyyntyneet jäykän tasaisiksi kuin riittyneen veden pinta. Kissanpoikasen pehmeyttä muistuttavat liikkeet olivat käyneet kulmikkaan kankeiksi, ja silmien lämmin, haikeamielinen ilme oli väistynyt terävän, lujatahtoisuutta ilmaisevan katseen tieltä.

— Isä! — Ainin kankeus katosi hetkeksi. Sairaana syleilyssä löytyi entisyys ja entisajan lämpö. Mutta jo kun Aini vetäisi matalan jakkaran vuoteen viereen ja asetui siihen, oli hän taas sama kuin sisään astuessaan. Hän tarttui isän käteen, ja katseeseen syttyi kuin tulta.

— Sinä katsot niin kysyvästi, isä, sinä näet, että Ainisi on muuttunut. Vanha minäni on ristiinnaulittu. Uuden ihmisen kasvamista minä halajan.

Isä ei puhunut mitään. Hän vain katsoi katsomistaan, ja silmiin tuli paljonkokeneen selvänäköisyyttä.

— Isä, etkö ilostu? Sen jumalallisen avun lisäksi, jota aina tahdon etsiä, olen saanut maallisenkin avun.

Sairaana katse, joka näihin asti oli pysynyt tutkivana, melkein epäröivänä, elostui äkkiä. Siihen nousi suuri kiitollisuus. Tätähän hän oli toivonut ja rukoillut. Ja nyt tämäkin annettiin hänelle ennen hänen lähtöään pitkälle matkalle — annettiin kuin lapselle, jolta ei isä voi kieltää mitään hyvää.

Rovastin kädet painuivat ristiin. Katse pyysi tyttäreltä lisää. — Arvi on pappi. Hän opettaa uskontoa samassa koulussa missä minäkin. Hän on avannut silmäni. Minä tarvitsen hänen lujutusta tueksi omalle heikkoudelleni, hänen tinkimättömyyttään leväperäisyyteni oikaisijaksi. Isä, kunpa sinä tuntisit hänet!

Isä siveli hiljaa Ainin kättä. — Lujuus on hyväksi, sanoi hän viimein. — Mutta sinä olet pehmeä, pieni kissanpoikanen. Sinä tarvitset lämpimän pesän tullaksesi toimeen elämässä.

— Minä olen nähnyt heikkouteni synniksi. Vanha on karsittava pois, ei meistä muuten tule kalua.

Niin, niin. Rovasti nyökkäsi miettävästi. Olihan asia niinkin. Mutta ei Jumala tehnyt väkivaltaa luonnolle. Ei kaikki luonnollinen ollut syntiä. Uutta kasvatti Jumala yhtenäisellä ulkona luonnossa. Nytkin. Mutta hän ei tehnyt sitä jyrällä ja tuomiolla, vaan antamalla aurinkonsa paistaa.

Aini näytti pettyneeltä. Isän olisi toki pitänyt ymmärtää sitä uutta, mikä nyt hänessä oli saanut sijaa. Nyt jos koskaan olisi isällä ollut syytä iloita.

— Isä, tie elämään käy kuoleman kautta. Syksyinen kuolema hedelmöittää kevään kasvuvoimaa. Minulla on ollut syksyni. Nyt alkaa kevät. — Sisäinen tuli välähti taas hänen silmissään, mutta siinä ei ollut hänen oman sisimpänsä lämpöä, siinä oli jotain teräksiseksi tehtyä.

Sairas ei sitä huomannut. Hän makasi hetken silmät puoliummessa ja hänen kasvoillaan kuvastui kuin heijastus luonnossa tapahtuvasta uudistuksesta. — Meille tulee sitten kevät yhtäikaa, sanoi hän puoliääneen, mutta niin hiljaa, ettei Aini sitä kuullut.

Kun luomien läpikuultavat kuvut vähitellen hitaasti kohosivat, oli rovastin katseessa jotain kaukaa tulevan ja kauaksi kiiruhtavan ilmettä. Mutta se väistyi vähitellen katseen pysähtyessä Ainiin. — Jumala on hyvä ja Hänessä on hyvä olla, siinä on pitkän elämäni ydinkokemus, sanoi hän tapailien tyttären kättä. Sitten hän alkoi kertoilla omasta nuoruudestaan. Paljon hyvää oli hän jo aikaisemmin saanut osakseen, mutta kun hän tapasi Tildan, kävi sittenkin koko elämä uudeksi kuin itse luomisaamuna. Ja sellainen oli pohjaltaan aina tuo miljoonia kertoja uudistunut ja yhä uudistuva kokemus. Kun "oikea" eteen astui, kun ihminen löysi hänelle luodun avun, ymmärsi hän, että hänen ihanin, usein tiedottomuuden usvassa väikkynyt unensa, oli kääntynyt todellisuudeksi. Hän heräsi näkemään ympärillään vastaluodun maan, jota ei hänen silmänsä ollut koskaan ennen nähnyt ja hän ymmärsi ei harkiten eikä vain tunteillaan, vaan koko olemuksellaan, että elämä oli ihana ja maa kaunis. Rovastin katse kääntyi rovastinnaan, joka hiljaa oli tullut huoneeseen ja asettunut vuoteen jalkopäähän.

— Muistatko mamma, kun yhdessä kuulumme "Luomisen"? Me olimme kesällä viettäneet hopeahäämme. Senjälkeen lähdimme hääretkelle, joka nuorelta apulaispapilta oli jäänyt tekemättä. Siinä evankeelisessa kokouksessa Ruotsissa ne sen esittivät. Me istuimme rinnan kirkonpenkissä, ja niin oli kuin me uudelleen olisimme seisonet parin edessä. Niin ihanaa. Minä itkin. Ja etköhän sinäkin, mamma?

Rovastin kasvot loistivat niin lapsellisen suuresta ilosta, että sitä oli mahdoton vastustaa. Rovastinnan täytyi niistäytyä äänekkäästi, ja Aini tunsi, että sisimmässä suli ja pehmeni kuin kirrenlähtöaikana.

Samassa tuli Martta kutsumaan kahville ruokasaliin. Pöytä oli katettu, eikä isää nyt enää saanut rasittaa. Myöhemmin saisivat muut audienssia.

Ruokasalissa istuivat Maija ja Kaija kahdenkesken katetun kahvipöydän ääressä. Alli oli heistä huomaavinaan jotain liikituksen tapaista — aivan kuin he vastikään olisivat puhelleet jostakin heidän mieltään järkyttävästä. He kai eivät olleetkaan tavanneet pitempään aikaan. Maija asui etäällä Helsingistä, ja Kaija oli kaiken talvea ollut musiikkiopistossa. Hän oli lukukauden loputtua matkustanut maalle erään hyvän ystävän luokse, eivätkä muut olleet arvanneet häntä odottaakaan. Hän oli vain itse, kuultuaan Maijan matkasta ja sedän sairaudesta, päättänyt matkalla hämmästyttää toisia yhtymällä heihin.

— Oletpa sinä Kaijakin jo ennättänyt ihan aikaihmiseksi, ihmetteli rovastinna kaataessaan kahvia kuppeihin.

— Vieläpä oikein helsinkiläisneidiksi, pisti Alli jatkoksi. Hänen täytyi ajatella omaa ensi vuottaan Ateneumilla. Kaija tuntui niin läpeensä elämänhaluiselta yrittelijältä. Aika soma ihmislapsi hän oli lisäksi. Hipiä oli raitis ja läpikuultava. Runsas vaaleanruskea tukka oli aistikkaasti kammattu, ja koko olennessa oli erinomaisen viehättävää, keväistä suloa.

— Kai sitä helsinkiläistyy Helsingissä, arveli Kaija kuin jotain sanoakseen. Sitten rupesi hän kertomaan musiikkiopistossa olosta. Hän kääntyi etupäässä Allin puoleen kuin tältä odottaen enintä ymmärtämystä. Mutta Alli kuunteli hajamielisenä, sillä rovastinna oli ruvennut puhelemaan Maijan kanssa ja puhe koski palvelijoita. Se kiusasi Allia. Mamma ei ensinkään käsittänyt uutta aikaa. Hän ei myöskään saanut päähänsä, että palvelija oli samanlainen ihminen kuin muutkin. Mammalle oli aina olemassa monta porrasta palvelevan ja palveltavan välillä. Isä ei nyt ollut uudenaikainen hankään. Mutta tällaisissa asioissa hänen suuri hyvytensä häntä ohjasi oikeaan.

— Ei nyt mamma hätäile, kuului Martta rauhoittavan. — Hyvällä tahdolla ja tyyneydellä pääsee pahoistakin pulmista.

Mutta rovastinna jatkoi valituksiaan. Hänen täytyi saada korvausta siitä, ettei Allen luona enää uskaltanut valitella. Ja nämä nykyajan ihmiset olivatkin aivan mahdottomia. Sisäkökin, joka muuten oli tekevä ja reipas tyttö, oli ihan muuttunut saatuaan sulhasen. Sulhaseksi hän tosin ei itse miestä myöntänyt. Mutta mikä muu kuin sulhanen se on, kun noin seurustellaan. Se mies oli sosialisti, jumalankieltäjä ja ties mitä kaikkea. Oppineesta hän kai tytön mielestä kävi. Sentähden hän saikin ajatuksensa ahdetuksi tytön päähän niin, että tämä oli aivan muuttunut. Ja samaa hapatusta oli

tunkeutunut renkitupaankin. Ei sieltä ennenkään ollut lähtenyt paljoa apua naisväelle, ei jos sitä olisi tarvittu puutarhassa taikka missä. Mutta nyt sitä ei saanut entisenkään vertaa. Kun rovasti oli vuoteessa, niin mitä ne rengit antaisivat arvoa naisten töille, ei vaikka hyvin tiesivät, että ellei naisia olisi maailmassa, ei ainoakaan mahtaileva mies elää raahustaisi täällä maan päällä.

Rovastinnan täytyi kesken kaiken ottaa nenäliina esille ja itkeä tihauttaa pikkusen. Monessa asiassa oli Allella ollut syytä toivoa toisenlaista hänen puoleltaan, mutta eipä vain koskaan siksi, ettei hän olisi miesväelle myöntänyt heille tulevaa kunnioitusta. Mutta pitipäs nyt kärsiä vaikka mitä heidän puoleltaan. Ja pappakin oli poislähdössä jättääkseen heidät yksin tänne pahaan maailmaan.

Rovastinnalle tuli uusi ja entistä kovempi itkun puuska. Aini rupesi puhumaan kärsimyksen tarpeellisuudesta ja Jumalan kasvatusvälineistä. Sosialismikin saattoi olla yksi niitä. — Martta kaateli kuumaa kahvia kuppeihin. Kaija oli lakannut puhumasta musiikkiopistosta. Alli istui ajatuksiinsa painuneena. Häntä niin vaivasi se, ettei mamma jaksanut käsittää sitä mikä uuden ajan vaatimuksissa oli oikeutettua. Eihän se niin paljon muuten merkinnyt äidin iässä olevan elämässä. Mutta moni asia tuli sen kautta toisenlaiseksi kuin olisi pitänyt tällaisessakin kodissa, jossa kuitenkin oli halua tunnustaa kaikkien yhdenarvoisuus jäsenenä ihmiskunnan suuressa kodissa. Tuota yhteen kuuluvaisuuttahan isä aina teroitti. Sen olisi siksi pitänyt painaa leimansa koko kotiin.

Sisäkkö raotti samassa ovea viitaten Martta-neitiä tulemaan. Kaija käytti tilaisuutta hyväkseen, livahti keittiöön samalla kuin Marttakin ja kuiskasi ohi pyyhkäistessään Martan korvaan: "tule sitten ullakkohuoneeseemme, kun ehdit." Sitten karkasi hän vinnin portaita ylös pitkin harppauksin kuin ennen pikku tyttönä. Huoneeseen tultuaan viskautui hän suoraa päätä avoimena olevalle vuoteelle, painoi päänsä syvälle päänalukseen ja työnsi pienen koruommellun nenäliinansa mykkyräksi nutistettuna silmilleen. Sillälaila makasi hän hyvän aikaa. Mutta kun Marttaa ei kuulunut, täytyi hänen nousta ja ruveta uteliaasti kuin pieni hiiri nuuskimaan huoneen joka nurkkaa nähdäkseen oliko kaikki samalla paikalla kuin takavuosina, jolloin he yhdessä Maijan kanssa olivat asuneet tässä huoneessa. Ikkunan edessä täytyi viivähtää tuttua näköalaa ihailemassa, ja peilinkin eteen oli pysähdyttävä.

Tännepä heidän tavaransakin jo oli tuotu.

Kaija kiskaisi kannen keltaisesta matkalaatikostaan ja otti esille kepeän musliinisen kesäpuvun. Sitten hän riisui matkapukunsa.

Täytyi uudelleen asettua peilin eteen. Tässä puvussa oli niin sievät porsliiniset napit, joihin Alli oli maalannut omenankukkia. Samanlainen, suurempi rintaneula kiinnitti keskeltä väljän avokaulaisen puvun.

Kaijalta pääsi iloinen, pieni laulunpätkä. Hän pyörähti kantapäillään peilin edessä ja hyräili.

— — — "Kevätvirsiä viidakko kaikaa — — — Sinilaine jo lyö ja jo valkeni yö, nyt on toivoon ja lempeen aikaa. Nyt on toivoon ja lempeen aikaa."

Hyräillen alkoi hän uudelleen penkoa matkalaatikkoaan, josta viimein löysi soman, pienen päähineen ohuesta valkopohjaisesta, sinikukkaisesta kankaasta. Se oli ommeltu pyöreän pussin muotoon, ja sen pitsireunaiset, kurotut liepeet riippuivat somasti alaspäin. Kurotun alaosan ylälaidassa oli vaaleansininen silmukalle sidottu silkkinauha. Sen alle oli Kaijalla tapana pistää kukkia. Omenankukka olisi nyt sopinut mainiosti. Mutta niiden aika oli jo ohi. Sen sijaan löytyi tavaroiden joukosta muutamia lemmenkukkia, jotka vielä olivat virkeitä. Kaija alkoi pistellä niitä myssyyn. Samassa aukaisi Martta oven. — Hyvänen aika, Kaija, luuletko lähteväsi Espikselle näyttäytymään! — Martta jäi kynnykselle seisomaan. Mutta Kaija kiskaisi hänet siit ja keikautti pari kertaa huonetta pitkin.

— Älä nyt joutavia, Martta! Minä tahdon aina olla sievä itseni tähden, — sillä sievä on sievää — ja toisten tähden ja sitten vielä yhden erityisen tähden — Martta, minä olen kihloissa.

Martta meni aivan ymmälle. — Kihloissa! Sinä pikkuinen!

— Niin juuri. Ja "pikkuinen" aikoo tuossa paikassa mennä naimisiin. Martta, hän on niin hyvä, — aivan erinomainen. Kaikki pitävät hänestä. Ja hän pitää minusta ihan hurjasti. Tietäisit miten hän välistä katsoo minuun. Ja millä tavalla hän joskus tarttuu käteeni. Siinä on niin paljon hyvyttä ja kunnioitusta ja rakastuneisuutta myöskin, että minä menen aivan hämilleni.

Kaija sai Martan istumaan läheiselle tuolille ja painoi samassa päänsä Martan syliin. — Martta, minä olen sellainen typerä pieni raukka. Minä tahdon perustaa kodin ja viettää häitä ja aina olla Olavin kanssa. Mutta minua pelottaa samalla niin hirveästi. — Martta, miksi ei saa poimia lapsiaan puusta, ottaa noin vain omakseen, viedä kotiinsa ja pitää hyvänä? Se on niin kauheata, ettei voi!

— Sinä pieni! — Martan käsi sipaisi odottamattoman pehmeästi Kaijan painunutta päätä. Hän tuns

tällä hetkellä vanhemmuutensa suureksi, niin vähäinen kuin ikäero olikin.

— Enhän voi sanoa, puheli hän harvaksen, äänessä omituinen vavahdus, — mutta uskon, että se, joka oikein rakastaa, ei lopultakaan tahtoisi poimia lapsiansa puusta. Se heikentäisi ja köyhdyttäisi elämän hellimpiä suhteita. Ajattele sitä, että kun ihminen oikein rakastaa toista niin, että tahtoo antaa kaikkensa hänelle, kantaa tuo rakkaus helmassaan uuden elämän mahdollisuuksia. Se on ylevää, tekivätpä ihmiset sen miten rumaksi tahansa. Siinä on suurta, sanatonta runoutta, ja se on sen löydettävissä, joka rakastaa ... uhrautuvasti ja rohkeasti.

Kaija ei vastannut. Mutta kaksi pehmeänpyöreätä käsivartta kiertyi lujassa puristuksessa Martan kaulaan, ja ruskeankiharainen pää pitsimyssyissä, jonka poimuista lemменkukat kurkistivat, painui Martan olalle.

Tuulenhengi toi samassa voimakkaan sireenintuoksun huoneeseen. Pesää hankkivien pikkulintujen sirinä kuului puutarhasta, ja etäisyydessä kukkui käki lukemattomia onnenvuosia elämää aloitteleville.

9.

Maija ja Kaija menivät Martan antaessa audienssia yhdessä sairashuoneeseen. Rovastin huulet vetäytyivät hellään, mutta kaihomieliseen hymyyn, kun Kaija Maijan esilletyöntämänä lähenei hänen vuodettaan. Hän näki poimuista esiinkurkistavan lemменkukan. Ohuesta, aukeasta kesäpuvusta kohosi kauniisti kaartuva kaula notkeana kuin nuoren joutsenen, ja lyhyet hihat, — jotka rovastin mielestä enemmän muistuttivat pikkulapsen paidanhihoja kuin aikuisen pukuosaa — lisäsivät käsivarsien pehmeätä pyöreyttä. Kevättä, kevättä oli kaikessa.

— Setä, tämä pikkuinen Kaijamme on yhtäkkiä tullut aikuiseksi — alkoi Maija tolalle auttavasti. Ja sitten piti Kaijan itsensä kertoa.

Olavi oli sattunut asumaan juuri samoissa portaissa kuin Kaija. Ja he tapasivat usein. Kaijan täytyi joskus portaita noustessaan laulahtakin, ja Olavin täytyi siihen sattuuksaan jäädä sitä kuuntelemaan. Joskus tuli puheltuakin, alussa harvemmin, sitten yhä useammin.

— Kaija, pieni Kaija, puheli rovasti sivellen Kaijan kättä. Tämä oli Selman nuorimmainen, hänelle uskottu lapsi. Paljon olisi voinut ja paljon pitänytkin sanoa tällaisena hetkenä, jo senkin johdosta, että nuoret tahtoivat pitää kiirettä, kun Olavin oli ruvettava asumaan vanhaa perintötaloa Uudellamaalla. Mutta rovasti ei saanut oikeastaan mitään sanotuksi. Hän tunsu itsensä omituisen voimattomaksi. Ensi kertaa eläessään hän tunsu välimatkan nuoren ihmislapsen ja itsensä välillä auttamattoman suureksi. He olivat kaksi samaan kouluun pantua. Mutta toinen suoritteli vasta sisäänpääsyttökintoaan, toisella oli jällellä vain muutama päivä koulussaolo-aikaa. Kuinka he voisivat käsittää toisiaan?

— Niin, niin, puheli rovasti, ja suuri rakkaus nousi hänen väsyneihin kasvoihinsa, — sellaista on elämä, Kaija. Toinen alkaa, toinen lopettaa. Ja me voimme oikeastaan hyvin vähän auttaa toisiamme. Jokaisen täytyy itse oppia läksynsä — elämässä niinkuin koulussa.

Maija joudutti Kaijaa lähtemään. Setää ei saanut väsyttää. Ja Maijan piti itsensäkin saada hetkinen osakseen.

Hän vetäisi matalan jakkaran vuoteen viereen ja asettui siihen. Käsi tarttui sedän käteen. Sillälailalla istuivat he pitkän aikaa. Katse kysyi, toisen vastasi. Sanoja ei tarvittu.

— Minä en koskaan, en hetkeäkään ole katunut, sanoi Maija viimein.

Sairas nyökkäsi. Hän oli ymmärtänyt sen, eikä hän pyytänyt muuta. Mutta hän sai kuitenkin — pala palalta ja vähitellen. Kaikki Pentin kanssa eletyt vuodet kulkivat pitkän sarjan Maijan sisimmän läpi. Hän kertasi ja kertoi.

Ensimmäiset vuodet olivat olleet koevuosia. He olivat kuin kaksi lasta, jotka opettelivat kulkemaan kapealla kaidepuulla. He opettelivat kukin erikseen, mutta sitten myöskin ojentamalla kättä toisilleen. Pian tuli siinä toiselle tehneeksi vahinkoa, kun itse horjui, mutta vähitellen he molemmat oppivat ja saivat tuntea käsikkäin kulkemisen iloa. Maijalla varsinkin oli ollut paljon oppimista. Hän oli tietämättään omistanut itselleen ahtaan ja kaavamaisen elämäntähtäyksensä. Hän oli kuvitellut, että jos ihmiset tahtovat kulkea Jumalan tiellä, muuttuvat he kutakuinkin toistensa kaltaisiksi. Tie on yksi, tahto yksi ja kaikki elämässä kulkee kuin valmiiksi viitottua latua pitkin. Mutta todellisuus oli oijaisnut hänen käsitystään. Yhdyselämä Pentin kanssa oli avartanut ja syventänyt hänen elämänymmärtämystään. Ei saanut, ei elämästä eikä raamatusta, noin vain pinnalta itselleen kuorituksi valmiita ohjeita joka

kohtaan. Ihminen tarvitsi elämää, ijaistä, alati uudistuvaa elämää itse elämän lähteestä, ei kaavoja, ei säännöksiä.

Ja miten paljon myöskin lasten kautta saadut kokemukset toivat tullessaan sekä kotiin että sydämeen! Paljon oli iloa, mutta paljon tuskaakin siinä mikä koski heitä. Joka kerralta, jolloin he sairastelivat tai osoittivat jonkunlaisia heikkouden oireita, syytti Pentti siitä entisyyttään. Lapset olivat hänen silmäteränsä. Ja ajatus, että he saisivat kärsiä isänsä tähden, vei hänet monesti epätoivon partaalle. Sellaisina hetkinä hän tarvitsi paljon hellyyttä, paljon rohkaisua.

— Entä äiti? — Sairas sanoi sen hiljaa ja hyväilevästi. Hän muisti kuolevan äidin hänelle tekemää testamenttia ja hän tunsi, että se vielä kerran velvoitti häntä.

— Hänen täytyy toivoa ja uskaltaa ... molempien puolesta.

Joku raotti samassa varovaisesti ovea, mutta poistui kohta. Ovi oli jätetty raolleen ja salista alkoi kuulua laulua.

Sairas piteli yhä Maijan kättä omassaan. — Noinhan ne kilvan keräilevät minulle kaikkea hyvää ... laulua, kukkia, rakkautta, rakkautta kaikessa. — Hän hymyili lempeätä hymyään.

"Rakkaus on valon lähde, suurin voima elämän", kuului salista.

Maijan kasvoista loisti syvä, sisäinen rauha, vaikka silmäluomia alkoi punoittaa kuin pidätetystä itkusta. — Setä, sanoi hän hiljaa. — Minä olen avioelämässäni saanut entistä syvemmän käsityksen siitä, millaista jumalallinen rakkaus on. Tekojemme seuraukset ovat usein niin raskaat, että meidän Kainin tavoin täytyy valittaa rangaistustamme liian raskaaksi. Elämä ei anna anteeksi. Elämä velkoo. Mutta setä, rakkaus on sittenkin kaikkea muuta suurempi. Missä on rakkautta, siellä on täyttä anteeksiantoa ja ehtymätöntä voimaa.

Puutarhasta loi mailleenmenevä päivä kultahohdettaan vastaisen seinän peiliin. Siitä heijastui se niihin molempiin, jotka nyt istuivat vaieten ja käsi kädessä. Salissa alkoi laulu uudelleen. Ääni oli Allin:

"Vaan noin sulorunas rauha kuin järvin heijastaa, se taisteluiden on tuoma, sit' ilmaiseksi ei saa."

II

MAAILMALLA

1.

Ilona Solja askarteli hyräillen aistikkaassa pikku kodissaan. Hän odotti vastoin tavallisuutta vieraita, oikein maalaisvieraita, ja se juuri panikin hänet laulelemaan. Leskeksi jäätyään oli hänen täytynyt ottaa virka. Palvelijaakaan ei käynyt pitäminen, apuihminen tuli vain määrätunneiksi auttamaan kodin hoidossa. Päivistä ei näin ollen jäänyt paljonkaan aikaa muuhun kuin kaikkein välttämättömimpään, yleisiin harrastuksiin vain nimeksi. Vielä vähemmän sai ajatella huvia tai seurustelua. Lapsia vartenkaan ei aina riittänyt tarpeeksi aikaa, kun monesti täytyi ottaa virastosta kotityötäkin. Sentähden oli kuin juhla, kun joskus sattui saamaan tilaisuuden tehdä jotain ylimääräistä ja mieluista, nuinkuin nytkin.

Hän siirteli syrjään tavarain toisensa jälkeen vaatesäiliöstä, pääsi viimein perimmäiseen soppeen ja vetäisi siltä esille sisältä heleän keltaisen; päältäpäin valkoiseksi maalatun kopan. Tämä koppa oli ollut kaikkien lasten ensimmäisenä makuusijana. Alli oli lahjoittanut sen hänelle ennen Aarnen syntymää. Sen toiseen laitaan oli keltaisilla kirjaimilla maalattu: "Päätä kaari kaunisti, pääset illalla ilohon", toiselle säteitä nousevasta päivästä.

Maailma iloisia muistoja tulvahti esille tästä lasten päiväpaisteisesta ensi makuusijasta. Mutta niitä ei

nyt saanut jäädä muistelemaan. Vuode oli saatava kuntoon ja kahvipöytä samoin ennen vieraiden tuloa.

Pieni päänalunen, lakanat ja peite otettiin esille ja pantiin koppaan. Sitten Ilona asetti sen oman vuoteensa viereen.

Hänen täytyi hymyillä sen tehtyään. Hän muisti aikaa, jolloin Aarne oli maannut tuossa. Olivathan tytöt sitten tämän perineet, mutta tämä koppa vei sittenkin ajatukset ensin Aarneen, ehkä siksi, että hän oli vanhin, ja että se alun pitäen oli annettu hänelle, ehkä siitäkin syystä, että hän lapsena todella oli ollut tavattoman herttainen. Hänen silmänsä olivat kuin suuret, taivaansiniset pallot, ja kun tukka ennätti kasvaa, riippui se pitkinä, kullankeltaisina kiharinaa selkää pitkin. Kun hän mutisti pientä ruusunkarvaista suutaan, oli aivan mahdoton olla sitä suutelematta.

Ilonan täytyi naurahtaa aivan puoliääneen. Nain tietysti kaikki äidit ajattelivat omistaan, esikoisistaan ainakin. He näkivät heissä sitä mitä ei kukaan muu nähnyt. Ja se oli tyhmää. Järkevän ihmisen olisi pitänyt arvostelussaan olla puolueeton. Ja hän oli aina käynyt sekä puolueettomasta että järkevästä. Mutta hänestä Aarnessa sittenkin oli ollut jotain aivan erikoista, jotain sanomattoman liikuttavaa ja suloista.

Ovikello soi samassa. Se oli ehkä Alli! Ilona oli pyytänyt Allia tulemaan jo ennen toisia. Alli oli niin yksin, sairasti yhä sisimmässään isän kuolemaa, vaikka vaikenä siitä niinkuin muustakin.

Ilona pisti kiireisesti kukassaan olevan primulan pöydälle ja kiiruhti sitten avaamaan ovea. Etehisen lasiin kuvastuvasta varjosta tunsu hän Allin, mutta samalla kuuli hän Aarnenkin olevan tulossa. Kohta Allin astuttua sisään ryntäsikin Aarne etehiseen otsa hiessä ja posket hehkuvin. Hän oli säästänyt raitiorahat ja lähtenyt juoksemaan kilpaa vaunun kanssa. Muuan herra, joka seisoj etusillalla, oli nauranut hänelle ja ennustanut hänen häviötään kilpajuoksussa. Mutta kun vaunun tullessa loppupysäkillen Aarne olikin rinnalla, oli herra viskannut viiskymmenpennisen Aarnen käteen ja lisäksi vielä...

Aarne katkaisi hengästyneenä kertomuksensa. — Äiti, tänä iltana pidämme "iltaman" täällä kotona. Niinhän? Sinä ja siskot tulette sinne, ja minä kerron sadun pojasta, joka juoksi kilpaa raitiovaunun kanssa. Sitten minä tarjoan... Aarne piilotti selkänsä taakse jotain, jonka rajapiirteistä vaivatta tunsu pullon. — Arvatkaapa mitä minulla on tässä?

— No, jos koulukirjoja, ehdotteli Alli. — Tai pallo, arvaili äiti.

— Eipäs kun — pullo! — Limonaadipullo tuli voitonriemuisesti selän takaa ja viskattiin suoraan äidin syliin.

— Mene nyt keittiöön, siellä on sinulle ruokaa, toimitteli äiti pyyhkien pojan hikistä otsaa. Sitten vei hän Allin kahvipöydän ääreen.

— Innostuksen mies, arvosteli Alli katsoen Aarnen jälkeen.

— Herkkä ja ponnistuksiin valmis, jos sellaista kysytään, jatkoi Ilona, Allin pannessa merkille, että hänen kasvonsa nytkin saivat saman, sanomatonta hellyyttä säteilevän ilmeen kuin tavallisesti hänen puhuessaan Aarnesta.

— Sinä sitä olet niitä "äiti-ihmisiä" — ja kai Kaija myöskin, mikäli olen voinut huomata, arvosteli Alli. — Kun teitä naimisissa olevia tarkkaa näin syrjästä, näkee pian, kenelle lapset ovat numero yhtenä, kenelle mies. Te jakaudutte siinä suhteessa kahteen eri luokkaan.

— Sinä panet vaakaasi ja punnitset nyt niinkuin ennenkin. — Ilona hymyili. Mutta sisimmässään hän tunsu kuin pistoksen. Ennen hän tuskin olisi huomannut mitään erikoista tällaisessa arvostelussa, mutta nyt kun mies oli poissa, kun, ei enää voinut tehdä mitään, ei mitään hänen hyväkseen — ei muuta kuin hoidella hautakumpua, nyt täytyi käydä tilille itsensä kanssa monesta, ennen syrjäin jääneestä pikkuasiastakin. Onnellisiahan he olivat olleet. Ja se mikä kerran oli heidät yhteen sitonut, sitoi viimeiseen asti. Mutta Alli oli oikeassa. Lapset olivat sittenkin olleet etualalla.

Allin katse seurasi miltei huomaamattoman hienoja ajatuskajastuksia Ilonan kasvoilla. Tuollainen kaunis, tyyni profiili vastasi täysin Ilonan luonnetakin. Se ei ilmaissut paljon alla piilevästä, mutta kaikki minkä se näytti, oli selväpiirteistä ja mutkatonta, sellaista, jota katsellessa tuli rauhallisen hyvää olla. Isäkin oli niin rakastanut Ilonaa, oli ihailnut hänen sekä ulkonaista että sisäistä minäänsä.

Alli otti esille käsityönsä. Hän oli tekeillä olevaan tarjotinliinaan piirustanut omenankukkia. Ne muistuttivat isää. Samoin tämän pienen kodin lämmin viihtyisyyskin. Ilona oli oikein mestari kotitunteen luomisessa ulkonaisesti ahtaissakin oloissa.

Portaista kuului samassa liikettä ja Ilona kiirehti juoksu jalkaa avaamaan. Oven takana seisoikin jo

Olavi, käsivarsillaan pehmeä vaatekäärö, jonka hän ylpeänä ja varoitellen kantoi suoraan Ilonan makuuhuoneeseen. Kaija seurasi ilosta säteilevänä. Kopan ympärille he kaikki sitten kerääntyivätkin, toiset iloisesti puhellen, Alli vaiteliaana, tapansa mukaan katsein kysyen ja tutkistellen.

Kun Viimein oli siirrytty kahvipöydän ääreen, kääntyi puhekin vähitellen suuresta perhetapahtumasta toisaalle. Ilona tiedusteli oloja Salokankaan kartanossa ja Olavi alkoi huomattavalla mielihyvällä kertoa kodistaan. Hänellä oli suuri suonkuivaushanke alulla. Se kysyi sekä varoja että voimia, mutta maksoi varmasti vaivan. Siitä oli jo isänkin aikana ollut puhetta. Tehtävä tuntui suorastaan velvoittavalta perinnöltä ja suuri isänmaallinen merkityksensä hänellä sillä myöskin oli tässä maassa, joka hyvin elättäisi kaksi, jopa kolme kertaa niin paljon asujamia kuin nyt, jos vain tehtäisiin tarmon takaa työtä. Laiskana vetelehtiminen oli helmasyntejämme huipuilta pohjakerroksiin asti. Siitä oli parannus tehtävä. Ja niiden, jotka olivat saaneet valistusta, piti siinä käydä eturivissä. Mutta sellainen ohjelma vei siksi paljon aikaa ja ajatuksia isännältä, ettei niitä sitten riittänytkaan paljon muualle.

Olavi vilkaisi Kaijaan. Huulille nousi kuin veitikkamaista hymyä. Mutta Kaija ei vastannut siihen.

— Niin, eihän sinulta riitä sanottavasti aikaa muille kuin lehmille, lampaille ja sioille, myönsi hän lyhyesti. — Mutta ehkäpä vastaisuudessa riittää. — Katse kääntyi merkitsevästi viereisen huoneen koppanurkkaan.

— Rupea sinäkin Kaija enemmän oleilemaan navetassa, niin sittenhän sinun ei tarvitse kaivata Olavin seuraa — Alli sanoi sen huolettomasti kuin sivusta päin, samalla kuin pujotti lankaa neulansilmään, mutta katse kääntyi tutkivana Kaijaan päin. Tämä lehahti punaiseksi kuin sisäisestä mielenkiinnostuksesta.

— Sinä puhut mitä et ymmärrä — tuli terävästi. — Nyt voi vähemmin kuin ennen tulla kysymykseen reseptisi mukainen navetassa oleileminen. Sen Olavikin ymmärtää.

Olavi hieroi mieltävästi lusikalla tyhjän kahvikuppinsa pohjaa. — Niin, tietystikin, — nyt aluksi. Mutta terveellistähän navettailma kuuluu olevan. Kyllä minäkin toivon, että pikku pilttimme tekee sen sinulle entistä hausemmaksi paikaksi.

Ilona kiiruhti tiedustelemaan, mitä mieltä Olavi oli pellavan viljelykseen nähden. Ilona oli aina ihailut kotipelloilla kasvanutta pellavaa, mutta monet vakuuttivat, että se oli epäkäytännöllinen kanta. Kotoinen tuli paljon kalliimmaksi kuin ostettu.

Puhe luisti kotimaisen työn kannattamattomuuteen tai kannattavaisuuteen, Kaija käytti tilaisuutta hyväkseen ja hiipi viereiseen huoneeseen. Toiset puhelivat, mutta hän jäi seisomaan auringon kullalla kirjaillun kopan ääreen. Pienet, nyrkkiin puristuneet kädet yrittivät unessa liikettä, rihmansäiettä muistuttavat, voimattomat sormet erottuivat hetkeksi toisistaan, ja untuvaisen pehmeä pieni pää liikkahti pitsisellä aluksellaan.

Kuinka monta ihmeellistä elettä pienellä lapsella olikaan! Ja miten tuollaista olisi saattanut väsymättä katsella vaikka kuinka kauan!

Kaijan täytyi ajatella toivomustaan saada poimia lapset puusta. Kuinka etäiseksi ja kylmäksi olisi suhde sellaisena käynyt, siihen verraten mitä se nyt oli, kun oman henkensä kaupalla oli saanut taistella heräävän elämän puolesta, kun oli ylivoimaisten kärsimysten jälkeen saanut sulkea syliinsä oman, elävän lapsukaisen.

Hän muisti noita unohtumattomia tunteja, joista hän vain osaksi oli ollut tietoinen. Hän oli kärsinyt, kärsinyt, tavalla, jolle ei ole mitään ilmaisumahdollisuuksia. Ja sitten hän viimein oli vaipunut jonnekin syvään, pohjattomaan kuiluun, jossa ei ollut muuta kuin avara, mittaamaton tyhjiys ympärillä.

Hänellä oli ollut jonkinlainen mielikuva siitä, että hän ikiajoiksi oli tuomittu tuohon olotilaan, yksin, eristettynä kaikista ja kaikesta, elävänä ja kuitenkin kuolleena.

Silloin oli yhtäkkiä ohut, kimakka ääni tunkeutunut hänen korvaansa. Hän vavahti. Oli kuin joku näkymätön voima olisi tarttunut häneen ja väkipakolla kulettanut hänet mukanaan — pois tuosta suuresta tyhjiydestä, jonnekin, jossa hän oli ollut ennen.

Taas kuului heikko parahdus. Ja sitten ... sitten alkoi hänelle selvitä.

Hän näki lääkärin vuoteensa vieressä. — Minunko lapseni, sai hän kysytyksi. — Teidän, vahvasti lääkäri.

Teidän, teidän! Kuinka ne sanat soivat ja helkkyivät! Syvältä hänen omasta sisimmästään nousi kuin pyhäisenä kaikuna niistä: minun, minun oma lapseni.

Ja sitten tuotiin poika hänen nähtäväkseen.

Kaijan katse sumeni uudelleen kyyneliin hänen muistellessaan tuota suurta, — hänen elämänsä suurinta hetkeä.

Mielenliikutuksen puna lainehti hänen kasvoillaan hänen palatessaan toisten luo. He puhuivat yhä vielä maataloudesta ja karjanhoidosta. Olavi esitteli ajatuksiaan vuohenhoidon kannattavuudesta. Hän toivoi siitä paljon. Vuohien ruoka ei maksanut paljonkaan, ja maito oli erinomaisen rasvapitoista.

Kaija näytti tuskastuneelta. Olavi huomasi sen, ja hänen kasvoilleen nousi tumma puna. Hän katkaisi sanansa kesken ja nousi. Hänellä oli vielä toimitettavaa kaupungilla, ja iltajunalla oli palattava maalle.

— Vienkö terveisiä kotiin? kysyi hän etehisen ovella kääntyessään Kaijan puoleen. — Katse näytti pyytävän.

— Terveisiä? — Kaija katsoi hämmästyneenä häneen. — Niin nelijalkaisilleko? tuli sitten, puoleksi leikillä, puoleksi pistävästi.

Olavi ei hymyillyt vastaan. — Siellä on monta. Sinä olet suuren kodin emäntä. — Ääni nuhteli. Sitten hän äkkiä kumartui suutelemaan Kaijaa, kätteli vielä kerran Ilonaa ja Allia ja painoi sitten kiireisesti oven kiinni. Kiiruhtaessaan portaita alas tuntui hänestä vähän pahalta. Ilona oli katsonut häneen tyynellä, rohkaisevalla tavalla. Allin katseessa oli ollut kuin halua auttaa. Olikohan hän tullut heille näyttäneeksi sellaista, jonka olisi pitänyt jäädä vain Kaijan ja hänen väliseksi selvitetäväksi? Hän ei olisi tahtonut sitä. Olihan Kaija niin herttainen pikku vaimo, joka täytti koko kodin säveleillä ja kauneudella. Jos hän ei sen ohella halunnut ymmärtää, että hänellä oli velvollisuuksia myöskin suuren kodin emäntänä, niin eihän siitä toisten tarvinnut tietää. Kaikki muuttuisi toivottavasti piankin lapsen tähden ja lapsen kautta. Ja Ilona, jonka luo Kaija nyt pariksi viikoksi jäi, voisi ehkä myöskin vaikuttaa jotain.

Olavi karisti huolet luotaan, samalla kuin kadulta kääntyi maanviljelijöiden maitomyymälään selvittämään asioita.

2.

— Hyvästi nyt te kaksi äidillistä, letkautti Alli jäähyväisiksi Ilonalle ja Kaijalle, samalla kuin painoi ulko-oven kiinni jälkeensä. Hän sanoi sen tavalliseen, vallattomaan tapaansa, mutta katse, joka seurasi sanoja, puhui ääriä vailla olevasta tyhjyydentunteesta.

Noilla molemmilla oli lapsensa, Maijalla oli mies ja kolme lasta, Martalla se työ, jolle hän pienestä pitäen oli halunnut antautua, ja lisäksi äiti, jonka tuki ja turva hän oli.

Niin — ja Ainillakin oli mies. Vaikka se ei nyt merkinnyt niin paljon. Mutta hänellä oli uskonsa ja se merkitsi enemmän. Tosin tuo usko oli ankara ja ahdas, mutta se painoi sittenkin paljon vaa'assa. Se antoi pohjaa, se tyydytti.

Mutta mitä oli Allilla itsellään? Ei mitään, ei kerrassaan mitään.

Hän poikkesi viertotieltä syrjäisille kaduille. Katsomatta ympärilleen ja ajattelematta minne hän aikoi kulki hän eteenpäin. Lapsia leikki tien varrella kaikkialla. Useimmat olivat likaisia, monet repaleisia. Muutamat pikku pojat uittivat lätäkössä laivaksi laitettua puunpalasta, johon olivat saaneet parsinneulan kiinnitetyksi tekemään maston virkaa. Kaksi räiskytti viereisestä lätäköstä vettä toistensa päälle. Muutamat suuremmat pelasivat nappipeliä.

Eräässä kadunkulmauksessa seisoskeli joukko nuoria tyttöjä nauraen ja puhellen. Alli hidastutti huomaamatta askeleitaan, sillä tytöt puhuivat hänen kotipuolensa murretta. Se toi isän, kodin ja koko entisyyden elävänä hänen eteensä. Mutta samalla tuli omituisen paha olla. Hän joutui aina kuin syytteeseen entisyyden edessä ajatellessaan esimerkiksi palvelijoita ja vähäväkisiä. Isähän kyllä oli kaikessa elänyt sen rakkauden mukaan, jota hän julisti, mutta hän oli aikansa lapsi hänkin, eikä hänen vallassaan ollut edes kodissaan täysin toteuttaa sitä, mitä sisin olisi käskenyt noudattamaan. Polkuhinnasta raatoi enimmäkseen kansa sielläkin päin, uhrasi hikensä ja vaivansa, kulutti voimansa ja koko elämänpä taistellen kovan ja niukan leipäpalansa puolesta. Sentähden heitä kai niin paljon oli pyrkinyt sekä tänne Helsinkiin että muihin suurkaupunkeihin. Ja siksi he olivat otollinen maaperä sille katkeruudenkylvölle, jota täällä tehtiin.

— Kas vain, pappilan Alli-neiti, kuuli hän samassa vierellään. Hänen edessään seiso i muodikkaasti

kammattu, hattupäinen nuori nainen, osaksi ystävällinen ja ilahtunut, osaksi ynseä ilme kasvoillaan.

— Eikö neiti enää tunnekaan?

— Todellako? Tehän, olette meidän "pikku-Hilmamme", jota en vuosikausiin ole nähnyt.

— Naulaan osattu, niinkuin neidiltä ennenkin lähti. Mutta paljonpa neiti on muuttunut! Ette enää käytä sellaisia kirkkaan ja kauniin värisiä pukujakaan kuin ennen.

— Ne jäivät minulta isän kuoleman jälkeen.

— Se oli vahinko, arvosteli Hilma nauraen. — Semmoisissa pitäisi neidin aina käydä. Ne sopivat niin hyvin neidin pikimustiin silmiin ja tuohon tuuheaan mustaan tukkaan.

Alli hymyili. — Ihanhan te puhutte niinkuin minä itse ennen.

— Niin, kun minä silloin teiltä opin ajattelemaan sellaista. Ja täällä Helsingissä sitä vielä saa lisää.

— Taitaa täällä olo miellyttää? — Alli teki kysymyksensä mielen kevennyksen toivossa. Hilma oli ehkä kaikesta huolimatta tyytyväinen oloonsa. Olipahan sitten ainakin yksi vähemmän syyttäjien joukossa.

— Tyytyväinen? — Hilman kasvoilla kuvastui omituinen tunnesekoitelma. Siinä oli kevyttä iloa ja purevaa ivaa. Siinä oli kuin sisäistä hätää ja samalla ylimielistä uhmaa.

— Niin — onhan tämä vapaampaa kuin juoksutyön elämä. — Lyhyt, pilkallinen nauru veti kuin ajatusviivoja sanotun jälkeen. — Olen tehtaassa työssä.

Alli seisoi kuin tuomarinsa edessä. "Höpsän-Hannan" kurja olemassaolo toisten narrattavana ja pilkattavana nousi hänen eteensä. Ja entäs lasten kohtalo!

— Missä teidän veljenne nykyään on, tiedusteli hän hätäisesti. — Hilman katse kovettui äkkiä. Siihen nousi vihaa. — Maailmalla, milloin missäkin. Missä vain voi saada työllään leipäpalasen irti.

— Hän oli aina heikko lapsi.

— Ajatukseltaankin heikko. Sellainenhan äitikin oli minun syntymästäni asti. Mutta pitipäs vain siltä elää ja saada lapsiakin. Kuolivat toki toiset paitsi me kaksi. Meille ei sitä suotu.

— Onko elämä näyttänyt teille vain kovat, karut puolensa? — Kysymys syntyi pehmeästi kuin anteeksipyyntö.

Hilma nauroi taas lyhyeen ja katkerasti. — Mitäpä itsestäni! Mutta veljen kohta panee vereni kiehumaan... Ajatelkaa vain! Kun ruumis on heikko, raihmainen ja sielu samoin, mutta on mieltä senverran, että täytyy hankkia leipänsä. Tiedättekö, miten sellainen tulee potkituksi paikasta toiseen eikä koskaan pääse ansaitsemaan, niin että edes saisi kunnon aterian ja siistin asumuksen itselleen. Auttaahan minäkin koetan. Mutta arvaako neiti, miten paljon tehtaalainen saa irti palkastaan toisen elättämiseksi?

— Minä olen aina kärsinyt vallitsevista epäkohdista. Isäkin kasvatti meihin sellaista mieltä.

Hilman huulet koukistuivat omituiseen hymyyn. — Kärsimisellä ei meikäläisiä auteta. Kärsiminen on kärsimistä, vaikka siihen saisi kuinka paljon seuraa tahansa. Elämän täytyy kerran muuttua toisenlaiseksi!

— Tässä on minun osoitteeni. — Alli veti nimikorttinsa esille käsilaukusta. — Omaa kotia ei minulla ole, huone vain. Mutta tulisitte joskus tervehtimään. Olisi hauska puhella enemmänkin. — Hän ojensi kätensä hyvästiksi. Hänen sielunsa oli niin väsynyt, ettei hän jaksanut jatkaa. Hänen täytyi päästä yksinäisyyteen, saada ajatella.

Hän kääntyi jatkamaan matkaa nyt kuten äskenkin kulkien yhä vain eteenpäin ilman päämäärää tai tarkoitusta, vain oman sisäisen ahdistuksensa eteenpäin ajamana.

Hän olisi tällä hetkellä suonut olevansa jossain autiossa paikassa, missä todistajitta olisi saanut laskea tuskansa valloilleen, ei huokauksissa, ei kyynelissä — ne olivat liian mietoja tunne ilmauksia —, vaan jonkinlaisin voimateoin kuin raivostunut aarniometsien asukas, joka rynnistää metsän tiheikköön, särkee, polkee jalkainsa alle ja kuulee esteiden rusahdellen ja rutisten väistyvän.

Oh, kuinka nuo suurten lakeuksien härkälauamat mahtoivat nauttia, kun voimalla saivat painaa sarvensa maahan ja myllertää kaiken nurin, nurin.

Niin, nurin kai Hilmakin olisi tahtonut viskata kaiken. Alli oli sen nähnyt hänen katseestaan. Ja samaa hän itsekin tunsi sisimmässään. Elämä oli niin epätoivoisen tyhjää, epätoivoisen kieroä. Ei se muuta olisi ansainnut kuin nurin viskaamista. Mutta olisiko se sillä sitten parantunut? Se oli toinen kysymys.

Mitähän jos rupeaisi käymään kansantalolla, jos lakkaisi passiivisesti "kärsimästä" kovaosaisten kanssa ja sen sijaan rupeaisi heidän kanssaan vaatimaan oikeuksia ja uudistuksia?

Alli oli aina ollut vähäväkisten ystävä. Kotipuolessakin hän paremmin oli viihtynyt mökkiläisten kuin talollisten joukossa. Mutta hänen myötätuntonsa oli rajoittunut juuri tuollaiseen hedelmättömään "kärsimiseen", jota taisteluun antautunut halveksi. Kuten Hilmakin äsken. Mitä jos nyt koettaisi toista?

Hän muutti suuntaa ja alkoi astua Työväentalolle päin. Kello oli siksi paljon, että siellä kai saisi kuulla esitelmän tai jotain ainakin, jos tänä iltana sattui olemaan jotain tarjona.

Hän osti "Työmiehen" vastaantulevalta pojalta, tutki sen ensi sivun ilmoituksia ja joudutti askeleitaan.

Ensi kertaa eläessään oli hänellä "Työväentalo" matkan määränä. Tuntui aivan kuin ujostuttavan, mutta samalla tuli kuin hartautta mieleen ... ihan kuin olisi ollut menossa kirkkoon. Toisenhenkistähän siellä kyllä oli. Mutta itse asia, se oli sittenkin suuri ja pyhä. Se oli taistelua ihmisarvoisten elämänehtojen hankkimiseksi kaikille, siinä tavoiteltiin ei vain suurempia palkkoja ja siksi riittävästi vapaa-aikaa kaikille, että kukin saisi tuntea olevansa ihminen eikä kone, — siinä taisteltiin samalla yleisen ja yhtäläisen ihmisarvon tunnustamisen puolesta, niin ettei valta-asema tai varat, vaan kunkin arvo ihmisenä olisi määräämässä ihmisten välisissä suhteissa.

Tämä oppi, niin uutena kuin sitä kuunneltiinkin, ei ollut muuta kuin sen sisäisen opin noudattamista, joka jokaisella olisi pitänyt olla omassatunnonsaan. Se oli sitä, mitä Kristus oli opettanut, sitä, mitä isäkin kaikessa oli koettanut noudattaa.

Allin sisin oli kuin hyvinmuokattu peltomaa hänen noustessaan "Kansantalon" portaita. Kaksi naishenkilöä pyrki sisään samalla kuin hänkin. Hän pysytteli heidän takanaan. Se tuntui kuin turvallisemmalta tällaiselle ensikertalaiselle.

Esitelmä oli jo alkanut. Puhujan ääni kuului etehiseen asti. Sen intohimoinen värinä tuntui ulottuttavan vaikutuksensa sisäänpyrkiviinkin. Naisten kasvoille nousi tyytyväinen hymy. "Vuossatoja he ovat imeneet työkansan hikeä ja elämänvoimaa, mutta sitä nestettä ei heille enää kovinkaan kauan heru. Kansa on herännyt." Naiset nyökkäsivät hyväksyvästi ja asettuivat paikoilleen. Alli seurasi heidän esimerkkiään.

Puhuja jatkoi. Hänen ja hänen kuulijakuntansa välillä lainehti voimakas joukkosielua nostattava henkivirta. Kuulijoiden ajatukset ja tunteet nousivat ja laskivat sitä myöten kuin puhujan ääni, heidän ajatuksensa kääntyivät sinne minne hän tahtoi niitä käännyttää, ja määrättyissä paikoissa ne kokoontuivat kuin kiehumapisteeseen, josta tunnehuumauksen höyryt sähköittävinä levisivät saliin.

Allin isoova ja janoova mieli painui kuin joustavuutensa menettänyt jänne. Innostus, mikä hänessä matkalla oli ollut nousemassa, haihtui haihtumistaan. Voimasanoja tässä tarjottiin, ei voimaa. Tässä myllerrettiin kaiken nurinkääntämishalussa, kuten hänen oma sisimpänsä äsken, mutta tässä ei ollut mitään, ei kerrassaan mitään siitä, mikä todella voisi tehdä elämän paremmaksi ja oikeudenmukaisemmaksi. Tässä revittiin, ei rakennettu. Saarnattiin vihaa, ei oikeutta kaikille.

Allin sisäinen väsymys kasvoi kasvamistaan: Hän oli pettynyt. Puhuja ei tosin tuntunut olevan mikään kyvykkäämpi johtomies. Mutta joka tapauksessa oli tämä esitys sekä siveellinen että tietopuolinen köyhydentodistus kokonaisuudelle.

Voimakkaat "hyvä"-huudot ja käsien läiske lopetti puheen. Eturiviltä alkoi joku ponnekkaasti "Sä nouse kansa sorrettu".

Allikin nousi, mutta jäi seisomaan paikalleen. Naiset hänen vieressään olivat myöskin nousseet ja siirtyneet paikaltaan. He olivat arvatenkin asettuneet Allin taakse, koskapa hän koko ajan kuuli mitä he puhuivat.

— Eikö se teidän veljenne vielä olekaan kuollut, kysyi toinen hiljaa. — Vielä mitä! Siinä makaa kuin ennenkin ja on vastuksena. Veisaa virsiä ja lohduttaa meitä sillä, etteihän häneltä kulu ruokaa, kun mikään ei enää maistu. Mutta eipäs vain osaa kuolla!

Laulu loppui. Ihmisvirta läksi kulkeutumaan ovelle päin. Alli kulki virran muassa. Hän ei ajatellut, ei arvostellut, ei edes kärsinyt. Hän oli vain väsynyt, läpeensä väsynyt koko elämään.

Seuraavan päivän iltapuolella tapasi Alli itsensä taaskin kiertelemässä laitakaupungin katuja. Osaksi oli hänen oma sisäinen levottomuutensa ajanut häntä tänne, osaksi halu jos mahdollista tavata Hilma. Mutta kun hän ei ollut ottanut selkoa Hilman osoitteesta, ei löytäminen ollut helppoa. Edellisenä iltana "talolla" olisi hän ehkä paremminkin siinä onnistunut, mutta hän ei silloin ajatellut sitä enemmän kuin muutakaan. Hän oli silloin sisimmässään nääntyä. Vasta jälestä päin oli sekin tullut mieleen. Ja silloin hän oli päättänyt lähteä edes hakemaan.

Hän tunsi olevansa kuin vastuussa Hilmasta, sekä siitä syystä että he ennenvanhaan olivat olleet erittäin hyvissä väleissä, että myöskin Hilman nykyään nähtävästi ikävien olojen ja sisäisen katkeruuden tähden.

Hilma oli oikeastaan aina herättänyt hänessä mielenkiintoa. Hän oli kuin luotu voimatekojen ihmiseksi. Varsinaista lukuhaluja hänellä ei pienenä ollut. Siinä tapauksessa kai "papukka pieni" olisi kouluuttanut häntä kuten monta muutakin. Mutta hänessä oli vain yleensä ollut voimakas halu päästä eteenpäin elämässä, osaksi kyllä voidakseen auttaa äitiä ja saadakseen hänet pois köyhäntalolta, mutta muutenkin. Ja kun hän ei nyt näyttänyt onnistuneen siinä, oli kai sekin tekijänä hänen mielensä katkeruuteen. Tuollainen palopuhe kuin tuo eilisiltainenkin saattoi saada suuria aikaan ihmisessä, jonka sisin oli vastoinkäymisten helteessä käretyneenä kuivaksi ja tulenaraksi kuin poudan paahtama maa. Ja kuka oli silloin vastuussa vahingosta? Kipinänkö sinkauttaja yksin? Eikö myöskin ne, jotka olivat nähneet kuivettuvan maan tuskan, mutta jättäneet sen kastelematta?

Alli pysähtyi kadunkulmaukseen, jossa hän edellisenä päivänä oli nähnyt Hilman, ja tähysteli ympärilleen. Mutta Hilmaa ei näkynyt. Muutamasta tehdasrakennuksesta alkoi lappautua työntekijättäriä. Alli tähysteli tutkivasti parveen. Omituinen kelmeä kalpeus oli painunut useimpain kasvoille, arvattavasti seuraus keuhkoista asunto-oloista ja työstä epäterveellisessä ympäristössä. Monet näyttivät välinpitämättömän väsyneiltä. Toisilla oli ilonnälkäinen, kevyt ilme kasvoillaan, toisilla katkeruutta joka piirteessä.

Alli tunsi joka-ainoaan ilmeen syytöksensä. Velassa hän oli, velassa näille, jotka olivat nuoria kuin hänkin, mutta jotka tuskin ensinkään olivat muistaneet sitä, minkä hän oli omistanut hänelle ehdottomasti kuuluvana osana elämästä. Hyvän kodin, taipumustensa mukaisen kasvatuksen, suhteellisen suotuisat toimeentulomahdollisuudet oli hän ottanut vastaan antimena, jota ei kukaan vääryyttä tekemättä olisi ollut oikeutettu häneltä riistämään. Hän oli vain katkerasti tuntenut, että oli paljon, jota elämä oli häneltä kieltänyt ja mistä luopuminen tuntui ylivoimaisen raskaalta. Kuinka pientä oli oikeastaan tuollainen kiihkeä oman onnen tavoittelu? Eihän kellään ollut avointa valtakirjaa onnen nostamiseen. Ja jos sellainen muutamille harvoille olisi ollut saatavissa, kuka olisi rohjennut käyttää sitä omaksi hyödykseen toisten nääntyessä osattomuuteensa?

Kun saisi itsessään kasvatetuksi sitä mieltä joka työntää luotaan kaikki yksilökohtaiset nautinnot, joista eivät toiset voi saada osaa.

Ensi kertaa kääntyivät Allin ajatukset jonkunlaisella kateudella Ainiin. Hänen uskonsa oli kova ja kylmäkin monesti. Se oli pikemmin kuoleman ja rangaistusten julistusta kuin elämän ja toivon evankeliumia. Mutta se oli sittenkin Ainille antanut pohjan, jolle hän oli päässyt omaa sisäistä särkyneisyyttään pakoon ja jolta hän oli kyennyt muitakin auttamaan.

Kun olisi tuollainen pohja, silloin voisi ajatella velkojensa maksamista, silloin saisi voimaa elämään muille. Mutta mitä annettavaa oli sillä, jolta kaikki oli särkynyt? Köyhän köyhyydestä ei ollut iloa eikä apua toisille köyhille.

Hän oli aina ihannoinut työtä vähäväkisten hyväksi, ei tuollaista yliportailta lähtevää tähteiden siroittamista, vaan rehellistä, antautuvaa työtä pimennon puolelle joutuneiden auttamiseksi päivän puolelle. Näinä vuosina isän kuoleman jälkeen, jolloin hänen oma sisimpänsä oli ollut sairautteen asti täynnä kaipuuta, oli hän monesti ajatellut, että juuri tuollainen työ olisi ainoa, mikä voisi tehdä elämän vielä elämisen arvoiseksi. Mutta miten päästä alkuun, miten tulla sisäisesti kykeneväksi siihen?

Allin jäljessä kulki muutamia nuoria tyttöjä, jotka tehtaasta tulleiden joukossa olivat kiinnittäneet hänen huomiotaan. He näyttivät väsyneiltä ja totisilta, mutta he olivat huomattavan puhtaat puvussa, ja heidän kasvojensa ilme oli luottamusta herättävä. Alli oli aluksi lähtenyt seuraamaan heitä. Mutta kun he innokkaasti rupesivat keskustelemaan, kiersi hän heidän edelleen kuullakseen paremmin. Puhe koski jotain hengellistä puhetta, jota tytöt olivat menossa kuulemaan.

Alli meni kadun toiselle puolelle ja piti tyttöjä silmällä. Heidän kääntyessään kadulta kokoushuoneeseen kääntyi Allikin sinne.

Raskas huoneilma tuli ovella jo vastaan. Sali, joka oli pienen puoleinen, olikin ovensuuta myöten täynnä väkeä. Alli jäi tyttöjen kanssa lisäämään kynnyksellä ahdettujen joukkoa. Puhe oli täälläkin jo alkanut. Alli ei edes päässyt selville tekstistä, — jos sellaista oli ollutkaan. Puhe tuntui poikkeavan tavanmukaisista "selityksistä".

"— Olet ehkä yksin maailmassa. Et voi toisille uskoa huoliasi. Olet senluontoinen. Ympärilläsi näet vain työtä ja vaivaa. Sekin näännyttää sinua. Lisäksi on ehkä kuolema riistänyt sinulta rakkaimpasi. Sinä tunnet sisimpäsi suuren tyhjyyden. Mutta se tyhjyys on vain lahjomaton todistaja sinun jumalallisesta ja korkeasta alkuperästäsi, joka panee sinua pyytämään jotain paljon suuriarvoisempaa kuin maista onnea."

Allin kasvoille nousi ensin kuin hämmästyksen ilme. Mutta se väistyi katkeran kysymyksen tieltä. Hän tunsu tuon kaipuun. Nääntyminen oli hänellä ei sanoissa, vaan kokemuksena, mutta se ei auttanut häntä.

— Sinä ehkä kysyt, mistä voit tietää, ettei jumalakäsité ole vain ihmisten luoma mielikuva?

Alli säpsähti. Mies, joka seiso tuolla pöydän takana, ei selittänyt eikä saarnannut. Hän tuntui puhuvan kuin yksilökohtaisesti kuulijoittensa kanssa, ei kaikesta selvillä olevana totuudentodistajana, vaan totuuden etsijänä toisille totuutta etsiville.

— Ehkä olet äiti, joka rakastat lastasi, puolisoasi rakastava puoliso, vanhempasi muistoa siunaava lapsi. Ajattele näitä rakkaitasi ja mitä tunnet omassa sisimmässäsi. Etkö tunne, ettei se ole maasta ja maallista. Se on siksi hyvää, että sillä täytyy olla juurensa jossain paremmassa. Se on heijastus jumalankuvasta sisimmässäsi, todiste korkeasta alkuperästäsi ja samalla todiste sen alkua ja loppua vailla olevasta lähteestä ... Jumalasta.

Oli kuin pieni pehmeä käsi olisi koskettanut Allin kättä. Hän tunsu isän läheisyyden. Hän ei voinut kritikoida, ei hyljeksiä kuten ennen. Hän tunsu, ettei tässä ollut kysymys opinkappaleista eikä muodoista, vaan yksinkertaisesta ja suuresta, elämälle pohjaa antavasta totuudesta. Ja hän laski kätensä isän käteen tuntien, että hänen elämänsä tie tästä puoleen oli kääntyvä uuteen suuntaan.

Puhuja lopetti. Ihmiset painuivat rukoukseen. Sitten ehdotti puhuja laulun.

"— Sielut saavat elonpuusta täyden, täyden tyydykkeen."

Alli heräsi kuin unesta. Hän oli kaiken aikaa ollut isän kanssa. Hän oli saanut kuin ensi aavistuksen siitä sielun pohjatonta tarvetta vastaavasta tyydykkeestä, joka isän sielua oli ravinnut jo täällä ja jonka täydellisen omistamisen toivo nyt oli sarastanut hänen omassa sisimmässään.

Samassa nousi eräs mies kuulijoiden joukosta. Hän oli nuorenpuoleinen, tummatukkainen, kasvoiltaan huomattavan herkkäilmeinen. Hänen tummansiniset silmänsä olivat täynnä lempeyttä, mutta katseen pohjalla paloi kuin tulta.

Mies katsoi hetken ympärilleen. Monet kuulijoista poistuivat. Ovelta kuului jalkojen kopinaa ja puhetta. Tumma mies astui hitain askelin lähemmä puhujaa, kääntyi kuulijoiden puoleen ja näytti kuin odottavan hiljaisuuden palautumista. Viimein hän alkoi puhua. Hänen tumma tukkansa oli varjostavasti valahtanut otsalle, ja katse paloi täynnä intomieltä.

Hän tahtoi aikaisemmin puhutun lisäksi vielä kajota erääseen kohtaan. Ijäinen totuus oli se pohja, jota joka ainoa ihminen tarvitsi elämänsä perustukseksi. Mutta kun perustus oli laskettu, oli sille myöskin rakennettava. Totuus ilmeni voimassaan vasta teoissa toteutettuna. Pahin este kristillisyydelle oli hedelmää kantamaton oppi. Ilman sellaista eivät olot olisi nykyisellä kurjalla kannallaan. Tästä puolesta olisi riittänyt puheainetta vaikka vuosiksi. Tällä kerralla oli tarkoitus huomauttaa vain eräästä yksityisseikasta.

Nykyisissä suurkaupungeissa oli köyhien ja rikkaiden kaupunginosa. Tämä ulkonainen seikka oli ilmaus siitä kuilusta, mikä nykyajan oloissa erotti ihmisryhmät toisistaan. Tämä asia oli korjattava. Eikä tässä sopinut odottaa sisältäpäin tulevaa parannusta. Perustus oli laskettava ulkonaisen uudistuksen kautta. Niiden, joilla oli varaa asua mukavammin, piti muuttaa asumaan köyhien kaupunginosaan. Heidän velvollisuutensa oli siellä luoda ympärilleen vain sellaista hauskuutta, jota vähävarainenkin saattoi hankkia itselleen. Kolkkojen pihamaiden piti siten muuttua hauskoiksi puutarhoiksi. Iloa ja kauneutta oli kylvettävä joka soppeen, jotta elämä senkin kautta tulisi vähemmän raskaaksi ihmisille. Niiden, jotka eivät itse voineet ottaa osaa työhön, piti antaa siihen varoja. Toisten piti antaa itsensä. Ellei ajoissa käsitetty mitä aika vaati, oli koko yhteiskunta kipeästi niittävä seuraukset eri yhteiskuntaluokkien täydellisestä vieraantumisesta toisistaan.

Puhuja vaiken ja katsoi hetken tutkivasti ympärilleen. Hänen otsansa oli miettiväisesti laskoksilla,

silmissä välähti, herkät sieraimet vavahtelivat kuin intoaan vaivoin pidättävällä juoksijalla... — Aavistan, alkoi hän uudelleen, ettei täällä ole monta, joille on suotu paljon tämän maailman hyvydestä. Mutta tahtoisin sittenkin takoa raudan ollessa kuumana. Pyydän, älkää jättäkö tätä asiaa vain ajatukseksi. Puhukaa tästä toisillekin. Ja jos ajatus on herättänyt vastakaikua sisimmässänne, kysykää itseltänne, missä määrin te voisitte oman toimintanne kautta edistää sen teossa toteutumista.

Hän katsoi uudelleen ympärilleen, kuulijasta toiseen, kuin henkilökohtaisesti painaakseen ajatuksensa jokaisen sisimpään. Allin kohdalla hänen katseensa pysähtyi. He tunsivat kumpikin hämmästyksellä, miten heidän välilleen samassa rakentui kuin näkymätön silta.

Alli liikahti levottomasti paikallaan. Hänen olisi tehnyt mieli torjua jotain luotaan, sanoa, että kaikki vielä oli uutta hänelle, hän oli vasta saanut pohjan elämälleen. Mutta samalla hän tunsii, että tässä, juuri tässä oli jotain siihen suuntaan käypää, jota hän kuin tietämättään oli tavoitellut. Tässä ei kysytty oppia eikä muotoja, tässä puhkesi vain luja, sisäinen vakaumus esiin uuttaluovassa toiminnassa. Tässä ei suunniteltu yliportailta ojennettua avunantoa sen tavallisessa muodossa. Tässä, ihminen ihmisenä pyrki lähestymään toisia, jotta elämä yhteisvoimin tehtäisiin vähemmän raskaaksi ihmiselle.

Alli nousi, hitain askelin läheten ovea. Ehdotuksen tekijäkin oli samassa siinä. Hän väistyi syrjään kuin tietä antaakseen, mutta heidän katseensa yhtyivät uudelleen. Puhujan katse vaikutti suorastaan kahlehtivasti. Allin täytyi pysähtyä. Silloin vieras nosti lakkiaan.

— Anteeksi rohkeuteni, mutta en voi olla kysymättä, kuuluteko te ehkä niihin harvoihin täällä oleviin, joille on annettu tämän maailman hyvyttä?

Allin täytyi hymyillä. Hän ajatteli tulojaan piirustuksen opettajana ja isää, joka, sen sijaan että olisi koonnut perintöä lapsilleen, jakoi toisille omastaan niin pitkältä kuin suinkin riitti.

— En tosiaankaan. Miksi te luulitte sitä?

Kysyjä meni silminnähtävästi hämilleen. — Niin, — kai minä ... ehkä...

— Ehkä pukuni tähden. Se on teistä kai kovin maallismallinen? —
Veitikka pilkisti esiin Allin katseesta.

Toinen hymyili. — Se se ehkä kiinnitti huomioni teihin. Se on niin silmäänpistävän taiteellinen.

He nauroivat kumpikin. Sitten ojensi vieras kätensä. Hänen nimensä oli Eljas Tarmo. Ehkä saisi hän saattaa Allia.

He kääntyivät rinnan kadulle heti viskautuen puhumaan siitä mikä nyt liikkui kummankin mielessä.

— Niin, katsokaas, se on todella vakaumukseni, että elämä pohjia myöten on luotava uudeksi, ei ainoastaan sisäisen, uskonnollisen uudistuksen kautta, vaan juuri ulkonaisesti oloihin nähden. Minä olen kumouksen mies. En tyydy korjauksiin. Kaikki on rakennettava uudelleen, mutta rauhallisesti, ei väkivallalla. Maa olisi jaettava ja olisi pyrittävä siihen, että jokainen ken vain tahtoo voi saada elatuksensa maasta. Teollisuus, siinä muodossa kuin sitä nykyään harjoitetaan, saisi pysähtyä kehityksessään. Kaupan ja teollisuuden kukoistusta tärkeämpää on, että meillä on terveitä ja onnellisia ihmisiä. Ja mikäli teollisuutta harjoitetaan, tulisi siinäkin jokaisen työntekijän saada määrätty osa voitosta.

— Moni sanoisi, että saarnaatte taantumusta.

— Taannuttava onkin siitä, mitä nurinkurinen sivistys on luonut.

Alli pysähtyi samassa asuntonsa ovelle.

— Tässäkö te asutte? Mikä vahinko. Minulla olisi vielä ollut paljon, josta olisi tehnyt mieli puhua. — Eljas Tarmo kumarsi. — Minulla ei ole rauhaa jättää toisia rauhaan. Tahtoisin levittää ympärilleni sitä tulta, mikä palaa omassa sisimmässäni. Ja mitä nyt tulee erityisesti tähän laitakaupungin uudistustapaan, niin älkää luulko, että siinä esitän vain omia mieltäniäni. Sitä on hyvällä menestyksellä toteutettu muualla maailmassa. Meillä pitäisi vähällä päästä suuriin tuloksiin, meillä kun juopa rikkaiden ja köyhien välillä ei ole läheskään niin suuri kuin muissa maissa. Mutta meillä ollaan hitaita persoonallisiin uhrauksiin, jos ne vain koskevat muuta kuin raha-apua.

— Siksi, että meillä on vähän persoonallisuuksia ja vähän rakkautta.

— Jossa piileekin köyhän maamme suurin köyhyys. — Eljas Tarmo tarttui Allin ojennettuun käteen. — Tehän ette anna tämän tulen sammua, sanoi hän pyytävästi, — te viette sitä eteenpäin?

— Minä uskon, että ajan tuulet eivät saa ijäisyystulta sammutetuksi. — Alli sanoi sen hiljaa ja

hartaudella. Itsekseen hän ajatteli Hilmaa, jota hän oli lähtenyt hakemaan. Etsitty oli jäänyt löytämättä. Mutta hän oli löytänyt pohjan elämälleen. Ja samalla hän kuin aavistuksessa oli nähnyt kangastuksen odottavasta elämäntyöstä.

4.

Pentti vilkaisi työpöytänsä takaa vastaisella seinällä riippuvaan kelloon. Sen viisarit näyttivät tänään aivan kuin naulautuneen paikoilleen. Ja yhtä vaivaloisesti luisti työkin eteenpäin. Tehtävää olisi ollut paljonkin, nyt kun kaikki ajaksi oli jätettävä toiselle. Voimaa sen suorittamiseen ei ollut. Eikä se johtunut haluttomuudesta. Siitä asti kuin Pentin elämä kääntyi oikealle tolalle, oli työ ollut hänen ilonsa. Ei hänen jälkiään kenenkään ollut tarvinnut korjailla. Sen tunnustuksen olivat kaikki hänelle antaneet.

Mutta nyt jo toista kuukautta oli joka alkava työpäivä ollut kuin taival, jolle hän uuvuksiin ajettuna kyytihevosenä vastahakoisesti kääntyi. Ei auttanut enää Maijan tapa hellävaroin sivellä päätä. Ei tullut apua lyhyestä, tilapäisestä levosta. Hän tarvitsi nähtävästi jotain tehoisampaa, pitkäaikaista, säännöllistä sekä lepoa että hoitoa. Hän oli ollut lähdössä virkalomalle, kun maailmansota syttyi. Lomasta ei silloin tullutkaan mitään. Tuli niin paljon odottamattomia asioita, joita ei voinut jättää nuorempien hoitoon. Sillälailloja oli lepoaika siirtymistään siirtynyt. Ja nyt olivat hermot tietysti ärtyneet. Nehän ne nykyajan ihmistä pitivät orjanaan.

Sydänkin oli kai rasittunut, koska vasemmalle puolella tuntui kuin raskas lompakko aina olisi ollut painamassa. Muutaman kerran oli yöllä ihan täytynyt herättää Maija. Hänhän sitten olikin ruvennut tätä lääkäriinmenoa vaatimaan.

Pentti painoi imupaperin pääkirjansa vielä tuoreena olevalle sivulle, antoi katseen vielä kerran solua sarekkeita pitkin ja sulki sitten kirjan. Asetellessaan kirjat ja paperit niiden lainmukaiseen järjestykseen ei hän voinut olla ajattelematta milloin ja minkälaisissa oloissa hän uudelleen ryhtyisi työhön. Jos ryhtyisi.

Häntä harmitti, että tuollainen ajatus heräsi. Hän oli raukka, jolle kaikki näytti sysimustalta, kun näkyi vähänkin mustaa jossain. Ja päinvastoin. Kun Airikin tulla laukkasi hänen huoneeseensa ja asettui isän polvelle lavertelemaan nuoren tytön iloisia ajatuksia, oli kuin ei maailmassa olisi ollutkaan muuta kuin tällaisen nuoren ihmislapsen iloista, virkeätä kevätaamua. Tyttö edistyi koulussa aivan erinomaisesti, oli jo "konventtiluokilla" ja kirjoitti konventinlehteen sekä runoja että suorasanaista salanimellä, jota ei kukaan muu tuntenut kuin isä ja äiti. Ja kaksoiset olivat jo pari vuotta olleet lyseossa.

Kello löi samassa kolme. Pentti koetti vielä tunnustelevasti sekä kassakaappia että pöytälaatikkoja, olivatko ne lukossa. Sitten hän tarttui takkiinsa.

Kadulle tullessaan täytyi hänen pysähtyä ja hengittää rinnan täydeltä raitista ilmaa. Tuntui taas niin ahdistavalta. Ja sydämen kohdalta aivan kuin kouristi.

Hän nojani hetkeksi ovipieleen. Sitten rupesi hän verkalleen astumaan kotiinpäin. Hän oli kieltänyt tänään lähettämästä hevosta vastaan. Hänen teki mieli kävellä. Tämä tie oli tullut niin rattoisan tutuksi, viime vuosina etenkin, jolloin Iloranta oli ollut heidän talvikotinaankin. Kesäasunnoksi he sen ensin aikoivat, mutta se kävi niin mieluisaksi heille, että sinne täytyi jäädä talveksikin, kun se oli siksi lähellä, ettei se tehnyt haittaa hänelle virassa eikä lapsille koulunkäynnissä.

Tasaista ja hyvää oli elämä jo kauan ollut heille kaikille, sekä taloudellisesti että muutenkin, niin tasaista, että muut mahdollisuudet olivat painuneet kuin olemattomiin. Pitkö nyt kaiken ollessa kuin paraassa kukassaan entisyyden nousta velkomaan?

Hiki nousi Pentin otsalle. Tämä kävelykin taisi kaikesta huolimatta rasittaa. Ja sitten hermostutti tämä Helsinginmatkakin ja lääkäriinmeno.

Hän puraisi huultaan, samalla kuin sisimmässään teki vahvan päätöksen ainakin tällä kerralla olla näyttämättä Maijalle omia alakuloisia ajatuksiaan. Oli Maija muutenkin vuosien kuluessa saanut tarpeeksi taistella hänen aina äärimmäisyyden rajalla läikähtelevien mielialojensa kanssa. Eikö miehellä, joka oli elänyt siksi kauan että voimiensa puolesta tunsivat itsensä ikälopuksi, ollut sisäistä voimaa sen vertaa, että yksin jaksoi kantaa omat, arvattavasti liiallisuuksiin kallistuvat huolensa?

Pentti vihelteli avatessaan kodin oven. Saatuaan päällysvaatteet päältään meni hän Airin huoneeseen, asettui siellä pieneen, valkoiseen keinutuoliin ja laski vallatonta leikkiä ympärille kokoontuvien lasten

kanssa.

Ruokapöydällä oli kukkia, ja ruuat olivat Pentin mieliruokia. Jälkiruokaa söi hän kilpasilla poikiensa kanssa. Pöydästä noustessa työnsi Maija hänelle mukavan lepotuolin. Katse kutsui levähtämään.

— Jäähyväisiksi — sanoi Pentti, samalla kuin väsyneen raskaasti painui tuoliin. Huulet vavahtivat kuin tukahutetusta tuskasta.

— Minä olen nähnyt sinun ajattelevan sitä. — Maijan käsi painui hyväilevästi Pentin päälle.

— Nähnyt! — Pentti kiivastui. — Mistä sinä olisit nähnyt? Minähän olen loruillut lasten kanssa.

— Minä *tiesin*, tuli hiljaa, tuskin kuuluvasti. Mutta sekin ärsytti.

— Minä en pidä siitä, että minua vakoillaan. Kuuletko. Ei tarvitse sinunkaan. — Pentti nousi, meni omaan huoneeseensa ja alkoi siellä viimeistellä tavaroiden sisäänpanoa. Maija oli jo pannut kaikki kuntoon, mutta Pentin täytyi tarkastaa oliko kaikki mukana, penkoa, hakea ja hätäillä. Hän tunsikin olevansa kuin lapsi, joka on päättänyt salata surunsa ja siinä epäonnistunut. Ja sekin kiusasi.

Hän juoksutti lapsia asioillaan, hätyytti Maijaa omalla hätäilemisellään ja pahoitteli kaiken aikaa sitä, että viime hetket kodissa muodostuivat tällaisiksi.

Vaikka hyvät puolensahan silläkin oli; ei saanut ajatella.

Hevonen kuului jo pysähtyvän portaiden eteen. Lapset, yhdessä palvelijan kanssa rupesivat juoksettamaan tavaroita rekeen. Pentti läksi. Mutta viime hetkessä hänen täytyi kääntyä takaisin.

Hän kiiruhti huoneiden läpi, luoden niihin pikaisen, hyvästelevän katseen samalla kuin etsi. Omasta työhuoneestaan hän viimein löysi Maijan täysissä matkatamineissa. Maija oli kai tullut sinne katsomaan, oliko Pentiltä jotain unohtunut.

Hän sai Maijan syliinsä. — Rakas, rakas, — minä tahdoin säästää sinua, kantaa yksin.

Maija nosti kätensä hänen huulilleen. Hänen silmänsä säteilivät, vaikka niiden kiilto oli kostea. Eihän hän tarvinnut selityksiä.

— Anna minun kantaa. — Hän tarttui Pentin käsilaukkuun. Se oli pieni, mitättömän kevyt, vartavasten pakattu sellaiseksi. Mutta heidän kätensä tarttuivat lujassa puristuksessa toisiinsa, kun he sitä yhdessä kantaen jättivät huoneen. —

Junassa oli tukahduttavan kuuma ja ilma oli painostavaa. Maija löysi pitkän penkin Pentille ja sai itse paikan nurkassa vastapäätä. Hänen vierellään istui muuan paksu herra ja eräs romaania lueskeleva tyttö. Tilaa oli harvinaisen hyvin sota-aikana tavalliseen ahtauteen verraten. Mutta näin toisten joukkoon työnnettynä ei juuri voinut keskustella yhdessä.

Pentti ummisti silmänsä. Hän oli väsynyt, ja eristäytyminenkin oli levoksi. Tämä kotoa lähtö sitäpaitsi tuntui aivan kuin jonkinmoiselta tilinpäätökseltä. Teki mieli koota, laskea yhteen ja ajatella sitä mitä omisti.

Mutta ajatukset kallistuivat milloin minnekin aivan odottamatta ja omapäisesti kuin väsymyksestä sinne tänne notkahtelevat polvet.

Pojat olivat kai tänä iltana suksineen mäessä. He olivat jouluksi saaneet uudet sukset, ja hiihtäminen oli sentähden entistäkin hauskeempaa. Paras urheilu-ikä oli heillä pian käsissä. Ja hyvällä alulla he jo olivatkin monessa suhteessa.

Johtui mieleen minkälaista oli siihen aikaan, kun he opettelivat uimaan. Pentti itse opetti heitä, otti selkäänsä ja vei syvälle. He kirkuivat ilosta. Ja kun piti koettaa omin neuvoin, olivat he rohkeita kumpikin. Toinen ei tahtonut olla toista huonompi. Pentti oli yleensä hellämielisempi kuin Tauno, mutta ei häneltäkään puuttunut rohkeutta, niin naisellisen suuri tarve kuin hänellä olikin uhrautua ja antaa. Veljenmieltä heillä molemmilla oli toisiaan kohtaan. Ei ilo ilolta tuntunut, jolleivät molemmat saaneet siitä osaa.

Ja miten se Iloranta oli kuin yhteinen, rakas pesä, jota kaikki ajattelivat jo siihenkin aikaan, jolloin se vain oli kesäkotina. Ilorannan "Pikku"-varsalle säästelivät pojat eräänäkin talvena useimmat sokeripalagensensa. Keväällä, kun asetettiin Ilorantaan, ne syötettiin "Pikulle". Kun Iloranta muodostui talvisinkin asuttavaksi kodiksi, sai kukin lapsista oman vuohensa. Sitä he sitten itse ruokkivat ja hoitivat. Se oli heidän ensi huolenaan varhain aamulla ennen kouluunlähtöä ja ensimmäisenä ajatuksena, kun olivat tulleet kotiin. Sillälailla kasvatti Iloranta heissä työntöä ja rakkautta maalaiselämään.

Pentistä tuntui niin turvallisen hyvältä aina hänen nähdessään miten runsaasti pojat saivat sitä, jota hän itse lapsena kokonaan oli kaivannut: äidillistä huolenpitoa ja kasvattavia vaikutteita. Toivon mukaan muodostuisikin poikien nuoruus toisenlaiseksi kuin isän. Sitten ei vanhempanakaan tulisi kipeitä kokemuksia eteen ennen tapahtuneista erheistä.

Pentti raotti väsyneesti silmiään. Paksu herra Maijan vierellä kuorsasi kuuluvasti, ja nuori tyttökin näytti nukkuvan. Pentin huulet liikahtivat tuskin huomattavasti, mutta Maija näki sen. Hän kumartui lähemmä.

— Minä lähden asemalta suoraan lääkäriin. Saa edes sitten heti kuulla tuomionsa.

— Saamme kuulla, miten tehdä sinut terveeksi.

— Tuomiolla on juurensa entisyydessä. — Pentti jatkoi omaa ajatusjuoksuaan.

— Pentti, minä tahtoisin ottaa sinun ajatuksesi omaan käteeni ja suunnata ne aivan toisaalle: niihin rikkaisiin onnenvuosiin, joita Jumala on antanut meille.

— Hän lähetti tielleni tytön, joka opetti minulle, että oli olemassa parempi maailma kuin se missä olin elänyt.

— Ei mikään ulkoapäin meihin työnnetty kanna hedelmää meissä. Sillä täytyy olla juurensa omassa sisimmässämme. Pentti, älä tee vääryyttä sille hyvälle, mikä oli olemassa omassa sisimmässäsi.

— Se heräsi sinun kauttasi. Sinä olit minulle "Solveig", tie valkeuteen ja — onneen. Mutta tuomio, Maija, tuomio tulee siltä. Eikä oikeudenmukaista tuomiota saisikaan pelätä. Se parantaa ja nostaa. Mutta, Maija, on pohjattoman katkerata nähdä, mitä elämä voisi olla ja miksi sen itse on tehnyt. Se näky on tuli, joka polttaa, polttaa.

Pentti kumartui äkkiä entistäkin lähemmäksi Maijaa. Hän painoi huulensa aivan Maijan korvan juureen ja kuiskasi hiljaa: — Minä en koskaan ole tahtonut kaunistella mitään, mutta minä tahdon sanoa suoraan myöskin sen, etten koskaan, en millään tavalla ole ollut uskoton sinulle, — Solveig. Sinä olet aina ollut minulle kaikki kaikessa. Juuri siksi...

Hän painoi päänsä käsiinsä, ja ääni tyrehtyi itkuun.

Silloin otti Maija hänen päänsä käsiensä väliin ja painoi sen rintaansa vastaan hellästi kuin äiti. — Pentti, kuiskasi hän hiljaa. — Viisitoista vuotta me olemme kulkeneet yhdessä. Ja minä voin ehkä muita suuremmalla syyllä sanoa: nämä vuodet ovat olleet hyviä vuosia, sillä on onnellista olla nöyrän, rehellisen ja hienotunteisen miehen vaimona.

Hän painoi Pentin hellän pakottavasti takaisin mukavampaan asentoon sohvannurkkauksessa, ja Pentti ummisti silmänsä kuin kuuliaisesti unta tavoitteleva lapsi. Mutta kun Maija hetken kuluttua vilkaisi Penttiin, näki hän suurten kyynelten vierivän Pentin poskipäitä pitkin.

5.

Sydänyö oli käsissä. Paksu herra Maijan vierellä kuorsaili ankarasti kuin pasunata päristellen, ja pieni neiti hänen vieressään nuokutteli päätään tasaisessa tahdissa junan heilahdusten kanssa. Penttikin näytti vaipuneen levolliseen uneen. Maija yksin valvoi. Ajatukset olivat milloin nykyhetkessä, milloin tulevaisuudessa. Hän ei voinut olla muistamatta yötä, jonka hän kerran ennen oli viettänyt junassa Pentin kanssa. Se yö oli kuin kynnyksen alkaneelle yhdyselämälle. Oliko hän nyt tien toisessa päässä?

Hän nousi ja alkoi hiljaa astella vaunun käytävää pitkin. Tuntui kuin helpotukselta edes olla liikkeessä.

Käveltyään hetken aivan oman istuinpaikan läheisyydessä teki hänen mielensä vähän pidentää liikkumisaluetta. Hän raotti vaunun keskikohdalla olevaa ovea. Toisella puolella olikin kolmas-luokka. Mutta osasto oli siisti eikä matkustavia ollut muuta kuin kaksi. Vaunussa olivat näkyivät pitävän Maijaa paikkaa etsivänä matkustajana. Toinen heistä, nuori, miellyttävän näköinen nainen rupesi kohteliaasti tekemään tilaa omalla penkillään.

— Kiitoksia! Minulla on oikeastaan paikka tuolla toisessa päässä. — Siitä huolimatta istahti Maija penkille. Tuossa nuorena naisessa oli jotain ehdottomasti puoleensa vetävää. Piirteet olivat erittäin miellyttävät. Kauniskiiltainen, hiukan kiharaan yrittävä, ruskea tukka kehysti kapeita kasvoja, ja sielukkaat, sinisilmät loivat kuin hohdetta tytön koko olemukseen. Vastaisella penkillä istuva nuori mies

näyttikin täysin arvostavan toverinsa naisellista suloa. Hän katsoi tavan takaa tyttöön, aina suuri ihastus katseessaan. Joskus hän kuin hyväillen tavoitteli tytön kättä, mutta lakkasi tavoittelemasta tytön sitä ujustellessa.

— Ensi asemalla minun pitääkin nousta junasta, sanoi tyttö äkkiä kädellään tavoitellen penkin alle työnnettyä koppaa.

— Asutte kai lähellä asemaa? Tai ehkä joku tulee vastaan, rupesi Maija huolehtimaan äidilliseen tapaansa.

— Kyllä on muutamia kilometrejä astuttavana, mutta ei sillä tiellä ole vaarallista. — Mies vastasi tytön puolesta.

— Te ette siis lähde matkaan?

— En vielä. — Molemmat nuoret katsoivat toisiinsa ja naurahtivat sitten hiljaa ja tyytyväisesti kuin ajatellen samaa, molemmille iloista asiaa. — Se on sillälaila, rupesi mies selittämään, — että olemme yhdessä käyneet ostamassa yhtä ja toista uuteen kotiimme. Tämä Elli menee nyt kotimökille, minä vien tavarat perille ja panen siellä kuntoon. Meitä kuulutetaan ensi pyhänä kolmas kerta.

Nuoret vetivät esille tavaroitaan ja rupesivat niitä eroittelemaan toisistaan. Joukossa oli nähtävästi hääpäiväostoksiakin, jotka kuuluivat morsiamelle. Muu oli kotia varten.

Maija siirsihe ikkunan viereen antaakseen nuorten olla rauhassa. Mutta junan pysähtyessä hän ei malttanut olla katsein seuraamatta heitä. Kun he olivat ovella, sattui hän näkemään tytön sulhaseen kiintyvän katseen. Se oli syvä ja sielukas. Koko tytön sisin oli kuin siihen koottuna. Sulhanenkin näytti lämpenevän siitä. Mutta hänen mustat silmänsä välähtivät samassa oimituisesti. Hänkin oli oikeastaan ulkomuodoltaan huomiota herättävä, joskin toisella tavalla kuin morsian. Hän näytti mustalaiselta tai ehkä pikemmin italialaiselta, sillä piirteet olivat hienot ja katse tulinen. Mutta hänen olennossaan oli jotain synkkää, levotonta ja hermostunutta.

Junan seisoessa pistäytyi Maija omalle puolelleen. Siellä nukuttiin vielä. Penttikin hengitti syvään ja tasaisesti. Maija palasi siitä syystä takaisin kolmanteen luokkaan.

Mies istui nyt yksin penkillään. Muitakaan matkustavia ei ollut vaunussa. Maija asettui siitä syystä paikalleen vastapäätä miestä. Hän tunsu kuin suurta, äidillistä hellyyttä näitä molempia nuoria kohtaan, jotka olivat kotia rakentamassa, aivan niinkuin Pentti ja hän itse heidän ensi kertaa matkustaessaan yhdessä näin yön läpi kuten nytkin. Näillä molemmilla tulisi tietysti olemaan vaikeutensa ja surunsa kuten heillä itselläänkin, mutta toivottavasti ilonsa myöskin. Ja sekä ilot että surut olisivat kai monessa suhteessa sukua heidän omille kokemuksilleen. Elämähän oli niin merkillisen samaa pääpiirteissään, elettiin sitä missä maailman kolkassa tahansa.

— Teidän morsiamenne on erittäin miellyttävä nuori tyttö, sanoi Maija äkkiä.

— Niin on, myönteli mies, mutta painoi samassa käsivarret polvien varaan ja jäi tuijottamaan lattiaan.

— Liiankin hyvä teille, arvelette ehkä, tuli arvailemalla Maijan puolelta. — Niin on moni kunnan mies ajatellut. Mutta se onkin hyvä onnentakuu, kun nöyränä lähtee taipaleelle.

— Eihän hyvää tyttöä saa narrata, kyllä minä sen ymmärrän, tuli matalasti lattiaan tuijottavalta.

— Ettehän te nyt itsekään tahtoisi narrailla tällaisessa asiassa?

Mieheltä pääsi lyhyt, katkonainen nauru. Pää kohosi ja katse naulautui tuimana Maijaan. — Eikö rouva vielä ole elänyt niin pitkälle, että tietää elämän narripeliksi? Minä sen ainakin tiedän. Sitä minä vain aprikoin, miksi toiset aina saavat olla narraamassa, toisten ollessa narrattavina. Vuorot saisivat kerran vaihtua.

— Nyt minä en ymmärrä.

— Jos rouva ei tahdokaan ymmärtää?

— Minkätähden uskotte pahaa minusta? Minä puolestani olen ajatellut teitä ja vastaista kotianne ihan kuin olisitte omaisiani. Olen muistanut minkälaista oli kun itse olin tällaisella matkalla.

— Puhe omaisista ja sukulaisuudesta on juuri noita porvariensa valheita, joilla koettavat sokaista köyhää kansaa. Sanoissa on sukulaisuutta, muussa ei. — Hän nauroi, lyhyttä, terävää, pilkallista naurua.

— Ettekö koskaan ole tavannut hyvää porvaria, koska puhutte tuolla tavalla?

— Hyvää? No niin, ehkä siellä täällä. Mutta jos hyvällä tarkoitetaan oikein sitä mitä pitäisi, löytyy minun muististani yksi ainoa. Ja hänkin on jo aikoja päiviä ollut haudassa. Kumma oli, että hän eli niinkin kauan. Hyväthän täältä korjataan sitä varten, että tästä maailmasta tulisi oikea helvetti. Mitä rouva arvelee sellaisesta maailmanjärjestyksestä? Onko siinäkin "jumalallista viisautta"?

— Se on niitä kysymyksiä, jotka saavat selvityksensä vasta rajan toisella puolella.

— Ja kuka takaa, että tuota rajantakaisuutta on?

— Kuka takaa, ettei sitä ole?

Mies ei vastannut. Hän viskasi puheen takaisin omaan elämäänsä. Toisenlaiseksi olisi sekin muodostunut, jos tuo ainoa hyvä olisi saanut elää. Kansakouluun hän oli auttanut ja olisi kai auttanut pitemmälle, niin hän oli lupailut, mutta korjattiin pois. Eikä hänen leskensä, rovastinna, sanonut voivansa auttaa.

Maijan sydän aivan vavahti. Hänen eteensä nousi kuva pappilasta, jonka taustana oli juhlallinen havumetsä toisella puolella, toisella korkeakoivuinen niemi viljavine peltoineen sinertävän selän ympäröimänä. Metsästä niemelle ja sieltä puutarhaan johti polku, jota hiljalleen astuskeli pieni, valkotukkainen jo kumaraan painunut mies.

Maija ei voinut olla hymyilemättä. — Minusta näyttää siltä kuin me todellakin olisimme "saman kodin" lapsia. Pappilan kasvatti olen minäkin.

— Ette te ole *sen* rovastin tyttäriä. — Mies katsoi epäluuloisesti kulmaina alta.

Maija mainitsi pappilan nimen ja missä suhteessa hän oli ollut perheeseen.

— Niin, niin kyllä minä muistan sekä teidät että sisarenne. Ja kyllä minä sen aina tunnustan, että se rovasti koetti kunnan ihmiseksi kasvattaa sekä läheisiä että kaukaisia. Sellaisia, sen henkisiä ihmisiä ovat minun morsiamienkin vanhemmat. Mutta ne nyt ovatkin köyhää kansaa.

— Ja köyhinä syntyisin parempia kuin porvarit? Niinkö te, rovastin kasvatti, arvelette?

— Rovastin kasvatiksi minä en tullutkaan, siinäpä se. Ja koska te olette senpuolelaisia, ei teidän pitäisi ihmetellä, jos en usko hyvää porvareista. Saisitte pikemmin ihmetellä, etten kiertele heidän asuinpaikkojaan kuin kiljuva jalopeura. Kai rovasti puhui Kustista, joka oli huudon kautta tullut Koskisille ja jonka hyväksi rovastilta tipahti sinne rahaa kerta toisensa jälkeen. Tarkoitus taisi olla, että pitäisivät minua hyvänä. Mutta heille hyödyksi se jäi.

— Vaikka olivat "köyhää kansaa".

— Joukossa jotain.

— Niinpä niin. Ei ihmisen hyvyys tai pahuus riipu siitä, onko hän porvari vai ei, vaan siitä mikä henki häntä hallitsee.

Miehen kasvoille nousi tummanpunainen hehku ja käsi puristui nyrkkiin.

— Tällaisella olisi joka tapauksessa paljon velottavana.

Maija ei kohta vastannut. Hänen ajatuksensa olivat pysähtyneet Suviniemen pappilan vieressä olevalle hautausmaalle, missä komean, mustan graniittilohkareen alla lepäsi se mies, jota mainittiin Kustin isäksi. Siitä haudasta kierteli monenlaisia puheita. Sen ympärillä liikkui öiseen aikaan levottomia, kosta vaatuvia haamuja. Päivisin — lämpiminä kesäpäivinä nimittäin — ryömi sen alimmaiselle litteälle kiviliuskalle suuri, hyvinvoipa käärme, jota ei kukaan uskaltanut tappaa. Siitä syystä se kerta kerralta kiemuraan käpertyneenä lojui päivän paahtamalla paadella hävitäkseen ja palatakseen, kun hyväksi näki. Paaden alla nukkuvan tuomarin nykyiseksi haahmoksi taisi moni sitä uskoa. Ja ne hetket, jolloin käärme lojui aurinkoisella kivellä, olivat kai vainajan huojennushetkiä, sillä raskaammin kuin jyrävä, korkeudessa kaikki muut hautaristit voittava kivimöhkäle painoi hautaa, painoivat sitä kiroukset ja kyyneleet. Moni riutunut nainen joko yksin tai lapsi vierellään oli nähty seisomassa sen partaalla tylsä jähmettyneisyys olennossaan. Ja kaikki he miltei poikkeuksetta olivat tuomarin "hovissa" palveluksessa olleita.

— Äitini vanhemmat olivat vanhan ajan hurskasta väkeä. Sanovat mummoni menneen hautaan surusta minun syntymässäni. Vieläkö te ihmettelette "tuomarin Kustin" katkeruutta?

Kustin sanat palauttivat Maijan käsissä olevaan hetkeen. Hän ei voinut vastata. Hän vain odotti, että mies jatkaisi, sillä ivaan olisi erinomainen teksti tarjoutunut. Yleisesti oli kerrottu tuomarin lähteneen Ruotsiin "rikasta rouvaa" hakemaan. Mutta sillä tiellä hän olikin kuollut halvaukseen. Kusti taisi silloin

olla muutaman kuukauden vanha.

— Rovasti oli hyvä teille, yritti Maija heikosti kuin avuttomuutensa tunnossa.

— Yhden ihmisen hyvyys ei sovi koko elämän vääryyttä.

— Vääryys johtuu siitä, että itsekkyyks ei eikä Jumalasta lähtenyt rakkaus hallitse ihmisiä.

— Porvareita, työnsi toinen väliin.

— Luuletko? Katsokaa vain ympärillenne ja vastatkaa sitten rehellisesti. — Miten kohtelee työmies usein vanhoja vanhempiaan? Miten huolehtii maalaiskunta — jota tavallisesti kansanmiehet hoitavat — esimerkiksi vaivaisistaan. Puhumattakaan sellaisesta, että eräässäkin pitäjässä kunnan esimies — kansanmies hänkin — säännöllisesti koetti vietellä lähellä asuvan köyhäntalon johtajatarta, jonka lähimpänä esimiehenä hän oli. — Maijan lempeyteen tuli terästä. — Mitä sanotte tällaisesta?

— Hän oli tulemaisillaan porvariksi, oli oppinut heiltä.

Silloin Maija kävi vastahyökkäykseen. — Te osaatte asettaa sananne niin kuin teille ja asiallenne on eduksi. Joka osaa hallita sanojaan, voi myöskin ajatella. Ja te tiedätte, etteivät yksin porvarienv tavat ole turmeltuneet. Miksi työnätte kaiken pahan heidän niskoilleen? Myönsittehän vasta itsestänne, että teille olisi mahdollista narrata naista avioliiton suhteen.

— Omena ei putoa kauaksi puusta.

— Äitinne vanhemmat olivat hurskaita ihmisiä. Ottakaa esimerkkiä heistä.

— Olenko minä itse määrännyt mitä taipumuksia sain synnyinlahjaksi?

— Te olette itse määräämässä kehittätkö itsessänne hyvää tai huonoa. Totta kai teissä on jotain hyvääkin. — Veitikka vilahti Maijan silmässä ja hymy, joka nousi huulille, oli ystävällinen ja lauha.

Kustikin hymyili. Olihan Elli ainakin sitä mieltä, että hän oli paras mies maailmassa.

— Ja hänen ajatuksensa velvoittaa teitä tulemaan — joskaan ei paraimmaksi kaikista — niin kuitenkin *hänelle* paraimmaksi.

Kusti Ojanen ei vastannut. Hän käänsi päätään kuin katsoakseen ulos vaununikunasta. Katseeseen nousi jotain kovaa ja synkkää, joka näytti taistelevan esiin pyrkivää hellyyttä vastaan.

Hän tiesi ettei kovaluontoinenkaan voinut olla tuntematta vaikutusta, mikä lähti sellaisesta työstä tuon Elli. Mutta kun he ensin olivat tutustuneet, ei hänellä totisesti ollut ollut mitään vakavampia aikeita. Hän oli oikeastaan pitänyt aivan toisenlaisista. Ja silloinkin oli hänellä ollut toinen, rohkealuontoinen, eteensä katsova tyttö, johon hän oli tutustunut työväentalolla sillä paikkakunnalla missä asui. Mutta sieltä oli tullut muutto Ellin kotipitäjääseen ja siellä tutustuminen Elliin.

Kusti oli oikeastaan kauan pitänyt itseään erikoistuntijana naisten suhteen. Hän oli ollut jonkun vuoden merelläkin ja tunsin sen kautta sekä maalla että kaupungissa, sekä kotona että ulkona suurmaailmassa naisjoukossa tarjona olevan tavarain. Mutta Elli, Elli oli jotain aivan toisenlaista kuin kaikki muut.

Merkillistä oli, että Kusti oli voinut rakastua tuollaiseen hurskaan kodin hiljaiseen lapseen. Hänen kyyhkyissilmänsä olivat kyllä olleet ensimmäisenä vetovoimana. Eikä Kusti koskaan ajatellutkaan mitään jatkuvaa. Mutta ihmeellisesti hän oli takertunut kiinni. Ehkä sentähden, että Ellin hyvyys ja lempeys oli hänelle niin aivan uutta ja tuntematonta. Tuollaista harrasta, antautuvaa rakkautta ei olisi luullut löytyvän muualla kuin romaaneissa. Mutta Ellissä sen näki sellaisena, ettei sitä koskaan eikä hetkeäkään voinut epäillä. Ja semmoinen tyttö oli vaimona sittenkin paras, parempi kuin työväentalolta saatu aatetoveri. Sellainen olisi pian voinut, uudenaikaisena ihmisenä, jättääkin. Ja semmoinen kokemus oli joka tapauksessa miehelle paha pala purra.

Avioliitoksi asia sillälaillo oli kääntynyt. Ja hyvältä hän oikeastaan tuntuikin...

Juna vihelsi samassa.

— Taitaapa minun asemani jo tullakin. Kusti alkoi kiireisesti koota kapistuksiaan. Sitten heitti hän hyvästi. — Tulkaa sitten joskus meitäkin katsomaan, sanoi hän ovelta painaessaan lakin päähänsä.

Maija jäi ikkunaan katselemaan häntä ja hänen hommailuaan tavaroiden kanssa. Niitä olikin paljon. Hevonenkin taisi olla vastassa, koska Kusti Ojanen kohta rupesi asettelemaan kampeitaan lähellä olevaan rekeen. Hän oli kuormaansa köyttämässä, kun juna läksi.

Maija seiso i yhä ikkunassa. Vasta kun sekä mies että hevonen olivat kadonneet näkyvistä, kääntyi hän omalle puolelleen Pentin luokse.

6.

Maija kulki edes ja takaisin katua pitkin odotellen Penttiä. He olivat kauan yhdessä istuneet lääkärin vastaanottohuoneessa, mutta Pentin mennessä sisälle oli Maija tullut tänne. Täällä oli raittiimpaa, helpompi hengittää kuin tuolla sisällä. Täällä liikkui ihmisvirta ympärillä kiinnittäen ainakin osan huomiota. Ja sek i viihdytti, auttoi.

Kaksi pientä tyttöä leikki porttikäytävässä. Toisella oli musta, tuuheankihara tukka ja hienot piirteet, oli ehkä juutalaislapsi tai venäläinen. Joka tapauksessa oli hänessä jotain, joka vei ajatukset Kusti Ojaseen.

Ehkä oli heidän vaiheissaankin jotain yhtäläistä. Ja ehkä tämä pikku tyttökin kerran intohimoisesti purkai vihaansa porvareihin.

Maijan olisi tehnyt mieli lähestyä. Mutta hän ei jaksanut. Keskustelu Kusti Ojaseen kanssa oli jättänyt häneen lamauttavan tunteen tilanteesta, johon yksilön pienet yritykset välien tasoittamiseksi ja parempien olojen luomiseksi hukkuivat kuin mitätön pisara mereen.

Ja omakin huoli Pentin puolesta lamautti. Ajatukset luistivat yhtenään lääkärin vastaanottohuoneeseen. Siellä lausuttiin ehkä nyt juuri joko langettava tai vapauttava tuomio. Ja mitä se lausunto merkitsi ei ainoastaan Pentin voimiin nähden, vaan hänen sisäiselle ihmiselleen, sen Maija tiesi paremmin kuin kukaan muu.

Kunpa nyt lääkärikin näkisi, miten herkkätunteinen Pentti on! Kunpa sanoisi hellävaroin ja säästäen, jos sanottava oli raskasta kuulla!

Maija katsoi taaskin kelloaan. Sitten hän koetti kiinnittää huomiotaan porttikäytävässä leikkiviin lapsiin. Viimein hän kuuli portaissa askeleita, joista hän ei voinut erehtyä. Ovi nykäistiin auki ja Pentti seiso hänen edessään. Säteilevänä.

Maijan ei tarvinnut kysyä mitään. Hän seurasi vain, kun Pentti vetämällä veti hänet muassaan, ilosta aivan kuin pyörällä päin.

Lääkäri oli ollut ystävällinen ja rohkaiseva, oli kyllä pitänyt Pentin tilaa huolestuttavana ja määrännyt ajaksi sairaalaan, mutta oli samalla antanut hyviä parantumisen toiveita.

Maija loi pikaisen, tutkivan katseen Penttiin. Tämä ei koskaan ollut osannut näytellä muuta osaa kuin minkä hän omakseen tuns i. Se tietoisuus rohkaisi. Muuten olisi nyt huolestuttanut kaikesta huolimatta.

— Maija, sinä, nyt me menemme syömään Gradinille. Ja sitten ostetaan sinulle uusi leninkikangas ja jokaiselle lapsista jotain tämän päivän muistoksi! Ymmärrätkö?

Maijan täytyi vain hymyillä ja seurata.

Kun he olivat lopettaneet ateriansa ja Pentti nauttivasti imi viime pisaroita kahvikuppinsa pohjalta, tarttui hän äkkiä Maijan käteen.

— Kuules sinä, me menemme täältä "Eläviin kuviin" katsomaan jotain oikein hauskaa yhdessä. Eikö niin? Me olemme niin harvoin yhdessä olleet täällä Helsingissä. Ja vielä harvemmin olemme huvitelleet.

Maija koetti estellä. Hän pelkäsi Pentin rasittuvan. Illallahan jo oli lähde ttävä sairaalaan.

Mutta Pentti ei hellittänyt. Juuri nyt hän jaksoi. Kun joutui vuoteeseen, kävi huonoksi siinä samassa. Ja huomenna... Eihän sitä tietänyt voisiko silloin näin iloita. Ehkä jo huomenna antaisi lääkäri varmempia tietoja taudin syistä. Nyt hän oli pannut kaikki rasi tuksen laskuun. Mutta kun Pentti oikein oli pannut asiasta tiukalle, oli hän luvannut myöhemmin antaa tarkempia tietoja.

Maija näki varjon painuvan Pentin kasvoille. Hän nousi kiireesti, ehdotti pois lähtöä ja muistutti, että heidän vielä piti keritä toimittaa paljon ennen sairaalaan menoa. Heidänhän piti huvitella.

Vasta kun Pentti illalla makasi sairaalassa omassa huoneessaan, valtasi väsymys hänet. Ja silloin nousi Pentin sisäin角度nkin ahdistus uudelleen. Hän tarttui kylmänhikisellä kädellä Maijan käteen.

— Maija, voitkohan sinä sittenkään ymmärtää, sinä, joka olet jakanut kaikki kanssani? Ajattele

asemaani. Elämä kukkii kauneimmillaan. Ei ole huolta toimeentulosta. Ilorannan olemme saaneet todelliseksi ilon tyyssijaksi. Lapset alkavat kehittyä, varttua ihmisiksi. Tahtoisi seurata heitä heidän tiellään edes kappaleen matkaa. Silloin astuu entisyys, viikatemies toverinaan, eteen. "Nouse ja tule. Sinun on maksettava nuoruutesi velka."

Pentin käsi vapisi Maijan kädessä. Suuret hikihelmet pusertuivat otsalle. Maija näki, ettei hän saanut kiertää sanoja, ei koettaa sillä tavoin viihdytellä. — Pentti, sanoi hän hiljaa, katse Pentin katseessa. — Rehellinen katumus on puhdistava tuli jokaiselle. Ja Jumala on rakkaudessaan sovittanut niin, että meidän erheemmekin voivat muodostua portaiksi, joita me nousemme. Sinunkin harha-askeleesi ja se suuri sisäinen kärsimys, johon ne ovat johtaneet, on vievä ihmisiä — ehkä omia lapsiasi eteenpäin totuuden ja oikean sekä käsittämisessä että — noudattamisessa.

Maija kuuli oman äänensä värisevän sisäisestä tuskasta. Käsi kuivasi hikeä Pentin otsalta.

Silloin veti Pentti hänet äkkiä puoleensa, suuteli hänen silmiään, hänen tukkaansa, hänen käsiään. — Rakas, rakas, kuinka minä siunaan sinua! Kuinka onnelliseksi olet tehnyt minut! Nämä viisitoista onnellista vuotta sinun rinnallasi ovat minulla pantti jumalallisestakin anteeksiannosta.

Pentti piteli hänen kättään niin lujassa puristuksessa, että Maijan väkipakolla täytyi irtautua hoitajattaren tullessa.

Hyvästeltyään hän ovelta vielä kerran kääntyi Penttiin päin. — Aamulla minä tulen, sanoi hän rohkaisevasti ja nyökkäsi. — Aamulla —

— — — —

Aamulla heräsi hän puhelimen soittoon. Hoitajatar kutsui kiireisesti sairaalaan. Hän oli ovella vastassa Maijan tullessa. Kaikki oli käynyt kovin äkkiä.

— Kuollutko, eihän kuollut?

Hoitajatar nyökkäsi.

7.

Tilda-rovastinnan ennen suora selkä oli painunut kumaraan ja hänen otsaansa oli ilmestynyt ryppyjä tiheään. Hänen kulkiessaan ruumissaatossa Allen arkun jälessä ihmettelivät vielä kaikki hänen sileäpintaisia poskia ja juhlallista ryhtiään. Mutta maa oli vetänyt puoleensa senjälkeen kuin Alle sinne peitettiin. Ja sekä surut että kaipausta olivat uurtaneet vakojaan rovastinnan vereville poskille.

Tavallaan oli hänen elämänsä kylläkin huoletonta. Martta oli asettanut kaikki parhaimman mukaan äidille. Nyt varsinkin, kun hän oli päässyt ylihoitajattareksi maaseutukaupungin sairaalaan, oli heidän elämänsä järjestynyt oikein hauskaksi. Martalla oli sairaalassa oma huoneustonsa, jossa oli tilaa äidillekin. Ruokakin tuli Martan järjestelyn kautta heille valmiina sairaalasta, joten ei äidin tarvinnut rasittua valmistamalla sitä itse eikä opastamalla palvelijaa. Ratokseen vain sai huolehtia siitä, mistä itse tahtoi pitää huolta.

Kun vain olisi voinut olla yhtä huoleton toisistakin lapsista kuin Martasta! Ei silloin olisi ollut hätää. Mutta eihän noita vanhempia ollut onnistanut yhtä hyvin. Ainihan kyllä oli taloudellisesti turvatussa asemassa. Mutta hänen elämänsä oli kuin luonnollisesta asemastaan väkivaltaisesti kieron väännetyn puun. Se tuntui kitukasvuiselta. Ja mitä se muuta saattoi ollakaan, kun hänen luontoisenaan rupesi kuolettamalla kuolettamaan itsessään kaikkea hellää ja pehmeätä. Se oli yhtä luonnotonta kuin työntää villoja täytteeksi maantien tasoittamisessa. Mutta tottapa se häntä itseään tyydytti, koska hän yhä pysyi samalla kannalla. Ja tuollainen meno yhdestä äärimmäisyydestä toiseen oli heillä sukupiirre — juuri äidin puolelta. Minkä teki, sen teki hänen sukunsa perinpohjin.

Mutta eihän se mieluista ollut, kun Aini aina ja joka paikassa esiintyi varmana, Arvin ja oman mittapuunsa mukaan kaikkia oikaisevana ja arvostelevana papinrouvana. Etenkin nyt kun he asuivat samassa kaupungissa, saattoi se monesti tuntua pahalta.

Mutta mitä sittenkään Ainista! Hänhän joka tapauksessa oli tasaantunut. Ja tunnontarkka, joskin ankara pappismies oli erinomainen vävypojaksi siihen verraten, mistä ennen Ainin suhteen oli ollut pelkoa ja mikä nyt oli uhkaamassa Allin puolelta.

Rovastinnan pää rupesi hermostuneesti tutisemaan. Tästäpä vasta näkyikin murhetta koituvan! Ja kun Alli lisäksi oli niin taipumaton! Ainahan hän ajoi tahtonsa perille.

Jollei nyt Martta voisi vaikuttaa jotain! Tai ehkä Ilona Solja, joka oli sellainen tyyni, selväjärkinen ihminen ja vähävaraisena leskenä tiesi, mitä taloudellinen puoli elämässä merkitsi. Alli ei itsestään koskaan kiinnittänyt huomiota sellaisiin puoliin. Ja se mies näytti villinneen hänet kokonaan.

Pahimmassa tapauksessa oli kova pantava kovaa vastaan. Ei Allekaan ikinä olisi voinut suostua tällaiseen. Eihän kukaan tietänyt, mikä ja minkälainen tuo mies oikeastaan oli. Virkaa hänellä ei ollut enemmän kuin vakinaisia, tiettyjä tulojakaan. Pienen perinnön hän oli omistanut ja sen kuluttanut osaksi toisten hyväksi, osaksi opiskeluun omin neuvoin. Maailman parantelemista itsensäkieltämisellä ja työllä hän kuului pitävän ammattinaan. Eikä sellainen toimi leiväksi lyönyt. Mutta saattoihan se olla Allille mieleen, hän kun isän tavoin oli vailla kaikkea todellisuustajuntaa.

Rovastinna nousi tuoiltaan ja vilkaisi kadulle. Sitten hän asettui peilin eteen.

Jos oli jälellä edes jotain entisestä Allista, pistäisi mamman puku hänen silmäänsä. Ja omastakin puolestaan tahtoi rovastinna olla joka suhteessa kunnossa. Häneltähän Alli ne taipumuksensa olikin perinyt.

Jos hän nyt siinäkin suhteessa oli entisellään! Kovin muuttuneelta hän kirjeissään oli tuntunut. Ja hyvään päin oikeastaan. Kun vain ei tuo onneton kihlaus olisi seurannut!

Etehisen ovi kuului aukenevan. Rovastinna kavahti pystyyn, laski sukanneuleen kädestään ja vilkaisi vielä kerran peiliin. Sitten raotti hän ovea. Martta, joka oli ollut vastassa, oli jo riisunut päällysvaatteensa. Alli irroitti parhaillaan hattua päästään.

Rovastinna teki sen ilahduttavan huomion, että Alli ainakin ulkonaisesti näytti olevan entisellään, musta puku vain oli vaihtunut sinipunertavaan, mikä tiesi entistä suurempaa sisäistä tasapainoa ja puki häntä mainiosti.

— No mamma, Martta työnsi oven auki ja kiepautti Allin suoraan äidin syliin. — Kohta sinulla on kaikki tyttäret ympärilläsi. Minä soitin Ainille ja käskin tulemaan.

Rovastinna piteli Allia kädestä ja tiedusteli kaikenlaista vähäpätöistä hänen oloistaan. Hehän eivät olleet tavanneet koko pitkänä kevätlukukautena. Martta asetteli kahvileipää pöydälle ja laverteli iloiseen tapaansa. Hänestä oli hyvä aluksi pysyä mitättömässä, mieliä rauhoittavissa asioissa.

Vihdoin tuli Ainikin.

Oltiin kahvia juomassa ja puhe luisti vilkkaasti eteenpäin, kun rovastinna äkkiä ja aiheettomasti nosti nenäliinan silmilleen. Hänen sisimpänsä oli täyttynyt ristiriitaisilla tunteilla, kun tässä tytärten parissa, kahvin höyrytessä ja lämminleivän tuoksumessa suloisesti, ei voinut nauttia vapaasti, vaan täytyi ajatella sekä Allea että tätä Allin onnetonta naimahanketta.

— Mitäs mamma nyt, koetti Martta rohkaisevasti sanoa syrjästä. Aini rupesi puhumaan surun ja murheen tarpeellisuudesta.

— Mutta eihän tässä nyt surua ja murhetta olekaan, vastusti Martta, — oikein ilojuhlat vain minun ymmärtääkseni.

— Eihän mamma vain itke minun aikeitani. — Alli kävi rohkeasti asiaan, jota tähän asti huolellisesti oli väistely.

Silloin tuli rovastinnalle oikein itkuntyrskähdyks. — Hyvä lapsi, kun se mies vain olisi toisenlainen!

Martalalta pääsi iloinen nauru, ja toiset jatkoivat sitä. Mutta rovastinna yhä itki. Hän tuli aina syvästi liikutetuksi, kun hänen oman elämänsä monet ristiriidat johtuivat mieleen.

— Mistä mamma tietää minkälainen Eljas on. Eihän mamma edes antanut hänen tulla tänne, niin että olisitte tutustuneet, huomautti Alli tasaisesti.

Rovastinna kuivasi kyyneleensä. — Mitä minä panisin hänen kustantamaan kallista matkaa itselleen, kun minä en kuitenkaan aijo suostua.

Alli meni sanattomaksi. Martta pidätteli vaivoin nauruaan. — Mammalta ei asian käytännöllinen puoli koskaan unohdu, huomautti hän viimein totisesti.

— Eihän hänellä ole virkaakaan, jatkoi rovastinna kiihoittuneesti. — Kuinka sinä kirjoititkaan: tekee suutarin ja sepän töitä, hakkaa halkoja, kirjoittaa kristillisyyhteiskunnallisia esitelmiä, painattaa ja myy niitä ja ... ja ... — nitoo kirjoja, nikartelelee y.m. y.m., jatkoi Alli, — on sekä kykenevä että halukas elättämään itseään monenlaisella kunniallisella työllä.

— Mutta entä perhe, millä hän sen elättää? — Rovastinnan keinutuoli heilahteli epätoivoisen kiivaasti, ja pää rupesi taas hermostuneesti tutisemaan.

— Jumalallisen ja inhimillisen rakkauden suosiollisella avustuksella, pisti Martta väliin.

Mutta Alli kävi tiukasti asiaan. Hän ei aikonut ruveta miehensä elätiksi. Hän tahtoi itse ansaita. Sen kai mamma käsitti.

Se pisara oli kuitenkin rovastinnalle liikaa. Ei Allekaan olisi voinut hyväksyä sellaista uudenaikaisuutta. Rovastinna ei voisi vastata Allen eikä äidillisen vastuunalaisuutensa syytteisiin, jos hän noin vain antaisi tyttärensä miehelle, jolla ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia — ehkei aikeitakaan elättää perhettään. Sellainen tietysti yhtäkkiä lähtisi tiehensä, jättäen vaimon ja ehkä lapsenkin toisten niskoille.

— Mamma — sanoi Alli vakavasti, kun viimein sai suunvuoroa. — Ei mamman tarvitsekaan tästä vastata, ei Jumalan eikä ihmisten edessä. Minä vastaan itse. Minä olen täysi-ikäinen ihminen. Eikä tässä ole kysymys vain onnesta tai onnettomuudesta, ei edes voittamattomasta rakkaudesta, vaan jostain paljon tärkeämmästä. Rakkaudestani voisin kuuliaisuuden vuoksi luopua. Tässä asiassa en peräydy. Tässä on kysymys vakaumuksesta ja elämäntehtävästä. Minä voin täyttää sen paremmin yhdessä Eljaksen kanssa kuin yksin, siksi en epäröi. Me tahdomme oman työmme ja elämämme kautta olla luomassa näihin ajallisiin oloihin jotain siitä, minkä toteutuminen on Jumalan hyvä tahto meille kaikille onneksi.

Allin ääni oli tavallista pehmeämpi, mutta samalla päättävä. Aini katsoi häneen ihailevasti, hiven kateuttakin katseessa. Alli oli todella kovin muuttunut. Hänessä oli jotain sopusointuista, melkein pehmeätä ja samalla kuitenkin entistä, järkähtämätöntä lujutta. Kun olisi vain tuo Eljas ollut toisenlainen, ei niin kirkon oppia vierova, ettei Arvikaan voinut hyväksyä!

Samassa nousi rovastinna keinutuolistaan. Hänen kumaraan painunut selkensä suoristui, katse välähti teräksisenä kuin toteltavia käskyjä jakelemaan tottuneen kodinvaltijattaren, ja äänessä oli entisajan pontta. — Minä kiellän, sanoi hän lyhyesti ja päättävästi. — Minun suostumuksellani sinä et ota sitä miestä ennenkuin hänellä on virka ja järkevän ihmisen mielipiteet niinkuin muillakin.

Ovi painui napsahtaen lukkoon rovastinnan jälkeen. Tyttäret katsoivat toisiinsa. Alli oli mennyt huomattavan kalpeaksi.

Martta tointui ensimmäisenä. — Aini, nyt sinä mene, määräili hän tavanmukaisella päättäväisyydellään. — Vie mammalle valeriaanaa ja jumalansanan neuvoja lisäksi. Ei tässä muu auta.

— Ei sekään. — Aini huokasi ja vedet herahtivat silmiin. Hänen kävi Allia niin sääli. — Tunneimme me mamman.

— Sano yksin tein: meikäläiset, oikaisi Alli.

— Sinä jaksat kaikesta huolimatta entiseen tapaasi seuloa tunteita ja olla jakamassa oikeutta kaikille. — Aini katsoi taaskin ihailevasti ja hellästi sisareen. Hänen sisimpänsä oli jälleen kuin isän ja kodin ulottuvilla. Kirsi alkoi sulaa.

Aini nousi, kiersi kätensä sisaren kaulaan ja puristi häntä hetken sydämellisesti. Sitten hän läksi äidin jälessä.

— Mitä sinä nyt aiot, tiedusteli Martta heidän jäätyään kahden Allin kanssa.

— Se riippuu siitä, luuletko äidin pysyvän tässä mielentilassa ja päätöksessä vai ei?

— Pahoin pelkään, ellei sinun Eijaksesi muuta kantaansa äidin mainitsemisissa suhteissa.

— Eljas ei hievahda oikeaksi näkemästään tiestä tuumankaan vertaa. *Minusta* hän voi luopua, jos niiksi tulee, vakaumuksestaan ei.

— Luovutko sinä ehkä myöskin hänestä?

— En. Me menemme pian naimisiin. Olemme jo vuokranneet itsellemme huoneet Helsingin laitakaupungissa. Siellä me aiomme ruveta toteuttamaan niitä periaatteita, jotka liittivät meidät yhteen. Mutta ei puhuta näistä nyt. Minusta on parempi, etten sinullekaan ilmoittele aikeistani, ennen kuin teen sen kirjeellisesti mammalle. Hän voi ruveta pahoittelemaan sitä, ettet sinä ole paremmin koettanut taivuttaa minua.

Alli rupesi yhtäkkiä kiertelemään huonetta pitkin, katselemaan vanhoja muistoja ja kyselemään kaikenmoisista pienistä, ulkonaisista asioista. — Minusta on niin hauskaa, että kuitenkin tiedän

minkäläistä teillä on, sanoi hän. — Ja Ainillakin.

Samassa hän kääntyi Marttaan, asettui aivan hänen eteensä ja tarttui hänen olkapäihinsä. — Martta, onhan sinulla oikein hyvä olla? Sano? Olethan tyytyväinen elämään?

— Oletko koskaan sitä epäillyt?

— Joskus ... hyvin harvoin — olen ajatellut, että sinä sittenkin...

— Mitä?

— Kaipaavat jotain.

Martta naurahti, lyhyeen, omituisesti. Se pisti unohtumattomalla tavalla Allin sisintä.

— Ettäkö kaipaavat? Ei, tiedätkö, en kaippaa kerrassaan mitään. Paremmin on mulla jotain liikaa, niinkuin hammassarky entisellä herralla.

— Sinä et ole suora.

— Minä puhun totta.

Allille tuli suuri hätä. Eihän hän tietänyt, vaikka ero omaisista tulisi pitkäaikaiseksikin. Häneen jäi kuin kalvavana kipuna ajatus, että Martalla oli jokin suuri suru. Hän oli näihin asti enimmäkseen iloinnut siitä, että Martta oli niin toisenlainen kuin he vanhemmat. Mutta joskus oli kuin välähtänyt mielessä ajatus, että jos sittenkin, jos Martta vain suuren tyyneytensä ja järkevyytensä avulla pysyy noin tasaisena. Lyhyinä huomaamattomina hetkinä oli jotain vilahtanut esiin kuin syvästä kätköstä, sitten taas kokonaan peittyäkseen.

— Sinä et tahdo suoda minulle sitä kunniaa, että olisin onnistunut pettämään sinun ihmissielujen pohjukoita seulovaa katsettasi? Eikö niin?

— Martta, jos sinä voit, niin puhu!

— Alli, se ei ole sopivaa sanottavaa sille, joka aikoo naimisiin. Mutta sinä tunnet yleensä elämää. Sentähden voit sinä kuulla, mitä en eläessäni sanoisi toiselle. Alli, sinä tiedät, että minua lapsena sanottiin kauniiksi.

— Sinun ei tarvitse puhua imperfektissä.

— No niin, minä olen saanut mamman ulkomuodon ja mamman käytännöllisyyttä, papan sielun tyyneyttä. Ja se on ollut pelastukseni. Tunneherkkyydessä, samoin kuin sekä eroottisiin että uskonnollisiin taipumuksiin nähden saitte Aini ja sinä siksi paljon, että minä onneksi jäin osattomaksi. Muuten kai jo olisin vähintään hulluinhuoneessa. Sillä Alli, minä en saanut viettää huoletonta lapsuutta, niinkuin luulitte ja niinkuin lapsista yleensä luullaan. Minua hätyytettiin, ahdistettiin, pyydettiin useamman kerran. Milloin ahdisti renki, milloin vastaantulija tiellä. Lapsen täytyi oppia ymmärtämään — pelkäämään. — Lapsen täytyi tutustua kuiluihin, joista moni ikänsä säästyy. Eikä ollut mahdollisuutta puhua kenellekään. Kaikki oli kannettava yksin, — yksin sekin, että joka ainoa mies — isää lukuunottamatta — herätti kauhua. Ymmärrätkö että siinä kysyttiin hermoja, kysyttiin mielen tasapainoa, tahdon lujuuutta?

Alli seisoikin pohjattoman kuilun partaalla, jonne katsoessa huimasi voimattomuuteen saakka. Yksin, yksin oli Martta lapsesta asti kantanut kaikki ... kantanut niin, että kaikki hänessä vain näkivät iloisen, reippaan tytön. Kaunis, iloluontoinen Martta, jota niin moni oli omakseen tahtonut, oli tällaisista syistä aina pysynyt kylmänä.

— Raskainta on ollut taistelu halveksimishalua vastaan. Voin sanoa veriin asti taistelleeni säilyttääkseni edes jonkinmoisen teoreettisen uskon ihanteeseen. Ja siksi se onkin minulle henkeäni kalliimpi. Sillä minä omistan sen. Minä ajattelen ihmisiä sairaina lapsina. Se estää halveksimasta. Ja minä pidän lujalla otteella kiinni siitä ihanasta todellisuudesta, että elämäni työnä on edes jossain määrin auttaa sairaita terveiksi.

— Kuuletko? — Martta keskeytti puheensa. Hänen kasvoilleen valahti kaunis, kirkastunut hymy. Yläkerran sairaspuolelta kuului muutaman heikkomielisen levotonta huutoa. — Muille tuo on vastenmielistä. Minulle se on sairaan ihmiskunnan avunhuuto, velvoittava, minua työhön kutsuva huuto. Minun täytyykin mennä nyt. — Hän kietaisi kätensä Allin kaulaan hänelle tavattomalla hellyydellä. — Rakas, tule oikein onnelliseksi! Minä iloitsen jokaisesta, joka voi perustaa oman onnellisen kodin.

Sen sanottuaan hän läksi. Kun hän palasi, oli huone tyhjä. Pöydällä lasissa oli suuri, valkoinen ruusu.

Martta katsoi kelloaan. Juna eteläänpäin oli äskettäin lähtenyt. Olisikohan Alli? — Se olisi ollut hänen tapaistaan.

Hänet oli siis vienyt kutsuva elämäntyö ja ... odottava oma koti.

Martta otti ruusun käteensä, katsoi nälkäisesti sen tahratonta puhtautta ja painoi sen viimein hetkeksi kuuman kirveleviä silmiään vasten kuin pidättääkseen esiinpyrkiviä kyyneleitä.

Sitten hän laski sen takaisin lasiin ja palasi työhönsä.

III

MYRSKYN NOUSTESSA

1.

Aarne Solja, se pieni kiharapäinen poika, joka nukkui äitinsä syliin muutamana kauniina kesäiltana tämän yhdessä Pentin kanssa laskiessa Suviniemen pappilanrannasta, astuskeli nyt ripein askelin keskikaupungilla olevaa asioimiskonttoria kohden. Kilpajuoksija, jota Alli oli arvostellut "innostuksenmieheksi" oli nyt vuosiltaankin mies. Hänen suuret siniset silmänsä katselivat iloisesti edessäpäin olevaa elämää, ja hän vihelteli mielellään — niinkuin linnut keväisin oman sisimpänsä pakosta.

Kiittämätön hän olisikin ollut, jos hän olisi kulkenut alla päin. Onni oli ollut hänelle myötäinen. Hän oli suorittanut lainopilliset tutkintonsa loppuun, läpäissyt ne iloisenhuolettomana ja kuitenkin menestyksellä. Tultuaan kirjoitetuksi hovioikeuteen oli hän saanut työtä, joka sekä tyydytti että huvitti, samalla kuin se taloudellisesti lupaili hyvää. Sitäpaitsi hän oli saanut odottamattomia lisätuloja muutamasta mielenkiintoisesta yrityksestä. Hän oli poikasesta asti rakastanut urheilua, — muutakin kuin kilpajuoksua raitiovaunun kanssa. Merielämä etenkin oli huvittanut häntä. Tuttavan perämiehen seurassa hän kohta lopetettuaan koulunsa oli saanut tehdä pitkän merimatkan. Merellä hän teki merimiehen töitä ja ansaitsi siten ylläpitonsa. Mutta kun laskettiin maihin eli hän herroiksi, käveli katselemassa, kuuntelemassa ja nauttimassa kaikesta siitä mitä suuri, avara maailma tarjosi nuorelle nälkäiselle katsojalle. Ahavoituneena, reippaana ja sisäisesti rikastuneena hän palasi kotiin. Ja olipa matkalla tullut opituksi sellaista, josta näkyi koituvan rahallistakin hyötyä, koska hän sen jälkeen joutui siihen laivaosakeyhtiöön, josta hänellä nyt oli nuo tuntuvat lisätulot.

Aarne hymyili samalla kuin hieroskeli korvalehtiään, joita tammikuun pakkanen puraisi. Olisi tehnyt mieli viheltää tässä kadulla. Ajatukset olivat niin iloisia.

Oli mukavaa olla nuori, hyvin nuori ja kuitenkin jo merkitä jotain, mennä virastoon ja asettua paikoilleen vanhojen, työhön tottuneiden virkailijoiden kanssa kuin kokenut mies ainakin. Oli mukavaa istua laivayhtiön kokouksissa päättämässä tärkeistä asioista ja mukavaa sekin, kun sai laskea yhä suurenevia tuloja hyväkseen ja niillä ilahduttaa sekä omaisia että itseään. Niistä oli sekin etu, että ne toivat kerran perustettavan oman kodin kuin hyvän kappaleen lähemmäksi.

Aarnelta pääsi puoleksi tukahutettu vihellys. Omankodin ajatus pani hänet aina erikoisen hyvälle tuulelle. Hän oli jo monessa suhteessa selvillä siitä millaiseksi tuo koti oli muodostettava. Tosin siellä toisen vapaan ja samanarvoisen ihmislapsen tahto voisi rajoittaa hänen omaansa. Mutta hän eli siinä iloisessa uskossa että he molemmat enimmäkseen tahtoisivat samaa. Hänellä oli todellisuustajunnastaan huolimatta rajattomasti iloista luottamusta elämään. Silloinkin, kun hän näki inhimillisiä heikkouksia ympäristössään hän enimmäkseen vain hymyili niille, samalla kuin kohteliaasti väisteli niistä koituvia hankauksia.

Mutta vaikka hän olikin taitava tällaisessa kohteliaassa väistelemisessä, ei hän kuitenkaan koskaan tehnyt sitä oikeuden kustannuksella. Hän oli lueskellut lakitiedettä sisäisestä halusta. Hän ihannoiki lakimiehen elämäntehtävää, ja hänen oma oikeudentuntonsa oli tinkimätön. Mutta kun hän tämän

johdosta joutui sanomaan lähimmäisilleen jotain heille vastenmielistä, teki hän senkin suopea hymy huulilla ja välejä tasoitteleva ritarillisuus esiintymisessään. Hän tahtoi rauhan miehenä olla rakentamassa rauhaa. Ja kun ihmisten keskinäisissä suhteissa yleensäkin ystävällinen kohteliaisuus sai suuria aikaan, niin kaiketi ainainen rauha viihtyisi kodissa, jonka perusti kaksi toisiaan rakastavaa ihmislasta. "Hänen tyttänsä" olisi tietysti aina hyvä hänelle. Siitä hän oli varma.

Mutta kuka oli hänen tyttänsä?

Aarnen täytyi hymyillä. Kahdeksanvuotiaana hän oli ensi kerran rakastunut. Hän kirjoitti silloin päiväkirjaansa, että hän vanhempana aikoi mennä naimisiin Ellin kanssa. Äidillekin hän puhui asiasta. Mutta äiti vain hymyili ja selitti, ettei sellaisia päätöksiä pitäisi tehdä vielä kahdeksanvuotiaana. Sellaiset oli siirrettävä hyvän kappaleen tuonnemmaksi. Koko asia kävi äidin sanojen johdosta aivan kuin epäpäteväksi. Osaksi vaikutti siihen sekin, että nuorempi veli kertoi tehneensä saman päätöksen. Pikku veli tosin sairastui vähän myöhemmin lavantautiin ja kuoli samoihin aikoihin kuin isäkin, joten ei siltä kohdalta ollut estettä, mutta rakkaus Elliin oli — tuota päiväkirjamuistiinpanoa lukuunottamatta — haihtunut olemattomiin.

Riitta olikin oikeastaan laskettava Aarnen ensimmäiseksi rakkaudeksi. Hän oli pirteä ja vaikeasti hallittava kuin äksy varsahevonen. Pikku pojasta asti oli Arne intohimoisesti rakastanut hevosiä, äksyjä etenkin. Juuri ne olivat saaneet hänen silmänsä säteilemään ja poskensa hehkumaan — aivan niinkuin Riitta nyt.

Riitta oli monesti kova ja kylmäkiskoinen. Hän katsoa luimisti loukkautuneesti pitkien mustien ripsiensä alta, ilman että Aarnella oli aavistustakaan siitä, mistä vihat. Mutta jos Arne silloin vetäytyi pois potkua välttääkseen, saattoi noista graniitinharmaista, älykkäistä silmistä välähtää kuin kirkas sädekimppu, joka kahlehtivalla voimalla veti syrjään väistyvän takaisin.

Lukemattomia kertoja olivat he pitäneet hauskaa yhdessä, milloin kelkkamäessä, milloin vesillä Aarnen omassa, sirossa purjeveneessä. Sen nimi oli "Laine" ja se keinutti ihmislasta iloisesti kuin aalto ainakin. Sen keinuttamana ei voinut ajatella muuta kuin iloisia ajatuksia. Siitä olivat yhtä mieltä kaikki ne monet, joita Arne oli "Laineellaan" kuljettanut siintävälle ulapalle. Laila oli ollut kaikkein hauskipia heidän joukossaan, — huolimatta siitä, ettei hän ollut ensinkään äksy. Hän oli päinvastoin tyyni, tasainen, reipas ja lisäksi aina lauleleva.

Kaksi suurta ruskeata silmää katsoi samassa veitikkamaisesti Aarneen, niin elävinä ja todellisuudelta tuntuvina, että Arne aivan säpsähti ja katsoi katua pitkin nähdäkseen oliko Airi todella läheisyydessä.

Nuo kaksi ruskeata silmää panivat kuin pisteen luetteloon "tytöistä". Se piste oli oikeastaan tullut pannuksi jo viime kesänä. Arne oli silloin asettunut maalaistaloon asumaan, siellä lukeakseen viimeisiä tenttejään. Kun hän pyörällään saapui taloon tehden oikein komean kaaren ajaessaan portaiden eteen, näki hän vilahduksen tyttömäisestä olennosta, joka livisti pihan nurkatse keittiön puolelle niin vikkellästi, että kaksi pitkää palmikkoa vain heilua huiskahti ilmassa.

Virkistävän uinnin, pukeutumisen ja perinpohjaisen siistiytyksen jälkeen oli Arne menossa tavaroitaan purkamaan, kun lempeäkätäinen, äidilliseltä näyttävä nainen tuli portailla vastaan, esitti itsensä rouva Maija Kärkenä ja kutsui kahville.

Sali, johon he astuivat, oli suuri, matalakattoinen maalaistalon sali, missä huonekalut vanhaan reiluun tapaan seisoivat seiniä pitkin ja missä pöydillä oli harvat pumpulilangoista punotut, tupsunurkkaiset liinat. Kaksi nuorta poikaa siellä myöskin oli ja lisäksi tyttö, jonka pulskat palmikot iloisesti heilahtelivat hänen kääntyessään sisääntuleviin päin. Tytön valkean otsan alta loisti kaksi suurta ruskeata silmää.

Hauska kesä heillä sitten olikin huolimatta hätyyttävästä tenttiluvusta ja siitä, että Maija-rouva lapsineen kovin kaipasi keväällä myytyä "Ilorantaa". Jo ensimmäisenä iltana, kun aikaisemmin taloontulleet nuoret esittelivät Aarnelle ympäristöä, pitivät he aikalailla hauskaa. Airissa oli iloisuutta kuin laulelevassa kevätpurossa. Hän esitteli lystikkäällä tavalla kaikki ympäristön sekä kaksi- että nelijalkaiset asujamet talon Mikko-nimisestä kissasta alkaen veräjän takana ynisevään, typerältä ja itsepintaiselta näyttävään nupopäiseen Niku-nimiseen härkävasikkaan. Ja kun Mikko, jolla oli erikoinen tapa karata ihmisten selkää pitkin aivan kuin puunrunkoa myöten, otti Aarnen selän urheilukentäkseen, ja tämän täytyi puraista huultaan, jottei ilmaiseisi miten pahalta se tuntui hänestä, kissoja inhoavasta, selitti Airi veitikka silmässä Mikon olevan talon ainoan rohkeutta koettelevan pedon.

Mitättömiähän nämä tällaiset muistot olivat itsessään, mutta niistä tuli sittenkin vielä jälestäpäinkin niin iloinen mieli, että oikein täytyi hymähtää. Ne olivat kuin lämmin kesäinen päivä täynnä vastustamatonta iloa.

Tuollaisesta kesäisestä ilosta oli näinä pimeinä syys- ja talvipäivinäkin saanut nauttia nyt, kun Maija-rouva lapsineen syyskuun alusta oli asettunut Helsinkiin. Eihän Aarnen suhde Airiin oikeastaan ollut

sen kummempi kuin toisiinkaan, joista oli pitänyt. Rakkaudesta ei puhuttu heidän välillään koskaan. Toverillisen reippaasti he vain pitivät hauskaa yhdessä. Mutta oli kuin sittenkin omaan kotiin kohdistuvat ajatukset viime aikoina olisivat tulleet entistä lähemmäksi. Etenkin Airin tultua Helsinkiin.

Ensimmäisen, Elliin kohdistuneen rakkauden johdosta oli Aarnen mieleen juurtunut käsitys, että rakkausasioissa oli varottava liiallista kiirettä ja kovin nuorta ikää. Airi oli viisi vuotta nuorempi Aarnea. Tämä tunsu siitä syystä vastuunalaisuutta nuorempaansa nähden. Airin täytyi päästä varttumaan ijässä ja viisaudessa, saada tilaisuutta nähdä muitakin nuoria miehiä kuin niitä, joihin oli tutustunut syrjäisessä maaseutukaupungissa, ja sitten vasta valikoida. Näin Aarne oli ajatellut aikaisemmin. Mutta nyt olikin Airi yhtäkkiä tullut helsinkiläiseksi ja ensi keväänä hän toivon mukaan saisi valkean lakkinsa. Sentähden ne omaan kotiin kohdistuvat ajatuksetkin olivat tulleet kuin lähemmäksi.

Aarne vihelteli iloisesti noustessaan portaita siihen asianajokonttoriin, jossa hän aamupäivisin työskenteli. Häneltä oli aamupäivällä jäänyt tänne paperit, jotka hän tahtoi saada illan postiin.

Hän hääti Airin mielestään, pisti avaimen lukkoon ja astui sisään.

Pöydällä hänen paikallaan olivat paperit konekirjoittajan monistamina. Aarne rupesi tarkastamaan niitä, kirjoitti kirjeen ja laittoi sitten postinsa kuntoon. Hän oli jo ovea sulkemassa, kun muuan toveri takaapäin löi häntä olkapäälle. — Terve, olipa tämä mainiota!

Aarne ennätti ajatella, ettei se hänen kannaltaan katsoen ollut kovinkaan mainiota. Vanhemmat virkatoverit työnsivät usein — nuoremmille opiksi ja itselleen huojennukseksi — nuorten niskoille sellaista mitä eivät itse halunneet tehdä. Ja kelkkamäki Airin seurassa houkutteli tänäiltana tavallista enemmän.

— Ryssät ja meikäläiset punovat juoniaan vimmatusti. Meidänkin täytyy kiirehtiä. Pian varmaan laukenee.

Aarnelta unohtui sekä Airi että kelkkamäki. Innostuksen mies hänessä heräsi. — Joko todellakin?

— Siltä näyttää. Mutta eihän ryssien kelloon koskaan ole ollut luottamista. Joka tapauksessa tarvitsisimme huomenna luotettavan toverin apua.

Aarne oli kohta valmis. Hänen silmänsä aivan säteilivät suurina, syvänsinisinä, täynnä uskallusta ja intomieltä.

— Minä aion huomenna erään toverin kanssa lähteä pienelle retkelle, jatkoi toinen. — Tarkoitus on sama. Siitä tuonempana. Jota harvempi tästä tietää sitä parempi. Toverillani on oma hevonen. Mutta me tarvitsisimme jonkun, joka toisi sen takaisin tänne, jos meidän olisi parempi jatkaa toisaalle.

— Kyllä minä, jos vain työn puolesta täällä...

Toveri puisti hänen kättään. — Kiitos! Kyllä minä järjestän kaiken täällä, jos niiksi tulee. Ja huomenna minä soitan. Sanon että tulen hakemaan kirjesalkkuani. Se tietää sitä, että mainitsemallani kellonlyönnillä pysähdymme teidän kohdallenne.

Errottiin pään nyökkäyksellä ja Aarne jatkoi portaissa hiljalleen viheltelemistä. Mutta viheltäessään hän ajatteli miehen ajatuksia siitä, mitä oli uhrattava isänmaanalttarille, jos niiksi tulisi.

Kovin pahaksi hän ei kuitenkaan uskonut tilanteen kärjistyvän. Ja vaikka kärjistyisikin aluksi, niin pian siitä kuitenkin selviydyttäisiin, kun vain kukin pitäisi tiukasti kiinni siitä, mikä on oikein, samalla kuin osoittaisi taipuvaisuutta siinä, missä sellainen oli paikallaan. Suuria myönnytyksiä oli tehty vasemmistolle. Tokkopa kukaan rupeaisi suorastaan päättömiä vaatimuksia väkipakolla ajamaan eteenpäin. Olihan työkansalla järkeäkin. Ja oikeudentuntoa myöskin, kaikesta eksytyksestä huolimatta.

Luottava usko tulevaisuuteen mielessään, soitti Aarne Airin ovikelloa. Se helähti niin iloisen kutsuvasti, että helähdyksellään aivan kuin veti Airin ovelle.

Aarnen lakki lennähti päästä iloisesti kuin lintu nousussaan. Mutta kelkkamäestä hän ei puhunut sanaakaan, hän vain ripusti takkinsa nauaan ja astui sisään. Sitten viskautui hän suoraapäätä vilkkaaseen keskusteluun kaikenlaisista pikku asioista. Hän tahtoi kuulla, oliko Airi onnistunut pysymään priimuksena täällä Helsingissäkin? Ottiko hän täällä yhtä innokkaasti kuin kotikaupunkinsa koulussa osaa toverikunnan toimiin, ja oliko hänellä nytkin joukko luottamustehtäviä?

Aarne oli aina pannut arvoa siihen, että Airi monessa suhteessa oli niin kykenevä. Hetken huvi saattoi miellyttää toisenkinlaisten tyttöjen joukossa, mutta arvoa hän antoi oikeastaan vain kuntoaan osoittaville. Nuo loistavat, ruskeat silmät olivat hänestä niin sytyttävät siitäkin syystä, että ne puhuivat kelpoisuudesta, johon saa toi luottaa kuin lujaan toverilliseen kädenpuristukseen.

Kouluasioista siirsi Aarne puheen varovaisesti lähemmä nykyhetken vakavuutta. Pian kysyttäisiin ehkä tavallista suuremmassa määrin sekä miesten että naisten kuntoa. Mutta koetuksen aika ei arvattavasti tulisi kestäämään kauan. Jokainen järjevä ihminen — työmies samoinkuin muutkin — oli käsittävä, että oli järjetöntä ponnistaa vastoin lain ja oikeuden tutkainta.

— Lakimies, lakimies, lauleli Airi sormeaan heristellen. Mutta äänen vallattomaan sävyyn sekoittui hiven hellyyttä.

— Niin, sitä juuri minä olenkin. Oikeuden voittoon minä uskon. Ja laki on oikeuden edustaja ja tulkki.

— Mutta entäs kun sanotaan, että lakimiehet vain vääntelevät ja kääntelevät oikeutta?

— On pappeja, on pappiparkoja.

— Ja samoin kuin pappi innolla julistaa evankeliumia, samoin aiot sinä julistaa ihmisille lakia?

— Niin, juuri. Nykyään innostunkin vain yhdestä suuresta yleisestä sekä muutamasta pienestä yksityisasiasta.

— Sen suuren minä tiedän; lain ja oikeuden voitto. Mutta entä ne "muutamat pienet?" — Airi katsoi veitikkamaisesti kulmaansa alta.

— Ne koskevat minun tulevaa kotiani. Kun väsymykseen asti olen innostunut tuosta suuresta, on niin hauskaa ajatella noita "pikkuasioita". Minä olen jo kokolailla selvillä monesta seikasta. Minä en esimerkiksi voi sietää tinalusikoita. Niitä ei koskaan saa puhtaiksi. Niissä on minusta aina rasvaisen makua. Minä en sellaisia suvaitsi keittiössänikään. Sitävastoin soisin, että pöydässä tarjoilevalla sisäköllä aina olisi valkea esiliina ja valkea pieni myssy päässä. Se on niin hauskan näköistä.

— Ei siinä talossa emäntä saisi sanoa paljonkaan, koska isäntä määräisi palvelijan puvut ja keittiössä käytettävien lusikoiden laadun. — Airin äänessä oli veitikkaa, mutta muuta myöskin.

— En minä määrää, puolustihe Aarne, — minä *toivon* vain hartaasti. Tietysti jos *hän* tahtoisi toisin, ratkaisisi se. Minun vahva aikomukseni on olla hyvä vaimolleni. — Katseeseen tuli enemmän lämpöä kuin tarkoitus oli.

Airi aivan hätääntyi. Kadutti kovin, että oli tullut noin sanotuksi. — En minä usko, että emäntä koskaan tahtoo toisin kuin se, joka on hyvä hänelle, tuli äänellä, joka koettamalla koetti tukahuttaa sisäistä lämpöä.

Samassa tuli Maija-rouva huoneeseen. Hän oli vasta tullut kaupungilta ja oli huolissaan kaikesta siellä kuulemastaan. Tauno ja Penttikin olivat taas jossain poissa, — kai jossain harjoituksessa. Harvoin he aikeistaan puhuivat. Mutta tiesihän Maija sen, että pojatkin tahtoivat olla valmiina, jos tarvittaisiin. Tuollainen harjoittelemine sitä varten, että osaisi surmata lähimmäisiään, oli sittenkin kauheata. Se kävi aivan tunnolle.

— Mutta täti — eihän kukaan meikäläisistä aijo ryhtyä sotaan, elleivät toiset aloita. Ja jos tehdään väkivaltaa oikeudelle ja lailliselle järjestykselle maassa, onko silloin oikein nahjusmaisesti vetäytyä pois?

— Ei nahjusmaisesti, mutta voisihan taistella aatteellisin asein. Se on raamatun kanta, enkä usko, että muu kelpaa tekojamme ohjaamaan.

— Voiko täti aatteellisin asein taistella kuulaa ja pistintä vastaan?

Ja ovatko raamatun ihanteet järjenvastaisia, ja mahdollomia toteuttaa?

En sitä paitsi usko, että tästä koituu kovinkaan pitkälistä taistelua, vaikka se aluksi, syttyisikin. Kyllä kaikki vielä selviää.

Aarne, puhui iloisella luottavaisuudella. Se oikein kevensi Maijan mieltä. Hän jatkoi kuitenkin puhetta huolistaan. Penttikin olisi kovin kärsinyt tästä, jos nyt olisi ollut mukana. He olivat sodan suhteen olleet aivan samalla kannalla. He olivatkin yleensä yhtä mieltä kaikissa tärkeimmissä asioissa, niin erilaisia kuin he alkujaan olivatkin. Mutta rakkaus ja monivuotinen yhdyselämä sulatti ihmisen kuin yhdeksi toisen kanssa.

Airi ja Aarne sattuiivat samassa katsomaan toisiinsa, ja molempien kasvoille nousi lämmin laine, molempien katse ilmaisi enemmän kuin he oikeastaan olisivat suoneet.

— Kiitos, sanoi Aarne etehisen ovella. — Minulla on kaunista muisteltavaa, jos sattuisin lähtemään vähän pois.

Hän sulki kiireisesti oven kuin peläten tiedusteluja. Sitten juoksi hän ripeästi portaita alas, ei

vihellellä kuten aikaisemmin, vaan vakavat, joskin toivehikkaat ajatukset mielessä.

Hänen tullessaan kotiin, istuivat sisaret läksyjään lukien ruokailuhuoneen pöydän ääressä. Äiti kirjoitti omassa huoneessaan puhtaaksi jotain pöytäkirjaa. Äiti oli entistä enemmän ruvennut ottamaan osaa yleisiin harrastuksiin. Aarnen kautta oli kodin taloudellinen asema tullut entistä suotuisammaksi. Ja kun työtökin jo olivat niin vanhoja, että molemmista oli tuntuva apu kotiaskareissa, oli äidillä aikaa entistä enemmän. Hän oli siitä syystä, kuten sanoi, ruvennut lyhentämään entisaikoina kerääntyneitä velkaa yleisharrastuksiin nähden. Mutta yleisharrastuksilla näkyi olevan itse paholaisen tavat. Kun saivat pikku sormen veivät koko käden. Äidillä oli yhtenä jokinlaisia tehtäviä.

Aarnen olisi tehnyt mieli jutella jonkun kanssa, mutta kun ei kellään ollut aikaa, asettui hän soittokoneen ääreen. Hän oli aivan erikoisella tuulella. Oli niin hyvä olla. Mutta samalla tuntui siltä, kuin olisi seisonut jonkun suuren ja ihmeellisen kynnyksellä.

Viimein nousi vanhempi sisar kirjojensa äärestä. Hän oli jo korkeimmalla luokalla, kuten Airikin, joskin toisessa koulussa. Painaessaan kirjansa kiinni laulahti sisar iloisesti. Arne tunsikin säveleen ja vastasi jatkamalla. Sisar ja hän olivat hyvin samanluontoiset. He olivatkin oppineet puhelemaan sanoitta — näin laulaen esimerkiksi. Nytkin sisar tuli suoraa päätä Aarnen luokse. He hymyilivät ja ojensivat kättä toisilleen ... noin vain kuin kaksi hyvää toveria. Heille oli tullut sellainen tapa.

Äitikin oli saanut työnsä valmiiksi. Hän rupesi yhdessä lasten kanssa kattamaan pöytää.

— Äiti, sanoi Arne pöydästä noustessaan. — Ehkä minä huomenna lähden vähän maalle muutamien toverien kanssa, — oikeastaan heitä vähän saattamaan.

Ilona näytti tyytyväiseltä. Aarnehan nykyään aina oli työssä. Pieni matka maalle tekisi hänelle varmaan hyvää.

Arne kumartui suutelemaan äitiä toivottaessaan hyvää yötä. Hän oli siinä suhteessa säilyttänyt lapsuusaikansa tavan. Äidin katse seurasi häntä lämpimänä ja säteilevänä. Hän ei sitä suorastaan nähnyt, vaan hän tunsikin sen. Ja hänelle tuli kuin paha olla.

Ehkä äiti olisi ottanut koko asian toisella tavalla, jos hän olisi aavistanut... Oliko tämä ehkä jonkunlaista pettämistä?

Mutta mitä olisi ollut sanottava? Eihän hän itsekään vielä tietänyt mitään. Arvaili ja aavisti vain. Nykyään toimittiin selittelemättä, puhumatta. Puhuminen olisi vain tuottanut äidille huolta ja levottomuutta. Sillä vaikka äiti hommailikin kaikenmoista kodin ulkopuolella ja vaikka hän usein saattoi muistuttaa ja oikaista sellaisesta, johon ei olisi viitsinyt kiinnittää huomiota, ei ollut vaikea tietää, millainen mieli hänellä oli lapsiaan kohtaan.

Aarnen sisimmässä tuntui yhtäkkiä niin oudon lämpimältä. Niin kuin äiti katsoi, niin ei kuitenkaan kukaan maailmassa häneen ollut katsonut, ei kukaan.

Arne paneutui vuoteeseensa levollisena tiedossa, että oli tehnyt oikein, kun vaiken.

Mutta yöllä näki hän omituisen unen. Ovi hänen huoneeseensa tuntui hiljaa aukenevan. Hän oli tietävinään, että hän makasi vuoteessaan ihmetellen ovenavauksen kuulumattomuutta. Hän oli jännittävinään katsetaan, kunnes viimein erotti pienen, paitasillaan olevan tytön vuoteensa vieressä. Tyttö seisoikin ensin aivan hiljaa, mutta kun näki Aarnen valvovan, pääsi häneltä itku. — Oli niin kylmä, kylmä — vaikeroi hän painaen lämpimän ruumiinsa Aarneä vastaan.

Kylmäkö, ihmetteli Arne. Hänestä oli ollut kesä illalla hänen pannessaan maata. — Nyt on talvi ja kylmä, vaikeroi taas lapsi. Silloin Arne nosti tytön käsivarrelleen ja kantoi hänet ulos näyttääkseen hänelle, että siellä oli lämmin kesä. Mutta siellä olikin talvi ja korkeat kinokset. Hän alkoi itse aivan väristä. Mutta hän astui eteenpäin lapsen kanssa. "Vie, vie", rukoili tyttö. Ja sitä myöten kuin hän kahlasikin eteenpäin lumessa lapsen kanssa, sulivat kinokset ja kesä puhkesi esiin, ihana ihmeellinen kesä.

Arne oli aamiaispöydässä kertomassa untaan toisille, kuri puhelin soi. Nuori tuomari ilmoitti tunnin kuluttua tulevansa salkkuaan hakemaan.

— Laulahan nyt minulle eväslaulu, pyysi Arne pöydästä noustessa. Hän painautui matalaan nojatuoliin, kiersi toisen säären ristiin toisen päälle, nojasi kyynärpänsä polveen ja leukansa käteen. Siihen jäi hän odottamaan. Ilona pysähtyi huoneen vastaiselle kynnykselle poikaansa katselemaan.

Sisar oli jo soittokoneen ääressä. Hän ei kysynyt mitään. Hän katsoi vain Aarneä. Sitten hän alkoi: "Mull' laakson liepehellä on koti rauhaisa".

Ilona jäi nojautuneena ovipieleen kuuntelemaan. Tämä Aarnen lempilaulu nostatti niin paljon muistoja

hänen sisimmässään. Sitä oli laulettu hänen häissään. Ne vietettiin Suviniemen pappilassa suvisen luonnon helmassa. Kai Aarnekin siksi niin rakasti tätä vanhaa yksinkertaista laulua, että se toi muassaan runsauden kodinlämpöä ja Suomen suvista suloa.

Ilona ei voinut irroittaa katsettaan Aarnesta. Hänellä oli juuri nyt se ilme, jota Ilona rakasti kaikkein enimmän. Siinä oli kuin sisäänpäin suuntautuvaa ajattelua, mutta syvämielisyyden ohella jotain liikuttavan vionoa, jotain, mikä muistutti ajasta, jolloin hän vielä oli pieni, keltakutrinen poika.

Laulu loppui samassa.

Aarne sipaisi hyvillämielin siskon poskea ja kumartui sitten suutelemaan äitiä. Kosketus oli kepeä, kiireinen, mutta se välitti kuitenkin Ilonalle jotain siitä kauniista ja lämpimästä, joka vasta oli väreillyt Aarnen sisimmässä.

Suuri rakkaus nousi Ilonan katseeseen tämän seurattessa poiskiiruhtavaa. Kynnykseltä heilautti Aarne vielä kerran iloisesti lakkiaan. Sitten hän katosi näkyvistä.

2.

Seuraavan päivän puolivälissä olivat matkalle lähteneet kievarissa syöttämässä hevosta. Oli tilattu kahvia lämpimiksi talvipakkasessa ja syötiin mukaan varattua evästä. Silloin temmattiin ovi äkkiä auki ja roteva mies astui sisään. Esiteltyään itsensä kievarin isäntänä alkoi hän tunnustelevasti tiedustella, olivatko herrat selvillä siitä, mitä eilen oli pantu alulle Helsingissä.

Herrat eivät tietäneet. He olivat edellisenä päivänä lähteneet kaupungista.

— Siellä on uusi ja entistä lujempi lakko, tuli painokkaasti. — Nyt jatketaan ennen kesken katkenneita aikeita. Eikä anneta kyytiä enää hevosella eikä junalla.

— Omillaan saa sitten kukin tulla toimeen, päätteli Aarne tavanmukainen hyvänsuopa hymy huulillaan.

Isäntä poistui. Herrat alkoivat yhdessä neuvotella.

Oli selvää, että sähköpitoisia pilviä nyt oli kerääntynyt tarpeeksi. Rajuilma nousi ja alkoi purkautua. Mutta miksi se siitä muodostuisi ja miten pitkäaikaiseksi, sitä ei vielä voinut sanoa.

— Minä uskon suotuisaan ja suhteellisesti nopeaan ratkaisuun, vakuutti Aarne puhaltaen muutamia ohuita savupilviä sytyttämästään savukkeesta. Hieno harmaansininen savu kierteli kepeänä hattarana ylöspäin kuin hapuileva, eteenpäin kurottautuva ajatus.

— Olipa oikein, että läksimme hyvän sään aikaan Helsingistä, selitti toinen tuomareista. — On yritettävä pohjoiseen päin, että pääsee toimintaan.

— Sinne minäkin tahdon, vakuutti toinen. — Helsingissä jää pian kuin hiiri loukkuun.

— Mutta kotiin olisi välttämättä saatava tietoja meistä ja tilasta täällä päin. Kukas sen tekee? Se tehtävä ei ole vaaraton.

— Jos on vaarasta puhe, niin ei kai tässä kukaan arkaile? — Aarne oikaisi, joustavuus kookkaan vartalonsa joka jäsenessä. Innostus hehkui hänen kasvoillaan.

— Niinkö me sitten päätämme?

Asia ratkaistiin yksimielisesti, ja tunnin kuluttua olivat toiset jalkamiehinä astelemassa länteen vievää maantietä pitkin Aarnen istuessa yksin reessä matkalla Helsinkiin.

Hän antoi hevosen juosta jolkuttaa, miten tämä itse tahtoi. Liiallinen kiire olisi ehkä herättänyt huomiota. Ja reenjalaksen liukuessa eteenpäin oli mukavaa antaa ajatuksenkin luistaa. Suuret tapahtumat olivat nyt ovella. Oliko vastaavaa suuruutta teossa ja tahdossa, siitä tuli nyt kysymys.

Innostuksenmies puristi lujatahtoisesti ohjasperiä. Hän ajatteli uljaita miehenajatuksia. Mutta silloin tällöin luisti ajatus yleisestä tilanteesta kotiin, missä äiti ja sisaret odottivat. Ja ajatuksen pysähtyessä heihin virtasi aina etäällä olevasta kodista kuin meren syvyyksiä salaa kiertävästä lämpimästä virrasta voimakas lämpöaalto ympäriällä vallitsevaan kylmyyteen.

Hämärsi jo, ja Aarne alkoi ajatella iloista kotiinsaapumista. Silloin pamahti äkkiä läheisyydessä laukaus. Puunoksia taittui rusahdellen tiepuoleessa ja kolme miestä ryntäsi esille metsänrinteestä.

— Seis, lahtari! — Yksi miehistä tarttui hevosen suupieliin, kaksi kävi rekeen kiinni, toinen toiselta, toinen toiselta puolen. Kaikki olivat asetettuja, punanauhat käsivarsissa.

Aarne istui levollisesti paikallaan itsekseen todeten, että hän nyt oli tekemisissä itse punakaartilaisten kanssa. — Mitä teillä on asiaa? tiedusteli hän kohteliaasti tavanmukaisella levollisuudellaan.

— Te olette lahtari.

— En ole koskaan tehnyt sitä työtä, — jollei oteta kirppuja lukuun.

— Älkää viisastelko! — Toinen vieressä olevista löi häntä pyssynkannalla korvalle. Päätä huimasi hetken, ja mieleen nousi kysymys, oliko edessä seikkailu, josta saattoi olla huvitettu, vai tulisiko kova eteen. Voimain mittelyä ei yksi aseeton kolmea aseellista vastaan voinut ajatella.

Aarne nousi reestä. — Kohdelkaa toki ihmisiksi rauhallista kulkijaa, sanoi hän pelottomasti. Katse vetosi ihmiseen heissä.

Miehet rähähtivät nauruun. — Ihmisiksi, toisti heistä toinen, tummatukkainen, hienopiirteinen mies mustien silmien säihkyessä kuin saalista vainuavalla pedolla. — Ihmisiksi! Hyvää esimerkkiä ovat herrat siinä suhteessa antaneet. Milloin on työmies herralle ollut ihminen? Silloin ehkä kun hätä on käsissä ja tarvitaan apua. Muulloin ei. Silloinkin kun mukamas ollaan kansanvaltaisia ja tahdotaan tehdä oikeutta, on joka päänyökkäyskin niin alentuva, että sen tuntee. Ihminen ei kohtaa ihmistä. Niin se on ollut, hyvä herra, ja niin se on nytkin. — Hän nauroi.

Kävi muutamia kylmiä väreitä Aarnen selkäpiitä pitkin. Ei oikeastaan sanojen vuoksi, paremmin siksi, että hän miesten katseista näki ne tosiksi.

— Ihmisiä on monenlaisia sekä teissä että meissä, sanoi hän levollisesti yhä pidellen ohjaksia kädessään, samalla kuin astui eteenpäin miesten rinnalla.

— Missä asioissa te kulette, rupesi toinen miehistä tutkimaan.

— Olin saattamassa muutamia tovereita.

— Lahtareita?

Kysymys sivuutettiin vastauksetta.

— Missä asioissa he liikkuvat?

— Läksivät tuttuja tervehtimään.

— Yhtyäkseen pohjoiseenpäin matkustaviin. Herroilla on nykyään hiiden hätä pohjoiseen. — Pyssynpiippu välähti äkkiä Aarnen silmien edessä. — Tunnetko perhana tällaista? — Ase työnnettiin aivan Aarnen suuta vasten.

— Kukapa ei jo poikana tahtoisi asetta käteensä? Tiedättehän te miehinä sen. — Sanat syntyivät niin luontevasti ja levollisesti, että miehet hetkeksi jäivät sanattomiksi. Astuttiin äänettäminä eteenpäin. Lumi vain narahteli neljän miehen astunnasta ja hevosenjalka kopsahteli raskaasti hevosen hitaasti ja väsyneesti astuessa eteenpäin. Muutaman kerran se pysähtyi ja vilkaisi taakseen kuin saadakseen selkoa siitä mitä oli tekeillä.

— Mitä te olette viraltanne, tiedusteli hetken kuluttua tummasilmäinen mies, joka alussa oli puhunut enin.

— Olenpahan aloitteleva urallani.

— Keltanokka, niinkuin herrat sanovat?

— Siitä ajasta on jo muutama vuosi. Olen lukenut lakitiedettä.

Vastaukseksi tuli kolminkertainen pirullinen nauru. — Sattuipa hyvä alkua, huomautti tummasilmäinen tovereilleen. — Pyhän lain ja oikeuden valvoja punakaartilaisten vankina. Saakelin sopivaa.

He puhelivat keskenään aivan Aarnen selän takana kulkien hänen kintereillään kuin peto, joka vaanii saaliinsa pienintäkin liikettä. Puheet ja eleet eivät tietäneet hyvää. Aarne ymmärsi sen. Mutta paljon tukalammasta tilanteesta oli moni selviytynyt.

Aarne päätti olla hyvällä ja toivovalla mielellä. Mielenmasennuksesta ei koskaan ollut apua kenellekään. — Minne te aiotte viedä minut, tiedusteli hän odottamatta.

— Perästä kuuluu, sanoi torventekijä. — Miehet rähähtivät taas ilkeään nauruun. — Onpahan täällä lähellä eräs meidän päämajamme, sanoi hetken kuluttua tummasilmäinen.

Aarne ei vastannut. Hänen ajatuksensa olivat pysähtyneet kotiin. Siellä istuivat kotijoukot sytytetyn iltalampun ääressä. Sisaret lukivat läksyjään. Äiti kirjoitti jotain pöytäkirjaa tahi alustusta, ellei hän esimerkiksi parsinut poikansa sukkaa.

Tuo sukanparsiminen toi kuin suuren suvisen aallon Aarnen sisimpään. Tuntui aivan siltä kuin aurinko äkkiä olisi noussut heloittamaan taivaalta.

Minkähänlainen kasa siitä olisikaan syntynyt, jos kaikki äidin parsimat sukat olisi koottu yhteen läjään? Ihan pilviä piirtävä. Ja miten paljon nuo sukat sisälsivät — monessa suhteessa —. Hänen ollessaan pitkällä merimatallaan esimerkiksi oli joka sukkaparin sisällä ollut piparikakku. Kun sattui laivanväestöllä, — joiden kanssa Aarne aina söi — olemaan sellaista väkevällä pippurilla höystettyä lientä, jota hänen oli vaikea syödä, otettiin äidin piparikakut esille. Niitä ei muulloin saanutkaan syödä. Sillä niinkuin pyhän nimen turhaanlausuminen oli kielletty, niin olivat nuo äidin piparikakutkin erikoisasemassa. Niitä ei saanut turhaan syödä.

Ehkä sisko nyt oli lukenut läksynsä ja nousi laulamaan — Aarnea ajatellen. — "Mull' laakson liepehellä on koti rauhaisa."

Aarne kuuli kuin joka säveleen. Mutta hän ei tällä hetkellä ajatellut ainoastaan sitä kodin lämpöä, jota ne hänelle aina välittivät. Hänen ajatuksensa menivät vastoin tavallisuutta isän ja äidin hääpäivään. Oli tuollainen päivä ihmiselämässä sentään kerrassaan sisältörikas. Syrjästä katsoin näkyi vain ulkonainen juhlapuoli. Mutta kun oikein ajatteli, niin huomasi miten suuresti tuo päivä erosi muista tavallisista juhlista. Sitä ajattelivat vuosikymmenien kuluttua uudet ihmisolennot ilo ja kiitollisuus mielessä tai ehkä kirosana suussa ja sydämessä.

Missähän mielessä nyt tässä rinnalla kulkevat miehetkin ajattelivat lapsuuttaan? Tuomarina tuli monesti kuulleeksi ja nähneeksi sellaista, joka pani ajattelemaan, että jos vain saisi maailman täyteen hyviä koteja, paranisi pian koko ihmissuku.

Oli kuin kaksi suurta, ruskeata silmää samassa olisi katsonut Aarneen. Ne olivat kuin syvä, pohjaton kaivo. Mutta niistä loisti samalla iloista, virkeätä älyä. Ne katsoivat ensin Aarneen täynnä suurta rakkautta. Sitten näytti siltä kuin ne iloisenvallattomasti olisivat tirkistäneet jonnekin etäällä olevaan, — ehkä pieneen kotiin, missä valkeamyssyinen palvelija tarjoili pöydässä ja missä ei koko talossa ollut ainoatakaan tinalusikkaa.

Aarne huokasi huomaamattaan raskaasti.

Kuinkahan etäälle hänen nyt oli marssittava? Ja mikä tulisi perillä eteen?

Entä minkälaista mahtoi olla Helsingissä? Olivatkohan tapahtumat sielläkin kehittyneet yhtä yllättävän nopeaan kuin täällä maalla?

Tie kääntyi samassa veräjältä jäälle. Pienen matkan päässä näkyi suuri, musta aukeama jäässä. Se oli kuin suuri avanto. Siitä oli ehkä otettu jäitä.

— Annettaisko tälle perhanan porvarille pieni kylpy, kuului selän takaa.

— Uudestisyntyttävä peso, ivaili toinen. Aarnen mieltä karmaisi. Meri oli aina ollut hänen ystävänsä, yksi kaikkein läheisimpiä. Kuolla tuonne, se olisi kuin kuolla ystävänsä kuristamana.

— Ei anneta hänelle sellaista kunniaa, kuului taas takaa — kirosanan vahvistamana. Sitten kuiskailivat miehet hetken keskenään. Sen jälkeen rupesivat he uudelleen tutkimaan häntä matkasta ja sen tarkoituksesta.

Aarne huokasi helpoituksesta, kun kiusoitteleva kuulustelu viimein lakkasi. Ajatukset kääntyivät heti kuin pyytäjää pakeneva lintu Helsinkiin. Minkähänlaista siellä nyt oikeastaan oli? Monet olivat viime päivinä lähteneet pohjoiseen päin, mutta toiset olivat vasta olleet lähdössä. Tämä äkkiyllätys oli kai monelle tullut kuin takaapäin kaulaan viskattu hirttonuora.

Kunpa nyt ensin pääsisi onnellisesti sinne ja sieltä sitten ehkä eteenpäin toimintaan. Ei äitikään panisi vastaan. Hänellä oli aina ollut paljon ymmärtämystä yleishyvään nähden. Eikä hän myöskään ollut arkalasta kotoisin.

Taas tuli mieleen, miten paljon oli äitiä kiittäminen, paljon, joka oli vieläkin parempaa kuin tuo pilviä piirtävä, ehjäksi parsittu sukkaläjä piparikakkuineen.

Jos tie nyt loppuisi tähän... Oli kuin tuo musta avannon silmä uudelleen olisi noussut eteen. Se oli jo takana päin, mutta sen pelkkä muisto nosti Aarnen koko nuoren elinvoiman epätoivoiseen vastarintaan.

Ei, ei lopussa, ei missään tapauksessa. Elämä ei saanut, ei voinut loppua näin. Äitikään ei sitä uskonut. Eikä kukaan elämää rakastava voinut siihen suostua, ei ainakaan silloin, kun paraissa voimissaan joutui kuin kynnykselle. Jatkoa täytyi olla, — jollei tällä puolella, niin toisella.

Oikeuden ja totuuden puolesta taistelevan oli helppo uskoa oikeuden ja totuuden alkulähteeseen. Ja joka kerran uskoi tuollaiseen kaiken hyvän lähtökohtaan ja keskukseen, hänellä kai oli Jumala, — vaikkakaan ei enää lapsuuspäivien pitkäpartaisena vanhuksena. Ja eikö ihmislapsi kaikesta harhailustaan huolimatta ollut tuosta valkeuden lähteestä tänne ajallisuuteen vuotanut säde, jonka määrä oli palata takaisin tuohon alkulähteeseensä? Tämä kai oli ydin raamatun luomiskertomuksessa ja tällähän vanhan ajan gnostikotkin olivat henkeään ravinneet.

Aarnesta tuntui kaikki tällä hetkellä niin yksinkertaiselta, kauniilta ja tyydyttävältä. Oli aivan kuin hänen pikku poikana istuessaan äidin polvella ja äidin kiertäessä ristiinliitetyt kätensä hänen ympärilleen.

Kunpa äiti vain olisi nähnyt, miten hyvä hänen oli olla. Tosin hän kulki raakuuksia suustaan latelevien miesten vankina. Tosin kolme pyssynpiippua tuontuostakin uhkaavasti tähtäytyi vasten silmiä. Mutta kuu kumotti taivaalla, ja hänen sisimmässään oli syttynyt iloinen usko siihen, että hän pian on määränpäässä ja saa käydä suorittamaan osaansa siinä taistelussa, johon nyt isänmaa kutsuu ja joka ehkä voi loppua alkuunsa, jos vain jokainen on mies ja täyttää velvollisuutensa.

Aarne ajatteli rohkeita, iloisia ja luottavia ajatuksia kotinsa ja isänmaan tulevaisuudesta.

Hän kuuli taas kuiskauksia takaa päin ja jotain salakähmäistä liikettä. Äkkiä tunsikin hän jotain kummallista ruumiissaan. Hän kuuli laukauksen. Ensimmäistä seurasi toinen ja kolmas. Mutta niitä hän ei enää kuullut. Hän oli suistunut suulleen maahan. Lämmin verivirta valui sulattavana kuutamoiselle hangelle.

— — — —

— Tuomarinalku ensimmäisenä, sanoi Kusti Ojanen viskaten ruumiin rekeen. — Sopiva teko tuomarin äpärälle.

3.

Ilona Solja makasi vuoteellaan kuivin, kyöneleettömin katsein tuijottaen eteensä. Hänen ajatuksensa liikahti vaivalla ja väsyneesti kuin siipirikko, yritteli, pääsi pienen kappaleen eteenpäin ja yritteli uudelleen.

Aarne oli lähtenyt kotoa. Hän, Ilona, ei ollut estellyt, oli vain ollut tyytyväinen, ei ollut ymmärtänyt muuta. Ei hän edes ollut levoton jälestä päin. Ajatukset vain seurasivat Aarnea aivan hetki hetkeltä.

Niinhan ne ainakin seurasivat. Mutta tällä kerralla kuitenkin enemmän kuin ehkä koskaan ennen. Eikä hän vain seurannut. Hän ikävöi poikaansa aivan kuin tämä olisi ollut pitkälläkin matkalla. Hän pani ateriosta säästöön hänelle joka palan, joka jollain tavoin oli nykyajan niukkoja paloja vähänkin parempi. Hän kertasi mielessään pikku piirteitä Aarnen kokemista ja puheista. Hän ravitsi nälkäistä ikäväänsä ajattelemalla hetkeä, jolloin ovikello soisi ja hänen pitkä, ryhdikäs poikansa solahtaisi ovesta sisään joustavuus joka jäsenessä ja nuo syvät sinisilmät säteilevinä kuin päivä keväisenä aamuna.

Mutta sitten puhkesivat levottomuudet ja sitten, sitten...

Hän ei tietänyt miten ja milloin se oli tapahtunut. Ei hän myöskään tietänyt, kuka sen hänelle sanoi. Hänellä oli vain aavistus siitä, että ihmiset koettivat olla hänelle ystävällisiä, koettivat sanoa sanottavansa hellävaroin.

Aivan kuin kuolinisku ei olisi kuolinisku siksi, että se annetaan varovasti ja arkaillen.

Tyttäret liikkuvat hiljaa hänen ympärillään. Hän näki heidän lempeästi hymyilevän. Hän tunsikin heidän peittelevän häntä hänen väristessään kuin vilussa. Hän tunsikin kiitollisuutta siitä, mutta hän ei jaksanut

puhua. Hänellä oli vain pohjaton tarve levätä, levätä että hän jaksaisi sitten...

He olivat luvanneet ... hän ei tietänyt kuka, mutta hänelle oli sanottu, että he toisivat Aarnen kotiin, niin että hän itse saisi pukea poikansa viimeiselle matkalle.

Nyt täytyi levätä, koota voimia, että jaksaisi sitten. Silloin hän tahtoi nousta ja mennä vastaan. Aarnen täytyi tuntea, että äiti koko ajan oli odottanut, ikävöinyt ja nyt tuli vastaan syli ja sydän avoinna niinkuin aina ennenkin. Aarnen täytyi saada tuntea, ettei hän enää ollut pahojen, vihaa uhkuvien ihmisten keskellä, vaan kotona, kotona, missä häntä rakastettiin, missä häntä pidettiin hyvänä, missä kaikki oli häntä kohden ojentuvaa, häntä ympäröivää ja ikävöivää hellyyttä.

Käsi laskeutui äidin otsalle. Se oli pieni ja pehmeä, mutta siinä oli kuin voimaa. Tuskantäydet yöt surunmurtaman äidin rinnalla olivat tehneet nuoren tytön täyskypsäksi naiseksi.

— Äiti! — Ääni oli hyväilevä ja hellä. — Äiti, nyt he tulevat.

Ilona kavahti pystyyn. Hän sai kuin ylikuonnollisia voimia. Ja tytärkin auttoi.

He olivat ovella, kun portaista kuului raskaita askelia. Aarne tuli, vaan ei ryhdikkäänä, säteilevänä kuten tavallisesti. Hän makasi hiljaa ja liikkumatta kuin levolle laskeutunut soturi. Pään asento oli väsynyt, lepoa ikävöineen ja viimeinkin lepoon päässeen. Kaulan ympärille oli kierretty valkoinen liina, joka muodosti kuin korkean sotilaskauluksen.

— Tänne, tänne, — Ilona kulki edellä Aarnen omaan huoneeseen. Se oli täynnä kukkia ja siellä oli äidin kuntoonlaittama vuode. Se otti vastaan kuin hellä, odottava syli.

Syvä, pyhäinen rauha ympäröi kunniavahtina varhainkaatuneen vuodetta. Rakkautta, rakkautta huokui koko koti. Ja kaikki keskittyi poistemmatun, ehkä kuitenkin lähellä olevan ympärille.

Mutta kun koti oli vieraista tyhjä, täytti sen suuri, sydäntäsärkevä äidinitku.

Ilona oli polvillaan poikansa vuoteen vieressä. Hän hyväili poikaansa, hän puhui hänelle, nyt sydämellisemmin kuin koskaan. Ennen oli jokapäiväinen touhu ja kiire tukahuttamassa sydämen kaikkein hellimpiä sanoja. Ennen oli arkisuus vaatimuksineen vuolaana virtana väkipakolla vetänyt muassaan, aina vain muassaan. Nyt oli virta pysähtynyt. Pyhäinen hiljaisuus oli avannut ovet temppeleihin.

— Poikani, poikani, avaa silmäsi, avaa ne kerran, yhden ainoan vielä. Sano, että tunsit rakkauteni viimeiseen asti, ettet ollut yksin, et avuttomana?

Ilona näki tuskanpiirteet suun ympärillä. Hänen sisimpänsä värisi yhtenä ainoana vertavuotavana haavana. Kätet painuivat hyväilevästi kärsivän suun ympärille. — Poikani, poikani, ethän sinä kärsi enää? Sano, että tunnet rakkautemme —, että tiedät olevasi, et vihamiesten ympäröimänä, vaan kotona, kotona.

— — — —

Pehmeä käsi laskeutui taas Ilonan pääläelle. Iso sisko seiso i äidin vieressä. Hänen toinen kätensä kiertyi Aarnen, toinen äidin ympärille. Hän kertoi, että Maija ja Airi olivat tulleet.

Heilläkin oli kukkia, ihania tuoksuavia kukkia Aarnelle, joka niin oli rakastanut kukkia. Ja sitten Airilla oli peite, jonka hän oli ommellut. Hän oli kesällä Aarnen pyynnöstä alkanut valmistaa leijonalippua, ja se oli puolivalmiina ollut mukana juhlassa, jossa Aarne oli pitänyt puheen. Hän oli seisonut melkein lipun juurella ja puhunut innostavia sanoja nuorista isänmaansa nostajina. Nyt oli Airi ommellut lipun valmiiksi, — peitteeksi Aarnelle.

Ilona veti heitä kädestä muassaan. — Tulkaa, tulkaa tänne Aarnen luo! Täällä on niin hyvä olla. Katsokaa, kuinka rauhallisesti hän nukkuu. — Ja näettekö, että hän hymyilee?... Oli kuin tuskaa suun ympärillä ensin. Mutta nyt se on väistynyt. Se on poissa. Onhan hän kotona. Hän tuntee, että hänen on hyvä olla. — Ilonan käsi painui hyväilevästi pojan poskelle, tarttui sitten rinnalla lepääviin käsiin, hyväili, koetti lämmitellä.

— Poikani, rakas poikani, miten kaunis peite sinulla nyt on! Ja miten iloisesti sinä katsoisit ympärillesi, jos jaksaisit!

Ääni hyväili, käsi hyväili. Ilona puhui pojalleen ja pojastaan. Muuta hänelle ei ollut olemassa.

Ovikello helähti taas. Tuli toisia. Ja heilläkin oli kukkia. Kukkia ja rakkautta, paljon rakkautta ... kaikki Aarnelle.

Siinä oli kuin lieventävää lääkettä suureen, veristävään haavaan.

Maijankin pojat tulivat. He tahtoivat vielä kerran nähdä Aarnen ja hänen pariensa ääressä uudistaa valansa isänmaan puolustajina. He olivat ainoastaan viidentoista vanhat, mutta hekin tahtoivat olla uskolliset kuolemaan asti, jos sitä kysyttäisiin.

He jäivät hetkeksi kahden Aarnen huoneeseen.

— Tällainen viaton veri huutaa maasta. — Taunon jäntevä käsi puristui nyrkkiin, ja vartalo suoristautui sotilaalliseen ryhtiin.

Pentin kasvoilta oli joka ainoa Veripisara valahtanut kuin olemattomiin. — Minä tunnen, että mielelläni antaisin vereni. Mutta voisinko vuodattaa toisen verta lähimmäinen silmäini edessä...?

— He ampuivat takaa, — tuli vaivalla Taunon yhteen puserrettujen huulien takaa, — salakavalasti takaapäin. Ajattele sitä!

Poikien silmäluomet punoittivat heidän heittäessään hyvästi. Ilona näki, että he olivat rakastaneet Aarnea, ja hän tarttui siihen kuin suureen antimeen, jonka hän sai viedä hiljaisuuteen, poikansa ihanaan lepokammioon.

Hän painui siellä uudelleen polvilleen vuoteen viereen. Hänen oli vaikea olla hetkeäkään erossa sieltä. Hän oli oikeastaan saanut olla niin vähän Aarnen seurassa. Pojalla oli usein ollut kiire. Ja hänellä itsellään samoin. Elämä oli ollut kovaa siinä suhteessa. Ensin oli täytynyt ahertaa toimeentulon puolesta niin, ettei edes saanut olla omien lastensa kanssa niin paljon kuin olisi tahtonut. Sitten kun helpotti siltä kohdalta, olivat yleiset harrastukset velkoneet. Ne olivat vaatineet kuin osansa. Ja velka oli maksettava. Siltä oli tuntunut. Mutta voi, miten nyt kirveli syvällä sisimmässä, nyt, kun yhdessäolon lyhyet hetket armotta olivat huvenneet loppuun niinkuin aikalaisista toiselle puolelle valunut viimeinen hiekkajyvä.

Kun levottomuudet alkoivat, saivat kaikki yhtäkkiä aikaa yllin kyllin. Koulut lakkasivat toimestaan. Yhdistystyö oli seisauksissa. Mutta Aarne, Aarne oli silloin jo poissa ... pitkällä matkallaan.

— Avaa silmäsi, avaa, yhden ainoan kerran vielä! — Ilona kerjäsi kerjäämällä. Hän tiesi, ettei hän kauan enää saisi katsella edes näitä, nyt niin levollisesti umpeenpainuneita silmiä. Pian veisivät Aarnen, ottaisivat pois tämän murtuneen, mutta niin rakkaan tomumajankin...

Hän puristi kangistunutta kättä tuntematta sen kylmyyttä. Hän oli tietoinen vain siitä rakkaudesta, joka on valmis Manalankin maalta velkomaan takaisin kadonnutta lasta.

He olivat luvanneet hänelle, etteivät sulkisi arkkua ennenkuin viime hetkessä, että hän saisi katsella poikaansa niinkauan kuin mahdollista, saisi nähdä hänen hymyilevän tuota siunatun rauhallista hymyä, joka aivan kuin puhui siitä, että tuona pimeänä kauhujen yönä suuri, ijäinen rakkaus oli häntä ympäröinyt ja ottanut helmaansa.

— — — —

Kuin unessa kulki Ilona arkun perässä yhdessä tyttäriensä kanssa. Muita ei ollutkaan saattamassa. Toiset kerääntyivät kappeliin.

Ylioppilastalon kohdalla kannettiin heidän ohitsensa kaksi punaista arkkua. Toisen vieressä kulki itkevä nainen.

Ilonan kasvoille kuvastui suuri kauhu. Hänen ajatuksensa hapuili kuin päästäkseen selville jostain käsittämättömästä ja raskaasta. Hänessä oli herännyt kuin aavistus siitä, että tuossakin kulki itkevä äiti. Ja hän oli hetken tuntenut syvää, vaistomaista yhteenkuuluvaisuutta. Mutta silloin paistoi punainen hänen silmiinsä. Ja se aivan kuin hyydytti hänen sydänverensä. Verivirta paisui ja nousi muuriksi noiden arkkujen välille. Eikä hän sitä olisi tahtonut. Hän oli tottunut näkemään lähimmäisen jokaisessa.

Ajatukset etsivät selvyyttä, johtolankaa, hapuilevina, hätääntyneinä kuin haavoittuneet, siipiään räpyttelevät linnut.

Unessa, unessa kulki Ilona eteenpäin. Hän näki kuusia, kukkia, ihmisiä, kaikilla suuri, yhteinen suru katseessa.

Valkean arkun kansi nousi. Hänen poikansa hymyili hänelle ... vielä kerran.

Kansi painui taas ... ei enää noustakseen.

"Jumala, sangen sovelias apu tuskissa."

Ilonasta oli kuin pehmeä, vanha käsi olisi tarttunut hänen omaansa, noin, niinkuin ennen rippikouluaikana Suviniemen pappilassa. Siellä oli Aarnekin ollut, siellä leikkinyt kesäisellä nurmella silmät ilosta säteilevinä ja pitkät kiharat riippumassa selkää pitkin. Tuo vanha, pehmeä käsi oli Aarnekin päätä hyväillyt. Nytkö se siunasi viimeiselle pitkälle matkalle?

Valkea arkku painui hitaasti kukitettuun hautaan. Kaipaavat katseet saattoivat siunaten.

Ilonan kädet painuivat ristiin. Rukoilla hän ei voinut. Mutta hän tiesi, että ijäinen rakkaus ylläpitävänä ympäröi häntä ja hänen poikaansa.

"Sangen sovelias apu tuskissa"... Sanat kurottautuivat kuin suuresta ahdistuksesta vapiseva käsi auttajan puoleen.

— — — —

Toimitus alkoi.

Jäältä kuului kuularuiskujen rätinä. Punaiset harjoittivat joukkojaan.

4.

Asemahuoneen edustalla oli levotonta liikehtimistä ja kiirettä, ei tavallista, liikenteestä johtuvaa, vaan sotatilan aiheuttamaa. Punakaartin asettamia vahteja seisoivat tuhkatiheässä, ja viestin viejät kiiruhtivat hätäisin askelin ryhmän luota toiselle.

Toisenluokan odotussalin edustalla seisoivat ryhmä nuoria tyttöjä. Heillä oli venäläisten laupeussisarten puku päällään ja muutamilla oli kädessä pienet kääröt, arvattavasti sidetarpeita. Vakava työ ei kuitenkaan tällä hetkellä näyttänyt kiinnittävän heidän ajatuksiaan. He nauroivat ja tirskuivat, viskasivat halpahintaisia sukkeluksia ohikulkeville miehille ja pistelivät välillä suuhunsa muutamia sota-ajankaramelleja eväistänsä.

Yksi ainoa heidän joukossaan seisoivat syrjässä muista eikä ottanut osaa toisten ilveilyyn.

— Mitä sinä Hilma siinä mökötät, viskasi hänelle muuan toveri syrjästä. — Oletko ehkä peloissasi?

— Peloissani? — Hilman ylähuuli koukistui pilkallisesti. — Vähemmän kuin kukaan teistä, luulen minä. — Hän käänsi selkensä tovereille ja kääntyi puolijuoksua menemään radan toiselta puolelta lähenevää miestä kohden. Ehdittyään kohdalle hän pysähtyi hengästyneenä. Katse nauhautui jännittyneenä mieheen. Tämä nyökkäsi. — Kyllä se on aivan varma. Lahtarithan lähtivät sinne Nikkilään mellastamaan, ja hän on kaatunut. Kivinen, jolle minä puhuin asiasta, lupasi varmasti toimittaa ruumiin teidän käsiinne.

Hilma oli hetkeksi mennyt valkeaksi kuin vaate. Mutta nyt nousi tumma aalto kasvoihin. — Minusta te voisitte panna hänet ensimmäiseksi saattueeseen, sitten kun sankarit haudataan, sanoi hän päättävästi. — Hänen pitää saada kukkia ja seppeleitä, soittoa ja kaikkea mahdollista komeutta, muistakaakin se! Hän ei koskaan elässään saanut mitään hyvää.

Mies rähähti ensin nauramaan, sitten tuli kirosana tavanmukaisella ponnella. — Sellaisenahan tämä hyvä porvarillinen yhteiskunta näihin asti on ollut. Työläinen on saanut niukan osansa ajallisesta hyvästä — matkalla hautaan — jos silloinkaan. Ja nyt kun me tahdomme *ottaa* osamme jo täällä, ottaa kun ei sitä ole vähemmällä annettu, nyt ruvetaan asevoimalla meitä ahdistamaan. — Hän puristi nyrkkiään. — Mutta kyllä me näytämme!

Hilman katseessa välähti tuimasti. — Ei teidän tarvitse lietsoa minuun lisää, kyllä on tarpeeksi ennestään. Muistattehan vain lupaustanne? Mies nyökkäsi ja kukin kääntyi taholleen. Hilma lähenee hitaasti ja vitkastellen asemahuonetta. Ei tehnyt mieli yhtyä toisiin eikä eristäytyäkään, ei ainakaan huomattavalla tavalla.

Hän kietaisi väljän takkinsa paremmin ympärilleen. Vilunväreet puistattivat, vaikka poskia poltti. Hän ei ollut terve. Ja sitten oli sanoma veljestäkin järkyttänyt. Hän aivan näki kinokselle kangistuneen, hintelän, kalpeaposkisen pojan.

Käsi takin taskussa puristui nyrkkiin. Hammasrivi kihnutti toista.

Kun vain olisi saanut huutaa ääneensä, huutaa tuskasta ja vihasta! Hän oli syntynyt vihaamaan. Nyt hän tunsu sen. Hänen olisi ollut mahdoton sanoa, milloin tuo tunne hänessä oli herännyt. Hän muisti

lapsuusvuosilta lukemattomia kertoja, jolloin hän oli raivonnut voimattomassa vihassa, mutta ne eivät olleet mitään käännettätekeviä kokemuksia. Viha ei juureutunut niistä. Se oli ollut hänessä. Se oli syöpyynyt hänen joka soluunsa jo hänen muodostuessaan tänne maailmaantuloa varten. Yöt päivät oli äiti surrut häpeätään, kun hänen, köyhän torpantytön, oli palattava kotiin papinkirja pilalla. Epätoivoisena oli hän lastaan kantanut, epätoivoisena tahtonut sen surmata. Ihmiset olivat sen kuitenkin estäneet, ja häpeä oli siitä vain kasvanut. Äiti oli senjälkeen käynyt kummalliseksi, nauroi itsekseen, heitti tehtävät työt kesken ja jäi tylsästi eteensä tuijottamaan. "Höpsän-Hannan" nimellä hän kulki jo siihen aikaan, kun Hilma oppi jotain ymmärtämään. Oliko ihme jos Hilma osasi vihata?

Veli syntyi myöhemmin. Hän oli kitukasvuinen, pieni raukka alunpitäen. Ei ollut ajatuskaan terävä. Mutta ymmärsipähän olla pahoillaan, kun toiset pitivät pilkkanaan. Ei säästynyt edes siitä kärsimyksestä. Eikä se Hilmankaan kuorma keventynyt siitä, että heitä nyt oli kaksi kantamassa äidin häpeätä. Päinvastoin. Veljen kärsimykset ne aina panivatkin hänen vihansa kuumimpaan kuohuntaan. Veljelle hän ei sitä myöntänyt. Häntä hän vain lohdutteli ja hyvitteli. Mutta yksinäisyydessä hän puri hammasta. Ja silloin hän itselleen lupasi, että hän kostaa. Hän lähtee Helsinkiin, ansaitsee paljon rahaa, ottaa äidin pois köyhäintalolta ja syöttää veljelle makeisia, aina vain makeisia ja kaikkien niiden nähden, jotka nyt ovat härnäämässä ja haukkumassa.

Pappilaantulo oli kuin ensimmäinen askel Helsinkiä kohti. Se oli siitäkin syystä niin autuaallisen hauskaa. Ja muutenkin oli siellä parempi olla kuin muualla.

Hilman sisintä vihlaisti omituisesti. Mitä se vanha rovasti olisi sanonut, jos nyt olisi nähnyt? Eikö hän vain olisi laskenut kättänsä pääläelle, katsonut vesissä silmin ja sitten...

Ei, ei! — Hilma työnsi hätäisesti ajatuksen luotaan. Hän ei tahtonut muistella eikä heltyä. Yhden tai muutamien hyvyys ei tehnyt monen katkeria kärsimyksiä tyhjiksi eikä sovittanut koko tällaista katalan nurjaa maailmanjärjestyksestä kuin tämä nykyinen.

Kuva veljestä nousi uudelleen Hilman eteen. Oh, kuinka avuton hän aina oli ollut, — aina kalpea, nälkiintynyt, aina toisten tiellä ja toisten potkittavana! Kosto, kosto huusivat hänen nyt kangistuneet jäsenensä. Kosto huusi koko hänen elämänsä.

Eikä nyt kelvannutkaan sellainen lapsellinen kosto, josta Hilma pienenä oli uneksinut. Päätös syöttää veljelle karamellia ja saada äiti alennustilasta korotetuksi kunniaan ja arvoon oli silloin monesti viihdyttänyt mieltä. Nyt vaati sisin jo muuta.

Hilman huulet koukistuivat taaskin katkeraan hymyyn. Hän muisti kuinka hän äidin kuoltua oli lohduttanut itseään sillä, että hän ainakin hankkii äidille oikein komean hautakiven. Kun hän Helsingissä saa ansaituksi paljon rahaa, ostaa hän sen ja sen pitää olla komeamman kuin itse tuomarilla. Silloinpa nähdään eivätkö ihmiset lakkaa hyljeksimästä.

Voi kuinka veljen silmät olivat käyneet suuriksi ihmettelystä, Hilman puhuessa aikeistaan.

Tuomari oli ollut häijy ja jumalaton mies. Sen tiesi jokainen lapsikin pitäjässä. Ja se oli mennyt Matinkin päähän. Mutta tuollainen suuri, komea kivi oli sittenkin valtavan juhllallinen. Se oli kuin porras taivaaseen päin. Ja sen varassa oli ehkä tuomarikin päässyt sisään kultakaupunkiin.

Kylläpä äiti olisi iloinnut jos olisi tietänyt että Hilma aikoo hänelle vielä suurempaa!

Veli katsoi Hilmaan sellaisella rajattomalla luottamuksella ja kunnioituksella, että tämä oikein kohosi omassa mielessään. Ja vaikka tuon muhkean kiven taivasta kohti korottava kyky jo silloin tuntui hänestä epäilyttävältä, oli hän kuitenkin ylpeän iloinen lohduttajakyvystään.

— Hilma hoi, tule joukkoon, mennään tuonne sisään juomaan teetä! — huusivat samalla toiset hänelle. He olivat jo menossa odotussaliin ja jättivät oven auki jälkeensä. Hilma seurasi, joskin haluttomasti. Teki mieli saada jotain lämmintä tähän sisäiseen ja ulkonaiseenkin viluun. Mutta toisten seura ei miellyttänyt. Ei muutenkaan. Ja kaikkein vähimmin nyt, kun sydän oli sairas veljen tähden.

— Koston, koston, mumisi hän itsekseen, — kaikki nyt yhtäkaaa.

Hän puristi kädet lujasti toisiinsa ja tunsu tehneensä pyhän velvoittavan valan.

Eikä hänen tarvinnut kostaa vain toisten, — äidin ja veljen puolesta. Kostamista oli hänellä itselläänkin.

Häneltä pääsi terävä nauru. — Kuulkaa työt, teillä kai useimmilla on ollut herroja "friiarina"? Eikös olekin?

Tytöiltä ei tullut vastausta. He rupesivat sen sijaan nauramaan. — Kas vain tuota Hilmaa, rupee

kerran olemaan oikein meikäläiseen malliin, vaikka muuten aina murjottaa yksin.

— Niin nähkääs, minä vain ajattelin, että jos tulee tappelu ja meidän pitää "sisarina" sitoa herrojen haavoja, niin olisipas mukavata, kun olisitte tällaisessa laupeuden työssä ja potilaana olisi esimerkiksi ensimmäinen "viettelijä"!

— Taidat puhua omaasi ajatellen, ilvehti heleäposkiseksi maalattu "sisar". Mutta toiset panivat nauraen vastaan. Hilma ei ollut niinkuin muut syntiset. Hän oli aina pysytellyt ylemmillä portailla.

Hilma ei vastannut. Hän pani paraikaa sokeria teehensä ja ryyppäili sitten ahneesti höyryävää juomaa. Olisi tehnyt mieli vastatakin ja siten viskautua keskusteluun. Se olisi helpottanut ajatuksiin nähden. Mutta sekin oli niin vastenmielistä. Eikä noista ajatuksista kai sittenkään olisi päässyt. Ne olivat tänään merkillisen itsepintaisia, — aivan kuin sitä varten, että hän paremmin muistaisi sen suuren tehtävän, joka häntä odotti.

Hän lämmitti käsiään teelasia vastaan. Taas puistatti kuin vilussa — ehkä noista muistoistakin. Ja sellaistaahan koko hänen elämänsä oli ollutkin, — ainaista vilun tuntoa.

Hän säpsähti. Se aika, jota hän juuri äsken oli muistanut, oli siinä suhteessa ollut lyhytaikainen ja ainoa poikkeus. Silloin hän ei mielessään märehinyt köyhän katkerata osaa. Silloin oli elämä kerran kaunista hänellekin. Silloin hän muisti vain sen, että hän oli nuori, sai rakastaa ja olla rakastettu.

Miten lapsellisen luottava hän silloin oli! Vaikka hän lukemattomien kokemuksista — äidistä puhumattakaan — tiesi miten köyhän tytön käy, kun herra häntä omakseen suosittelee, ei hän sittenkään pelännyt. Hän uskoi kaikesta huolimatta — niinkuin muutkin olivat uskoneet, — että juuri tämä oma kokemus oli täydellinen poikkeus säännöstä. Hän ei tulisi lokaan poljetuksi. Hän pääsisi nousemaan yhteiskunnallisessakin suhteessa. Ja sillä lailla tulisi äidin kohtalokin kuin sovitetuksi, joskaan ei koston kautta.

Kosto väistyi siihen aikaan hänen ajatuksistaan. Mutta äidin kohtalo oli hänellä aina silmien edessä. Sentähden hän ei antautunut. Sentähden hän oli ylpeä. Hän vaati tekoa eikä lupauksia. Ja silloin, silloin tuli se kauhea hetki, jolloin hän ymmärsi...

Siitä asti kasvoi hänen kykynsä vihata. Asemahuoneen ovi temmattiin samassa hätäisesti auki.

— Hittoako te täällä, kun lahtarit tulevat. Mies katosi ovelta. Naiset kerääntyivät ryhmään neuvottelemaan. He eivät oikeastaan olleet selvillä siitä mitä tehdä, jos tulisi taistelu ja vaadittaisiin jonkunlaista toimintaa.

Hilma vetäytyi syrjään muista. Hän ei tarvinnut heidän neuvojaan. Hän tarkasti vain tutkivasti hänelle annettuja sairaanhoitajattarelle kuuluvia kojeita. Sitten hän meni pihalle. Kuula vingahti ohi samassa kuin hän avasi oven. Punanauhainen käpertyi hangelle.

Hän juoksi viereen, nosti kaatuneen maasta ja koetti saada sisään. — Hoitakaa te, sanoi hän käskevästi toisille samassa kuin oli saanut miehen penkille. Sitten hän kääntyi palatakseen ulos. Pyssyjen pauke kuului yhä kiihtyvän. Tulta leimahti vasten kasvoja.

Hän värisi ylt'yleensä.

Kylmästäkö? Kauhustako? Tai ehkä ilosta?

Hän tunsi, että hänen elämänsä suuri hetki nyt oli tullut.

Katse kääntyi hetkeksi pukuun, joka hänellä oli ensi kertaa päällä. Suuren valkoisen päähineen liepeet muistuttivat morsiushuntua.

Hän naurahti katkerasti. Morsiuspuku, hänen morsiuspukunsa se olikin. Hän astui vihille elämänsä kumppanin, koston kanssa. Sille hän oli itsensä luvannut. Nyt se kutsui, nyt otti omansa.

Hän kiiruhti eteenpäin. Hangella makasi taas punakaartilainen. Hän juoksi luokse, kuunteli ja koetteli, mutta mitään ei kuulunut. Mies oli kuollut.

Silloin kuului läheisyydestä valitusta. Nuori mies makasi suullaan maassa, posken alla pursusi veri voimalla esiin. Kuula oli posken kautta tunkeutunut pään läpi ja tullut niskasta ulos.

Mitäpä tässä olisi voinut tehdä, vaikka olisi tahtonutkin? Ei kerrassaan mitään. Hän ei ainakaan. Siis oli myöskin armeliainta...

Silmänräpäyksessä painui terävä veitsi maassa makaavan valtimolle. Veri työntäytyi esille hillitsemättömällä voimalla kuin suuresta suihkusta. Sitä tuli lumelle, kaatuneen kasvoille, Hilman

vaatteille, hänen kasvoilleen.

Häntä huimasi ja kylmät väreet karkasivat selkää pitkin. Verta oli pärskynyt huulillekin, ja siitä tuli sitä kielellä pyyhkäistyksi. Hän tunsi sen suolaiseksi, lämpimäksi ja samalla vähän imeläksi. Mieltä alkoi etoa ja puistatti.

— Tänne, täällä tarvitaan, huusi joku hänelle.

Hän nousi horjahdellen ja kiiruhti odottavan "punaisen" luo tämän koettaessa auttaa haavoittunutta toveria.

— Mennään sisälle, hittoako tässä tällaisessa tulen tuiskussa!

Mies kävi Hilman avulla kantamaan haavoittunutta suojaan.

Mutta kohta kun sairas oli pitkällään penkillä, oli Hilma uudelleen ulkona. Siellä odotti se suuri, kaiken muun tieltään työntävä tehtävä, se, joka hänet oli vihille vienyt.

Ulkona hangella makasi taas "valkea" nuorukainen.

Hilman polvet alkoivat horjahdella. Toinen, matkanpäässä, taisi jo olla kankeana. Hän ei uskaltanut katsoakaan sinne. Mutta tämä?

Paras kun ei ajatellut miten hän oli haavoittunut ja voisiko parantua tai ei. Täytyi vain ajatella tehtävää, ajatella äitiä, veljeä ja —

Hän painoi veitsen kiireisesti tykkivälle suonelle. Suihku nousi taas korkealle, hillittömänä ja kuumana.

Samassa hän itse käpertyi hangelle. Hän tunsi hetken vihlaisevaa tuskaa. Sitten sekoittui hänen verensä vieressä makaavan vereen talviselle, verta ahneesti imevälle kinokselle.

5.

He ponnistelivat kumpikin voimiensa takaa eteenpäin joka hetki valmiina väistämään salakavalaa kuulaa. He eivät tietäneet toisistaan muuta kuin että he kumpikin olivat ottaneet osaa syntyneeseen taisteluun ja siinä tovereineen tulleet pakotetuiksi väistymään. Jatkuva vastarinta olisi ollut hulluutta. Täytyi vain pelastaa mitä oli pelastettavissa. He olivat kumpikin siksi pahasti haavoittuneet, etteivät missään tapauksessa olisi voineet olla toisille avuksi. Jos itse tästä hengissä voisivat selviytyä, oli sekin kuin ihme.'

He eivät puhelleetkaan paljon, silloin tällöin vain tuli sana sanotuksi. Voimia oli säästettävä. Ja hiljainen vaiteliaisuus oli hyväksi joka suhteessa.

— Ehkä voisitte nojata minuun, ehdotti viimein nuorempi.

Olavi kielsi. — En minä pakottanut teitä mukaani itselleni kävelykepeiksi. — Hän koetti laskea leikkiä, paremmin unohtaakseen kivut läpiammutussa jalassa, joka joka askeleella pahasti vaivautui.

— Jollette te olisi ottanut minua hoteisiinne, olisin nyt punaisten saaliina, tuli kiitollisesti jatkoksi.

He pysähtyivät kumpikin puhaltamaan. Hetken kuluttua jatkoi nuorempi: Muistan vain, että näin sen naisen ... te tiedätte. Hänellä oli venäläisen laupeudensisaren puku päällään. Hän oli kumartunut haavoittuneen meikäläisen puoleen. Hänellä oli jotain, jokin pieni ase kädessä. Veitsi tietysti. Yhtäkkiä näin veripunaisen suihkun nousevan sairaan käsivarresta.

— Älkää puhuko niin paljon, kielteli Olavi. — Meidän täytyy jatkaa.

— Hän puraisi hammasta painaessaan ammutun jalkansa uudelleen maahan. Henkensä tähden täytyi koettaa, vaikka menisikin jalka. Mutta kuinkahan tuo toinen jaksaisi? Hän oli verenvuodosta vielä pahemmin heikontunut. Olkapää oli läpiammuttu, ja haava oli huonosti tukittu.

Takaapäin alkoi kuulua reenjalaksen natinaa. Se läheni hyvin hitaasti. Mahtoi olla kuorma, päätteli Olavi itseksensä. Mutta oliko ystävää vai vihollinen, siitä kaikki riippui. Saattoi olla siitä keskiväliltäkin.

He katsoivat kysyvästi toisiinsa. Oliko yritettävä piiloon vai uskaltaisiko jäädä tielle ja toivoa parasta?

Kun edes tietäisi, oliko tulija yksin vai ehkä toisten matkassa?

— Ei muuta kuin onnen kaupalla, tuli toverilta. Olavi nyökkäsi. Hän näki toverinsa valkeaksi kuin vaate. Jos kerran kuolema oli osaksi tuleva, niin ei muuta kuin alistua siihen. Vaikka punikit eivät nyt tapaisikaan, ei ollut luultavaa, että he jaksaisivat ponnistella eteenpäin siksi kun uskaltaisivat poiketa jonnekin hakemaan turvapaikkaa itselleen.

Kavionkopse kuului kuin läheisen mutkan takaa. — Kohta lankeaa arpa, sanoi toveri. Olavin ajatus kiiruhti kotiin, jossa oli pieni poika ja aamusta iltaan lauleleva äiti. Oliko näiden kahden tästäpuoleen tultava toimeen ilman häntä? He olivat vielä kumpikin tuen tarpeessa. Ja samoin Marttikin, joka nyt oli ensimmäistä talvea Helsingissä, valmistavan koulun ylimmällä luokalla.

Olavi kääntyi äkkiä katsomaan taakseen kuin saadakseen kohtalonsa samassa ratkaistuksi.

Yksinäinen mies ajoi puukuormaa.

Vähän ajan kuluttua istuivat he kumpikin kuormalla. Heistä tuntui silloin molemmista siltä kuin heidän olisi ollut mahdollista enää astua askeltakaan eteenpäin. Ei vaikka olisi ollut pakko. Mutta miten pitkältä uskaltaisivat olla tässä, siitä eivät olleet selvillä. Ajomiehen kanta tuntui oikeastaan värittömältä. Hyvänsuovasti hän oli ottanut kuormalleen, mutta eihän sitä siltä tietänyt. Joka tapauksessa tässä nyt sai vähän levähtää. Ja haavojakin sai paremmin tukitaksi.

— Niin, nähkääs, alkoi nuorempi, mutta herkesi samassa. Paras oli tällaisessa tapauksessa vaieta. Itsekseen hän vain jatkoi ajatusta. Se koski tuota laupeudensisarta. Jo aikaisemmin hän oli huomannut jotain epäiltävää, mutta hän ei tahtonut uskoa silmiään. Viimein hän kuitenkin näki sen niin läheltä, että oli varma. Silloin nousi ase tavallista nopeammin. Hän laukaisi ja näki naisen käpertyvän hangelle. Mutta samassa riipaisi olasta niin tulisen pahasti. Hän taisi mennä jonkunlaiseen horrokseen, koska ei sitten ollut oikein selvillä muusta kuin että häntä väkipakolla kuljetettiin jonnekin. Ja kun hän tuli paremmin tajuihinsa, oli hän metsässä toverin kanssa.

Hän katsoi kiitollisesti Olaviin. Tämä kai ymmärsi, koska nyökkäsi. "Kaksin aina kaunihimpi" — sanoi hän ja hymyili. — Tulee edes jotain jälkeä, kun saa toverin mukaansa.

Tie haarautui samassa kahtia ja ajaja käänsi vasemmalle.

— Vieläköhän uskallamme olla tässä? kysäisi toinen saksaksi. — —
Tämä suunta näyttää minusta vaaralliselta.

Olavi nykäisi kyytimiestä ja pyysi pysäyttämään. Sitten hän lujalla tahdonponnistuksella pakottaui seisomaan. — Tästä meidän kai on poikettava pois, jatkoi hän merkitsevästi vilkaisten toveriinsa.

— Niin, täälläpäin minulla on tuttu paikka, jonne olisi yritettävä, vahvisti toinenkin umpimähkään huolimatta siitä, ettei hän tuntenut seutua senkään vertaa kuin Olavi. — Nyt olisi mies eksytettävä jäljiltä, sanoi hän ja pysähtyi kohta kuorman kadottua näkyvistä. — Jollei mies ole luotettava toimittaa hän pian toisia niskaamme.

He rupesivat neuvottelemaan. Olavilla oli Uudenmaan kartta taskussaan. Se otettiin esille. Metsässä olisi tietysti ollut turvallisinta rämpiä, mutta voimien vähyden tähden oli se mahdotonta. Suunta, jolle he nyt olivat kääntyneet, vei joka tapauksessa lähemmäksi taatusti valkoisia alueita. He päättivät siitä syystä jatkaa metsätietä pitkin toivossa, että uusi tienristeys tulisi eteen. Siinä olisi suurempi mahdollisuus eksyttää takaa-ajajia.

Heidän ponnisteltuaan eteenpäin kappaleen matkaa alkoi jo hämärtää. Ja voimat ehtyivät ehtymistään. Silloin avautui eteen pieni tienristeys, joka elvytti sekä voimia että toivoa. Toinen haara kääntyi hieman koilliseen, toinen suoraan etelään. Edellistä oli ajettu hevosella, jälkimäinen näytti metsään, — ehkä halkometsään — uppoavalta polulta.

— Tämä voi viedä meidät metsään paleltumaan, mutta se näyttää minusta kuitenkin turvallisemmalta, arveli Olavi. Toinen poikkesi sanaakaan sanomatta kapeammalle tielle.

— Onko teillä paljonkin omaisia, kysyi äkkiä Olavi.

— Ei ketään. Joutaisin sen puolesta jäämään tälle tielle — paremmin kuin moni muu, tuli hetken kuluttua jatkoksi. Sanoissa oli kuin hienotunteista ymmärtämystä tuntematonta toveria kohtaan, jonka nimettömässä sormessa kiiluva sormus ilmaisi, ettei tämä ainakaan ollut aivan vapaa.'

Olavi ei vastannut.

— Mutta tämä suuri, yhteinen asia, tuli toverilta hetken kuluttua jatkoksi. — Kalpeisiin kasvoihin

syttyi tulta. — Vaikka eihän sota yhtä kaippaa.

— Ei yhtä, mutta jokaista.

Taas he taivalsivat äänettöminä eteenpäin hitain, laahaavin askelin. Kiirehtimisestä ei enää ollut puhettakaan, siitä vain, kauanko vielä voisi pysyä pystyssä ja ponnistella henkensä edestä.

— Nyt jään tähän hankeen, sanoi viimein toinen.

Olavi puri hammasta. — Minulla on vaimo ja kaksi pientä poikaa, sanoi hän viimein.

— Jos nojaisitte, ehdotti toinen. Hän puhui kuin unessa.

— Te ette itse näe, miten te horjutte.

Tie teki pienen mutkan. Olavi raahautui sen toiselle puolelle. Sieltä näkyi pienen pieni tuikkiva tuli lumen painamien kuustenoksien alta.

Olavin mielessä kajasti jotain pyhiinvaeltajista, jotka kärsimyksiinsä nääntymäisillään näkivät Pyhän maan hämmöittävästi esiin. Hän oli kai joskus — hämärässä entisyydessä — lukenut, että he ihastuksissaan lankesivat maahan ja suutelivat sitä. Ja hän tunsu, että sillä lailla sitä voisikin tehdä, kun kauan on ponnistellut ylivoimaisesti, uskonut kaiken turhaksi ja sitten viime hetkessä näkee pienen, pelastusta ilmaisevan tuikkeen.

Mutta ei, ei mistään hinnasta sittenkään langeta maahan! Sen verran hän vielä ymmärsi. Muille sellainen palvominen saattoi käydä päinsä, vaan ei kahdelle tällaiselle. Kuolemaksi se olisi ollut. Sillä siitä ei toinen enemmän kuin toinenkaan olisi noussut.

— Vieläkö te jaksatte? kysyi hän kuin unessa.

— Kun voisi huutaa — tuli heikosti vastaan. Kuului narahdus metsästä, ja hangelle paistoi äkkiä leveä valojuova. Se oli kuin kirkas tie jonnekin turvalliseen, autuaallisen lämpimään paikkaan.

Olisikohan joku ovi auennut?

Neljät huulet avautuivat samassa, ja ponnistuksen sekä verenvuodon kuivaamista kurkuista tunkeutui käheä, epätoivoinen avunhuuto.

Pieni, kumaraselkäinen nainen tulla kompuroi polkua pitkin. Hän oli kuullut kuin parhduksen metsästä. Ei ollut tuntoa mennä takaisin tupaan katsomatta mikä siellä oli valittanut. Korjatahan täytyi, jos sinne oli eksynyt vaikka kissa tai koira. Jumalan luomia ne olivat nekin.

Hän kompuroi eteenpäin, kunnes löysi etsimänsä. Hangella oli kaksi pyörtynyttä.

Kelkka oli haettava. Yksitellen hän sitten sai miehet tupaan. Sänkyä ei siellä ollut kuin yksi ainoa, kapea sekin. Ei hän tuollaisia oikein olisi saanutkaan sinne nostetuksi, niin hervottomia kuin ne olivat. Kun vähän heitä liikutteli, valittivat molemmat surkeasti.

Hän otti makuuvaatteet vuoteesta ja levitti lattialle. Päällimmäiseksi hän pani ainoat nahkasensa. Korjattuaan vieraansa tilalle teki hän tulta pesään ja pani kahvipannun tulelle. Ruista siinä enimmäkseen oli, kahvia vain maistimeksi, mutta jotain kai noille raukoille oli saatava suuhun.

Hän haki nurkkakaapista taittuneen tinalusikan, tirautti siihen valmistunutta kahvia, nosti lähimpänä makaavan päätä ja työnsi lusikan verettömien huulien väliin.

Pieni, ruskea puro juoksi makaavan leukaa pitkin alas huurteiselle takinkaulukselle.

Vaimo koetti uudelleen, mutta kun ei nytkään onnistunut, meni hän toisen luokse ja kävi hänen päätänsä nostamaan.

Pisara pisaralta huulien väliin tunkeutuva lämmin juoma sai Olavin viimein avaamaan silmänsä. Hän tunsu makaavansa jossain, jossa oli lämmintä ja pehmeää. Rasvainen villa tuntui käteen hänen liikutellessaan tervettä käsivarttaan. Se muistutti kotia ja navettaa.

Hän raotti väsyneesti silmiään. Tuvan himmeässä valaistuksessa hän näki pienen naisen, joka kumartuneena hänen puoleensa oli kaatamassa jotain lämmintä hänen suuhunsa.

— Te olette ystävä?

— Ystävä? Herra siunaa ja varjele, kuka voisi olla muuta, kun näkee lähimmäisensä näin kurjassa tilassa.

Olavin silmät painuivat uudelleen kiinni. Hetken kuluttua hän heräsi siihen, että taas työnnettiin jotain lämmintä hänen huuliensa väliin. Silloin hän kohta nielaisi ahneen halukkaasti. Joku hänen vieressään huudahti kuin ilosta. Hän olisi tahtonut herätä ja kysyä. Oli paljonkin, josta olisi pitänyt saada selkoa. Mutta ajatus ei jaksanut selvitä. Eikä puhekaan käynyt. Kieli oli kuin kytketty vaikenemaan.

Äkkiä muisti hän, ettei hän ollut yksin. Hänellähän oli ollut toveri.

Hän yritti pystyyn, mutta painui parahtaen takaisin nahkasille. Hän oli nojannut läpiammuttuun käsivarteensa.

Kipu oli saanut hänet täysin tuntoihinsa. — Minun toverini, sanoi hän niin kuuluvasti kuin jaksoi.

Vaimo haki taas lämmintä kahvia lusikkaansa ja yritti nyt kolmannen kerran. Olavi näki, miten kahvi valui toverin leukaa pitkin. Tämä oli kai vielä tainnoksissa.

Olavin ajatukset alkoivat hätäisesti tapailla jotain. Eikö hän ollutkin varustanut itselleen jotain hätävaraksi?

— Tuolta, — ottakaa, alkoi hän toimitella.

Viimein sai hän vaimon avulla esille pienen kamferttipullon. Sitten tehtiin uusi koetus kahvin ja kamferiin kanssa. Viimein aukenivat umpeen painuneet silmät hitaasti.

— Enemmän, enemmän!

He joivat kumpikin sekä kahvia että maitoa ja oikein kupista, mutta ennen kuin olivat saaneet kylläkseen olivat he jo taas unessa.

Olavi heräsi ensimmäisenä. Vaivainen, pieni lamppu ei enää palanut, ja kuitenkin saattoi nähdä hyvänpuoleisesti. Mahtoi olla aamu tai iltahämärä, mutta kumpiko, siitä ei Olavi ollut selvillä. Hän ei ensinkään voinut arvata oliko kulunut vähän vai paljon aikaa siitä kun hän viimeksi oli ollut valveilla ja tajussaan.

Hän koetti muistissaan askel askeleelta palata entisiä jälkiään saadakseen jonkinmoista selvyyttä ajatuksiinsa. — Me näimme tulen. Hän kai sitten löysi meidät lumesta, päätti hän itsekseen. Sitten hän yritti istumaan. Hän oli nyt saanut kiinni oikeasta päästä.

Oli ihanaa, että jaksoi edes näin nousta istumaan. Nyt voisi vähitellen ruveta hoitamaan haavojaankin. Sidekangasta ja jodia oli Helsingistä mukaan varattuna. Eikä sitä vielä paljonkaan ollut kulunut, kun ensi hädässä ei voinut ajatella muuta kuin verenvuodon ehkäisemistä.

Kuinkahan se toveri nyt jaksoi? Hän näytti yhä nukkuvan.

Olavi painui raskaasti takaisin nahkasille. Tuntui siltä kuin hän minä hetkenä hyvänsä uudelleen olisi voinut vaipua uneen. Hän oli niin läpeensä väsynyt. Ja kuitenkin hän kai jo oli nukkunut hyvinkin kauan. Kaikki viime ajan tapahtumat tuntuivat painuneen omituisen etäälle. Ei jaksanut ajatella mitään eikä tehnyt mieli muuta kuin nukkua, nukkua ja olla aivan hiljaa, jottei tarvinnut tuntea kipua.

Mutta suloista, oli nyt hetkinen valvoakin ja muistaa, että jossain hyvin etäällä oli olemassa koti, missä iloinen äiti laulaa liverteli täyttäen koko kodin säveleillään. Hänen astuntansa oli notkahtelevaa ja siroliikkeistä. Hän kiiruhti kuin tanssitahdissa hyppivä soittokoneen ääreen. Ja vieressä seisoi pieni mies, jonka sormet töintuskin ulottuivat koskettelemaan näppäimiä, mutta joka siitä huolimatta yhtenänsä tahtoi "oittaa ja aulaa". Se pikku mies oppi nykyään uusia sanoja joka päivä. Hänellä oli tapana hyvin huomattavalla tavalla tehdä isälle selkoa edistyksistään, sillä niistä annettiin aina pientä mielenhyvikettä, milloin isän kellonkuuntelemista, milloin käynti tallissa tai navetassa.

Olavi muisti joskus olleensa pahoillaan siitä, että tuo pieni lauleleva vaimo ei ottanut enemmän harrastaakseen perheenemännälle kuuluvia asioita. Tällä hetkellä tuo huoli tuntui niin arkisen mitättömältä sen suuren todellisuuden rinnalla, että he molemmat olivat olemassa ja että hän vielä sai ajatella heitä ja jälleennäkemistä. Laululintu oli laululintu. Siksihän se oli syntynyt. Ja vaikka ihmisen kyky kehittyä taipumuksiensakin vastaiseen suuntaan saattoi — ulottua pitkälle, oli silläkin rajansa.

Olavi olisi tällä hetkellä antanut paljon, jos pienikin sävel kodista olisi voinut tunkeutua hänen kuuluviinsa. Laulettiinkohan siellä nytkin? Laulu oli kukaties vaiennut, tukehtunut tämän raskaan ajan huoliin? Kaijalla oli lämmin ja herkkä sydän.

Mutta Kaija oli reipas myöskin. Toivottavasti hän ei kuitenkaan huolehtinut liiaksi. Huolenpito Eerosta oli joka tapauksessa hänelle parhaana apuna.

Samassa kuului ulkoa askeleita ja muutamia karheita miesten ääniä.

Kävi kuin väristys Olavin koko olemuksen läpi. Kun oli läpäissyt näihin asti ja uudelleen päässyt elämänalokuun, tuntui se entistäkin rakkaammalta. Oliko mahdollista, että se nyt juuri riistettäisiin...?

Hän koetti kuulostaa. Noista raaosta äänistä ei voinut erehtyä. Lisäksi kuului siltä kuin suksia olisi asetettu seinää vastaan. Kimakka, hätäilevä naisääni sekoittui puheeseen.

Iski kuin kipinöitä Olavin silmien edessä. Hän tunsi miten heikko hän oli, kykenemätön puolustamaan itseään samoin kuin toistakin. Voimaa oli vain sen verran, että jaksoi tuntea miten rakas elämä oli ja että sillä hänen ikäiselleen vielä oli paljon tehtävää, paljon tarjottavaa.

Ovi kiskaistiin samassa auki, ja karhea kirosana ilmoitti, mitä joukkoa oli tulossa.

Nainen ja kaksi miestä kuului astuvan tupaan. Miehiltä pääsi kohta ilkeä nauru. — No, kuin tilauksesta, kuului toinen sanovan. — Elukoina pidetyt nousevat nykyään lahtareita vastaan, jatkoi siihen toinen.

Olavi piti lujalla tahdonponnistuksella silmänsä ummessa. Hänen ajatuksensa kiiruhtivat jäähyväisille kotiin, jossa aina lauleleva äiti hypitteli poikaansa.

— Olkaa nyt siivolla köyhän ihmisen tuvassa, kuului nainen sanovan.

— Raahataan vain ensin tieltä nämä lahtarit. Hanki imee veren paremmin kuin permanto.

— Veren! Vai veren! Köyhä minä olen ja typeräksi minua aina on haukuttu, mutta sen näkee typeräkin, ettei noista tarvitse ottaa enemmän verta kuin jo on otettu. Tuossa ovat nyt maanneet kuin kuolleet kokonaisen vuorokauden. Eivät syö, eivät juo. Ei tässä teitä tarvita. Antaa toisen ottaa.

— Jos et anna viedä pihalle, niin lopetetaan täällä. Pois tieltä!

Olavi kuuli äkillistä liikettä. Ase nousi varmaan. Sitten kuului kuin hypähdys. Olisiko...?

Olavin silmät revähtivät raolleen. Oli jo hämäränpuoleista, mutta hän näki naisen selän silmiensä edessä. Toiselta puolelta häämöitti kuin ase.

Lujalla tahdon ponnistuksella sai hän silmänsä uudelleen umpeen. — Ei muuta kuin tätä kautta, kuuli hän naisen sanovan. Kohta jälestä kuului taas liikettä. Äskeinen tapaus uudistui ehkä. Sitten kolahti ase lattiaan, varmaan pistimen kanta.

— Saakelin akka!

— Olkoon, kuului toinen sanovan. — Kuka tässä viitsii. Kuoleehan ne kuitenkin.

— Eikä se sitten jää teidän tunnollenne — viskasi heille nainen.

Ovi kuului avautuvan. Miehet röyhähtivät karheaan nauruun, mutta se tuli kuin kynnykseltä, ehkä jo sen toiselta puolelta. Sen jälkeen hiljeni kaikki. Oli kuin kirkossa papin noustessa saarnastuoliin.

Ison ajan kuluttua — arvattavasti se iso aika kuitenkin supistui muutama minuuttiin — kuului kolinaa seinän takaa. Miehet ottivat kai suksensa. Sisällä raapaisi rahinjalka lattiaa. Sitten rukki hiljaa alkoi hyristä hämärissä.

Olavin silmäluomien alle nousi jotain lämmintä, joka paisui kuin nousuvesi, kunnes se kahtena suurena kyynelkarpaleena verkalleen vieri alas palttinanvalkeita poskipäitä pitkin.

6.

Korkealla mäentöyryllä sisäjärven kallioisella rannalla sijaitsi Korpisaaren pikkutila. Talo tyydytti niukasti pikkuviljelijän tarpeita, mutta Alli ja Eljas olivat muuttaneet sinne hyvillään kuin löydetyistä aarteista.

He olivat muutaman vuoden asuneet Helsingissä, Sörnäisissä, eläen periaatteittensa mukaista köyhänkansan elämää. Heidän kotinsa erosi ympärillä olevista kodeista vain sen kautta mitä kehittynyt aisti ja sekä sisäistä että ulkonaista kauneutta rakastava mieli luo ympärilleen.

Pitkittyvästä maailmansodasta johtuva kallis aika ja elintarvepula pakotti heidät kuitenkin viimein

muuttamaan maalle. Ja kun Korpisaari löytyi ja kalliista ajasta huolimatta oli saatavissa suorastaan polkuhinnasta ehdolla, että eräs entisen omistajan sukulainen, vanha mummo, saisi viettää jällellä olevat päivänsä talossa, tehtiin kaupat heti. Kohta senjälkeen muutettiin, ja helposti se olikin suoritettu, sillä tavaraa oli vähän niinkuin köyhässä kodissa ainakin.

Lasten ilo oli rajaton. Heidän ilonsa varassa eli Allikin. Hänen suuret, tummat silmänsä katselivat elämää ja ihmisiä tutkivina ja haikeamielisinä kuten ennenkin. Lastensa kanssa hän oli iloinen lapsi, mutta muille oli hänen sisimpänsä suljettu puutarha. Ainoa, jonka kanssa hän siellä seurusteli, oli isä. Hänelle hän uskoi ajatuksiaan nyt useammin kuin koskaan ennen. Hän ei muuten olisi jaksanut kantaa sitä taakkaa, minkä herkästi vaihtuvat tunteet ja kaikkea tutkivat, kaikkea erittelevät ajatukset hänelle toivat. Mutta isä auttoi häntä.

— Isä, katso lapsiani, sanoi hän puoliääneen, kun itse ihastunein katsein seurasi lattialla paitasillaan myllertäviä lapsukaisiaan. — Isä, sinä olit huolissasi siitä, tulisiko minusta koskaan ihmistä, ja nyt pitää minun olla kasvattamassa tuollaisia.

Hän vilkaisi käsiinsä, jotka paraikaa hieroivat pesusoikossa olevia lasten vaatteita. Sivellintä, sivellintä olivat ne halunneet pidellä. Kauneusnautinnon rikastuttamasta elämästä hän oli unelmoinut, ja nyt hän raatoi raskaassa työssä kuin köyhä äiti ainakin.

— Isä, sanoi hän hiljaa, minä opettelen näkemään suuruutta elämän pikku asioissa, sen vähäisten velvollisuuksien uskollisessa täyttämässä.

Hän tunsu oman onnen unelmoimisesta kohonneensa näkemään, että elämässä oli lopullisesti suurta vain se, että ihmiselämä jatkui, kehittyi ja kirkastui. Mitä yksilöstä ja hänen pienestä onnenkaipuustaan! Pääasialhan oli, että hän oli tasoittamassa tietä tuleville sukupolville, oli antamassa heille parhaita tienviittoja, parhaita apua.

Isä, sanoi hän uudelleen. — Sinä unelmoit kaikkien yhteenkuuluvaisuudesta saman, ijäisen Isän lapsina. Minun elämäni on nyt työtä sinun ajatuksesi ja uskosi toteuttamiseksi.

Ajatus luisti siitä Eljakseen. Heillä oli sama työ, samat periaatteet ja yhteiset kokemuksensa työssä sekä lasten että köyhän kansan hyväksi. Mutta muuten kulki kukin omaa latuaan. He olivat kumpikin vapauden palvojia ja molemmat uskoivat sielun parantumattomaan yksinäisyyteen.

Alli tunsu monesti, että hänen olisi ollut mahdoton tulla toimeen toisenlaisen miehen vaimona. Mutta Eljas oli harvinaisen vähäisessä määrässä aito mies. Työ ja aatteet merkitsivät hänelle aina enemmän kuin omat olot, oma mukavuus ja oma toimeentulo. Ei hän koskaan tietänyt mitä hän pani suuhunsa, kunhan se oli ruokaa — kasvisruokaa nimittäin, muu ei hänelle ensinkään kelvannut. Kovalla permannolla hän nukkui yhtä hyvin kuin vuoteessa, eikä hän koskaan kammoksunut kieltäytyksiä enempiä kuin ponnistuksiakaan. Hän oli totuttanut itseään elämään köyhän kieltäymystenalaista elämää kärsimättä siitä.

Hänellä oli tapana vakuuttaa, että hän sillä lisäsi elämänsä nautintoja. Mutta Alli epäili, tiesikö hän oikeastaan mitä sana "nautinto" merkitsi. Siltä ei ainakaan yleensä näyttänyt. Ja sekin oli puoli Eljaksessa, jolle Alli pani suurta arvoa. Se oli yksi lujimpia siteitä heidän välillään.

Alli hieroi vaatteita niin että saippuavaahto räiskyi etäälle. Niin, tällaiseksi oli elämä hänet muodostanut. Näin hän nyt tunsu ja ajatteli. Mutta toisinkin olisi voinut olla. Hän oli siitä tietoinen. Hän ei oikeastaan ollut tuollainen aatteista eläjä kuin Eljas. Hän oli ihminen lihasta ja verestä, jopa kuumasta verestä. Hän oli luotu rakastamaan toisella tavalla, joskin elämä oloineen oli valanut hänet kuin uudestaan. Jos vain esimerkiksi vuosina Ateneumilla rakkaus oikein voimakkaana olisi herännyt hänessä, ei häntä silloin mikään olisi pidättänyt. Mutta suhde silloisiin työtovereihin jäi aina leikin asteelle. Ja se ainoa tunne, joka hänessä heräsi todellisena ja voimakkaana, oli tuomittu kuolemaan jo syntyessään.

Olisipa se vain syntynyt toisenlaisissa oloissa, ei häntä silloin olisi tyydyttänyt tällainen valju, etupäässä yhteispyrkimykseen perustuva suhde avioliitossa. Se, josta hän nyt oli kiitollinen, olisi silloin tuntunut kylmältä ja köyhältä. Nyt sitävastoin oli hyvä niinkuin oli.

Oli muuten mielenkiintoista huomata miten yllättävään suuntaan elämä saattoi johtaa ihmisen kehityksen. Sekä Aini että hän itse olivat huolimatta kiihkeistä tunteistaan ja voimakkaista eroottisista vaistoistaan kehittyneet aivan toiseen suuntaan, jotavastoin perhoseksi luotu Kaija ja tyyni, tasainen Ilona olivat "äiti-ihmisiä" kiireestä kantapäähän. Ja Maija — josta olisi luullut, ettei hän muuhun sovikaan kuin veisaamaan hartauskokouksissa — eli kokonaan miestänsä varten niin kauan kuin tämä eli.

Allin täytyi taaskin tapansa mukaan ruveta erittelemään ja seulomaan.

Ei oikeastaan ollut ihme, että heillä on niin kovin ristiriitaisia taipumuksia. Sellaisia olivat nekin taipumukset, joita esivanhemmat olivat jättäneet heille perinnöksi. Iso-äiti etenkin oli ollut erikoinen nainen. Sekä hänen muotokuvansa että luonteensa oli Allista jo lapsena ollut mielenkiintoinen. Hän oli itsessään tuntenut paljon isoäidin perintöä.

Viidentoista vanhana oli isoäiti mennyt kihloihin nuoren, lahjakkaan ja ihanteellisen miehen kanssa. Vanhemmat eivät kuitenkaan suostuneet nuorten liittoon syystä, että sulhanen oli lähdössä monivuotiselle tieteelliselle tutkimusretkelle, eivätkä vanhemmat tahtoneet luovuttaa tytärtään sellaiselle matkalle. Morsian teki silloin teon, joka siihen aikaan oli kuulumaton. Hän karkasi kotoaan, tuli Helsinkiin juuri ennen sulhasen lähtöä, valmiina seuraamaan häntä hänen pitkällä ja vaivaloisella matkallaan. Vakuutettuna siitä, että tällainen teko särkeisi sekä vanhempien että nuorten oman onnen ja rauhan, sai sulhanen hänet kuitenkin palaamaan kotiin. Kirje kirjeen perästä toi sen jälkeen viestin toiselta toiselle. Joka rivi niissä huokui hellyyttä, ja välimatka tuntui monesti haihtuvan olemattomiin suuren rakkauden rakentaessa siltaa maasta maahan.

Silloin syntyi suuri herätys isoäidin kotipuolella. Se pani isoäidinkin ajattelemaan elämän lopullista päämäärää. Se mainen rakkaus, jolle hän oli vannonut uskollisuutta kuolemaan asti, näytti hänestä äkkiä pieneltä ja arvottomalta sen rinnalla minkä hän tunsu löytäneensä.

Paksu pinkka rakkautta ja uskollisuutta uhkuvia kirjeitä lähetettiin takaisin suurten lakeuksien maahan, jossa niiden lähettäjä yhä kulki tieteellisissä tutkimuksissa. Kirjeisiin liitettiin lyhyt selitys niiden palauttamisen syistä sekä — kihlasormus.

Puolen vuoden kuluttua oli isoäiti kihloissa herännäispapin kanssa, jolle hän synnytti joukon ruumiillisesti terveitä, mutta sielultaan rikkinäisiä lapsia. Tilda-äiti oli yksi niitä. Hänen suuret, sytyttävät silmänsä olivat perintöä isän puolelta. Hänen käytännöllinen kykynsä juureutui siitä tarmosta, jolla äiti oli hoitanut sekä talouttaan että runsaslukuista lapsilaumaansa. Mutta se ainainen tasapainon puute, joka pani hänet hätäilemään ja valittelemaan vähäisimmästäkin, oli ehkä kostavana haamuna noussut siitä haudasta, jonne suuri, voimakas tunne väkipakolla oli painettu.

Allin täytyi kiireisesti vääntää pesunsa kuivamaan, panna pikku Alle nukkumaan päivällisuntaan ja Veikko hänelle vartijaksi. Sitten hän itse kiiruhti ulos. Hänelle tuli hetkittäin sellainen tuska, ettei häntä mikään pidättänyt. Ja silloin oli ainoana apuna päästä ulos, ulos yksinäisyyteen ja luonnon helmaan.

Hän kulki nopein askelin eteenpäin järvenrannalla sijaitsevaa jyrkännettä kohti. Se oli hänen lempipaikkojaan. Täällä hän monesti tuskantäysinä hetkinä oli taistellut sielunsa tasapainoon, ja tänne hän nytkin pyrki.

Hän näki sekä omassa että Ainin elämässä ja kehityksessä selviä jälkiä isoäidin antamasta perinnöstä. Heillekin molemmille merkitsi rakkaus toisin ajoin yhtä kuin ei mitään, toisin ajoin oli se kaikki kaikessa... Ainikin, joka oli kuin luotu elämään rakkaudessa ja rakkaudesta, saarnaili nykyään vain tunteitten kuolettamista. Ja kun tällainen suunta oli saanut jalansijaa tyttösielussa, joka maailman hellimmältä isältä oli saanut suuren, lämpimän hellyyden sisimpäänsä, kärjistyi ristiriita tavallista tuntuvammaksi.

Niin oli kuin isä-Alle oli sanonut. Hänen lapsensa olivat syntyneet suuren, sammumattoman kaipuun ja sisäisen kärsimyksen kantajiksi. — Ihanteen haikeamielisiksi etsijöiksi heidät jo kehdestä asti oli valittu, sen merkillä merkitty.

Tuollainen taakka saattoi monesti olla murtavan raskas. Alli tiesi sen. Sitä kantavan täytyi kerta toisensa jälkeen kamppailla kuin henkensä edestä.

Hän pysähtyi jyrkänteen partaalle. Sen alapuolella hohti nyt kimalteleva kinos aaltoilevana kuin ulapan selkä. Päivä paistoi ja huurteinen havumetsä hohti talven kristallihileissä.

Nyt täältä sai voimaa ja iloa. Mutta syksyisin oli toisin. Silloin tämä jyrkänne veti puoleensa siksi, että täällä syvyydessä kohisevat, mustat aallot aivan kuin säestivät ahdistetun sydämen suurta tuskaa.

Tänne oli Alli useinkin paennut, ei niinkuin moni muu haikeasti kärsien kaiken katoavaisuutta muistuttavasta syksystä, vaan paremmin tunteakseen sen suorastaan lumoavan suurta sukulaisuutta hänen omien, rajuna myrskyävien tunteittensa kanssa. Ja silloin, silloin tämä syvyys monesti kietovan voimakkaana oli vetänyt puoleensa.

Sekin, että hän yhtenänsä oli yksin lasten kanssa kotona, toi hänelle usein tällaisia myrskyn hetkiä. Hän ennätti tuntea ja ajatella niin paljon. Eljas vietti ulkonaisessakin suhteessa aivan toisenlaista elämää kuin muut. Virkaa hänellä ei ollut entistä enemmän. Mutta työtä oli silti yllin kyllin. Maallemuuton jälkeen oli viljelyksen kuntoon saattaminen vienyt suurimman osan hänen ajastaan. Vapaahetkinään hän enimmäkseen joko luki tai kirjoitti. Etenkin hän tutki sosiaalisia ja

kansantaloudellisia teoksia. Niitä hän luki mitä erilaatuisimmilta tekijöiltä, tutkisteli, märehti ja teki muistiinpanoja mietelmistään. Mietelmiään hän sitten painatti ja kaupitteli monilla matkoillaan. Maata kiertäminen — etenkin jalkaisin — oli nimittäin tärkeä osa hänen elämäntehtävästään. Jalkaisin hän kulki osaksi siksi, että hän periaatteellisesti vastusti kaikkea elämän mukavuutta, osaksi siitä syystä, että hän siten paremmin pääsi persoonalliseen kosketukseen ympäristönsä kanssa. Sekä yksityisissä keskusteluissa että yleisissä kokouksissa hän täten levitteli oppiaan paikasta toiseen. Hänessä oli Rousseaulaista kulttuurivihaa, nykyaikaista maahenkeä, kristillistä sosialismia, — ei kuitenkaan saksalaiseen, ei englantilaiseen eikä kenenkään muunkaan malliin. Hän oli oman mallin mies joka asiassa. Hengellisessä suhteessa hän tunsu vetäymystä kveekareihin. Mutta yleensä oli hänestä kaiken järjestyksen sivuuttaminen parempi kuin säännöttely, joka hengellisellä alalla jollain tavoin voisi muuttua kaavamaisuudeksi.

Ja Eljaksen kulkiessa näillä retkillään, taisteli Alli yksinäisyydessä sisäistä taisteluaan. Ei päivisin. Silloin hän enimmäkseen aherteli lasten kanssa ja puheli sisimmässään isälle. Mutta illoin, kun lapset nukkuivat levollista untaan ja syystuulet puitten latvoissa syvän, petollisen kauniin sisäjärven rannalla soittelivat voimakkaita säveliään, silloin oli Allilla monesti kamppailunsa kuumimmat hetket. Silloin hän tunsu, että hän oli pyytänyt elämältä paljon enemmän kuin hän oli saanut, silloin hänen sisimpänsä huutamalla huusi isää, sitä ainoata, joka kokonaan ja sanoitta oli häntä ymmärtänyt ja jonka suuri hyvyys aina oli taltuttanut perinnöllisesti tasapainosta pyrkivää mieltä. Silloin elämäänkyllästyminenkin saattoi yllättää voimakkaana ja repivänä kuin syystuuli. Silloin teki mieli nauraa elämän lyhyttä ja sen suuria, kuluttavia ristiriitoja. Sellaisina hetkinä tuntui monesti siltä kuin olisi pitänyt jättää Eljas, koti ja lapset ja lähteä pois, pois jonnekin vaikka maailman ääriin saakka. Hän ei ollut kotoisten tunteiden kahlehtima. Hän oli ensi sijassa ihminen, ei puoliso eikä äiti, vaan vapaa ja rajattomasti vapautta rakastava ihminen.

Alli vavahti. Joko hän taaskin oli tuon kaiken vallassa? Ja näin keskellä kirkkainta päivää, kun metsä aivan kuin helisi talven kimmeltävässä asussa!

Hän katsoi ympärilleen, ei väistellen eikä arkana, vaan päättävästi niin kuin se, joka tietää rehellisenä ja pelottomana voittavansa.

Hän ei voinut kieltää sen olemassaoloa sisimmässään, joka näin kerta toisensa jälkeen pyrki esiin, niin usein kun hän jo luuli sen voittaneensa. Mutta hän tiesi myöskin, että kun tuo temmeltävä ja kapinoiva hänessä myrskyn tavoin oli noussut huippuunsa, asettui se. Silloin pääsi hänessä toinen puoli voitolle. Hän tunsu sisimmässään sen korkeinta tavoittelevan ijäisyysolennon, sen puhtautta ja jaloutta janoavan puolen, jonka isän lapsellisen puhdas mieli oli antanut heille perinnöksi. Hänen eteensä nousi muisto illasta, jolloin hän pienessä ummehtuneen huoneilman täyttämässä salissa oli valinnut seuratakseen sitä mestaria, joka ajallisen onnen omistuksessa oli köyhempi taivaan lintua ja kettua luolassa. Sitä päätöstä hän ei tehnyt tunnehurmiossa eikä erehdyksestä, vaan syvästä, sisäisestä vaatimuksesta elää sopusoinnussa sen kanssa, minkä hän sisimmässään käsitti oikeaksi. Eikä hän koskaan ollut katunut tätä päätöstä, ei ollut katunut ennen eikä katunut nytkään.

Tämä muisto päinvastoin auttoi häntä tälläkin kerralla kamppailemaan ja — voittamaan.

Hän oli viskautunut myrskyn valtaan ja sen siivillä noussut — rauhaan.

Hänen sisimmästään kohosi nöyrä anteeksipyyntö siksi että hän, pieni yksilö suuren, kärsivän ihmiskunnan keskellä, oli unohtaen päämääränsä itsekkäästi ikävöinyt osaa elämässä niukalti löytyvästä onnesta.

7.

Allin palatessa lasten luokse oli Pikku-Alle juuri herännyt. Äiti puki hänet ja pani samalla päällysvaatteetkin pojan päälle. Hän aikoi viedä lapset hetkeksi ulos. Talvinen aurinko loisti kirkkaimmillaan; kävely tekisi jokaiselle heistä hyvää. Hän ei nykyaikaisissa levottomissa oloissa mielellään antanut lasten olla yksin edes pihallakaan. Eihän tietänyt mitä olisi voinut tapahtua. Ja kun Eljas kapinan puhjetessa oli ollut poissa eikä vielääkään ollut palannut, oli Alli yksin edesvastuussa kaikesta.

Suhteellisen rauhallista oli muuten näihin asti ollut tässä syrjäisessä pitäjässä. Maakauppiaan puoti oli tosin osaksi ryöstetty ja jällellejäänyt tavara oli annettu "punaisen" haltuun. Teilläkin näki yhtenäisiä aseellisia. Mutta väkivaltaisuuksiin ei kukaan ollut ryhtynyt.

Alli oli lasten kanssa ehtinyt kappaleen maantiellepäin, kun reki äkkiä suhahti ohi. Reenperässä istui

kaksi nuorta miestä, molemmilla punanauhat lakissa. He ajoivat lähimpää kaupunkia kohti, olivat kai menossa sinne. Ja ajaa täytyi, vaikka kyyti oli kallista eikä matkaa enemmän kuin puolisen peninkulmaa.

Allin täytyi ajatella isää, jolla ei koskaan, ei edes vanhana ollut varaa omaan mukavuuteen ja joka opetti lapsiaankin säästämään, jotta heillä olisi mistä antaa. Hän ajatteli Eijasta, joka vaivatta astui peninkulman toisensa jälkeen, usein raskas kirjakantamus selässään. Ja hän vertasi.

Jo siinä piili tämän liikkeen kuolinitu, ettei se tähdännyt korkeammalle kuin määrätyn luokan valta-asemaan ja etuun — Samoin kuin porvarillisenkin hallituksen tuomio oli valmiina, ellei se puolestaan tähdännyt korkeammalle.

Eljas oli tosin kumouksenmies, mutta ei hän koskaan olisi hyväksynyt tällaista — —.

Kaksi kivääriniekkaa tuli samassa vastaan. He olivat parrakkaita miehiä, ei mitään poikanulikoita — ja heidän kasvoniilmeensä oli tuima. Toinen astui suoraapäätä Allia kohden ja sulki häneltä tien.

— Mistä olette, tiedusteli hän tuimasti.

— Tuolla matkan päässä kallionkupeella on meidän kotimme.

— Onko järjestyskaarti käynyt siellä tarkastuksella?

— Ei ole. Siellä ei muuten olekaan mitään tarkastettavaa.

Miehet rähähtivät nauramaan. — Taitaa ollakin mainio tyyssija lahtareille, sanoi sitten toinen.

— Meillä syödään ainoastaan vihanneksia, ilmoitti Alli. Ja Veikko vahvisti: — Isä on kieltänyt tappamasta.

Miehet katsoivat hetken hämmästyneinä toisiinsa. Sitten toinen katsomatta lapseen jatkoi: — Ette taida lukea lehtiä, koska ette tiedä mitä "lahtarit" ovat. Ei kai "Työmies" koskaan ole eksynyt teidän taloonne?

— Kyllähän mieheni sitä tavantakaa lueskelee. Minä, nähkääs, olen niin vanhanaikainen nainen, että luen lehtiä juuri niinkuin romania. Luen sitä mikä milloinkin käteen sattuu. Minä en tee sitä enemmän kuin muutakaan järjestelmällisesti.

Alli puhui reippaasti veitikkamaisuus silmäkulmassa. Miehet näyttivät epätietoisilta mille kannalle asettua.

— Onko miehenne kotona, kysäsi silloin toinen.

— Ei, hän on matkoilla.

Kaartilaiset katsoivat toisiinsa. Sitten tiedustelivat, missä hän oli.

— En tiedä.

— Ehkä me tiedämme sen paremmin.

— En usko, tuli ylpeän rohkeasti. — Te ette tiedä minkälaisilla matkoilla hän vuosikausia on kiertänyt. Mutta kysykää kylältä. Siellä tiedetään hänen kulkevan opettamassa ihmisille vanhaa oppia oikeasta ihmisyydestä. Sitä jota Kristuskin meille opetti.

— Samaa sitten jota mekin opetamme, tuli kirosan hystämänä.

— Te taidatte opettaa sitä epäinhimillisin teoin. Huhu kertoo niin.

Miehet katselivat tuimasti, mutta jonkinlaisella kunnioituksella Alliin. — Tulkaa katsomaan missä asun, niin voimme puhella enemmän tästä, sanoi tämä levollisesti, tarttui lastensa käteen ja kääntyi kotiin päin.

Koko iltapäivän Alli oli jonkinlaisessa jännityksessä, ei pelon alaisessa, vaan paremmin mielenkiinnon synnyttämässä jännityksessä. Hän tunsu sisimmässään keskittyntä voimaa. Ja iloakin. Ulkonaiset vaikeudet olivat hänellä usein ponnahtauslautana, joka auttoi nousemaan. "Kun pauhaa taistelun myrsky, niin mielen tyyntyvi tyrsky."

Sitä hän usein ennen oli tuntenut — ja tunsu taaskin.

Lapset olivat jo nukkumassa, samoin kodin "mummo", kun pihalta alkoi kuulua ääniä. Hetken perästä kolkutettiin.

Tulossa olevia oli neljä, molemmat päivällä vastaantulleet ja kaksi heidän lisäksi.

— Käskitte tulemaan, ilmoitti ilkeä naurunvirnahdus äänessä ensimmäinen sisäänastuvista. — Sanoitte itseänne vähäväkisten ystäväksi. Ette kai kiellä yösijaa näin myöhään taloon tulleilta?

— Ei ole kielletty ennen eikä kielletä nytkään. — Alli avasi oven asuinhuoneeseen, ja miehet astuivat sisään. Neljä silmäparia otti samassa huoneen kaikkineen tarkastuksen alaiseksi.

Huonekaluja oli niukanlaisesti, kaikki puisia. Suurenpuoleisella pöydällä yhdessä huoneennurkassa oli ruuantähteitä, pieni leivän kannikka ja muhennettuja porkkanoita.

— Olisi tässä ruokaa, jos ette ole syöneet, tarjoili Alli.

Miehet kiittivät. He olivat kylläisiä. Heidän katseensa vain kiertelivät uteliaan nälkäisinä huonetta.

Seinillä oli kuvia yhtä runsaasti kuin huoneessa oli muita koristuksia niukasti. Tauluja oli jos jonkinlaisia: värillisiä painoksia tunnetuista taideteoksista, ja sitten joka seinällä suuri joukko maalauksia, toiset kehyksissä, toiset ilman. Ne esittivät melkein kaikki vähäväkisten elämää. Vanha ukko vettynein silmin ja tutisevin käsin kutoi verkkoa. Ruma mustalaiseukko komeili heleänväriseissä suojuhuvissa ja pieni mierolaispoika nojasi haikeus kasvoillaan puun runkoon. Taulut puhuivat.

Yhdessä huoneen nurkassa olivat lasten vuoteet, toinen nurkka oli kalustettu kuin vieraita varten. Siinä oli valkeaksi maalatut huonekalut, jotka näyttivät herraskaisilta. Mutta se nurkka oli muuten erikoisen sievä-soppi. Se näyttikin miellyttävän miehiä. Eräs heistä, nuori mustasilmäinen mies jäi sitä hetken katselemaan tyytyväisyys kasvoillaan. Mutta sitten nousi tuimutta katseeseen.

Tuollainen kaunis, pieni koti oli hänelläkin kerran ollut. Yhdessä ja iloisesti oli sitä rakennettu. Mutta sitten tuli vastoinkäymisten aika. Tämä porvarien luoma maailma oli mätä kuin haiseva muna. Ja jollei nyt kaartista olisi saanut hyväpalkkaista työtä, mikä olisikaan eteen tullut?

— Mitä sinä Ojanen siinä mulkoilet, käy tänne, kehoitti eräs miehistä, paiskautuen pieneen, valkeaan sohvaan ja tehden kädellään kutsuvan liikkeen.

— Tulkaa miehet tänne, kehoitti nyt toinenkin, — passaahan juoda, vaikei ole nälkä. Miestä väkevämpää sinä Kusti et ole ennenkään vieronut.

— Kuka nyt sitä vieroisi! — Kusti Ojanen asettui pienelle, valkoiselle tuolille ja vetäisi taskustaan pullon. — On sitä minullakin, kehaisi hän.

— Kuules Kusti, sinussa taitaa olla herran vikaa siinäkin, että hyvästi osaat kiertää lakia, kun kitalaki käskee, virnisteli toinen. — Ruvetaanko tutkimaan, mistä sinulle tuota herui.

— Herran vikaa, kun on herran verta, vahvisti Kusti. Silmissä tuikahti kuin polttava kipinä.

— Tilat on tehtynä mieheni huoneessa, ilmoitti samassa Alli. — Lapset nukkuvat jo. Meidänkin on aika mennä levolle.

— Täytyy ensin vähän lämmitellä, vastusti toinen vanhemmista kallistellen pulloa.

— Meillä ei ole koskaan lämmitelty noin sielua ja ruumista kylmentävällä tavalla. Toivon, ettette tekään sitä tee. Tehän tahdotte opettaa ihmisyyttä muille.

— Mennään tuonne, ryypätään saarnaajan huoneessa, ehdotti toinen vanhemmista miehistä nousten.

— Ei, sanoi Alli päättävästi asettuen heidän tielleen. — Ei ryypätä siellä eikä täällä. Paras ja ystävällisin teko, jonka nyt voisin tehdä teille olisi, että viskaisin tuon maahan.

— Perhanan eukko, jos sinä uskaltaisit...

— Oletteko naimisissa, tiedusteli Alli odottamatta.

— Minulta kuoli vaimo, mutta tällä Kustilla on, selitti toinen.

— Äiti teillä jokaisella kerran on ollut. Ja isäkin ehkä olisi kieltänyt tällaisesta.

— Isä oli herra ja ryypätä osasi, tuli Kusti Ojaselta, kipinä katseessa.

— Mutta teillä on hyvä vaimo, ja hän on monesti pyytänyt teitä jättämään juomisen? Eikö niin? Alli ojensi kätensä Kustia kohden. Ennen kuin kukaan ehti huomata miten se tapahtui, oli hänellä pullo kädessään. Samassa antoi hän sen pudota kolahtaen lattiaan, johon se särkyi.

Miehet alkoivat vihoissaan kiroilla. Lapset heräsivät, näkivät vieraat ja parahtivat itkemään.

Alli oli siinä samassa lastensa vieressä. Hän puheli heille ja siveli tyynnyttävästi päitä samalla kuin piti miehiä silmällä.

Kusti läheni vuodetta. — Te olette yksin ja meitä on kolme. — Katse uhkasi. Käsi tapaili asetta. — Te teitte konnankoukun.

— Minä tein ystävän teon. Olisin tehnyt saman omalle veljelleni, jos hän olisi ollut teidän sijassanne.

Toisetkin miehet lähenivät. Lapset rupesivat uudelleen ja entistä haikeammin itkemään.

— Ei sedät tee pahaa, sedät katsoo vain, rauhoitteli Alli.

Setä! — Kusti Ojanen meni kuin hämilleen tuosta pienestä kohteliaasta "setä" sanasta. Siinä ei ollut porvaria eikä työläistä, siinä oli vain ihminen ja ihminen. Tuollaisesta rupesi aivan kuin häpeämään omia tekojaan.

— Sedät menevät nukkumaan isän kamariin, puheli Alli yhä lapsille. — Äiti on pannut heille puhtaat lakanat — ihan kuin lapsille kylvyn jälkeen. Nyt nukkuvat lapset. Sedätkin menevät nukkumaan, ja isä joka kulkee kaukana opettamassa ihmisiä kilteiksi, nukkuu myöskin. Enkelit vain valvovat. Ja kun äiti laulaa, tulevat suuret, kauniit enkelit tänne meidän tupaamme.

Alli oli asettunut istumaan vuoteen viereen, käsi siveli lasten päitä vuoroon toisen vuoroon toisen, ja hiljalleen aloitettu laulu kuului vähitellen yhä selvemmin.

On ilta tyyni ja lauha.
Tulet taivahan tuikkivat.
Ja syvä on rinnan rauha,
kun valvovat ijäiset vartijat.

Laulun loppuessa olivat miehet kadonneet huoneesta. Eljaksen huoneesta alkoi kuulua voimakasta kuorsailua.

Alli kääräisi peitteen paremmin lasten ympärille. Sitten hän meni ikkunan ääreen, jonne tuhansin tulin tuikkiva tähtitaivas paistoi.

Suuri rauha ja suuri ilo täytti hänen sisimpänsä. Eljaskin tuntui tällä hetkellä niin lähellä olevalta. Olisi vain tehnyt mieli tarttua hänen käteensä ja kiittää häntä siitä, että hän oli juuri sitä mitä oli, uudistusten, ponnistusten ja itsensäkieltäymyksen mies, vähäväkisten ystävä, suojaksi sekä heille että hänen omalle pienelle perheelleen.

Ja kiittää, kiittää olisi pitänyt siitäkin, että hän oli tuonut Allin tähän sielun ja ruumiin voimia kysyvään, mutta niin rikkaaseen köyhän äidin elämään.

8.

Kaksi ompelukonetta käydä hyrräsi kiireisesti kuin kilpasilla. Selkäsäkkejä, patruunavöitä, käsineitä, vaatteita jos jonkinlaisia tarvittiin. Ei ollut ainoastaan pyhä velvollisuus, oli etuoikeus saada olla muassa vaikka vähäisimmänkin avun kautta. Ja samalla se kuin lievitti omaa surua.

"Lämpimiksi toisille, avuksi toisille", pisteli Airin kone. Näkiköhän Aarne hänet nyt, kysyi hän itseltään. Oliko hänen henkensä jollain tavoin mukana tässä taistelussa, vaikka hän itse siitä temmattiin pois niin äkkiä ja niin varhain?

Tukehduttava tuska nousi rintaan näistä kysymyksistä. Poissa, ikiajoiksi poissa, umpussaan kuolleet olivat nyt sydämen suloisimmat, kauneimmat aavistukset. Ei loista enää hetkeksikään nuo suuret, siniset silmät, joissa oli niin paljon veitikkaa ja niin iloista elämänhalua. Ei kuulu portaisissa joustavia askeleita, joiden ripeys kiidättää edellään iloisen viestin: minä olen tulossa. Ei solahda notkea nuorukaisen vartalo elinvoimaa uhkuvana ovesta sisään.

Selkäsäkille vierähti raskas kyynel. "Toisille, toisille", pisteli kone. "Isänmaalle, isänmaalle", kertasi Airi mielessään. Se ajatus oli auttanut ja kannustanut lukemattomia kertoja. Sen varassa jaksoi lähteä kantamaan aseita toisille, monesti sekä aseista että kuljetettavista vaatteista pyylevänä kuin paraimmilleen paisunut rusthollinemäntä. Joka hermo oli jännitettyä kuin kireälle pingoitettu jousi. Jouduttava oli, ja samalla piti kulkea taiten, ettei vain tielle tipahtaisi jotain kallisarvoisesta

kantamuksesta. Henkensä kaupalla siinä kulki. Ja raskas oli matka ... muistojen tähden, mutta se oli sittenkin riemullinen retki, kun sai auttaa, olla mukana, sai uhrata ja uskaltaa jotain isänmaan hyväksi.

Suurtahan oli sekin, että jo nuorena sai uhrata kaikkein kauneimman unelmansa, onnensa autereiset aavistukset.

Vaikka nyt veljetkin vielä menisivät...

Katse pysähtyi kuin säikähtyneenä äitiin. Kuinka hän jaksaisi, hän, joka muutenkin kärsi ja kaipasi niin kovin. Ei siltä, että hänellä olisi ollut vähemmän uhrimieltä, tai vähemmän rohkeutta. Itsehän hän oli ollut lietsomassa lapsiinsa sitä isänmaanrakkautta, joka nyt puhkesi esiin. Mutta äiti ei jaksanut päästä tuosta repivästä todellisuudesta, että sodassa täytyi surmata.

Kuinkahan ne pojatkaan voisivat...? Pentti etenkin. Hän oli äidin poika, syvämielinen, tunteikas ja tunnontarkka. Taunossa oli enemmän isää. Hän oli hetken lapsi, syttyi ja leimahti, kun innostava sana häneen iski. Harvoin hän silloin malttoi ajatella. Hän toimi vain. Ja sillälailloja sitä kai täytyi sodassa...

"Omilleni, tai toisten omille", hyrisi Maijan kone. Joka tapauksessa suuren, yhteisen kodin suojaksi, jatkoi hän mielessään. Siihen koetti hän keskittää ajatuksensa. Se oli ainoa, mikä tuki ja piti pystyssä, kun todellisuus lyijynraskaana taakkana oli luhistaa maahan.

Hän ei ollut kuullut pojista mitään senjälkeen kuin nämä yhdessä toisten kanssa läksivät auttamaan Etelä-Suomessa taistelevia tovereita. He olivat olleet mukana jo ensimmäisessä ottelussa lähellä Helsinkiä. Siellä oli käynyt huonosti, ja sen jälkeen oli yhteys heidän ja kodin välillä katkennut. Ei tullut tietoja, ei voinut seurata... Sydän vain seurasi. Yöt päivät oli se lasten kanssa. "Nukuin, mutta sydämeni valvoi." Sellainen oli rakkauden tapa, äidinrakkauden ainakin.

Maija nousi äkkiä ja meni poikien huoneeseen. Hänen täytyi edes hetkinen saada olla täällä, edes sillä lailla saada kuin tervehdys heiltä, jollei muuten, niin näiltä seiniltä, jotka heitä olivat ympäröineet heidän työssään.

Hän tarttui muutamiin pöydällä oleviin pikku esineisiin, joita pojat olivat käyttäneet. — Sitten käsi pyyhkäisi seinällä riippuvan taulun kehystä ja luisui siitä kuin hyväilevästi seinää pitkin. Tässä huoneessa olivat pojat viime aikoina usein harjoitelleet, iltayöstä useimmiten ... viisi kerrallaan. Sukkasillaan kaikki, kävelykepit aseina. Mutta nyt! Missä ja miten nyt?

Sota kaikkine raakuuksineen, helliä, inhimillisiä tunteita tukehduttavana nousi hänen eteensä. Veritöihinkö hän oli antanut lapsensa?

Veritöitä ehkäisemään he olivat lähteneet, sitä ajatellen olleet valmiit uhrautumaan, antamaan kaikkensa. Nytkö he itse...?

Hän väisti tuota ajatusta. Elämä asetti eteen ristiriitoja, joiden ratkaisussa joutui kuin umpisokkeloon. Ei lopulta tietänyt mikä oli oikein mikä väärin. He olivat aina Pentin kanssa olleet sotaa vastaan. He olivat puhuneet siitä, ettei heidän poikansa ainakaan koskaan sellaiseen työhön antautuisi. Rauhan ystäviksi ja rauhan tekijöiksi he heidät kasvattaisivat.

Mutta mitä sanoisi Pentti nyt? Eikö hän itse olisi etummaisten joukossa? Eihän tämä sota ollut millään tavalla tavallinen. Murhia oli täytynyt nousta vastustamaan — väkipakolla, kun ei muu auttanut.

Mutta kuitenkin?

Hän pysähtyi pienen taulun eteen. Siinä oli palanen Ilorannan hevossaasta. Pieni varsa seisoi painautuneena veräjätä vastaan. Pentti syötti sille sokeria, palasia, joita hän itse pitkin talvea oli varsalle säästänyt omasta sokeriosastaan.

— Pentti, hellämielinen, tunnonarka poikani, täytyykö sinun oppia surmaamaan? Tai makaatko ehkä jo itse verenhimoisten kaatamana?

Maija painoi nenäliinan silmilleen ja puhkesi epätoivoiseen, tyrskähtelevään itkuun.

— Minä en saa, en saa, vakuutti hän itselleen kesken kyynelten. —
Toiset ovat antaneet ilolla. Minäkin tahdon antaa.

Hän rupesi kuin ajatuksissaan aukomaan poikien laatikoita. Hän oli yleensä aina kunnioittanut lastensa omaisuutta heille kokonaan kuuluvana. Hänellä ei ollut tapana tarkastaa eikä tutkia. Mutta nyt pakotti suuri ikävä.

Hän nosteli hellästi vaatekappaleen toisensa jälkeen käteensä. Useisiin liittyi muistoja siitä, milloin ne oli saatuja, missä valmistettuja.

Taunon alimmassa laatikossa rapisi paperi kahden urheilupaidan välissä. Hän siirsi ne hätäisesti erilleen toisistaan ja sai käteensä kellastuneen kirjekuoren. Päällekirjoitus oli Airille, Pentin käsialalla ja osoitettu Suviniemen pappilaan. Osoitteen alapuolella oli lyijykynällä vanhanmiehen vapisesevalla käsialalla kirjoitettu: "Pikku Airille tervehdys vanhalta Alle-sedältä." — "Den som spar, han har."

Maijan täytyi hymyillä, vaikka kyyneleet uudelleen herahtivat silmiin. Tervehdys oli niin sedän tapainen. Maija aivan näki, miten ukki oli myhähdellyt tätä kirjoittaessaan.

Hän veti kirjeen kuoresta hitaasti, melkein hartaudella. Hän tiesi mitä se sisälsi. Pentti oli Airin ollessa pappilassa kirjoittanut tämän kirjeen kertoakseen pikku veljien syntymästä. Setä oli pannut kirjeen talteen, ja se oli siten jäänyt hänelle. Maijan käydessä jäähyväisillä hänen luonaan oli setä kirjoittanut nuo sanat ja pyytänyt Maijan antamaan sen Airille joskus tämän tultua täysi-ikäiseksi. Airi olikin jo kauan tallettanut sitä raamatussaan. Mutta miten se nyt oli joutunut tänne, se oli käsittämätöntä.

Maija painui läheiselle tuolille ja kääri verkalleen auki kirjeen. Oli kuin osa Penttiä itseään siinä olisi tullut hänen luokseen, — ehkä siksi, että hän nyt juuri oli avun tarpeessa.

Rakas pikku tyttini!

Maijan täytyi uudelleen hymyillä. Kirjaimet olivat parin sentin korkuisia ja mustetta oli käytetty viljalti — ihan kuin sitä varten, että Airi itse ymmärtäisi paremmin. Vaikka eihän hän silloin vielä osannut lukeakaan. Mutta Pentti oli niin lapsellinen. Ja hän kehittelikin Airia aina kun joutohetkinään vain ehti, kertoili hänelle kaikenmoista ja rikastutti hänen tietojaan niin, että tyttö viiden vuoden vanhana oli kuin seitsenvuotias, niin vakuuttivat kaikki.

Maija alkoi uudelleen lukea. — Rakas pikku tyttini! Koko Iloranta lähettää sinulle isän kautta parhaat terveisensä. Liisa poikasineen makaa pärekopassa ruokasalissa ja kehrätä hyrrää hyvillä mielin. Kukko Matti on tänään ensimmäisellä kevätkävelyllä perheensä kanssa. Hän nostelee ylpeästi punahelppaista päätänsä ja pitää kanoja silmällä. Minä pelkään, että Matti omasta mielestään on kovin muhkea ja arvokas. Sentähden aijon joskus puhua hänelle nöyryydestä, joka on kaunistus ei vain pikku tytöille, vaan yhtä paljon itsetietoiselle miehenpuolelle. Nyt juuri en sitä kuitenkaan tee, sillä Matti asettuu juuri kaikkein juhlallisimpaan asentoonsa ja kiekahtaa iloisesti: Kukkeli-kuu, terveisiä Airille.

Lotta leipoo tänään. Hänellä on hirveän kiire, mutta hänkin lähettää terveisiä ja sanoo: nyt pitää Airin kiireesti joutua kotiin.

Tiedätkö miksi hän sanoo näin, miksi hän leipoo ja minkätähden kaikilla täällä nyt on kiire?

Me odotamme äitiä kotiin pitkältä ja vaaralliselta matkalta.

Mutta sinä tyttini et vielä tiedäkään mitään äidin matkasta, vaikka tämä juuri onkin minun kaikkein tärkein kerrottavani. Äiti on jo toista viikkoa ollut poissa kotoa. Isä on kovin ikävissään, kun äiti läksi. Isä pelkäsi sitä äidin matkaa. Se olisi voinut käydä niin vaikeaksi, ettei äiti ensinkään olisi jaksanut tulla takaisin meidän luoksemme. Mutta äiti itse oli iloinen ja reipas. Hän ajatteli vain meitä ja kuinka paljon hän rakastaa meitä. Sentähden hän tahtoi lähteä. Hän läksi hakemaan meille hyvin suurta iloa. Ja arvaapas mitä hän meille löysi?

Kaksi pientä veikkoa.

Matka oli vaikea ja vaarallinen. Äiti kulki monen pimeän laakson läpi ja hänen täytyi nousta monta raskasta mäkeä, joiden molemmin puolin oli syvät ammottavat kuilut. Ja sinä voit ymmärtää, että oli vaikeata, kun äidin piti suojella pikku veikkoja, että ne terveinä tulisivat meidän luoksemme. Mutta äiti ei surrut vaivojaan. Hän ajatteli vain meitä, joita hän rakastaa, ja hän luotti Isäämme taivaassa. Sentähden jaksoi hän olla iloisella mielellä.

Nyt äiti jo on aivan lähellä kotia. Meidän ei ensinkään tarvitse pelätä, ettei hän jaksaisi kotiin asti. Hän voi oikein hyvin ja pikku veikot samoin. Kohta he kaikki ovat täällä. Sentähden Lotta leipoo ja sentähden sanoo koko talo niinkuin Lottakin: nyt pitää Airin pian tulla kotiin. Näin sanoo myöskin isä. Äidin pitää saada tuntea, kuinka paljon me kaikki rakastamme häntä. Tule sentähden pian, Airi tytti, pyytää isäsi.

J.L. — Sinä tahtoisit tietysti kuulla, minkä näköiset pikku veikot ovat. Siitä en nyt kuitenkaan kerro. Saat nähdä kun tulet. Sanon vain sen, että heidän silmänsä eivät ole ummessa niinkuin Liisan poikasilla. He katselevat jo ympärilleen, toinen ruskein silmin niinkuin isä, toinen hyvin vaalein, niinkuin äiti. He eivät kuitenkaan vielä huomaa meitä. On kuin heidän silmänsä katselisivat jotain hyvin kaukaista jossain, jonne isän katse ei vielä kanna. Mutta isä näkee heidän silmissään monta suurta

kysymystä, joita he itse eivät ymmärrä. — Päässä on pikku veikoilla hienointa silkkistä untuvaa, jota joskus saat sivellä, kun olet ollut, oikein kiltti, mutta hiljaa, hyvin hiljaa vain...

Niin, se oli vielä sanottava, että äiti kävi Saksassa.

Maijan täytyi hymyillä, vaikka katse oli kostea. Tuo pieni, veitikkamainen loppulisäyskin toi Pentin ilmielävänä hänen eteensä: hellänä, herkkänä, sydän tulvillaan sitä mikä milloinkin täytti mielen, oli se iloa tai surua. Eikä veitikkaa puuttunut. Se pilkisti esiin tavalla tai toisella.

Ja se setäkin, miten rakkaasti oli heitä ajatellut, kun säästi tämän kirjeen hukkaanjoutumasta. "Den som spar, han har." Ja tässä olikin tullut paljon. Ei vain Pentti ilmi elävänä, vaan yhdessä eletty vuodetkin iloineen, suruineen, rikkauksineen...

Hän kääräisi kirjeen hellävaroin kokoon. Silloin hän takasivun alimmassa laidassa näki lyijykynäkirjoituksen.

Hän vavahti. Käsiala oli Taunon. Yläpuolella oli päivämääräkin — Poikien viimeinen ilta kotona. "— Äiti, me menemme nyt vuorostamme ilolla ja rohkeina panemaan henkemme alttiiksi äidillemme, isänmaallemme."

Pentti oli jatkanut: "Äiti, me kiitämme ja siunaamme sinua kaikesta... Isän raamattu on meillä mukana." Alla oli selvät merkit kyynelistä, — Pentin, herkän, hellämielisen pojan sinetti.

Mikään ei enää pidättänyt Maijan kyyneliä. Mutta ne eivät olleet ainoastaan kaipauksen ja surun kyyneliä, niissä oli suurta iloaikin.

Tämä aika pyysi äideiltä paljon enemmän kuin heidän henkeään. Se pyysi heidän lapsiaan. Ja hän tahtoi antaa lahjansa ilolla.

— — —

Kirje kädessään tuli hän Airin luokse. Tämä otti sen häneltä ja luki.

— Äiti — sanoi Airi kiertäen kätensä äidin kaulaan. — Viimeisenä iltana vein tämän pojille luettavaksi.

Silloin Maija tunsu, että kaikki hänen rakkaansa olivat hänen luonaan, Pentti, pojat ja vanha setäkin. He olivat tulleet antaakseen hänelle voimaa tänä suurten uhrien aikana.

9.

Maija seiso i vielä kirje kädessään, kun ovikello helähti. Äänessä oli vaativaa kutsua. Hänen täytyi itse mennä avaamaan. Hyväpäiväkin jäi sanomatta, niin hän hämmästy i nähdessään Allin oven takana. Viimein hän kuitenkin tointui ja sai Allin syliinsä. Sitten hän herahti itkuun.

— Alli, sinä täällä ... nyt!

Alli hätääntyi. Eihän Aini vain —? Alli oli juuri tullut saadakseen vielä tavata.

— Ei, ei, mutta heikko hän on. Eikä Arvi pääse tänne. Hän jäi valkeaan Suomeen. Mutta kuinka sinä olet täällä?

Alli rupesi kertomaan punaisten käynnistä Korpisaarella. Aamulla ennen heidän poislähtöään oli Alli saanut kirjeen Martalta, jossa tämä kertoi Ainin heikontumistaan heikontuvan. Miehet olivat kuulleet asiasta, ja pari päivää myöhemmin oli Allille pyynnöttä tullut hänelle lähetetty matkustuslupa kiitokseksi kai yösijasta ja puhtaista lakanoista! Maijan täytyi taas ruveta itkemään. Hänen oli mahdoton käsittää, että Alli noin tyynesti saattoi puhua punaisista, vieläpä heitä syöttää ja juottaa. Eikä Alli tietänyt minkälaisia petoja he olivat. Ilonan Aarnen he olivat surmanneet. Nuoret lukemattomista kodeista olivat poissa, toiset murhattuina, toiset teillä tietymättömillä, monet siitä syystä, että olivat nähneet velvollisuudekseen nousta väkivallantöitä vastustamaan. Monessa kodissa kaivattiin useita sen jäsenistä. Maijan omat pojat olivat poissa, samoin Kaijan Olavi. Heidän vanhin Martti poikansa oli jo alkanut käydä koulua, ja Kaija oli heti kapinan syttyessä pyytänyt Maijaa pitämään poikaa luonaan. Kaija itse pikku Eeron kanssa oli kotona maalla, eikä heistä tiedetty mitään.

— Ja sinä, sinä jaksat pitää punaisia vierainasi!

— Minä luulen, että inhimillinen ja ystävällinen kohtelu paraiten kasvattaa ihmistä jokaisessa meistä.

Monet nykyhetken epäinhimillisistä hirmutöistä ovat toisten ihmisarvoa polkevan käytöksen hedelmä.

— Niin, niin minä ymmärrän. Ja minä rukoulen joka päivä anteeksiantavaa mieltä. Mutta ihminen on ihminen. Ja kun minä ajattelen Aarnea, sitä ihanaa poikaa. Ilonan suru on hiljaista ja hillittyä niinkuin kaikki hänessä, mutta niin syvää, että se on tehdä hulluksi, kun läheltä näkee.

Ovi aukeni samassa, ja nuori solakka tyttö pysähtyi kynnykselle. Hänen suuret, kauniit silmänsä olivat punareunaiset luomista, ja posket olivat kuopalle laihtuneet. Hänen koko olemukseensa oli suuri, varhainen suru painanut leimansa.

Allin suuret tummat silmät hyväilivät Airia täynnä ymmärtämystä. Sanaakaan sanomatta painoi hän tytön syliinsä. Tämä vastasi samalla tavalla, ei puhunut, katsoi vain, mutta katse oli kuin pohjaton syvyys. Sitten hän äänettömästi luisti Allin sylistä, kääntyi äidin puoleen ja kiersi toisen kätensä äidin kaulaan. Äidin viereen hän sitten jäikin ja heidän toisiinsa painautunut asentonsa puhui sanoja paremmin siitä, etteivät he yksin kantaneet taakkaansa.

Alli tahtoi heti lähteä sairaalaan, ja Maija valmistautui saattamaan häntä sinne. Matkalla hän kertoi Ainista. Tämä oli tammikuussa tullessaan Helsinkiin ollut kuin varjo, niin kokonaan lamassa sekä henkisesti että ruumiillisesti. Muistikin oli häneltä tyyten kadonnut. Eikä se nytkään hääviä ollut, joskin jo aivan toista kuin alussa. Ruumiin voimat sitävastoin heikkenivät heikkenemistään. Ei hänelle siitä syystä voinut puhua kerrassaan mitään nykyisestä tilanteestaan.

— Eikä taida Arvi ennättää ennenkuin jo on myöhäistä? tiedusteli Alli.

Maija pudisti päätään. — Mutta Aini ei oikeastaan häntä kaipaakaan. Heidän välinsä tuntuu olevan selväksi puhuttu ja kai hyvällä kannalla.

— Tuollaista suhdetta onkin helppo pitää selvänä, filosofoi Alli. — Jota hienommat säikeet, sitä helpommin ne sotkeutuvat. Kuta hienompi suhde, sitä arempi. Aini ja Arvi ovat paremmin samojen mielipiteiden ja saman uskon yhteenliittämiä kuin kaksi toisiaan varten luotua ihmisolentoa.

— Aini oli luotu toisenlaiseksi, kuin miksi olot hänet tekivät.

— Kukahan meistä on sitä, miksi meidät alkujaan aiottiin? — Alli avasi sairaalan oven. Hetken kuluttua hän jo seiso i Ainin vuoteen vieressä. Kierrekaihdi n oli laskettu alas, ja huoneessa vallitsi hämärä. Alli saattoi töin tuskin nähdä Ainin läpikuultaviksi laihtuneet kasvot. Kädenotteesta ja äänestä hän kuitenkin tuns i, miten heikoksi Aini oli käynyt. Hän tuskin uskalsi puhua, hän vain piteli sisaren kättä omassaan. Se oli pieni ja silkin pehmeä, aivan kuin isällä. Ja muutenkin tuntui Ainissa nyt olevan enemmän isää kuin koskaan ennen. Se pisti jo ensi näkemältä silmään.

— Taitaa olla jotain ihmeellistä tekeillä maailmalla nykyään, sanoi Aini viimein hiljaa. — Minä en tiedä, mutta tuntuu siltä. Eikä Arvikaan pääse tulemaan. — Aini puhui heikosti ja kuiskaamalla. Katsekin näytti melkein sammuvalta.

Alli kaarteli. — On taas lakkoja ja muuta sellaista. Milloinkapa elämä on tasaista.

— Alli, tule lähemmäksi, että kuulet. Minä en jaksa puhua kovaa.

Alli hätäntyi. Hän aivan kuin tuns i mitä oli tulossa, ja hän olisi tahtonut säästää sisarta. — Sinä olet liian heikko, älä nyt, torjui hän.

— Ehkä huomenna olenkin. Tänään jaksan vielä. Minä olen niin iloinen, että pääsit tulemaan. Marttahan on minua hoitanut niin hyvin — Mutta sinä tiedät ... hän on paljon nuorempi ja niin aivan toisenlainen. Ei ole helppoa sanoa paljon nuoremmalle: Sinä olet selviytynyt, minä ajanut karille.

— Aini, älä, pyyteli Alli. Mutta Aini ei voinut vaieta. Hänen täytyi puhua tämä ainoa kerta vain. Hän oli näihin asti ollut liian heikko — ajatuksenkin puolesta. Hän ei olisi jaksanut antaa selvää muotoa sille mitä hän sisimmässään oli kokenut. Mutta hän oli hautonut sitä mielessään ja pyrkinyt yhä suurempaan sisäiseen selvyyteen. Nyt hän tuns i olevansa kuin matkalle lähtevä, joka vihdoinkin on saanut kaikki selvitetynksi ja on valmis lähtemään.

— Alli, minun elämäni on ollut erehdyistä ja kärsimistä. Minun täytyi rakastaa, mutta minä en ollut uskollinen omille tunteilleni. Ehkä Erkki olisi kiintynyt minuun, jos olisin jaksanut olla uskollinen. Mutta onnenkaipuuni vei minut toisesta erehdyksestä toiseen. Arvin ankaruus oli minulle pelastusköysi. Se auttoi minun hallitsemaan tunteitani, mutta se pani minun kuolettamaan sellaistaakin, minkä olisi pitänyt saada elää. Tunsin omaan sisimpääni kohdistuvan tuomion, mutta en jaksanut pysähtyä siihen. Rupesin tuomitsemaan toisiakin. Asetuin Jumalan tuomioiden julistajaksi ja tulkiksi. Alli, minä olen ollut väärentämässä. Jumalan kuvaa ihmisten edessä.

— Me teemme sitä kaikki — omien puutteittemme kautta.

Aini sivuutti Allin sanat niinkuin hän ei olisi niitä kuullutkaan. — Olen tuominnut siksi, etten itse ollut tuntenut anteeksiannon makeutta. Mutta nyt tiedän, mitä se merkitsee, ettei meidän tarvitse kantaa omien erehdyksiemme taakkaa. Missä synteinanteeksiantamusta on, siellä on elämä ja autuus. Alli, isällä oli lapsenmieli ja lapsenmieli vie lähelle isänsydäntä. Siellä me itse pieninä opimme ymmärtämään Jumalan suuria ajatuksia ajalliseenkin elämään nähden.

Ainin silmät painuivat väsyneesti umpeen. Käsi valahti Allin kädestä vuoteen laidalle, ja ääni sammui kuulumattomaksi.

Puhuminen oli huomattavasti rasittanut Ainia. Poskilla paloi mielenliikutuksen helakka puna, ja hengitys oli lyhyttä, huohottavaa.

Pitkän vaitiolon jälkeen Alli alkoi puhua lapsistaan. Hänestä se oli rauhoittava aine. Mutta Aini keskeytti hänet. — Minun haudallani teidän pitää laulaa vain kiitosvirsiä, sanoi hän entiseen lämpimään ja vilkkaaseen tapaansa. — Vapautuksen iloa teidän siellä pitää tuntea. — Hän ummisti uudelleen silmänsä ja jäi, lapsekas onnellinen hymy huulillaan, nukkuvan lapsen asentoon.

Aini makasi yhä liikkumattomana ja Alli istui vieressä olevalla tuolilla ajatuksiinsa vaipuneena, kun käsi takaapäin kepeästi kosketti hänen olkapäätänsä.

— Martta! — Alli kavahti pystyyn samalla ensi näkemällä temmaisten itselleen jonkunlaisen yleisvaikutuksen sisaren nykyisestä sekä sisäisestä että ulkonaisesta olotilasta.

Martta näytti tavallisuuden mukaan terveeltä ja voimakkaalta, huolimatta siitä että hän oli laihtunut niinkuin kaikki rehelliset ihmiset, kuten hän itse selitti. Ja täynnä työntöä hän myöskin tuntui olevan. Hänestä oli ollut vallan kauheata, kun hän jäi kuin hiiri loukkuun sen johdosta, että oli tullut saattamaan Ainia tänne. Monta kertaa hän jo olikin pyrkinyt yli rajan, milloin salaisesti, milloin julkisesti, mutta aina oli tie noussut pystyyn. Lopuksi oli täytynyt tyytyä täällä oloon ja siihen, että täällä sai olla jonkunverran apuna milloin milläkin tavalla, sitenkin että sairaanhoitajana sai ottaa osaa valmistaviin toimenpiteisiin tulevaa varten.

— Ja kun Ainikin on ollut täällä, jatkoi Alli.

— Niin, tavallaan on sekin pidättänyt. Vaikka vähänpä iloa hänellä on minusta ollut.

— Apua sitä enemmän. Mutta varmasti iloa myöskin.

— Sinä tiedät, me olemme niin erilaiset. Minulta puuttuu juuri sitä, mikä teille on ollut elämän ydin. Minä en ole tarvinnut Jumalaa enkä miestä. Uskonnolliset ja eroottiset vaistoni ovat nollassa samoista syistä kuin äly Sven Dufvalla.

Alli ei sanonut mitään. Hän ajatteli niitä katkeria kokemuksia, joista Martta kerran oli hänelle puhunut. Sentähden hän ei uskaltanut kajota Martan sanoihin, vaikka muuten olisi tehnyt mieli.

Martta itse vapautti hänet pulasta. Häneltä pääsi nauru.

— Tiedätkö, Alli, taidamme me sittenkin olla vähän sukua, koska minä aivan näen, mitä sinä nyt ajattelet.

— Kuinka niin? — Alli tunsi punastuvansa.

— Minä tahdon lohduttaa sinua sillä, että vaikk'en olekaan kaivannut Jumalaa, olen todella näinä aikoina kaivannut jotain sovittavaa ja tyydyttävää elämänkäsitystä. Tämä kauhean suuri ihmishenkien hukka sekä meillä nyt että maailmansodan tappotanterilla panee ajattelevan vaatimaan jotain selitystä ja tarkoitusta kaikelle.

Aini kuului liikahtavan vuoteessaan. Alli ja Martta nousivat siitä syystä nurkasta, johon olivat vetäytyneet, ja lähenivät vuodetta. Mutta ennen kuin he pysähtyivät, tarttui Martta odottamatta sisaren käteen.

— Kuules Alli, on minulla jotain hauskaakin kerrottavana tänä suurien murheiden aikana. Mamma tulee päivä päivältä yhä enemmän isään. Hän ei enää sure sinun naimistasi eikä minun kylmyyttäni koko miessukua kohtaan. Hän on suloinen ja kaunis kuin tuulisen päivän aurinkoinen ilta.

Painuva talvinen päivä levitti hämyharson yli seudun. Rajaviivat alkoivat häipyä, värit tummenivat. Järveä kaartavat, mustansinisiet rannat näyttivät painuvan yhä etäämmälle.

Kaija seiso i huoneensa ikkunassa tähystellen järvelle päin. Siellä kulki viitoitettu tie asemalle ja sitä myöten punaiset tietysti tulisivat, jos tulisivat. Ja miksi eivät he tulisi ... tänne niin kuin muuallekin.

Hän juoksi saliin ja sai sieltä flygelinviereiseltä jalustalta käteensä kiikarin. Hän oli huomannut pienen mustan pisteen tiellä. Sitä hän tarkasteli kunnes oli varma asiastaan.

Nyt, nyt! Hän painoi käden jyskyttävälle sydämelleen. Sitten hän kuin unessa teki pikaisen kierroksen huoneissa. Yksitysisseikka toisensa jälkeen painui hänen mieleensä selvänä ja sisältörikkaana kuin entisyyden muistot kuolevan eteen.

Kuinka paljon, kuinka äärettömän paljon hänellä oli tässä ihanassa maalaiskodissa, jonne Olavi oli hänet tuonut! Hän oli ensi näkemästä asti pitänyt tästä kodista, oli vuosien kuluessa sitä ihailut, näytellyt ystäville ja tuttaville vähän ylpeillenkin. Mutta ymmärsikö ihminen sittenkään oikein arvostaa sitä, mitä hänellä oli, ennenkuin hän oli sen kadottamaisillaan? Eikö tälläkin hetkellä koko koti hänestä ollut ihanampaa, suuriarvoisempaa kuin koskaan? Eikö se äkkiä seisonut hänen edessään kuin maasta kohonnut haltijatar, joka näyttää koko loistonsa ja sitten katoaa.

Ja tämä koti, sekö pian olisi rosvojoukkojen saaliina?

Hän juoksi takaisin omaan huoneeseensa ja nosti lattialla leikkivän Eeron syliinsä. Olavi oli ollut Helsingissä kapinan puhjetessa eikä häntä ollut kuulunut kotiin. Hänen hyväkseen Kaija ei voinut tehdä mitään. Mutta lapsi.

Käytävästä alkoi kuulua miesten ääniä ... käskeviä, karheita.

Hän tuns i äkkiä iloa Olavin poissaolosta. Ja poika oli hänellä sylissään. Mitä hän pelkäsi? Omaisuuden menettäminen oli tällaisina aikoina pieni asia.

Ovi aukeni samassa, ja kolme punakaartilasta astui sisään. He tulivat suoraa päätä Kaijaa kohden.

Pikku Eeron silmät revähtivät selkoselälleen. Miesten tuima katse herätti vähän pelkoa, mutta punaiset nauhat ja kiiluvat aseet vetivät puoleensa. Turvallinen asema äidin käsivarrella rohkaisi myöskin. Eero näki siitä syystä hyväksi ottaa vieraat vastaan kaikkein suurimmalla suosion osoituksella. Hänellä oli kädessään hännätön, kolmijalkainen puuhevonen, jonka hän hymyillen ojensi tulijoille.

Mies, joka tuntui olevan joukon johtaja, rupesi vilkaisematta Eeroon tiedustelemaan Kaijalta isännän olinpaikkaa, talon pehtoria, palvelijoiden lukua y.m. Toiset sitä vastoin näyttivät olevan huvitettuja pienestä porvarivekarasta, joka ei ensinkään vieronut punakaartilaisia.

— Eipä tämä kalu ole kovin herraskainen, kuuli Kaija jonkun arvostelevan.

— Pulskemman minä ostin pojalleni, jatkoi toinen. Hän ojensi kellonsa Eeron kuunneltavaksi ja hymähti tyytyväisyydestä, kun poika äidin käsivarrelta pyrki hänen syliinsä. — Ihmisiä sitä ollaan mekin, sanoi hän, kääntyen Kaijaan, jota johtomies juuri oli lakannut puhuttelemasta.

— Niin, lapsi löytää ihmisen missä hän on löydettävissä, vahvisti Kaija. — Minä uskon lapsen sanattomaan arvosteluun.

Kuin vahvistukseksi äitinsä sanoille painoi Eero samassa päänsä pitäjänsä povea vastaan pelokkaasti kätkeäkseen silmänsä johtomieheltä tämän kulkiessa ohi.

— Mies, jossa ihmisyyys on kuollut, ei näekään pientä lasta, sanoi Kaija painokkaasti, johtajan mentyä viereiseen huoneeseen.

Eeroa pitelevä mies ei vastannut, mutta hän meni aivan punaiseksi. Hän ymmärsi sanojen antaman tunnustuksen, mutta hän ymmärsi niistä muutakin.

Kaija ja hän seisoivat hetken vastatusten, katse painuneena katseeseen. Sitten laskeutui raskas surumielisyys kummankin kasvoille. He olivat kohdanneet toisensa ihmisinä ... pienen lapsen välityksellä. Mutta he tunsivat samalla, että oli jotain, joka erotti. — Kuinka olette te siinä joukossa, missä ihmisyyys on kuollut? kysyi Kaijan katse. Ja mies tuns i kysymyksen. Hänen katseensa painui raskasmielisenä.

Silmänräpäys oli lyhyt, mutta täynnä molemminpuoleista ja syvää, sisäistä kokemusta.

Samassa kutsui johtomies. — Minullakin on poika, sanoi Eeron ystävä ojentaessaan lapsen Kaijalle.

Johtaja oli jo toisten kanssa tutkimassa huoneen joka kolkkaa. Huonekaluja viskattiin nurin, muutamat lävistettiin pistimillä. Haettiin aseita mahdollisista ja mahdottomista paikoista.

Vierashuoneesta jatkettiin toisiin. Ja kun talo oli tarkastettu, komennettiin ruuat ja juomat esille. Syötiin ja määrättiin mukaan otettavaksi sekä kellarista että aitoista. Palvelijakunta kutsuttiin koolle, ja uusi isäntäväki jakeli käskyjään. Mieluisilta tuntuvat saivat jäädä korotetuin palkoin. Toisille annettiin käsky lähteä.

Kaija seurasi askel askeleelta kotinsa hävitystä. Eero käsivarrellaan kulki hän joukon jälessä tyynenä, arvokkaana, parhaamatta, vastustamatta.

Nyt, kun kaikki tuhoutui, hän vasta äkkiä näki miten paljon hänellä oli ollut. Nyt hän sen vasta oikein tunsikin omakseen. Oma, oma se oli, nämä kotieläimetkin, jotka katselivat häntä suurin, kummastelevin ja kysyvin katsein, nämä varastot, joista hän vuosien kuluessa oli nauttinut, mutta joita toisten ahkera työ oli hänelle kerännyt.

Ja entä palvelusväki! Loitolla he tänä hetkenä olisivat olleet hänestä, jos hänen oma suhteensa heihin olisi ollut määräämässä! Hänelle oli koti oikeastaan rajoittunut siihen, mikä tuotti hänelle persoonallista nautintoa. Puutarha kukkineen, huoneet, jotka hän täytti soitolla, laululla ja kauneusaistiaan vastaavalla sisällöllä, ja sitten tietysti lapset, Helsingissä oleva esikoinen ja tämä pikku-Eero, niissä oli hänen maailmansa ollut. Niin, ja Olavi oli tietysti myöskin mukana, joskin hän aina askarteli omalla alallaan.

Kävi kuin kipeä pistos Kaijan rintaan. Vähän arvoa oli hän oikeastaan antanut Olavin ahertelulle, mutta nyt sen tulokset näkyivät ei ainoastaan siinä mitä oli tehty kodin hyväksi, vaan myöskin siinä uskollisessa, todellista kiintymystä osoittavassa mielentilassa, joka ilmeni suurimmassa osassa palveluskuntaa. Talon pehtori ei luovuttanut hallustaan viljavaraston avaimia ja teki muutenkin kaikkensa, kodin suojelemiseksi. Karjakko Leena syleili itkien emäntäänsä. Hänet oli häädetty talosta, mutta hän kuiskasi Kaijalle asettuvansa läheiseen torppaan, jotta voisi auttaa, milloin vain rouva apua tarvitsi. Eeroa hyvästellessään painoi hän pojan käteen muutamia säästämiään sokeripalasia ja viisimarkkasen. Kun kaikki oli ryöstetty, saattoi sekin tulla hyvään tarpeeseen.

Kaijalta pääsi pari tukahutettua nyyhkytystä. Hän ei ollut ansainnut Leenan hyvyttä. Itsekäs emäntä hän oli ollut, — ei kova, ei kiukkuinen — siihen ei hänellä ollut taipumustakaan, mutta ajattelematon ja itsekäs. Hänen kotinsa palveluskunta oli ollut hänelle joukko ympärillä hääääviä käskyläisiä, joita hän tarvitsi, mutta ei ihmisiä, joilla oli aivan samanlaisia iloja ja suruja kuin hänellä itselläänkin ja joille rohkaiseva, puhdasta inhimillistä osanottoa ilmaiseva sana monesti oli tarpeen ja teki hyvää.

Olavin työn jälkiä oli tämäkin, ja Leenan oman sydämen hyvyttä, joka vaatimattomasti kantoi esille tänä hetkenä todella ruhtinaallisen suuren lahjansa.

Mellastusta jatkettiin yhä. Vieras väki isännöi kartanossa, ei kuin kotonaan, vaan hävittävänä vihollisena. Vielä kun Kaija illalla istui Eeron vuoteen vieressä kuuluu pihalta liikettä ja levottomuutta.

Unta ei ollut ajattelemisenkaan, ei edes maatapanoa. Valvominen Eeron vieressä oli ainoa, johon oli voimaa. Ja siinäkin raateli huoli Olavista ja monet ennen tuntemattomat ajatukset.

Koko elämä oli näinä viimekuluneina tunteina muuttunut, ei ainoastaan ulkonaisesti, vaan itse olemukseltaankin.

Kun nyt olisikin saanut takaisin edes pienen osan tässä kodissa eletyistä vuosista! Kun olisi voinut poistaa olemattomaksi monet pienet, pistävät sanat ja huomautukset! Kaikkensa, kaikkensa hän ilolla olisi antanut, jos Olavi kotia ajatellessaan ei olisi löytänyt muuta kuin hyviä ja kauniita muistoja. Olavi oli itse niin hyvä. Poikia ja Kaijaa hän aina ajatteli. Mutta hänellä oli varmat mielipiteensä, joista hän ei väistynyt, ei edes rakkautensa tähden. Ja niitä oli sekin, että yksin sellaisessakin talossa, missä oli yllin kyllin palvelusväkeä, tarvittiin emännän valvovaa silmää tai ainakin hänen harrastustaan kotiaskareihin. Missä tällaista harrastusta puuttui, oli elähdyttävä voima ja työilo ainaisessa ehtymisen vaarassa. Heidän avioliittonsa ensi ajoista asti oli Olavi puhunut tästä, milloin suoraan, milloin kautta rantain. Mutta hän oli kunnioittanut Kaijaa vapaana ihmisenä, jonka itse täytyi päättää ja vastata teoistaan. Hän ei ollut koskaan edes koettanutkaan pakottaa. Kaija oli vain tuntenut hänen sanattoman arvostelunsa. Ja se oli monesti harmittanut aivan kauheasti, varsinkin sellaisina hetkinä, jolloin hän oli jokeltanut lasten kanssa tai sielussaan hekumoinut ihanan simfoniian ääressä ... ja Olavi oli tullut sisään navettakertomukset huulilla ja navettahaju vaatteissa.

Mutta jos hän nyt vain seisoi tuossa elävänä ja terveenä, olisivat hänen puheensa lehmistä ja

lannasta ihanammat kuulla kuin kaiken maailman kaikkein kaunein simfonia.

Kaijan täytyi ottaa yölamppu pöydältä ja kumartua lähempää katselemaan Eeroa.

Minkätähden oli tämä lapsikin niin sanomattoman rakas? Senkötähden vain, että hän oli osaa Kaijasta ja että hän oman henkensä alttiiksi pannen oli hänet maailmaan synnyttänyt? Eikö tuollainen kokemus voisi herättää vihaakin, suorastaan vihaa, jolleivät vanhemmat rakastaisi toisiaan?

Jolleivät rakastaisi! Se ajatus aivan kuin otti kädestä ja vei oikealle ladulle.

He rakastivat, rakastivat toisiaan. Ei olisi tämä rauhallisesti nukkuva pikku pilttikään ollut Kaijalle sitä mitä oli, ellei hän olisi ollut kuin heidän rakkautensa ihmishaahmoon pukeutuneena. Ja samalla hän oli, ei vain elävä side heidän sielujensa välillä, vaan myöskin side, joka liitti heidänkin pian haihtuvan, itsessään jäljettömiin katoavan elämänsä sekä menneiden että tulevien polvien elämään.

Eero käännähti samassa unissaan. Hän oli punakka vuoteen lämpimästä. Tukka oli hieman kostea, niskasta kiharaan käpertynyt.

Kaijan täytyi kevyesti sipaista pojan otsaa, aivan kevyesti vain, mutta kuitenkin edes vähän. Olavihan oli niin kaukana.

Monesti ennen hän oli seisonut näin, suuren hellyyden hartaudella katsellen lapsiaan. — Omat pojuni, omat rakkaani, ne sanat olivat silloin itsestään syntyneet sekä sydämessä että huulilla. Nyt nousi entistäkin hellempi ajatus mieleen, entistä hellemmät sanat huulille. — Olavin oma poika, Olavin rakas, rakas poju, kuiskasi Kaija hiljaa kyynelten putoillessa pojan siniselle peitteelle.

Ja Eero vastasi unestaan syvällä, hartaalla huokauksella.

11.

Kaija istui kyyristyneenä kiulun ääreen ja lypsi. Lämmin maito valui sihisevinä säteinä kiulunpohjalle Eeron suurella ihastuksella seuratessa toimitusta katse täynnä odotusta.

— Tästä poju pian saa, puheli Kaija yhä lypsäen. — Sitten jaksat kasvaa siksi kuin isä tulee. — Ja Eero toisti totisena joka päivä kuulemansa sanat: isä tulee.

Jokapäiväisistä vakuutuksistaan huolimatta ei Kaija tietänyt, mikä hänessä oli voimakkaampana: jäytävä pelko, vai iloinen odotusko. Jälkimäisen varassa hän kuitenkin eli. Ja sen hän tunsu, että ellei Olavi tulisi kotiin, ei enää elämästäkään hänen kohdaltaan koskaan tulisi mitään. Hän ei voisi antaa itselleen anteeksi.

Miksi, miksi hän ei ollut luonut heidän yhdyselämästään jotain parempaa? Edellytyksiä siihen oli ollut olemassa. Pohja oli oikea. Ja tuon paremman luominen oli ollut hänen vallassaan. Kotionnen avaimet ne olivat sittenkin ensi sijassa perheenäidin käsissä. Mutta niiden käyttämisessä tarvittiin harjaantumista. Yleensäkin täytyi ihmisen oppia elämisentaitoa, mutta sitä tarvittiin aivan erikoisella tavalla avioliitossa. Siinä ei kelpannut vanhan ajan ihanne, taipuvaisuus, joka imupaperina omisti miehen suusta lähtevät ajatukset. Yhtä vähän kelpasi siihen ajattelematon ja itsekäs lapsimaisuus. Ehjää, kypsää persoonallisuutta siinä tarvittiin, persoonallisuutta, joka osasi pysyä kannassaan, mutta samalla tunsu mukautumisen taipuisan tahdon ja velvollisuudentunnon merkityksen yhdyselämässä.

Olavi parka, kuinka hän ensinkään oli voinut nauttia kaikesta mitä Kaija kodissa oli tarjonnut hänelle iloksi? Hän oli omasta puolestaan koettanut seurata Kaijan harrastuksia niin pitkälle kuin mahdollista. Hän oli kantanut kotiin "impromptuja", "barkarolleja" ja kehtolauluja. Koti- ja ulkomaista, klassillista ja uudenuutukaista musiikin alalta oli hän kerta toisensa jälestä tuonut Kaijalle. Mutta mitä oli hän saanut palkakseen? Suudelmia ja musiikkia tietysti, — vaan ei ymmärtämystä omille harrastuksilleen ja omalle aatemaailmalleen.

— Olavi, Olavi, kutsui Kaija sydämessään — tule, tule pian! Nyt minulla on sinulle suudelmia parempaa.

Mansikki sai pari hyväilevää sivellystä kaipauksen pehmittämästä kädestä. Sitten Kaija kääntyi mennäkseen lypsämään toista lehmää.

Eero tepasteli hänen edellään. Poika tiesi hyvin, mitkä lehmät olivat äidin lypsettävinä, mitä "punaiset" lypsättivät. Hänen olennossaan olikin toimeliaan ja tietävän miehen vakavuutta hänen

asettuessaan Tähikin viereen.

Kaija jatkoi työtään tottuneesti kuin vanha karjakko. Hän ei enää itse edes kiinnittänyt huomiota siihen mitä teki. Tämä oli jo jokapäiväistä hänelle. Mutta voi sitä tuskaa, jonka takaa jokainen hänen edistyksensä oli ollut haettava!

Hän ei koskaan väristyksittä voinut ajatella tuota ensimmäistä kauhun yötä.

Hänellä oli pyhäinen sunnuntai sielussaan hänen istuessaan Eeron vuoteen vieressä. Hän oli katumuksentekijä, joka oli pukeutunut sisimpänsä säkkiin ja tuhkaan. Mutta hän oli samalla voidellut päänsä iloisen odotuksen öljyllä. Hän taisteli Olavin hengen puolesta ja oli varma voitostaan. Hän tunsu, että hän saisi ehjää ja sovittaa.

Pimeä kammottava yö värjötti hänen kotinsa ympärillä. Hänen sisimpänsä oli laskeutunut suuri rauha.

Silloin yhtäkkiä pamahti laukaus, ensimmäinen, toinen, kolmas. Ne tulivat läheltä. Äänestä päättäen ehkä riihen takaa.

Hän karkasi pystyyn. Joka solu hänessä vapisi. Pehtori, pehtori, Olavin ystävä ja paras apu; — suorasukainen, vaatimaton ja uuttera työntekijä, oliko hän ehkä hengellään vahvistanut uskollisuuttaan maata, oikeutta ja Olavia kohtaan?

Kaija sai keittiössä vapisevan sisäkön käsiinsä, uskoi nukkuvan Eeron hänen huostaansa ja läksi itse juoksemaan ulos pimeään yöhön.

Voi sitä tuskaa silloin! Se virkosi vielä nytkin uudelleen vähäisestäkin muistosta. Ja niitä itsesyytöksiä! Neljä vuotta oli pehtori asunut Salokankaalla. Mutta monestikohan Kaija oikeastaan oli lähestynyt häntä ja hänen omiaan? Missä määrin oli hän ajatellut heitä ja heidän olojaan. Ja nyt, nyt! Se poloinen vaimo, joka oli niin kiintynyt mieheensä! Miksi ei Kaija ennen ollut ajatellut häntä ja heitä kaikkia? Näinkö paljon tarvittiin, jotta ajattelemtoman ja itsekkään ihmisen silmät avautuisivat, jotta ihmiset ihmisinä oppisivat tuntemaan yhteenkuuluvaisuutensa?

Pimeässä porstuassa oli Kaija suistua suulleen. Siinä oli jotain maassa, ja hän oli kiiruhtanut eteenpäin hätäisenä, ajattelemtatta.

Hän haparoi pimeässä, koetti tunnustella ja ymmärsi vihdoinkin. Siinä oli kynnyksen yli viskattu ruumis.

Hän jähmettyi, oli kirkaista pelosta, mutta sai oman tuskansa alas painetuksi niiden tähden, joita nyt odotti murtavan raskas isku.

Perimmäisestä huoneesta hän löysi heidät — äidin ja lapset toisiinsa painautuneina, silmät kyöneleettöminä, suuren kauhun lasittunut elottomuus katseessa.

Voi tuota yötä, tuota pohjattoman surun ja kauhun yötä! Voi sitä tuskantäyttää maailmaa, joka löytyi tuon ainoan pienen perheen keskuudessa! Ja se oli vain yksi lukemattomien joukossa!

Kaija vei heidät samana yönä omalle puolelleen. Ja sinne he sen jälkeen jäivätkin. Heistä täytyi huolehtia kuin pienistä lapsista, joka ainoasta. He olivat kokonaan surunsa murtamat, äiti niinhyvin kuin lapsetkin.

Heidän talossa olonsa vaikutti osaltaan siihen, että Kaijan heti ja toden teolla täytyi käydä työhön käsiksi. Punaiset olivat navettapuolelle jättäneet ainoastaan omaa väkeään. Ja nämä huolehtivat vain päämajaan lähetettävästä maidosta. Kaijan piti itse pitää huolta siitä, mitä hänen talouteensa tarvittiin. Hän, köyhäksi ryöstetty, tunsu itsensä ensi kertaa eläessään todella perheen emännäksi. Mutta hän tunsu samalla välttämättömäksi alkaa aivan aakkosista.

Hän pani Eeron kelkkaan ja läksi Leenan puheille. Kynä ja muistikirja oli taskussa. Ja paljon niihin olikin merkittävää, kanoista, ja sioista, lypsyajasta, lehmien ruokinnasta, sukimisesta ja muusta.

Ei mikään saanut jäädä vain muistin varaan, kun oli opittava niin paljon uutta ja ihmeellistä yhtäikaa.

Ja sitten kun piti oppia lypsämään! Kaija ei ikinä olisi uskonut sitä niin vaikeaksi työksi. Ihan kuin itsestään oli hänestä maito aina näyttänyt valuvan kiuluun. Mutta se olikin raskasta, hirveän raskasta! Käsivarret kävivät siitä oikein kipeiksi. Yölläkin kun tuli käännytyksi vuoteessa, tunsu miten kipeät lihakset olivat. Ja sormetkin kävivät alussa merkillisen kankeiksi. Tuntui siltä kuin sellaisilla sormilla ei ikinä soitettaisi mitään impromptuja tai symfonioja. Eikä soittoon muuten jäänyt aikaakaan. Aika meni tarkasti työssä, vaikkakin päivä alkoi jo viideltä. Ja illan tullen väsytti niin, että tuskin vuoteeseen ehti

ennen kuin tuli uni.

Tuo siunattu, lääkitsevä ja voimaa antava uni! Se oli palkka päivän raadannasta ja suuri palkka, sillä ilman sitä tuskin unta olisi tullutkaan. Mutta nyt tuli, tuli vaikka sydäntä ahdisti Olavin ja lukemattomien toisten kärsivien ja kamppailevien tähden.

Kaija nousi Tähikin vierestä siirtyäkseen kolmannen lehmän luokse, mutta Eeron punoittava nenänpää ja kohmettuneilta näyttävät kädet keskeyttivät hänen työnsä.

— Hyväinen aika, poju, eikö äiti pannutkaan vaatetta tarpeeksi sinun päällesi. — Hän alkoi hypittää poikaa, mutta muisti samassa pehtorin nuorinta, joka oli ollut nukkumassa, kun hän Eeron kanssa läksi ulos. Tyttö oli ehkä nyt hereillä ja tulisi mielellään juomaan lämmintä maitoa.

Kaija läksi juoksuttamaan Eeroa rakennukselle päin, teki kierroksen huoneissa, mutta ei löytänyt ketään ja päätti siitä, että äiti lasten kanssa oli lähtenyt ulos.

Kaija oli jo ovella, kun puhelin soitollaan vavahutti hänen sisintään. Puhelinsoitto ei yleensä tietänyt hyvää. Vastahakoisen hitaasti kääntyi hän takaisin ja nosti kuulotorven korvalleen. Mutta jo ensi sanat panivat hänet ylt'yleensä vapisemaan.

Keskusasemalta! Saksalaiset ovat tulleet! Helsinki valloitettu, vapaa, — pian koko Uusimaa samoin.

Kaija sai Eeron äkkiä syliinsä. — Poju, poju, saksalaiset ovat tulleet ja isäkin tulee. Ymmärrätkö Eero, nyt hän tulee.

Hän nosti pojan korkealle, hän nauroi ja itki. Sitten hän kääntyi tuiskuna pihalle.

Siellä tuli Leena vastaan. Hän oli kuullut, että punaiset olivat paenneet, ja silloin hän heti oli lähtenyt tulemaan.

— Leena, Leena, mikä ilonpäivä. — Hän veti Leenan muassaan navettaan. Leena sai syleilyn, Mansikki, Tähikki ja Kaunikki samoin. — Helsinki on vapaa, ja nyt tulee isäntä kotiin!

Leena katsoi kysyvästi emäntäänsä. Hänestä Helsingin vapautus tuntui heikolta takuulta isännän paluusta. Murhattuja ja kaatuneita taisi olla tuhansittain maassa. Mistä sen tiesi, että isäntä palaisi!

Mutta kun ei käynyt sanominen mitä ajatteli, rupesi Leena kehumaan rouvan lypsytaitoa. Kaija oli oppinut ihan ihmeesti. — Tästä puoleen rouva varmaankin usein tulisi navettaan. Ennen oli monesti tuntunut ikävältä, kun ei koskaan näkynyt, mutta isäntä oli aina sanonut, ettei rouva jouda, kun soittaa ja laulaa ja huolehtii lapsista.

Kaijalle nousi kuin pala kurkkuun. Olavi häntä noin puolustamassa, vaikka itse kaipasi enemmän kuin kukaan muu. Mutta sellainen hän oli!

Kaija keskeytti hetkeksi Kaunikin lypsyn. — — Leena, mitä me oikeastaan teemme, kun isäntä tulee kotiin. Ei ole vastaanottoa kyllin hyvää hänelle.

— Jos kaiken tämän jälkeen pääsee elävänä ja terveenä kotiin, taitaa se itsessään olla niin juhlallista, ettei siihen mitään lisäksi tarvita.

Leena nosti käden varjostavasti silmilleen ja kumartui samassa lähemmäksi ikkunaa. Hänestä oli kuin varjo olisi pyyhkäissyt yli pihan ja sisään suuresta ovesta.

Sydän vavahti niin pahasti. Viime ajat olivat opettaneet elämään ainaisessa hirmutekojen ja surusanomien pelossa.

— Rouva nyt lypsäisi vielä, että minä oikein näen, alkoi hän toimitella kuin oman levottoman mielensä rauhoittamiseksi.

Kuului kiireisesti läheneviä askelia. Leenan sydän alkoi voimalla jyskyttää.

Oliko surusanomantuoja ovella samalla kuin iloinen odotus oli ennättänyt taloon tai voisiko...? Olisikohan ennättänyt juosta läpi huoneiden, ja kun ei löytänyt sieltä...?

Kaija ei kuullut mitään, hän vain lypsi arvokkaana ja ylpeänä uudesta taidostaan. Maito valui tasaisissa säteissä sihisten kiulun pohjalle.

Ovi temmattiin auki.

— Kaija! — Värisevä riemun ääni täytti koko navetan.

Kaija oli samassa pystyssä. Hän ei käsittänyt milloin se tapahtui, mutta hän tunsi, että hänellä oli kädet Olavin kaulassa. Kyyneleet juoksivat hänen poskiaan pitkin, mutta suu nauroi. Kuukausia kestänyt jännitys laukeni —. Hän lepäsi onnellisena, hervottomana Olavin rintaa vasten. Sydän sykki sydäntä vastaan rajussa ääriä vailla olevassa riemussa.

— Kaija, minä hain sisältä ... en löytänyt ketään. Mutta sitten näin keskeneräisen työsi. Ja täältä, täältä minä löydän sinut!

— Lypsämästä — niin! — Kaija nauroi, vaikka kyyneleet vielä valuivat poskia pitkin. — Minä olen sukinut, ruokkinut ja lypsänyt. Ja minä tunnen kaikki lehmät. — Hän puhui kuin onnellinen, ylvästelevä lapsi. — Katso näitä lihaksia! — Hän taivutti käsivarttaan, kuin voimastaan ylpeä koulupoika. — Koetahan. Ne on lypsämisestä. Etkö näe, että minä osaan?

— Minä näen. — Olavi puhui kuin unessa. — Ja minä teen sitä tästäpuoleen aina, aina, ymmärrätkö?

Silloin vasta Olavi käsitti. Yhdessä ainoassa silmänräpäyksessä hän näki Kaijan sydämen pohjaan asti, näki kaiken, mitä tämä pitkinä, tuskantäysinä kuukausina sydämessään oli sanonut hänelle. Hän ei saanut puhutuksi. Hän vain levitti sylinsä ja painoi Kaijan uudelleen siihen. Hänen huulensa vavahtelivat, ja sanat syntyivät vähitellen, kuin suuren vaivan takaa. — Kaija, Kaija, kuiskasi hän, tämä sota, joka niin armottomasti on köyhdyttänyt Suomen koteja, on tehnyt omamme entistäkin rikkaammaksi.

Huulet etsivät huulia ikävöivinä, janoisina. Mutta katse oli sumea kyynelistä.

12.

Saksalainen soittokunta soitteli kappelissa. Joutilasta yleisöä ajelehti virtanaan katuja pitkin katsellen ja kukittaen saksalaisia, kuunnellen soittoa sekä ihmetellen muotoaan muuttanutta pääkaupunkia. "Valkeille" vallatut, autot kiitivät huimaavaa vauhtia katuja pitkin valkokaartilaisten ohjaamina ja heidän asioillaan. Niiden äänekkäät tiedonannot pakottivat yleisöä kiireisesti väistymään tieltä ja samalla hymähtämään, sillä ääni oli toinen kuin ennen. Sekin oli uuden päivän merkki.

Kauppatorille oli kerääntynyt hallien toiselle puolelle ulottuva paksu ihmismuuri. Rannassa olevaan proomuun oli tuotu joukko vankeja ja toisia tuotiin yhä. Jokaisen uuden saattueen saapuessa väistyivät ihmisjoukot syrjään, antaen vartioiduille tulijoille tilaa. Saattueen häntäpäätä luikerteli katuja pitkin joukko tyhjäntoimittajia. Siinä oli värinsä äkkiä muuttaneita punaisia, jotka arkoina mutta samalla vakoiluhalusina olivat joukkoon liittyneet. Siinä oli toisia, jotka purkivat mielensä raakuutta viskaamalla pilkkasanoja vangituille, ja lopuksi oli suuri joukko vankien ystäviä ja omaisia. Useimmilla näistä oli paketteja tai kirjeitä käsissä. Monet itkivät, toisilla oli uhmaa katseessa.

Köysiraja rannalla eroitti saattamaan tulleet laivaan viedyistä, joita vain asianomaiset saivat lähestyä. Vahdissa olevat "valkoiset" kulkivat köyden toisella puolella pitäen rajaa silmällä ja välittäen saattajien tuomia lähetyksiä laivassa oleville. Joukko tunki raskaasti, suurempaa alaa tahtovana aaltona köysiaitausta vastaan, aiheuttaen yhä uusia muistutuksia.

— Olenhan sanonut, ettei saa tunkea noin. Kyllä kaikki teidän pakettinne viedään perille. — Nuori valkokaartilainen siirsi kädellään syrjemmäksi naista, joka oli tullut työnnettyksi melkein köysirajan toiselle puolelle. Nainen katsoi häneen suuri, pohjaton suru katseessa. — Eikö sinne voi päästä? kysyi hän rukoilevasti.

— Se on mahdotonta, mutta olkaa levollinen, kyllä pakettinne viedään perille. — Nuorukainen jatkoi kulkuaan köysirajaa pitkin. Naisen kyneleinen, rukoileva katse seurasi häntä askel askeleelta.

— Miehennekö on siellä? kysyi nuorukainen uudelleen sivuuttaessaan naisen.

— Mieheni, Kusti Ojanen. — Vahdissa olevan ystävällinen äänensävy rohkaisi naista. Hän painoi ylärumiinsa niin pitkälle kuin taisi köyden toiselle puolelle ja kysyi kuiskaamalla: — Minne heidät viedään ja mitä tehdään heille? Sanokaa Jumalan tähden. Olkaa armollinen.

— Viedään Viaporiin ja siellä tutkitaan.

— Entä sitten? Eihän vain ammuta?

— Se riippuu heidän rikoksestaan. — Nuorukainen jatkoi matkaansa. Nainen vaipui hervottomasti lähimpänä seisovan olkapäätä vastaan. Hän vapisi itkusta.

Ihmismuuri rupesi samassa liikahtelemaan. Joku tahtoi tietä ja toiset väistyivät, mikä vastahakoisesti ja niin vähän kuin mahdollista, mikä paraimpansa mukaan.

— Äiti, emme me löydä heitä täältä, sanoi reipas ääni aivan itkevän naisen vieressä. — Koetetaan toisesta paikasta.

— Voi näitä vankipolaisia, kuului vanhempi, surupukuinen nainen sanovan.

Itkevä vavahti. Äänessä oli jotain tuttua. Ja tuo sydämellinen sävykin meni suoraan sydämeen. Itkevä nosti päätään ja näki lähellään kaksi keski-ikäistä naista ja nuoren tytön. Toinen vanhemmista, surupukuinen, näytti tutulta. Hänkin taisi tapaamisessa huomata jotain erikoista, koska pysähtyi ja katsoi pitkään kyynelsilmäiseen vaimoon. — No, mutta mehän varmasti... Maija pysähtyi vaimon eteen.

— Niin, niin me olemme tavanneet — Elli kävi kaksin käsin kiinni Maijaan. — Silloin junassa kerran. Muistaako rouva?

— Ja te olette täällä ... saattamassako? — Maija sanoi sen hiljaa kuin peläten loukkaavansa.

Elli raukesi itkemään. — Me olimme niin onnellisia. — Meillä oli oma koti ja pieni poika... Voi, eikö rouva menisi tuonne Kustin puheille. Se tekisi hänelle hyvää. Ja sitten minäkin saisin kuulla —

Maija koetti selittää asian mahdottomuutta hänen kohdaltaan, mutta Airi, joka kuului ensimmäisen pataljoonan naisavustajiin, saisi varmaan viedä Ellin paketin laivaan ja silloin ehkä myöskin puhutella Ellin miestä.

Samassa kuin ympärillä seisovat huomasivat Airin aikovan viedä pakettia proomuun, tuli niitä ja kirjeitä sekä oikealta että vasemmalta. — Hyvä, pieni neiti, otattehan tämänkin! Sanokaa, että, voin hyvin ja että kirjoittaisi pian. — Kysykää neiti minunkin poikaani. Hän on Jussi Sorri. Tässä olis rahaa, jos vain toimitatte. — Ja tässä ottakaa tämä!

—En minä rahoista — Airin täytyi torjua päälle tunkevia etäämmälle. — Mielelläni minä toimitan, mutta ette saa puhua yhtäaikaa. Antakaa minun kirjoittaa sanottavat näihin paketteihin, niin että ne varmasti tulevat oikein sanotuiksi.

Kädet täynnä kirjeitä ja paketteja Airi viimein pääsi lähtemään. Ja kun ensimmäinen lähetys oli viety perille, oli saattajilla uusi valmiina. Vangit kerääntyivät proomun laidalle ja odottivat siinä joko itse saadakseen osansa tai edes saadakseen lähettää terveisiään.

— Antakaa nämä Ellille. — Kusti Ojanen tyhjensi rahansa Airin käteen. — Hän näkee muuten varmasti nälkää. Hän oli pannut minulle tähän leipäkorttinsa ja tämän viikon koko leipäannoksen... Kiittäkää pojan valokuvasta, — tuli hetken kuluttua jatkoksi. Mutta se sanottiin kuin vaivalla. Katse oli synkkä ja kasvojenilme kova. Suun ympärillä näkyi värähdyksiä, jotka puhuivat jonkunlaisesta sisäisestä taistelusta.

— Enkö saa sanoa mitään muuta, jotain siitä mitä ajattelette ja tahdotte? — Airi jäi odottamaan.

— Sanokaa, että hän aina on ollut hyvä minulle ja että hän olisi sietänyt paremman osan.

Kusti käänsi kasvonsa pois päin. Airi oli näkevinään niissä suonenedontapaisia kouristuksia. Mutta samassa kuin Kusti oli kääntänyt selkensä Airille, kuuli tämä hänen tiedustelevan eikö kellään ollut tupakkavehkeitä. Olisi totisesti pitänyt saada...

Ellin katse riippui rukoilevana ja hätäntyneenä Airissa, joka kerran kun tämä proomulta lähenei saattajien joukkoa. Ja kun kaikki paketit viimein oli viety perille ja Airi yhdessä Allin ja Maijan kanssa kääntyi lähtemään, alkoi Elli ajatuksissaan astua heidän jäljessään. Maija oli antanut hänelle osoitteensa ja oli käskenyt käymään. Arvattavasti joskus vastaisuudessa. Mutta Ellistä tuntui niin mahdottomalta erota. Olisi pitänyt puhua paljostakin, kertoa Kustista ja siitä, että tämä huonojen toverien houkutuksesta oli joutunut näille teille. Se ehkä olisi voinut helpottaa tuomiota.

Kun ei vain Olli olisi ollut yksin kotona! Jos hänelle vielä sattuisi jotain näin äidin poissaollessa, ei enää saisi rauhaa koskaan.

Elli kääntyi äkkiä astumaan kotiaan päin. Hän kulki puolijuoksua ja painoi tuontuostakin nenäliinan silmilleen.

Voi sitä kaunista pientä kotia mikä heillä ennen oli! Kamari ja keittiö siinä oli. Ikkunalla kukkivat geraniumi ja verenpisara. Myrtti oli kolmantena, oikein kaunis myrtti, jonka hän oli istuttanut morsiuskruununsa myrtistä. Ja kun he olivat olleet pari vuotta naimisissa, sai hän Kustilta ompelukoneenkin joululahjaksi. Hän odotti silloin lasta. Ensimmäinen vaatekappale minkä hän sillä

ompeli olikin pieni paita. Se pantiin laatikkoon päällimmäiseksi, ja sitä hän aina laatikkoa avatessaan ihaili. Monesti oli se otettava käteen, ihan kuin hyväiltäväksi.

Iloa riitti siihen aikaan aamusta iltaan. Ne ensimmäiset vuodet naimisissaoloajasta olivatkin olleet hänen elämänsä kaikkein onnellisimmat. Suru alkoi vasta silloin, kun hänelle ruvettiin kielimään Kustista, että tällä onkin toinen. Holopaiska siitä ensin tuli puhumaan. Elli ei tahtonut kuulla, ei uskonut. Mutta se jäi kuitenkin mieltä painamaan kuin salaa jomottava särky. Ei saanut pikku Ollikaan sitä asettumaan, vaikka hänestä olikin paljon apua. Kustikin piti niin kovasti pojasta. Mutta eipä siltä voinut pysyä kotona. Meni kun toiset houkuttelivat, rupesi ryyppiskelemään ja oli siitä aina kiukkuisella tuulella. Omatunto tietysti kolkutti, vaikkei sitä käynyt myöntäminen muille eikä itselleenkään. — Vähitellen sitten Kustin rikkeet rupesivatkin tulemaan ilmi, toinen toisensa jälkeen. Kauppiaan kassastakin oli otettu. — "Rikas porvari", oli Kusti sanonut ja kironnut. Mutta ymmärsihän Elli jo silloin, ettei tule hyvää, kun lähtee sellaisille teille. Kauppias oli kyllä luvannut antaa anteeksi niin, ettei siitä linnaan vietäisi, mutta toimi meni kuitenkin. Ja Kusti oli siitä niin harmissaan, että pani koko sen kauniin pienen kodin menemään huutokaupassa ja hankki lähtöä Helsinkiin.

Voi kuinka Elli silloin itki ja rukoili. Hänestä tuntui jo silloin siltä, ettei heille lähde mitään hyvää täältä pääkaupungista, kurjuutta vain. Ja kovaa se olikin aluksi ollut. Vilua ja nälkää sai nähdä joka päivä, kun ei Kustilla ollut työtäkään. Vasta Kustin jouduttua "kaartiin" parani heidän toimeentulonsa. Kusti olikin sinä iltana, jolloin tuli kotiin kertomaan sinne menostaan, iloinen kuin suuren perinnön saanut. Mutta Elli itki koko sen yön. Se raaka ja jumalaton meno kaartissa häntä niin kammoksutti. Tuntui jo silloin siltä, ettei siitä leivästä siunausta lähde.

Elli koetti jouduttaa askeleitaan, jotka olivat painuneet hitaiksi raskaista ajatuksista. Tuli taas hätä pojasta, että jos vain sillekin nyt tapahtuu jotain. Mutta olihan Helinska luvannut katsoa. Ja Helinska oli aina ollut kovin ystävällinen, kun oli niin tykännyt Kustista. Hän oli monesti riidellyt Ellille siitä, ettei tämä paremmin kannattanut Kustin kaikkia aikeita — ei sitä kaartiinmenoakaan.

Elli painoi kädet ohimoilleen. Se rouva oli sanonut, että Kustin rangaistus riippui siitä mitä hän kaartissa oli tehnyt. Jollei ollut erityisen pahaa rikosta Kustin laskussa, niin ei sitten nytkään tulisi pahaa. Ja Elli uskoi, ettei kai ollut, toivottavasti ei muuta kuin tuo yksi teko. Ei Kusti tosin siitäkään ollut puhunut. Mutta Elli oli kuitenkin varma siitä. Sillä Kusti oli yhtenä iltana tullut kotiin toisenlaisena kuin koskaan ennen, oli vain istunut puhumattomana ja tuijottanut eteensä, ja yöllä hän sitten unissaan oli valittanut kauheasti. Ellin oli täytynyt ihan herättää. Ja silloin Kusti oli kavahtanut istualleen silmät pelosta tuijottavina ja oli vain hokenut: näitkö sinä niitä silmiä, niitä pojan sinisiä silmiä?

Siitä asti oli Kusti useinkin kotona käydessään painunut ajatuksiinsa silmät synkästi tuijottaen yhteen kohtaan. Elli oli koettanut varovaisesti tiedustella, mikä hänen mieltään painoi. Puhumisestahan monesti helpotti. Mutta Kusti oli aina vain kaartanut. Unessa tuli kuitenkin useamman kerran jotain sanotuksi, ja aina niistä sinisistä silmistä. Ne eivät antaneet Kustille rauhaa. Ne ahdistivat ja syyttivät ja tekivät Kustin olon niin levottomaksi, että hän rupesi pyrkimään etäämpänä olevalle rintamalle, jossa hän sitten oli joutunut vangiksi.

Elli nousi hätäisesti kotinsa portaita, kiskaisi auki oven huoneeseensa ja sai lattialla leikkivän lapsen syliinsä. — Olli, Olli, rukoile isän puolesta! Sano: "hyvä Jumala, anna anteeksi ja tuo isä kotiin!"

Olli parahti itkuun eikä sanonut mitään. Äiti oli säikäyttänyt häntä. Mutta äiti asetteli pojan käsiä ristiin, itki ja vakuutti, että pitää rukoilla. Olli vain itki aluksi, kun äitikin itki. Viimein sai Elli hänet kuitenkin toistamaan muutamia rukoussanoja. Ja se ihan kuin helpotti. Mutta hetkeksi vain. Sitten alkoi tuska uudelleen.

Elli muisti sisartaan. Tämä oli heikkomielinen, oli tullut siksi surusta, kun sulhanen jätti. Heillä taisi kaikilla olla heikot hermot. Niin oli lääkäri sanonut. Ja sitten he olivat sellaisia helläluontoisia ihmisiä, joihin suru niin otti.

Ne siniset silmät nousivat samassa Ellin eteen. Hyvä Jumala, kuinka sekin äiti jaksoi, jos hän oli elossa! Hänellä vasta olikin kannetta Kustia vastaan. Jos hän vain jaksaisi antaa anteeksi, kai silloin muutkin.

Elli oli yhtäkkiä selvillä asiasta, jota hän ei ollut hetkeäkään ajatellut aikaisemmin, mutta joka nyt näytti päivän selvältä ja luonnolliselta. Hänen täytyi juosta suoraa päätä Helinskan puolelle.

— Hyvä Helinska, ettekö vähän katsoisi Ollia, kun minun vielä täytyy mennä takaisin kaupunkiin. Minä en saa rauhaa ennenkuin olen koettanut kaikkeni Kustin puolesta.

Helinska heilautti kiehumassa olevaa kahvipannuaan ja puraisi sitten kädessä olevasta sokeripalasesta pienen sirusen päästäkseen edes sokerin makuun. Oli jo mennyt liiaksikin aikaa, kun oli pitänyt sitä poikaa paimentaa. Vasta nähdessään Ellin olevan tulossa oli Helinska jättänyt lapsen yksin

ja päässyt tänne omiin askareihinsa.

— Niin, niin, kyllähän minä sen ymmärrän, mutta jos nyt kuitenkin ... kun olitte niin hyviä ystäviä Kustin kanssa ja aina puhutitte, että pitää auttaa köyhää elämän ahtaudessa.

Helinskalle nousi suuren vihan laine kasvoille. — Vai hyvät ystävät! Mokomakin kassavaras, juopporenttu ja kaartilainen!

Elli tuijotti sanattomana Helinskaan. Hän luuli kuulleensa väärin.

— Ja sen minä sanon vaikka kenelle, että sellaista ihmistä en minä ikinä ole suosinut, vaikka joskus on täytyntä auttaa, kun tässä olette olleet ihan kynnyksen edessä.

— En minä tietänyt, että olette muuttanut mieltä, sai Elli viimein sanotuksi. Sitten hän hoiperteli omalle puolelleen Helinskan suuren sanatulvan saattamana, josta hän käsitti vain sen, että Helinska ikänsä oli ollut villanvalkea mieleltään, ei ollut sietänyt vivahdustakaan punaiseen. Mieltä oli ihan ruvennut kääntämään kohta kun oli nähnyt jotain sellaista.

— Olli, Olli —. Äiti puristi hätäisesti poikaa rintaansa vastaan, painui sitten oven vieressä olevalle tuolille ja jäi siihen rajusti itkemään.

Kun hän viimein nousi siitä, oli hänen kasvoillaan päättävä ilme. Hän haki esille pojan parhaat vaatteet, puki hänet, sulki kodin ja lähti kaupungille. Hänen olennossaan oli selvytyksen tulleen varmuutta. Kukaan tuomari maailmassa ei voisi ajaa heitä pois, kun he, äiti ja poika yhdessä tulivat rukoilemaan Kustin puolesta. Ja tuomarin luo olisikin helppo mennä, kun vain ensin saisi sen raskaamman tehdyksi, kun saisi puhutella sitä äitiä ja kuulla, jaksako hän antaa anteeksi.

Elli kaivoi esille taskusta Maijalta saamansa osoitteen. Hänen oli tietysti ensin mentävä sinne. Ei siltä, että hän tiesi voisiko rouva antaa hänelle varmoja tietoja. Taisihan sellaisia onnettomia murhattuja olla paljonkin. Mutta rouvalla oli ollut surupuku, ja sen naisen kanssa, joka oli hänen matkassaan, oli hän puhunut jotain, josta huomasi, että heidän tuttavillaankin oli surua. Kai heistä toinen tai toinen jälille pääsisi, kun Elli puhuisi niistä sinisistä silmistä. Se toinen nainen, jota rouva sanoi Alliksi, oli tuntenut Kustin tämän lapsuudessa. Elli oli ymmärtänyt sen siitä, mitä sanoivat toisilleen. Niin että kyllä tässä oli aivan Jumalan johdatusta.

Kun nyt vain voisi selittää kaikille, että Kusti katuu, katuu ihan varmasti. Ja toinen mies hänestä tästä puoleen tulee Jumalan avulla, sellainen kuin kuin heidän naimisissaolonsa ensimmäisinä vuosina.

Ellistä rupesi tuntumaan niin hyvältä. Tuo ajatus "Jumalan avulla" ihan kuin rauhoitti. Eihän Kusti ollut Jumalasta välittänyt ja oli kieltänyt Elliäkin puhumasta semmoisesta vanhanaikaisesta. Mutta tuo ajatus Jumalasta toi kuitenkin ihan kuin lääkettä sydämelle. Varsinkin kun Kustikin ehkä nyt ajatteli samoin, eikä kääntänyt pilkaksi niinkuin näihin asti oli tahtonut tehdä, kuten nykyaikainen miesväki enimmäkseen. Mutta nyt ei varmaankaan enää pilkannut.

Tämä ajatus rohkaisi Elliä hänen painaessaan Maijan kierrekelloa. Airi oli avaamassa ja sekin tuntui hyvältä. Tuo nuori tyttö oli ollut niin ystävällinen, ja hänhän oli puhutellut Kustiakin.

Mutta Ellin hyväntuntemus alkoi siinä samassa painua. Nuori neiti näytti hänestä nyt toisenlaiselta kuin aikaisemmin. Hän katsoi niin omituisesti ja näytti käyvän entistä kalpeammaksi tuntiessaan Ellin. Kutsuttuaan äitiään viereisen huoneen kynnykseltä, meni hän sitä tietä.

Samassa tuli Maija. Hän käski Ellin sisään, asetti Ollin lattialle ja antoi ratoksi muutamia lelun tapaisia kaluja pieneltä hyllyltä. Sitten hän tiedusteli mitä asiata Ellillä oli. Hän puhui tavalliseen ystävälliseen tapaansa, mutta Ellistä tuntui koko ajan siltä, kuin olisi hänkin ollut toisenlainen kuin aamupäivällä heidän tavatessaan. Hänen äänensäkin oli omituisen raukea, ja katseessa oli kuin kipua.

Ellin mieltä rupesi ahdistamaan. Olisikohan hän ehkä jo rannassa sanonut jotain Kustin teosta? Ja olivatko toiset siitä voineet tehdä johtopäätöksiä? Tai oliko hän ehkä nyt tullut sopimattomaan aikaan? Tai tämän asian raskaako vain painoi hänen omaa mieltään niin, että hän oli näkevinään toisissakin jälkeä samasta mielentilasta?

Hän oli niin väsynyt päästään, ettei hän kyennyt selvittämään tätä itselleen. Täytyi vain koettaa ruveta puhumaan siitä, mikä nyt oli mielessä.

— Se on niin raskasta ... yritti hän heikosti.

— Raskasta on elämä nykyään jokaiselle meistä. Minunkin poikani on kuollut. Ja tiedätkö miksi? — Tuli kuin ylhäisyyttä Maijan koko olemukseen. — Hän kuoli siksi, ettei voinut surmata. Hän näki vihollisen edessään, mutta ei voinut ampua, ja silloin toinen ampui hänet.

Maijan huulet vapisivat pidätetystä itkusta. Hänen äänensä oli lempeä kuin ainakin, mutta joka ainoa sana oli Ellille kuin piiskansivallus vasten kasvoja ... Ei voinut ampua, vaikka oli ase kädessä ja näki vihollisen edessään. Ja se sinisilmäinen oli ollut aseeton ja avuton. Sen hän Kustin puheista oli ymmärtänyt.

Silloin tarttui Elli rakkautensa epätoivoisella voimalla siihen ainoaan, mikä sanoi kuin puolustavan sanan Kustista.

— Rouvan poika olikin kasvanut toisenlaisessa kodissa kuin Kusti. — Hän aivan kuin huusi sanat. Sitten hän rajusti nyyhkien painui kokoon.

Maijakin itki. He itkivät yhdessä.

— Tietäähän rouva sen ... sellainen lapsi ... aina hänelle viskattiin äpärän nimi eteen. Haukkumasanaja hän sai viljemmästi kuin leipää. — Elli koetti puhua nyhkytystensä lomassa. — Häneen juurtui niin kova viha porvareihin ... siitä isästäkin. Mutta kyllä hänessä on muutakin. Ja minun vanhempani asuvat maalla. He ottavat meidät luokseen. Kustista tulee ihan uusi ihminen. Minä tiedän sen... Kun minä vain saisin ne tuomaritkin sen ymmärtämään. Sanokaa, sanokaa hyvä rouva, mitä minä teen?... Elli tarttui tuskaisesti Maijan käteen, katse täynnä odotusta, tulisiko elämää vai kuolemaa antava sana.

Mutta Maija istui liikahtamatta. Hän ajatteli poikaansa, joka kuoli siksi, ettei voinut surmata. Hän muisti vanhan sedän puheita kaikkien yhteenkuuluvaisuudesta ja sitä, miten viljalti nykyään oli nähty seurauksia tuon yhteenkuuluvaisuuden puutteesta, seurauksia siitä, ettei kovaosaisista tarpeeksi oltu pidetty huolta. Mutta hän muisti myöskin miestä, jonka muhkea hautapatsas kohosi muita korkeammalle ja jonka muisto eli kirottuna ja kirousta levittävänä.

Ei ollut syy vain yhteiskunnassa. Sitä oli niissä lukemattomissa, jotka yksilöinä olivat olleet kylvämässä tuhoa, jota viattomat nyt saivat niittää.

Näyttäsikö tulevaisuus toisenlaisia hedelmiä kuin nykyhetki? Nousisiko veljeys ja yhteenkuuluvaisuuden tunto veljesveren kostuttamasta maasta? Käsittäisikö yhteiskunta, että raakuus on itsestään elävää ja rehoittavaa kuin rikkaruoho, mutta hyvyys jalo hedelmä, jota täytyy viljellä, jos mieli siitä satoa niittää.

Jos niin, silloin ei kenenkään tarvitsisi kuolla siksi, että suuri, inhimillinen hyvyys teki hänet huonoksi soturina.

— Rouva, minulla on yksi asia, joka olisi sanottavana, kuuli Maija Ellin puhuvan. — Minun Kustini teki kerran hirveän työn ... ja minä ajattelin, että jos se äiti voisi antaa anteeksi, niin kyllä kai ne tuomaritkin... Kusti vihasi aina tuomareita, kun se hänen isänsäkin ... ja se nuori mies taisi olla tuomari.

— Murhasiko hän hänet?

— Kai hän oli mukana, koska niin tuntui tuntoa kalvavan.

— Tiedättekö, oliko se nuori mies Helsingistä ja minkä näköinen hän oli?

— Pitkä, solakka ja sinisilmäinen. Eiköpä tuo lie ollut täältä.

Maija painoi käden silmilleen eikä puhunut enää isoon aikaan mitään.

Ellistä alkoi tuntua kammottavalta, ihan kuin Kustin kuolemantuomio nyt olisi ollut tekeillä. Viimein täytyi hänen koskettaa Maijan kättä. — Minä olisin tahtonut... Tietääkö rouva ehkä, missä sellaisen herran koti on?

Silloin kohotti Maija päänsä. — Te rakastitte Kustianne, kun nuorena menitte naimisiin, ja te rakastatte vieläkin. Te voitte aavistaa mitä tunnen, kun sanon, että luulen tietäväni, kuka se nuori mies oli, jonka teidän Kustinne surmasi. Hänen äitinsä on minun hyvä ystäväni, ja minun tyttäreni rakasti sitä nuorta miestä.

Elli jäykkeni kuin salaman iskusta. Kaikki ne toiveet, joita hänen rakkautensa oli nostanut eloon, luhistuivat kokoon armottoman kuoliniskun saaneina. Hän nousi hitaasti, nosti lattialla leikkivän Ollin syliinsä ja kääntyi ovelle päin.

Maijakin nousi. — Teillä on osoitteeni. Tulkaa takaisin toiste, sanoi hän. — Minä autan teitä mielelläni. Mutta minä en jaksa nyt.

— Se osoite ... hänen kotinsa — sopersi Elli kääntyen vielä ovelta takaisin. Katse rukoili kuin ihmishengen puolesta.

— Toisen kerran. Te olette itse niin liikutettu, ja se äiti on aivan murtunut. Häneltä on mies ja poika kuollut jo aikaisemmin.

Elli oli jo kääntymässä portaisiin. Mutta silloin Maija kutsui hänet takaisin. Hän tahtoi edes antaa hänelle osoitteen siihen virastoon, jossa sai puhua vankien puolesta. Ellin olennossa oli jotain niin epätoivoisen murtunutta, että se aivan kuin syytti.

Puolen tunnin kuluttua nousi Elli, poika käsivarrellaan, portaita siihen toimistoon, jonka osoitteen hän oli saanut. Mutta astunta oli raskas ja katse harhaileva. Täytyi yhtenänsä kysyä neuvoa, kunnes viimeinkin löytyi se suuri sali koulurakennuksen yläkerrassa, missä asia oli esitettävä. Siellä istui pitkän pöydän takana joukko herroja. Ellin päätti aivan huimasi. Hän ei tietänyt kenen puoleen piti kääntyä eikä oikeastaan sitäkään, mitä tahtoi sanoa. Tuntui ihan mahdottomalta oppimattomana ja suuren syyn painamana astua noiden kaikkien eteen puhumaan. Mutta Kustin tähden...

Poika sylissänsä hän hetken kuluttua oli laskeutumassa portaita. Askeleet ja ajatukset olivat entistäkin raskaammat. Riippui osallisuuden laadusta, riippui siitä, oliko ollut hirmutöitä tekemässä. Niin oli täälläkin vain sanottu. Ja ne sanat olivat sammuttaneet Ellin viimeisenkin toivonkipinän. Sillä olihan Kusti... Ja kun ei Elli saanut sen äidin osoitetta, että olisi häneltä saanut sen vapauttavan sanan, josta kaikki riippui.

Ellin täytyi nojata lähellä olevaan kivimuuriin. Taas huimasi päätä niin pahasti. Ja poikakin tuntui nyt niin kovin painavalta, vaikka muuten oli kevyt kuin linnunpoikanen.

— Olli koettaa kävellä. Olli on iso poika, puheli hän, laskien pojan kadulle. Sitten painoi hän käden otsalleen. Tuntui niin kummalliselta, ihan kuin siellä sisällä olisi ratkennut jotain. Ja juuri silloin se oli ottanut niin pahasti, kun se herra pöydän takaa sanoi, että jos on surmannut...

Nousi eteen kuva suuresta pihamaasta. Sinne kuljetetaan miehiä, likaista ryysystä, kiroilevaa joukkoa, niinkuin aamulla sinne proomuun. Kusti on joukossa. Hän näkee Ellin ja Elli näkee hänet. Mutta samassa pamahtaa pyssy.

— Äiti purittaa, rupeaa Olli itkua tehden valittamaan — purittaa. — Olli koettaa saada kätensä irti äidin kädestä.

— Puristaako äiti? Ja pahasti? Voi äidin pikku Olli! — Elli nostaa pojan uudelleen syliinsä ja itkee, kun näkee käden käyneen aivan punaiseksi.

Hän koettaa kantaa poikaa, mutta horjuu kulkiessaan. Poika on kovin väsynyt, hän itkeä nuhertaa ja valittaa nälkää. Elli itkee yhdessä pojan kanssa ja kulkee, kulkee tietämättä minne. Hän tuntee vain, että Kustin tuomio on hänen oma tuomionsa. Hän on papin edessä vannonut rakastavansa ja seuraavansa Kustia aina ja kaikessa. Hän on itsekin tuomion alla, koska Kustikin on.

Hän puristaa taas poikaa niin, että tämä yltyy itkussaan. Ihmiset katsovat häneen. Joku näkyy pysähtyvän ja katsoo taakseen heidän jälkeensä. Elli ei tiedä, tunteeko hän sen, vai katsooko hän itse taakseen ja näkee sen.

Hän näkee samassa lapsuutensa kodin selvänä edessään. Se on pieni ja köyhä maalaishäkki. Ei siellä ole niin paljon kaunista kuin siinä kodissa, missä oli geraniumi, verenpisara ja myrtti. Mutta siellä lapsuudenkodissa oli niin hyvä olla. Siellä rakastivat kaikki toisiaan, eikä siellä suvaittu mitään pahaa. Siellä oli elämä ollut köykyistä ja hyvää kuin hyvän kodin lapselle ainakin. Ja sieltä Kusti oli vienyt hänet omaan kauniiseen kotiin — heidän häpäivänään.

Ellin ajatus katkeaa siihen paikkaan. Häpäivä katkaisee sen. Se sana putoaa kuin raskas moukari kivettyneelle, mutta silti murtumassa olevalle sydämelle.

Hää-aatto, hää-aatto! Hyvä Jumala, minkä tähden annetaan iloa sille, joka kuitenkin on tuomittu kuolemaan surusta. Sehän on kuin teuraseläimen syöttämistä. Pidetään hyvänä, että jaksaisi ja säilyisi viimeiseen, kamalaan hetkeen asti.

Elli horjahtaa taaskin, laskee pojan maahan ja vetää kädestä eteenpäin, eteenpäin, tietämättä minne. Hän vain hoipertelee eteenpäin tuomittuna, syyllisenä — tuomiotaan kohden.

Hän kompastuu suureen kiveen. He ovat syrjässä viertotieltä, jossain rannalla päin, koska vesi välkkyi hämärissä.

Elli parahtaa ääneen. Poika itkee ja äiti itkee. Suuret, siniset silmät katsovat häneen. Ne syyttävät, ne tuomitsevat. Hänen täytyy, täytyy. Muu ei auta. Ei löydy toista tietä ... tuonne vain — suoraan eteenpäin.

Se suuri ihmeellinen päivä oli vihdoinkin valjennut. Juhlapukuinen Helsinki oli valmis vastaanottamaan maan vapauttajien sankarillista joukkoa. Liput liehuivat, juhlapukuinen yleisö reunusti katuja. "Valkoisia" seisoivat kunniavahtina senaatintorin eri puolilla. Säveleet soivat. "Vapaudenristejä" jaettiin senaatintorin eräällä kulmassa ahdingonaikana kuntoaan osoittaneille. Milloin astui mies milloin nainen esiin vastaanottamaan ikimuistettavaa tunnustusta alttiista uhrautuvaisuudesta Suomen vapaustaistelussa. Milloin kiinnitettiin risti lääkärimiehen tai muun opinuraa kulkevan rintaan, milloin laskettiin se maatoissa kovettuneeseen kouraan. Valkohapsinen vanhus ei jäänyt nuoresta, elinvoimaa uhkuvasta järeälle sankarimielessä eikä sankari-teossa.

Ja sitten, sitten alkoi vapauttajien joukko saapua, johtomiehet ensin ratsain tervehtien maan vapaata pääkaupunkia, sitten joukko toisensa jälkeen niitä, jotka olivat kaikkensa panneet alttiiksi. Taajoissa joukoissa he vierivät eteenpäin kuin aallot vastustamattoman voimakkaassa virrassa. Soitto kaikui, nenäliinat liehuivat, kukkia sateli sankarien päälle.

Surupukuiset ja surupuvuttomat kuivasivat kyyneleitään. Ei löytynyt ilmaisumuotoa kyllin voimakasta niille tunteille, joilla tervehdittiin näitä joukkoja, jotka eivät koskaan olleet ottaneet osaa kunniakulkueisiin, mutta jotka aseettomina olivat astuneet aseistettuja, moninkertaisia vihollisvoimia vastaan.

Airi istui Ilona Soljan rinnalla Nikolainkirkon portailla. Hänen poskensa hehkuivat ja silmät säteilivät. Hän näki jokaisessa saapuvassa joukossa "Vänrikki Stålin" ja Kalevalan kansaa, sitä kansaa, "jonk' alttius on rajaton, jok' tyyni, vakaa, jäykkä on, jonk' miehuus kaikki voittaa."

Mutta Ilonan pää painui käden varaan. Hän näki joukossa yhden muita uljaamman. Hän näki pitkän, solakan poikansa hymy huulilla ja joustavuus joka jäsenessä astuvan ohi.

Kaikki, kaikki repi tällä hetkellä hänen oman sisimpänsä veristävää haavaa. Airin säteilevät silmätkin tekivät kipeätä. Toista oli nuoren, toista äidin suru. Nuori eli käsissä olevassa hetkessä. Hän saattoi vapautua kaipuustaan ainakin hetkittäin. Äidille se oli olemassa aina ja kaikessa. Äidin kaipuu käsitti koko elämän: nykyhetken, menneisyyden ja tulevaisuuden. Äiti ajatteli kotia, joka tulevaisuudessa ehkä olisi tullut perustetuksi ja missä nuoret olisivat liittäneet vanhempienkin elämän uusien polvien elämään. Äiti näki entisyydessä muistoja, jotka kirvelivät kirpeästi kuin suola veristävällä haavalla siksi, että lyhyestä yhdessäolo-ajasta ei ollut tullut niin vaaria otetuksi kuin tahtoa olisi ollut. Enemmän, syvemmin olisi pitänyt iloita yhdessäolosta silloin kun sitä annettiin. Paremminkin olisi pitänyt opastaa ja auttaa taipaleelle lähtijää.

— Täti, — laihtunut, mutta lujaoitteinen käsi pujottautui hiljaa Ilonan käteen. — Muistatko Aarnen unta? Se pieni viluinen lapsi oli Suomi. Aarne ja kaikki nämä he kantoivat kärsivän maansa vapauden kevätkoittoon. Suomelle tulee kesä — heidän kauttaan.

Kyynel toisensa jälkeen putoili Ilonan helmaan. Mutta kyynelten läpi hän näki uusien joukkojen marssivan ohi lujuus, vakavuus ja jalo uhrimieli katseessa.

"Itsemme vuoksi taistohon nousset emme. Isänmaan tähden katso me kamppailemme." Ryhti, katse, asu ja astunta, kaikki todisti tätä. Ja se antoi voimaa, tulevaisuudentoivoa ja nostavaa uskoa siihen, että henkensä antaneet eivät olleet kuolleet turhaan.

Varsinaisten juhlallisuuksien päätyttyä joutuivat Ilona ja Airi ihmisvirran kuljettamina kulmaukseen, jossa näkivät Kaijan ja Olavin. Nämä säteilivät kumpikin.

— Totisesti, tämä on Suomen suurin päivä, — alkoi Olavi innostuneesti. — Onko koskaan ennen nähty tällaista juhlakulkuetta! Kädenkäänteessä muodostivat nämä joukot armeijan. Tyhjin käsin astuivat vihollista vastaan vallaten siltä aseet itselleen.

— Minun suurin päiväni oli se, joka toi sinut kotiin — Kaija painautui lähemmäksi Olavia.

— Ja minä löysin sinut ... lypsämästä, tuli veitikkamaisesti, äänen värähdellessä ilosta. — Kun vain Eerokin nyt olisi ollut kyllin vanha ollakseen mukana! Martti on koululaisten joukossa, ja hän on jo sanonut, että tästä päivästä hän vielä kertoo "lapsille ja lastenlapsille".

Virta kuljetti heitä eteenpäin. He vain huiskuttivat kättä Ilonalle ja Airille, näiden jatkaessa matkaa toiseen suuntaan.

Aleksanterin ja Hakasalmen kulmassa he nousivat Lapinlahden raitioon. He eivät olleet suostuneet asiasta, mutta molemmilla oli sama ajatus. Hautausmaalla olikin nyt paitsi Aarnen kumpua kaksi uutta,

vielä umpeenluomatonta hautaa. Oli ollut välttämätöntä laskea arkutkin niihin ja peittää ne niin, että vain kannen yläosa oli näkyvässä, mutta itse hautaus oli määrätty tapahtuvaksi seuraavana päivänä. Ainin hautaus oli siirtynyt siksi, että odotettiin Arvia, Pentin siitä syystä, ettei ruumiista kohta saatu tietoa.

Ilonan ja Airin lähestyessä hautoja näkivät he toisten ennättäneen ennen heitä. Martta oli tullut neuvomaan tietä Arville, ja Maija oli kohta juhlamenojen päätyttyä tavoitellut Taunoa saadakseen hänet mukaansa.

— Taidamme suostumuksetta yhtyä täällä, sanoi Tauno tervehdittyään.

— Kuvaavaa nykyhetkelle, jatkoi Martta. — Sitten hänen katseensa tutkivana pysähtyi Taunoon. Tämä oli vielä huomattavan kalpea läpiammutun keuhkon aiheuttamasta sairaudesta. —

Sinä olet kokenut paljon, josta ei moni valkohapsinen tiedä mitään, sanoi Martta painokkaasti. Itsekseen hän ajatteli, että viisitoistavuotias oli kypsynyt mieheksi.

Tauno ei vastannut. Hän puristi vain äitinsä kättä ja tunsi jotain sanoin lausumatonta jo siinä tavassa, jolla äiti nojasi häneen.

Aarnen haudalla oli kaksi valkeaksi maalattua penkkiä. He asettuivat niille, ja Taunon piti kertoa.

Hän oli niitä verrattain harvoja, joiden oli onnistunut elävänä päästä Etelä-Suomesta rintaman toiselle puolelle vielä sen jälkeen, kun sota oli täydessä käynnissä. Pentin kaatumisen jälkeen oli hän milloin yksin, milloin satunnaisesti tiellä tapaamiensa toverien seurassa piileillyt metsissä milloin missäkin kaiken aikaa pyrkien, joskin mutkateitä, pohjoiseen. Kerran oli häntä ajettu takaa niin kiivaasti, että hänen täytyi kätkeä suksensa ja itse piiloutua puuhun. Siellä hän istui kaiken yötä kuullen pysyjen pauketta ja jatkuvaa takaa-ajoa. Vasta toisen päivän aamuna hän uskalsi jatkaa. Kerran, kun hän ponnisteli eteenpäin, tunsi hän itsensä niin voimattomaksi, että päätti antautua, jos ruvettaisiin ahdistamaan. Silloin seisoj äkkiä asetettu mies hänen edessään ja ankara: "seis!" kajahti vastaan. Mutta mies olikin "valkoinen." Tauno oli päässyt yli rajan. Hän ymmärsi sen ja kaatui tiedottomana hangelle.

— Mitä sinä ajattelit ensimmäiseksi, kun siitä heräsit, tiedusteli Martta sairaanhoitajan uteliaisuudella.

— Äitiä ... ja kaatuneita. — Hänen katseensa kääntyi Pentin haudalle.

Syntyi hetken syvä äänettömyys. Elämä puhui — hautojen kautta.

Arvi katkaisi ensimmäisenä äänettömyyden. — Me olemme kärsineet ja kärsimme kipeästi. Mutta pahempaa olisimme ansainneet. — Hänen katseensa etsi Ainin arkun kantta, ja raskas huokaus nousi hänen rinnastaan. — Oman sydämensä pahuutta Ainikin yhtenä suri. Se kulutti hänen voimiaan enemmän kuin mikään muu.

— Ei Aini viime aikoinaan keskittänyt ajatuksiaan omaansa eikä toisten pahuuteen. Hänellä oli parempaa ajateltavaa. — Martan sanoissa oli kärki, jonka Arvi tunsi.

— Ihmiselle on vaikeata tulla itsensä tuntemiseen, sanoi hän, suuri vakavuus kasvoillaan. — Sekä porvaristo että työväki on ummistanut silmänsä omille synneilleen, nähnyt vikoja vain toisissa ja pitänyt suurta ääntä niistä. Ei tällaistaakaan tilannetta olisi syntynyt, jos meillä olisi ollut paljon yksilöitä, jotka ensi sijassa olisivat harrastaneet omaa, ei toisten parantamista.

Ilonan katse kohosi äkkiä. Hän ei koskaan ollut ymmärtänyt Ainin avioliittoa, eikä liioin Arvin kantaakaan. Mutta tänä hetkenä hän äänen ankaruudesta huolimatta kuuli sanoissa niin rehellistä tahtoa ja niin kieltämätöntä totuutta, että oikein teki hyvää. Tuollaisessa rehellisessä, vilpittömässä mielessä on aina jotain eteenpäin auttavaa ja nostavaa.

Hiekkakäytävältä kuului samassa askelia. Kaija, Olavi ja heidän seurassaan eräs kumaraselkäinen, huivipäinen nainen lähenivät. He olivat arvanneet toisten olevan haudoilla ja olivat päättäneet yhtyä heihin. Vieras, joka oli heidän matkassaan, oli esiteltävä toisillekin. Sillä ellei tätä Anna-Kaisa Lundia olisi ollut, ei Olavikaan enää olisi elävien kirjoissa. Hän oli löytänyt Olavin hangelta, vienyt omaan tupaansa, siellä hoidellut parhaimman mukaan ja asettunut Olavin ja häneen tähdytyn surma-aseen väliin. Lisäksi hän oli — kun ei enää uskaltanut pitää holhokkejaan kotona, vienyt heidät metsään, haudannut nahkasissa hankeen ja käynyt siellä heitä hoitamassa ja ruokkimassa.

— Te olette suurtoiden suorittaja, yksi niistä monista tuntemattomista. — Martta astui ensimmäisenä Anna-Kaisan eteen ja tarttui kaksin käsin hänen käteensä, poskillaan voimakkaiden tunteiden hehku.

— Mitäs nyt neiti, — Anna-Kaisa pyyhki hämillään silmiään huivinnurkkaan. — Kuka nyt ei auttaisi! Eihän ne henkeä enempää olisi voineet viedä minulta.

Ei henkeä enempää! Miten ylevän yksinkertaisesti se sanottiin! Ilonan täytyi, taas ajatella Aarnea. Tuollaista vaatimatonta itsensä ja oman kohtalonsa vähäksi arvioimista yleisen ja yhteisen rinnalla oli hänessäkin ollut. Ja näin ylvään yksinkertaisesti ja rauhallisesti kuin Anna-Kaisa oli ollut valmis antamaan henkensä, oli varmaan Aarnekin antanut omansa.

Ei henkeä enempää! Ne sanathan olivat täynnä lääkitystä ja voitonriemua. Niissä oli kristillisyyden syvä käsitys siitä, ettei kuolema kajoanut muuhun kuin elämän ajalliseen olomuotoon, josta ei itse elämä riippunut.

— Niin, kuului Anna-Kaisa jatkavan, ei sitä syrjäinen voi arvata mikä hätä minulla oli noista hankeen peitetyistä raukoista ja mikä ilo sitten kun ne säilyivät. Ja nyt annettiin minulle vielä sekin ilo, että tämä akronohvin rouva on se pieni Kaija, jota lasta minä Suviniemen pappilassa passailin siellä palvellessani.

Tiedonanto synnytti iloisen hämmästyksen Maijassa ja Ilonassa, joille se tuli yhtä odottamattomana kuin Anna-Kaisan ilmestyminenkin. Molemmat muistivat hänet kuitenkin hyvin. Ja Alli, joka pian kai yhtyi toisiin, tuntisi ehkä ensi näkemällä. Hän oli sellaisessa aina muita etevämpi.

Anna-Kaisalta meni suu makeaan nauruun. Alli oli aina ollut hänen erikoisessa suosiossaan. — Aina hän minua puolusti, kun rovastinna oli harmissaan minun typeryydestäni. Ja kun menin naimisiin, keikautti Alli neiti minut keskelle lattiata ja sanoi, että: voi sinuas Anna-Kaisa, suurtoiden tekijäksi minä aina olenkin sinua sanonut. — Piloillaan tietysti sanoi. Mitäpä suurta siinä naimisiinmenossa oli! — Anna-Kaisan huivi nousi taas pyyhkäisemään silmäkulmaa, vaikka suu oli suuressa hymyssä.

Mutta Olavi tarttui Anna-Kaisan käteen ja puristi sitä, kasvoilla kaunis kirkkaus. - Anna-Kaisa, te olette lahjoittanut minulle takaisin enemmän kuin henkeni, — uskoni Suomen kansaan ja sen tulevaisuuteen.

Mielenliikutus salpasi hetkeksi hänen äänensä. Mutta sitten purkautuivat voimakkaana väreilevät tunteet uudelleen sanoiksi.

— Minä olin aivan murtua, kun näin mikä suunnaton raakuus puhkesi esiin kansassamme. Mutta vähäväkisten sankariteot ja armeijamme kunto on antanut minulle toivon tulevaisuuteen. Irtain väestö ja ne joukot, jotka suurissa tehdaskeskuksissa ovat imeneet sielun ja ruumiin sairautta itseensä, ne olivat kauhuntöitä tekemässä. Suomen kansa, itse maalaiskansaa on kaikesta huolimatta vieläkin toista maata. Siinä on sankarmielen itua, joka vain odottaa kypsymisen ja puhkeamisen hetkeä.

Samassa tuli Alli. Kaija keikautti Anna-Kaisan suoraan hänen eteensä ja Alli tunsikin tunsikin — Anna-Kaisan suureksi iloksi.

Mutta samassa nousi Maija, tarttui tukeavasti Taunon käsivarteen ja antoi katseen painua Pentin kukitettuun hautaan.

— Tässä näiden hautojen partaalla täytyy minun puhua yhdestä, jolle minulla ei ollut rakkautta tarpeeksi silloin kun hän sitä kipeän kipeästi olisi tarvinnut. Hän oli epätoivoinen miehensä tekemästä verityöstä. Epätoivoisena meni hän minun kodistani, — minä en jaksanut lohduttaa häntä. Ja seuraavana päivänä hänet tavattiin ruumiina rannalla Vanhassa Kaupungissa. Hän oli tehnyt minkä hän taisi — antanut henkensä kuin sovintouhriksi.

— Airi, missä on sen vaimon lapsi, kysyi Ilona hiljaa Airilta.

— Kuinka täti tietää? Onko täti kuullut hänen käynnistään? — Airin äänessä oli kuin pelkoa.

Ilona katseli häneen levollisesti, suuri rauha katseessaan. — Minä aavistan jotain sen perustuksella mitä olen sattunut kuulemaan. Siitä pojasta huolehdiin *minä*.

Syntyi äänettämyys, jota ei kukaan rohjennut keskeyttää. Maija painui vain likemmäksi Ilonaa ja Alli tunsikin isän hengen läheisyyttä.

Rakkauden suuri, kaikki voittava voima kosketti pyhäisellä henkäyksellään jokaisen sisintä.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SAMASTA KODISTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns

a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase

“Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE

LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any

particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.